

ДОСВІД ВІЙНИ

Медійно-дискурсивний
простір сучасної України

За редакцією
Світлани Романюк

ДОСВІД ВІЙНИ

THE EXPERIENCE OF WAR

The Media-Discursive Space
of Modern Ukraine

Edited by Svitlana Romaniuk

DOŚWIADCZENIE WOJNY

Medialno-dyskursywna przestrzeń
współczesnej Ukrainy

Redakcja naukowa Svitlana Romaniuk

ДОСВІД ВІЙНИ

Медійно-дискурсивний
простір сучасної України

За редакцією
Світлани Романюк

Рецензенти

проф. Алла Архангельська, Університет Палацького, Оломоуць, Чеська Республіка

проф. Богуслав Бакула / Bogusław Bakuła, Університет імені Адама Міцкевича

у Познані, Польща

д-р Олександр Панкєєв, Канадський інститут українських студій, Альбертський

університет в Едмонтоні, Канада

Головний редактор

Якуб Озімек / Jakub Ozimek

Редагування та коректура українських текстів

Тетяна Трофименко

Редагування та коректура польських та англійських текстів

WUW

Проект обкладинки і титульних сторінок

Анна Гоголевська / Anna Gogolewska

Ілюстрація на обкладинці

Софія Гембарська

Верстка

ALINEA

Zespół Badań nad Językiem i Kulturą Współczesnej Ukrainy, Katedra Ukrainistyki,

Wydział Lingwistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Видано за фінансової підтримки Варшавського університету – гранту „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza”.

Публікація за ліцензією Creative Commons Attribution 3.0 PL (CC BY 3.0 PL) (повний вміст шаблону доступний за адресою: <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/legalcode>).

Світлана Романюк / Svitlana Romaniuk, Варшавський університет,

ORCID 0000-0003-0569-7663

ISBN 978-83-235-6338-9 (друк)

ISBN 978-83-235-6346-4 (pdf online)

ISBN 978-83-235-6354-9 (e-pub)

ISBN 978-83-235-6362-4 (mobi)

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego

PL 02-678 Warszawa, ul. Smyczkowa 5/7

e-mail: wuw@uw.edu.pl

www.wuw.pl

1-е видання, Варшава 2024

Друкарня: Totem.com.pl

Зміст

Переднє слово до читача	
<i>Світлана Романюк</i> , Досвід війни в науковому осмисленні українських дослідниць	11
Foreword to the Reader	
<i>Svitlana Romaniuk</i> , The Experience of War in a Scientific Lens of Ukrainian Researchers	16
Słowo wstępne do czytelnika	
<i>Svitlana Romaniuk</i> , Doświadczenie wojny w naukowej perspektywie ukraińskich badaczek	20

Частина I

Дискурсивно-медійний простір сучасної України

<i>Наталія Ясакова</i> , Займенникове конструювання національної ідентичності в сучасному медійному дискурсі України	27
<i>Наталія Костусяк</i> , Лінгвостилістичні та прагматичні особливості неодериватів і неографізмів періоду російсько-української війни	43
<i>Марина Навальна</i> , Інновації в текстах українських масмедіа воєнної тематики	59
<i>Лариса Колібаба, Світлана Романюк</i> , Форми офіційних звертань до осіб в українському медійному дискурсі періоду російсько-української війни (на матеріалі телемаратону „Єдині новини”)	77
<i>Наталія Адах, Галина Вокальчук</i> , Українська неологія доби російської агресії 2014–2023 років (лексикографічний аспект)	95
<i>Ганна Дидик-Меуш</i> , Неологізми у час війни: функційність поняття „байрактарщина”	111
<i>Олександра Антонів</i> , Розмовники воєнного часу	123

Частина II

Об'єднувальні процеси та конфлікти

<i>Алла Ярова, Росія як об'єкт співчуття: дезінформаційний наратив у європейському контексті покаяння</i>	137
<i>Адріана Чучвара, Російсько-українська війна: структура, лексико-семантичні засоби реалізації стратегічного наративу в посланнях глави УГКЦ Блаженнішого Святослава (Шевчука)</i>	153
<i>Наталія Піддубна, Новітні вектори української теолінгвістики: сакралізація в умовах війни</i>	171
<i>Наталія Кондратенко, Семантико-текстуальні дослідження в українській лінгвоекспертології: тлумачення поняття 'глорифікація'</i>	191
<i>Олена Доценко, Наукові передбачення у масмедійному дискурсі російсько-української війни: комунікативно-прагматичний аспект .</i>	203
<i>Олена Семенець, „У цій єдності – найголовніша наша сила...”: дискурсивні стратегії вираження консолідації українського суспільства у виступах Президента України Володимира Зеленського 2022–2023 років</i>	221
<i>Про авторок</i>	237

Table of Contents

Foreword to the Reader	
<i>Svitlana Romaniuk</i> , The Experience of War in a Scientific Lens of Ukrainian Researchers	16

Part I

The Media-Discursive Space of Modern Ukraine

<i>Nataliia Yasakova</i> , Pronominal Construction of National Identity in the Modern Mass Media Discourse of Ukraine	27
<i>Nataliia Kostusiak</i> , Linguo-Stylistic and Pragmatic Features of Neo-Derivatives and Neographisms of the Period of the Russian-Ukrainian War	43
<i>Maryna Navalna</i> , Innovations in Texts of Ukrainian Mass Media on Military Subjects	59
<i>Larysa Kolibaba</i> , <i>Svitlana Romaniuk</i> , Official Forms of Address in the Ukrainian Media Discourse During the Russian-Ukrainian War (Based on the Material of the “United News” Telethon)	77
<i>Nataliia Adakh</i> , <i>Halyna Vokalchuk</i> , Ukrainian Neology During the Russian Aggression, 2014–2023 (Lexicographical Aspect)	95
<i>Hanna Dydyk-Meush</i> , Neologisms of War: Functionality of the Concept of “Bayraktarshchyna”	111
<i>Oleksandra Antoniv</i> , Wartime Phrasebooks	123

Part II

Unifying Processes and Conflicts

<i>Alla Yarova</i> , Russia as an Object of Compassion: The Disinformation Narrative in the European Context of Repentance	137
<i>Adriana Chuchvara</i> , Russian-Ukrainian War: The Structure and Lexical-Semantic Means of Implementing the Strategic Narrative in Messages of the Head of the Ukrainian Greek Catholic Church Archbishop Sviatoslav (Shevchuk)	153

<i>Nataliia Piddubna</i> , Latest Directions of Ukrainian Theolinguistics: Sacralization in the Conditions of War	171
<i>Nataliia Kondratenko</i> , Semantic-Textual Research in Ukrainian Linguistic Expertise: Interpretation of the Concept of ‘Glorification’	191
<i>Olena Dotsenko</i> , Scientific Predictions in the Mass Media Discourse of the Russian-Ukrainian War: A Communicative and Pragmatic Aspect	203
<i>Olena Semenets</i> , “This Unity Is Our Greatest Strength...”: Discursive Strategies of Expressing the Consolidation of Ukrainian Society in the Speeches of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi in 2022–2023 ...	221
About the Authors	237

Spis treści

Słowo wstępne do czytelnika	
<i>Svitlana Romaniuk</i> , Doświadczenie wojny w naukowej perspektywie ukraińskich badaczek	20

Część I

Dyskursywno-medialna przestrzeń współczesnej Ukrainy

<i>Nataliia Yasakova</i> , Zaimki w budowaniu tożsamości narodowej we współczesnym dyskursie medialnym Ukrainy	27
<i>Nataliia Kostusiak</i> , Cechy językowo-stylistyczne i pragmatyczne neoderywatów i neografizmów okresu wojny rosyjsko-ukraińskiej	43
<i>Maryna Navalna</i> , Innowacje w tekstach mediów ukraińskich o tematyce wojskowej	59
<i>Larysa Kolibaba</i> , <i>Svitlana Romaniuk</i> , Oficjalne formy zwracania się do osób w ukraińskim dyskursie medialnym w okresie wojny rosyjsko-ukraińskiej (na materiale teletonu „Jedynie Wiadomości”)	77
<i>Nataliia Adakh</i> , <i>Halyna Vokalchuk</i> , Neologia ukraińska w czasie agresji rosyjskiej, 2014–2023 (aspekt leksykograficzny)	95
<i>Hanna Dydyk-Meush</i> , Neologizmy wojny: funkcjonalność konceptu „bajraktarszczyna”	111
<i>Oleksandra Antoniv</i> , Rozmówki czasu wojny	123

Część II

Procesy jednoczące i konflikty

<i>Alla Yarova</i> , Rosja jako przedmiot współczucia: narracja dezinformacyjna w europejskim kontekście pokuty	137
<i>Adriana Chuchvara</i> , Wojna rosyjsko-ukraińska: struktura i leksykalne i semantyczne sposoby realizacji narracji strategicznej w przesłaniach zwierzchnika Ukraińskiej Cerkwi Greckokatolickiej arcybiskupa Swiatosława (Szewczuka)	153

<i>Nataliia Piddubna</i> , Najnowsze kierunki ukraińskiej teolingwistyki: sakralizacja w warunkach wojny	171
<i>Nataliia Kondratenko</i> , Badania semantyczno-tekstowe w ukraińskiej ekspertyzie językoznawczej: interpretacja pojęcia 'gloryfikacja'	191
<i>Olena Dotsenko</i> , Naukowe przewidywania w dyskursie medialnym wojny rosyjsko-ukraińskiej: aspekt komunikatywny i pragmatyczny	203
<i>Olena Semenets</i> , „W tej jedności jest nasza największa siła...”: Dyskursywne strategie wyrażania konsolidacji społeczeństwa ukraińskiego w prze- mówieniach prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego w latach 2022–2023	221
O autorkach	237

Досвід війни в науковому осмисленні українських дослідниць

Цієї книжки не мало би бути – у жодній формі, навіть у такій *stricte* науковій. Тема, яку ми порушуємо, не повинна ставати об'єктом досліджень сучасності. Ми сподівалися, що війну, принаймні на європейському континенті, а в ідеальному вимірі – у світі, наукова спільнота буде аналізувати тільки з історичної перспективи – учитися на помилках так, щоб ніколи їх не повторювати. Проте це все виявилось примарністю, мрією, якій не судилося здійснитися. ВІЙНА вдерлася в українські родини, проте не можемо написати, що раптово, адже вона повільно вповзала, починаючи з 2014 року.

Наважитися говорити й писати про війну може не кожен, а осмислювати її – і поготів. Тому з глибокою вдячністю й пошаною до тих, хто створив цю книжку про найскладніше, віддаємо її Читачеві. Крім того, пропонована монографія відображає ще й стан духу тих, хто написав свої тексти до неї, часто під обстрілами чи під звуки сирен, дехто – в окупації, ще інші – у вимушеній еміграції. Здавалося б, такі умови аж ніяк не можуть сприяти науковому пошукові, але світлий розум і непохитна віра в потребу діяти й працювати, щоб жити, майже як до війни, трансформувалися в рядки, які Ви читатимете.

Читач, сподіваємося, зверне увагу й на невербальне вираження емоцій, пов'язаних із війною в Україні, завдяки майстерній праці авторки плакату, уміщеного на обкладинці. Цю роботу учениця Львівського фахового коледжу декоративного і ужиткового мистецтва імені Івана Труша Софія Гембарська виконала на кафедрі графічного дизайну під керівництвом свого викладача Дмитра Парути й люб'язно дозволила її використати в нашому проєкті.

У пропонованих до уваги Читача статтях, крім наукових ідей та потрактування насамперед ролі мови в суспільстві, ідеологічного змісту медійних повідомлень тощо, яскравим постає бажання бути почутими як в Україні, так і поза її кордонами. Деякі статті – це слова вдячності тим, хто допомагає українцям щодня, інші – вияв незгоди з ситуацією, що склалася; окремі розвідки стали фіксацією мовної реальності сучасної України, здавалося б, зовсім без емоцій. Ми без перебільшення стверджуємо, що кожен уміщений у цій книжці текст містить підтекст і глибокий внутрішній переказ, зрештою, як кожен медійний продукт, що з'являється в інформаційному просторі.

Крім того, відзначимо, що зібрані в цій монографії студії торкаються широких проблемних питань, вони міждисциплінарні, оскільки сфокусовані не лише на мові медій, а й на тому, як мова медій творить довколишню реальність, і навпаки – як те, що нас оточує, впливає на мовне вираження певних подій, дій, явищ. Медійний дискурс є водночас відтворенням сучасності та історії описуваного періоду. Тому представлений у монографії матеріал послуговує промовистим зразком того, у який спосіб українські медії передавали актуальну ситуацію, висвітлювали війну Росії¹ проти України; як автори повідомлень будували певні наративи; того, як на згадані події реагували самі мовці і як, відповідно, змінювалася мова. Ідеться, скажімо, про написання власних назв, як-от *росія*, *путін* і под., із малої літери, про активну появу okazіonalіzmів на позначення нових актуальних понять, надзвичайну емоційність викладу публіцистичного матеріалу, а з іншого боку, про багатство виражальних засобів – різноманітних і не лише мовних. Такими в сучасній публіцистиці, що значною мірою доступна в електронному вигляді, є різного роду зображальні засоби – світлини, серед яких і модифіковані, малюнки, плакати, меми, відеозаписи тощо.

Зазначимо, що медійний дискурс, так само, як і політичний, що викликає чимало контroversій і, відповідно, дослідницьких викликів, становить схожий, якщо не складніший феномен, що вимагає глибокого міждисциплінарного аналізу. За такого потрактування дослідники пропонують до своїх наукових розробок залучати також медіааналіз, аналіз дискурсу, прагматику, історію, мультимодальність, етнографію, студії про медіаавдиторію, політологію тощо². Праці, які ми вмістили в цій монографії, порушують ті проблемні питання, що свідчать насамперед про потребу дискурсивних досліджень – звернення до питань ідентичності, пошуку ідеологічних впливів, розуміння

¹ Після початку повномасштабної війни написання назви Росія з малої літери стало звичним явищем у масмедіях. Ба більше, таке написання з'явилося й у наукових працях, підтвердження чого читач знайде в цій монографії. Шануємо право авторок на власний вибір, навіть якщо він не відповідає сучасним правописним нормам. Задля цього всі праці дослідниць збережено в їхньому авторському варіанті.

² Пор.: „Political communication and discourse about politics (in all contexts) is a very complex social field, and hence, also a complex field of research. Such complex phenomena are best analysed in interdisciplinary ways – looking at the programmatic agenda, at the politicians themselves, at the audiences, at alternative proposals, at socio-political, glocal, regional, national and global contexts, etc. Thus, interdisciplinary research suggests itself: media studies, discourse studies, pragmatics, history, multimodality, ethnography, audience studies, political science and so forth” (Mitja Sardoč, Ruth Wodak, *Slogans, Political Discourse and Education: An Interview with Ruth Wodak*, „Policy Futures in Education”, 2023, vol. 0(0) 1–8, Special Issue: Slogans and Education, <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/14782103231172841> [14.03.2024]).

тих чинників, які будують певні заплановані наративи, що безпосередньо впливають на життя суспільства загалом та окремих його груп і осіб зокрема.

У **I частині** цієї монографії увазі Читача пропонуємо дослідження, у яких головну увагу зосереджено довкола проблематики медійного простору сучасної України. Саме тому початком порушеної теми стала стаття Наталії Ясакової. У ній дослідниця з'ясовує, у який спосіб у сучасному українському медійному дискурсі періоду повномасштабного вторгнення відбувається конструювання національної ідентичності. Авторка докладно зосередилася на функціях займенника *ми*, підкресливши, що саме за його допомогою відбувається вербалізація національної ідентичності, закономірна „з огляду на глибоку закоріненість у соціальну природу людини опозиції ‘свій – чужий’, яку в найзагальнішому вигляді можна репрезентувати займенниковими словами *ми – вони*”.

У цій частині монографії своїми науковими спостереженнями поділилися також авторки, що послідовно й систематично відстежують зміни в українській мові й мовленні українців. Серед цих учених – Наталія Костусяк і Марина Навальна, авторки, які представили ґрунтовний аналіз інновацій у сучасних українських масмедіа. До питання неології доби російської агресії 2014–2023 років звернулися Галина Вокальчук і Наталія Адах, а також Ганна Дидик-Меуш, яка поділилася спостереженнями над функційністю терміна ‘байрактарщина’. Натомість Олександра Антонів запропонувала цікаве дослідження того, як і якого стибу розмовники з’являються у воєнний час. Лариса Колібаба та Світлана Романюк, реалізуючи спільний науковий проєкт, проаналізували функціювання офіційних звертань до осіб в українському медійному дискурсі. Представлений матеріал дослідження зібрано виключно за період повномасштабної російсько-української війни, його джерело – інформаційний телемарафон „Єдині новини”.

У **II частині** монографії пропонуємо увазі Читача студії, що стосуються не тільки теперішнього, але, сподіваємося, і майбутнього. Проблемні питання, порушені в цьому розділі, уможливають розуміння сучасних процесів, які відбуваються в Україні, а отже, можуть вплинути на реальність і змінити її в перспективі. Віримо, що українське суспільство зможе відшукати об’єднувальні чинники, за допомогою яких удасться подолати конфлікти і знайти таку бажану золоту середину, навіть у найбільочіших питаннях.

Розвідка Алли Ярової є частиною ширшого дослідження з вивчення про російської дезінформації про повномасштабну війну в Україні, яку поширюють у телеграм-каналах, орієнтованих на німецького читача. Праця розкриває дезінформаційний наратив у європейському контексті покаяння, за якого Росія постає об’єктом співчуття. Висновки дослідниці невтішні, адже вона вважає, що засобом агресії проти України в повномасштабній війні є не тільки конвенційна зброя, але й свідоме проштовхування ідеології, зокрема

дезінформації, фальшивих наративів, метою яких є не тільки виправдання військових дій, але й створення та просування в міжнародному медійному просторі іншої реальності, суголосної з баченням російської сторони. За таких обставин важливим є вміння відділити зерно від половини та навіть більше – протистояти неправдиво створюваному образу.

Цікавими з погляду будування наративів, пов'язаних зі сприйняттям війни, є послання духовних осіб. Тому особливим у цій монографії є аналіз структури та лексико-семантичних засобів реалізації стратегійного наративу 'російсько-українська війна' в посланнях Глави Української Греко-Католицької Церкви Блаженнішого Святослава (Шевчука), що його виконала Адріана Чучвара. Дослідниця звертає увагу на сутнісні ознаки, які увиразнюють зміст досліджуваного наративу до і після 2022 р., а матеріалом для аналізу послуговували різдвяні та великодні послання Глави УГКЦ упродовж 2014–2023 рр. Натомість Наталія Піддубна поділилася власним баченням подальшого розвитку української теолінгвістики, продовжуючи низку своїх публікацій із цієї тематики. Дослідниця розглянула явище сакралізації в умовах війни, використовуване, наприклад, для увиразнення ролі українських воїнів, народу й України загалом, водночас порівнюючи його з вибраними прикладами десакралізації.

Стаття Наталії Кондратенко дає змогу зрозуміти та усвідомити потреби й можливості сучасних досліджень, а отже, і розвитку окремих, нагально потрібних галузей науки. Такою постає лінгвоекспертологія, покликана витлумачувати нові поняття і зміни в законодавстві, що вимагають від мовознавців миттєвого реагування та теоретичного обґрунтування раніше невідомих термінів і підходів. Авторка розкрила один із них – 'глюорифікацію', як такий, що „активно функціонує в сучасних запитах на проведення семантико-текстуальних лінгвістичних досліджень”. Науковому осмисленню ролі й значення передбачень, представлених на прикладі масмедійного дискурсу російсько-української війни, що містить також аналіз впливу прогностичного контенту на якість життя українського суспільства в умовах російської агресії, присвячена робота Олени Доценко.

Підсумком цього розділу стала стаття Олени Семенець із промовистою назвою „У цій єдності – найголовніша наша сила...”. У ній, відповідно до заявленої тематики монографії, розкрито дискурсивні стратегії консолідації українського суспільства в медійному просторі 2022–2023 рр., реалізовані у виступах Президента України Володимира Зеленського. Залишається вірити в їхню силу, дієвість та тривалі позитивні зрушення упродовж наступних років.

Отож пропонуємо увазі Читача наші напрацювання – ідеї, постулати, прогнози – і запрошуємо читати, розмірковувати, ділитися з нами власними спостереженнями. Для цього наприкінці книжки вміщено інформацію про Авторок із надією на можливий діалог, на конструктивну та плідну дискусію.

Щиро дякуємо Рецензентам, які присвятили свій час уважному прочитанню книжки, запропонували низку вартісних та слушних пропозицій, які ми намагалися врахувати з належною ретельністю. Особлива подяка – Софії Гембарській за проєкт плакату, який ми використали для обкладинки цієї книжки, а також Лесі Антонів та Ользі Коцовській за ідею та допомогу у виборі праць учнів Львівського коледжу.

Присвячуємо нашу працю друзям і колегам з України.

Світлана Романюк

The Experience of War in a Scientific Lens of Ukrainian Researchers

This book should not exist – in any form, even a strictly scientific one. The topic we are discussing should not have become an object of modern research. The war, so we hoped – at least on the European continent, and ideally, in the whole world – would only be analyzed from a historical perspective – to learn from mistakes so as to never repeat them. However, all this turned out to be just an illusion, a dream that was not destined to come true. War invaded Ukrainian families, and we cannot even say it happened suddenly, because it crept in slowly, starting in 2014.

Not everyone can dare to speak, write about the war – let alone make sense of it. Therefore, it is with deep gratitude and respect for those who created this work – a book on the most difficult of subjects – that we present it to the reader. In addition, this monograph also reflects the state of mind of those who wrote their texts for it – often under fire or to the sound of sirens, some – under occupation, others – in forced emigration. It would seem that such conditions do not favour science, but a bright mind and an unshakable belief in the need to act and work in order to live, almost like before the war, poured into the lines that you will read.

We hope that the reader will also pay attention to the non-verbal expression of emotions related to the war in Ukraine, thanks to the masterful work of the author of the poster on the cover. This work was done by Sofia Hembarska, a student at the Department of Graphic Design of the Ivan Trush Lviv State College of Decorative and Applied Arts, under the guidance of her teacher Dmytro Paruta, and is used in our project by her kind permission.

In the articles offered, in addition to scientific ideas and interpretation of the role of language in society, the ideological content of media messages, etc., a desire to be heard both in Ukraine and outside its borders is evident. Some articles are words of gratitude to those who help Ukrainians every day, others are expressions of disagreement with the current situation; besides that, each one testifies to the linguistic reality of modern Ukraine, seemingly without emotion. Without exaggeration, we claim that every text in this book contains a subtext and a deep inner narrative – after all, every media product that appears in the information space does.

In addition, we note that the articles collected in this monograph touch on broad issues; they are interdisciplinary, as they are focused not only on the language of the

media, but also on how the language of the media creates the surrounding reality, and vice versa – how what surrounds us affects linguistic expression of certain events, actions, phenomena. Media discourse is at the same time a reproduction of the present and the history of the period it describes. Therefore, the material presented in the monograph serves as an eloquent example of the way in which the Ukrainian media conveyed the current situation, covered the war between Russia¹ and Ukraine, how the authors of the messages built certain narratives, and of course, how the speakers themselves reacted to the mentioned events and how, accordingly, that changed language. We are talking, i.e., about writing proper names, such as *russia*, *putin*, etc., with a lowercase letter, about the active appearance of occasionalisms to denote new relevant concepts, the extraordinary emotionality of the presentation of journalistic material, and on the other hand, about the wealth of expressive means – various, in particular, other than only linguistic ones. In modern journalism, which is largely available in electronic form, among such means are visual media of various type – photos, including modified ones, drawings, posters, memes, video recordings, etc.

Note that, like political discourse, which causes a lot of controversies and, accordingly, research challenges, media discourse is a similar, if not more complex phenomenon that requires deep interdisciplinary analysis. Consequently, researchers propose to involve media analysis, discourse analysis, pragmatics, history, multimodality, ethnography, media audience studies, political science, etc. in their scientific endeavours.² The works collected in the monograph raise those issues that indicate first of all the need for discursive research – these include identity, searching for ideological influences, understanding those factors that build certain, planned narratives which directly affect the life of society in general and its individual groups and persons in particular.

In **Part I** of the monograph, we bring to the readers' attention studies in which the main focus is on the problems of the media space of modern Ukraine.

¹ After the start of a full-scale war, writing the name Russia with a lowercase letter became commonplace in the mass media. What's more, such spelling also appeared in scientific works, the reader will find confirmation of this in our monograph. We respect the authors' right to their own choice, even if it does not meet modern spelling standards. Therefore, all works are presented in their author's version.

² Cf.: „Political communication and discourse about politics (in all contexts) is a very complex social field, and hence, also a complex field of research. Such complex phenomena are best analysed in interdisciplinary ways – looking at the programmatic agenda, at the politicians themselves, at the audiences, at alternative proposals, at socio-political, glocal, regional, national and global contexts, etc. Thus, interdisciplinary research suggests itself: media studies, discourse studies, pragmatics, history, multimodality, ethnography, audience studies, political science and so forth” (Mitja Sardoč, Ruth Wodak, “Slogans, Political Discourse and Education: An Interview with Ruth Wodak”, *Policy Futures in Education*, 2023, vol. 0(0) 1–8, Special Issue: Slogans and Education, <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/14782103231172841> [14.03.2024]).

That is precisely why we open with Nataliia Yasakova's article – the researcher invites readers to inquire about the way in which national identity is constructed in the modern Ukrainian media discourse, especially during the war period. The author focuses in detail on the functions of the pronoun *we*, stressing that it is with its help that the verbalization of national identity takes place, which is natural “in view of the deep-rootedness of the ‘own – foreign’ opposition in the social nature of a person, which in the most general form can be represented by the pronouns *we – they*”.

This part of the monograph features scientific observations of authors who consistently and systematically monitor changes in the Ukrainian language and the speech of Ukrainians. Among them are Nataliia Kostusiak and Maryna Navalna, authors who present a thorough analysis of innovations in modern Ukrainian mass media. Halyna Vokalchuk and Nataliia Adakh also address the issue of neology in the era of Russian aggression in 2014–2023, while Hanna Dydyk-Meush shares her observations on the functionality of the term ‘bayraktarshchyna’. Oleksandra Antoniv offers an interesting study of the publication process and the forms of war-time phrasebooks. Larysa Kolibaba and Svitlana Romaniuk, implementing a joint scientific project, analyse the functioning of official forms of addressing individuals in the Ukrainian media discourse. The presented research material was collected exclusively during the period of the full-scale Russian-Ukrainian war, its source is the “United News” Telethon.

In **Part II** of the monograph, we bring to the reader's attention studies related not only to the present, but, we hope, to the future as well. The issues raised in this section make it possible to understand processes taking place in Ukraine today, and, therefore, can affect reality and change it in the future. We believe that Ukrainian society is capable of overcoming conflicts by finding unifying factors and a desirable golden mean, even in the most painful issues.

Alla Yarova's work is a part of a larger study of pro-Russian disinformation about the full-scale war in Ukraine, which is being spread in Telegram channels aimed at a German readership. The work reveals a disinformation narrative in the European context of repentance, which makes Russia appear an object of sympathy. The researcher's conclusions are disheartening, as she believes that the means of aggression against Ukraine in the full-scale war are not only conventional weapons but also the deliberate promotion of ideology, in particular through disinformation and false narratives, the purpose of which is not only to justify military actions but also to create and promote in the international media space a different reality, consonant with the vision of the Russian side. Under such circumstances, it is important to be able to separate the wheat from the chaff, and even more so to resist the falsely created image.

The messages of clergy are interesting from the point of view of building certain narratives related to the perception of war. Therefore, the analysis of the structure and lexical-semantic means of implementation of the strategic narrative ‘Russian-Ukrainian war’ in the messages of the Head of the Ukrainian Greek-Catholic

Church Svyatoslav (Shevchuk) by Adriana Chuchvara occupies a special place in this monograph. The researcher pays attention to the essential features that define the content of the narrative under study before and after 2022, and the material for analysis was the Christmas and Easter messages of the Head of the UGCC during 2014–2023. Nataliia Piddubna, in turn, shares her own vision of the further development of Ukrainian theolinguistics, continuing a series of her publications on this topic. The researcher considered the phenomenon of sacralization in the conditions of war, used, for example, to emphasise the role of Ukrainian soldiers, the people and Ukraine in general, while comparing it with selected examples of desacralisation.

Nataliia Kondratenko's article makes it possible to discover and understand the needs and possibilities of modern research, and therefore, the development of certain, urgently needed branches of science. One such emergent branch is the field of linguistic expertise, designed to interpret new concepts and changes in legislation, which requires linguists to respond immediately and provide theoretical bases for previously unknown terms and approaches. The author revealed one of them, 'glorification', as "actively functioning in modern requests for semantic-textual linguistic research". The work of Olena Dotsenko is devoted to the scientific understanding of the role and meaning of predictions, as exemplified by the mass media discourse of the Russian-Ukrainian war, which also includes an analysis of the impact of prognostic content on the quality of life of Ukrainian society in the conditions of Russian aggression.

The conclusion of this section is the article by Olena Semenets with the telling title *"This Unity Is Our Greatest Strength..."*. In accordance with the stated theme of the monograph, it highlights the discursive strategies of consolidation of Ukrainian society in the media space of 2022–2023 implemented in the speeches of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi. We can only hope that they remain strong, effective and bring long-term positive changes in the coming years.

And so, we offer the readers our findings – ideas, postulates, forecasts – and invite you to read, reflect, and share your own observations with us. For this purpose, information about the authors is included at the end of the book, with the hope of a possible dialogue, a constructive and fruitful discussion.

We sincerely thank the reviewers who devoted their time to carefully reading the book, offered a number of valuable and valid comments and suggestions, which we tried to take into account with due diligence. Special thanks goes to Sofia Hembarska for the design of the poster that we used for the cover of this book, as well as to Lesia Antoniv and Olga Kotsovska for the idea and help in choosing the works of Lviv college students.

We dedicate our work to our friends and colleagues from Ukraine.

Svitlana Romaniuk

Doświadczenie wojny w naukowej perspektywie ukraińskich badaczek

Ta książka nie powinna powstać – w żadnej formie, nawet tak ściśle naukowej. Temat, który poruszamy, nie powinien być przedmiotem badań współczesności. Mieliśmy nadzieję, że wojna, przynajmniej na kontynencie europejskim, a najlepiej na całym świecie, będzie analizowana przez społeczność naukową tylko z perspektywy historycznej – aby uczyć się na błędach i nigdy ich nie powtarzać. Jednak wszystko to okazało się fantomem, marzeniem, które nie miało się spełnić. Wojna wtargnęła w życie ukraińskich rodzin, choć nie można powiedzieć, że stało się to nagle, bo wkradała się powoli od 2014 roku.

Nie każdy ma odwagę mówić i pisać o wojnie, nie wspominając już o próbie jej zrozumienia. Dlatego przedstawiamy czytelnikowi tę książkę – książkę na najtrudniejszy z tematów – z głęboką wdzięcznością i szacunkiem dla tych, którzy ją tworzyli. Ponadto proponowana monografia oddaje również stan ducha tych, którzy pisali do niej swoje teksty, często pod ostrzałem lub przy dźwięku syren, niektórzy pod okupacją, a inni na przymusowej emigracji. Wydawać by się mogło, że takie warunki nie mogą sprzyjać badaniom naukowym, jednak ich światłe umysły i niezachwiana wiara w konieczność działania i pracy, by żyć niemal jak przed wojną, przełożyły się na zdania, które można przeczytać poniżej.

Mamy nadzieję, że czytelnik zwróci również uwagę na niewerbalny wyraz emocji związanych z wojną w Ukrainie, także dzięki trafnej pracy autorki plakatu na okładce. Sofia Hembarska, studentka Lwowskiej Wyższej Szkoły Zawodowej Sztuki Dekoracyjnej i Użytkowej im. Iwana Trusza, stworzyła tę pracę na Wydziale Projektowania Graficznego pod kierunkiem swojego nauczyciela Dmytra Paruty i uprzejmie pozwoliła nam wykorzystać ją w naszym projekcie.

Oprócz naukowych koncepcji i interpretacji roli języka w społeczeństwie, ideologicznej treści przekazów medialnych itp. artykuły oferowane czytelnikowi wyrażnie pokazują chęć bycia wysłuchanym zarówno w Ukrainie, jak i poza jej granicami. Niektóre artykuły są wyrazem wdzięczności dla tych, którzy pomagają Ukraińcom na co dzień, inne – wyrazem niezgody na obecną sytuację; niektóre stały się zapisem rzeczywistości językowej współczesnej Ukrainy, pozornie tylko pozbawionym emocji. Nie jest przesadą stwierdzenie, że każdy tekst w tej książce zawiera podtekst

i głęboki wewnętrzny przekaz, podobnie zresztą jak każdy produkt medialny, który pojawia się w przestrzeni informacyjnej.

Dodatkowo należy zaznaczyć, że zebrane w monografii studia podejmują szeroką problematykę i są interdyscyplinarne, gdyż skupiają się nie tylko na języku mediów, ale także na tym, jak język mediów kreuje otaczającą nas rzeczywistość, i odwrotnie – jak to, co nas otacza, wpływa na językowe wyrażanie pewnych zdarzeń, działań i zjawisk. Dyskurs medialny jest reprodukcją zarówno współczesności, jak i historii badanego okresu. Dlatego materiał przedstawiony w niniejszej monografii posłuży jako wymowny przykład tego, jak ukraińskie media przekazywały bieżącą sytuację, relacjonowały wojnę Rosji¹ z Ukrainą; jak autorzy przekazów budowali określone narracje; jak sami użytkownicy języka reagowali na wydarzenia i jak zmieniał się w związku z tym język. Obejmuje to na przykład pisownię małymi literami nazw własnych, takich jak *rosja*, *putin* itp., aktywne pojawianie się okazjonalizmów na oznaczenie nowych pojęć, skrajną emocjonalność prezentacji materiału dziennikarskiego, a z drugiej strony bogactwo środków wyrazu, różnorodnych, nie tylko językowych. We współczesnym dziennikarstwie, dostępnym w dużej mierze w formie elektronicznej, są to różnego rodzaju obrazy – fotografie, w tym zmodyfikowane, rysunki, plakaty, memy, filmy itp.

Należy zauważyć, że dyskurs medialny, jest zjawiskiem co najmniej równie kontrowersyjnym jak dyskurs polityczny – i jako taki wymaga dogłębnej analizy interdyscyplinarnej. Wychodząc z tego założenia, badaczki proponują włączenie do swoich rozważań analizy mediów, analizy dyskursu, pragmatyki, historii, multimodalności, etnografii, studiów nad publicznością medialną, nauk politycznych itp.² Prace zawarte w niniejszej monografii poruszają kwestie, które wskazują na potrzebę prowadzenia badań dyskursywnych – należą do nich tożsamość, poszukiwanie wpływów ideologicznych, zrozumienie czynników budujących pewne

¹ Po wybuchu wojny na pełną skalę pisownia nazwy Rosja małymi literami stała się powszechna w mediach. Co więcej, pisownia ta pojawiła się również w pracach naukowych, co potwierdza niniejsza monografia. Szanujemy prawo autorów do dokonania własnego wyboru, nawet jeśli nie jest on zgodny ze współczesnymi standardami pisowni. Z tego powodu wszystkie prace badaczek zostały zachowane w oryginalnej wersji.

² Por. „Political communication and discourse about politics (in all contexts) is a very complex social field, and hence, also a complex field of research. Such complex phenomena are best analysed in interdisciplinary ways – looking at the programmatic agenda, at the politicians themselves, at the audiences, at alternative proposals, at socio-political, global, regional, national and global contexts, etc. Thus, interdisciplinary research suggests itself: media studies, discourse studies, pragmatics, history, multimodality, ethnography, audience studies, political science and so forth” (Mitja Sardoč, Ruth Wodak, *Slogans, Political Discourse and Education: An Interview with Ruth Wodak*, „Policy Futures in Education”, 2023, vol. 0(0) 1–8, Special Issue: Slogans and Education, <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/14782103231172841> [14.03.2024]).

zaplanowane narracje, które bezpośrednio wpływają na życie społeczeństwa w ogóle, a w szczególności jego konkretnych grup i jednostek.

W **części I** niniejszej monografii czytelnikowi zaprezentowano badania, które koncentrują się na kwestiach przestrzeni medialnej we współczesnej Ukrainie. Najlepszym wprowadzeniem jest tu praca Natalii Yasakovej. W swoim artykule badaczka wyjaśnia, w jaki sposób we współczesnym ukraińskim dyskursie medialnym okresu pełnoskalowej inwazji konstruowana jest tożsamość narodowa. Autorka skupiła się szczegółowo na funkcjach zaimka *my*, podkreślając, że to za jego pomocą werbalizowana jest tożsamość narodowa, co jest naturalne, „biorąc pod uwagę głębokie zakorzenienie w ludzkiej naturze społecznej opozycji «swoj–obcy», którą w najbardziej ogólny sposób można przedstawić za pomocą zaimków *my* i *oni*”.

W tej części monografii swoimi obserwacjami naukowymi podzieliły się również autorki, które konsekwentnie i systematycznie monitorują zmiany w języku ukraińskim i mowie Ukraińców. Wśród nich znalazły się Natalia Kostusiak i Maryna Navalna, które przedstawiły wnikliwą analizę innowacji we współczesnych ukraińskich mediach. Kwestię neologii w dobie rosyjskiej agresji w latach 2014–2023 poruszyły Halyna Vokalchuk i Natalia Adakh, a także Hanna Dydyk-Meush, która podzieliła się swoimi spostrzeżeniami na temat funkcjonalności terminu ‘bajraktarszczyna’. Z kolei Oleksandra Antoniv zaproponowała interesujące studium tego, jak i jakie rozmówki pojawiają się w czasie wojny. Larysa Kolibaba i Svitlana Romaniuk, w ramach wspólnego projektu badawczego, przeanalizowały funkcjonowanie oficjalnych form zwracania się do osób prywatnych w ukraińskim dyskursie medialnym. Prezentowany materiał badawczy został zebrany wyłącznie podczas pełnoskalowej wojny rosyjsko-ukraińskiej, a jego źródłem jest telemaraton „Jedynych Wiadomości”.

W **części II** monografii proponujemy czytelnikowi studia odnoszące się nie tylko do teraźniejszości, ale – mamy nadzieję – także do przyszłości. Kwestie poruszone w tej części pozwalają zrozumieć procesy zachodzące obecnie w Ukrainie, a tym samym mogą wpływać na rzeczywistość i zmieniać ją w przyszłości. Wierzymy, że ukraińskie społeczeństwo jest w stanie przezwyciężyć konflikty, znajdując czynniki jednoczące i tak bardzo pożądany złoty środek, nawet w najbardziej drażliwych kwestiach.

Badania Ally Yarovoj są częścią szerszego studium prorosyjskiej dezinformacji na temat wojny w Ukrainie, która jest rozpowszechniana na kanałach programu Telegram skierowanych do niemieckich czytelników. Praca ujawnia narrację dezinformacyjną w europejskim kontekście pokuty, w którym Rosja staje się obiektem współczucia. Wnioski badaczki są deprymujące: uważa ona, że środkami agresji przeciwko Ukrainie w wojnie na pełną skalę są nie tylko broń konwencjonalna, lecz także celowe promowanie ideologii, w tym dezinformacji, fałszywych narracji, które mają na celu uzasadnienie działań wojskowych, ale też tworzenie i promowanie w międzynarodowej przestrzeni medialnej alternatywnej rzeczywistości, zgodnej

z wizją strony rosyjskiej. W takich okolicznościach ważne jest, aby móc oddzielić ziarno od plew, a tym bardziej przeciwdziałać fałszywie wykreowanemu obrazowi.

Wypowiedziami szczególnie interesującymi z punktu widzenia budowania narracji związanych z postrzeganiem wojny są orędzia duchownych. Dlatego też niniejsza monografia koncentruje się również, w artykule autorstwa Adrian Chuchvary, na analizie struktury i środków leksykalno-semantycznych realizacji narracji strategicznej „wojna rosyjsko-ukraińska” w orędziach zwierzchnika Ukraińskiego Kościoła Grekokatolickiego Jego Świątobliwości Swiatosława (Szewczuka). Badaczka zwraca uwagę na istotne różnice w treści badanych narracji przed i po 2022 rokiem, a materiałem do analizy były orędzia bożonarodzeniowe i wielkanocne zwierzchnika UKGK w latach 2014–2023. Z kolei Natalia Piddubna podzieliła się własną wizją dalszego rozwoju ukraińskiej teolingwistyki, kontynuując serię swoich publikacji na ten temat. Badaczka przeanalizowała zjawisko sakralizacji w czasie wojny, wykorzystywane m.in. do podkreślenia roli ukraińskich żołnierzy, narodu i całej Ukrainy, zestawiając je z wybranymi przykładami desakralizacji.

Artykuł Natalii Kondratenko pozwala lepiej zrozumieć możliwości i potrzeby badań współczesności, a tym samym rozwoju niektórych pilnie potrzebnych gałęzi nauki. Tak jest w przypadku ekspertyzy językoznawczej, której celem jest interpretacja nowych pojęć i zmian w prawodawstwie, wymagających od językoznawców natychmiastowej reakcji i teoretycznego umotywowania nieznanych wcześniej terminów i podejść. Autorka przeanalizowała jeden z takich terminów, ‘gloryfikację’, ponieważ „aktywnie funkcjonuje on we współczesnych zamówieniach na semantyczne i tekstowe badania lingwistyczne”. Praca Oleny Dotsenko poświęcona jest naukowemu zrozumieniu roli i znaczenia prognoz, przedstawionych na przykładzie dyskursu medialnego wojny rosyjsko-ukraińskiej, co obejmuje również analizę wpływu treści predykcyjnych na jakość życia społeczeństwa ukraińskiego w kontekście rosyjskiej agresji.

Tę część zamyka artykuł Oleny Semenets o wymownym tytule „*W tej jedności jest nasza największa siła...*”. Zgodnie z zadeklarowanym tematem monografii, praca ta omawia dyskursywne strategie konsolidacji społeczeństwa ukraińskiego w przestrzeni medialnej w latach 2022–2023, realizowane w przemówieniach prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego. Pozostaje nam tylko wierzyć w ich siłę, skuteczność i trwałe pozytywne zmiany w nadchodzących latach.

Zapraszamy zatem do lektury naszej pracy – zawartych w niej pomysłów, postulatów, prognoz – a także do refleksji i dzielenia się z nami własnymi spostrzeżeniami. W tym celu na końcu książki zamieściliśmy informacje o autorach, z nadzieją na ewentualny dialog, konstruktywną i owocną dyskusję.

Jesteśmy wdzięczni recenzentom, którzy poświęcili czas na uważne przeczytanie książki i zgłosili szereg cennych i rozsądnych uwag i sugestii, które staraliśmy się uwzględnić z należytą starannością. Szczególne podziękowania kierujemy do Sofii Hembarskiej za projekt plakatu, który wykorzystaliśmy na okładce tej książki,

a także do Lesi Antoniv i Olhy Kotsovskiej za ten pomysł i pomoc w wyborze prac uczniów lwowskiej szkoły.

Pracę tę dedykujemy naszym przyjaciołom i kolegom z Ukrainy.

Svitlana Romaniuk

ЧАСТИНА I

Дискурсивно-медійний простір сучасної України

PART I

The Media-Discursive Space of Modern Ukraine

CZĘŚĆ I

Dyskursywno-medialna przestrzeń współczesnej Ukrainy

Наталія Ясакова

ORCID: 0000-0002-6810-8080

Займенникове конструювання національної ідентичності в сучасному медійному дискурсі України

Під час повномасштабного вторгнення росії в Україну питання національної ідентичності постали особливо гостро. Відповіді на них у різний спосіб пропонують медіа, активно долучаючись до конструювання в публічному полі нових уявлень про українську націю. За словами В. Кулика, „одним із найважливіших аспектів ідеологічного впливу медійного дискурсу є творення й підтримування різноманітних ідентичностей членів аудиторії, перш за все національної”, а „дієвості такого підтримування та зміцнення сприяє потужність і водночас непомітність дискурсивних практик, у яких медіа його здійснюють”¹. ЗМІ не тільки „стають своєрідним фільтром для ідей, підвищуючи цінність однієї, знецінюючи другу і замовчуючи третю”², вони пропонують способи вербалізації тих чи тих уявлень, узвичаюють уживання певних мовних одиниць із новим значенням у нових контекстах. У такий спосіб вибудовується, зберігається і трансформується бачення такого важливого для суспільства феномена як національна ідентичність.

Б. Андерсон потрактовує національну належність як специфічний культурний артефакт і пропонує таке визначення нації: „уявлена політична спільнота – при тому уявлена як генетично обмежена і суверенна”³. Уявленою ця спільнота є тому, що „представники навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшості зі своїх співвітчизників, не зустрічатимуть і навіть не чути-муть нічого про них, і все ж в уяві кожного житиме образ їх співпричетності”⁴. Вивчення національної ідентичності з погляду лінгвістики є закономірним

¹ В. Кулик, *Роль українських мас-медіа у творенні національного історичного наративу*, „Політологічні студії”, 2010, вип. 1, с. 208–209.

² І. Голубовська, О. Левко, А. Поліщук, *Маніпулятивний дискурс як інституціональний: сучасність vs античність*, „Мовознавство”, 2019, № 1, с. 11.

³ Б. Андерсон, *Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму*, Київ 2001, с. 22.

⁴ Ibidem.

через те, що в постанні та відтворенні цього феномена безпосередню участь бере мова. Проте ґрунтовне дослідження його дискурсивного конструювання потребує міждисциплінарних студій – поєднання історичної, соціально-політичної та лінгвістичної перспектив, що його пропонують прихильники дискурсивно-історичного підходу, реалізованого в межах критичного аналізу дискурсу. Істотним складником такого дослідження є висвітлення дискурсивних стратегій дисиміляції, що мають на меті побудову відмінностей, та дискурсивних стратегій асиміляції, які спрямовані на конструювання внутрішньонаціональної однаковості⁵.

З-поміж мовних одиниць, залучених до дискурсивного конструювання української національної ідентичності, найчастіше увагу лінгвістів привертали номен *Україна* та прикметник *український*; порушено також проблеми функціонування лексем *свій, наш, рідний, національний, малоруський, малоросійський, мазепинський, хохлацький* тощо⁶. Надзвичайно важливим для вибудовування національної ідентичності в медіадискурсі є використання особового займенникового слова *ми* та відповідних присвійних прономінативів. Уживання особових займенникових слів першої особи множини для побудови спільнот та ідентичностей неодноразово було предметом вивчення на матеріалі різних мов⁷. В українському мовознавстві *ми* рідко ставало об'єктом дослідження як показник і засіб творення соціальних спільнот, ідентичностей різного типу. Так, М. Жуйкова висвітлила функціонування прономінативів *ми, наш (наше)* як маркерів національної ідентичності в науковому та епістолярному мовленні А. Кримського. Дослідниця дійшла висновку, що „характер використання Кримським мовних маркерів ідентичності – займенників включення до групи – не є хаотичним і випадковим; їхнє вживання відбиває

⁵ R. De Cillia, M. Reisigl, R. Wodak, *The discursive construction of national identities*, „Discourse & Society”, 1999, vol. 10(2), p. 152.

⁶ Т. Коць, „Україна” у вимірах прецедентних засобів мови, „Мова і міжкультурна комунікація”, 2019, № 2, с. 78–87; О. Тараненко, *Російсько-українська війна і українська мова (попередні спостереження)*, „Мовознавство”, 2023, № 3, с. 16–17; Н. Ясакова, *Зміни семантики прикметника український у період української революції 1917–1921 років*, „Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки”, 2022, вип. 3(98), с. 217–228; Н. Ясакова, *Лексема український у дискурсі Російської імперії початку XX століття (на матеріалі „Щоденника” Євгена Чикаленка)*, „Мова. Література. Фольклор”, 2021, № 2, с. 96–104.

⁷ I. Íñigo-Mora, *On the use of the personal pronoun we in communities*, „Journal of Language and Politics”, 2004, vol. 3(1), p. 27–52; R. De Cillia, M. Reisigl, R. Wodak, op. cit.; R.Y. Liu, *Constituting institutional identity in political discourse: The use of the first-person plural pronoun in China's press conferences*, „Language in Society”, 2023, vol. 52, № 3, p. 1–24; L. Dam, *The functionality of personal pronouns in constructions of communities*, „Globe: A Journal of Language, Culture and Communication”, 2015, vol. 1, p. 31–42.

складний шлях еволюції національного самовідчуття видатної особистості в умовах відсутності національної держави та загальнонаціональної мови»⁸.

Мета нашої розвідки – проаналізувати параметри вживання займенникового слова *ми* в сучасних українських медіатекстах з погляду дискурсивного конструювання української національної ідентичності. Матеріалом для дослідження стали висловлювання з публікацій газети „День”, що були оприлюднені впродовж 2022 року.

Вербалізація національної ідентичності за допомогою прономінатива *ми* видається закономірною з огляду на глибоку закоріненість у соціальну природу людини опозиції „свій – чужий”, яку в найзагальнішому вигляді можна репрезентувати займенниковими словами *ми – вони*. Завдяки здатності окреслювати найширші спільноти, обов’язковим членом яких є мовець, убудованості в бінарну опозицію, що дає змогу категоризувати соціальний простір, *ми* виступає одним із мовних засобів, що беруть участь у дискурсивному конструюванні, збереженні, трансформованні національної ідентичності. Оскільки національне *ми* вказує на політичну спільноту, потрактуємо його як різновид ідеологічного *ми* – одного із семантико-прагматичних варіантів категорійного значення першої особи, що постають на основі взаємодії категорій персональності й числа. До таких варіантів, за нашими спостереженнями, належать також *ми* авторське, царське, скромне, родинне (опікунське), корпоративне, *ми* соціальної вагомості, універсальне (філософське), *ми* привілейованої групи⁹.

Дібраний матеріал демонструє різноманітність функцій займенникового слова *ми*, що вказує на спільноту, об’єднану за національною ознакою, і сприяє конструюванню й збереженню української національної ідентичності через медіадискурс в період повномасштабної війни. *Ми* національне виступає стрижневим елементом кількох тематичних блоків, які оприявнюють актуальні аспекти самоідентифікації українців. Проаналізувавши дискурсивне конструювання австрійської ідентичності та нації за даними обговорень у фокус-групах, Р. де Сіліа, М. Пісігла та Р. Водак виокремили п’ять семантичних макрозон:

- 1) ідея „*homo austriacus*” і „*homo externus*”;
- 2) наратив колективної політичної історії;
- 3) дискурсивна конструкція спільної культури;
- 4) дискурсивна конструкція колективного теперішнього та майбутнього;

⁸ М. Жуйкова, *Еволюція національної ідентичності Агатангела Кримського та мовні маркери МІ і НАШ*, „Східний світ”, 2021, № 2, с. 36.

⁹ Н. Ясакова, *Категорія персональності: природа, структура та репрезентація в українській літературній мові*, Київ 2016, с. 273.

5) дискурсивна конструкція „національного тіла”¹⁰.

Наші спостереження дають змогу окреслити подібні семантичні макрозони (блоки), що, очевидно, засвідчує наявність універсальних тенденцій у дискурсивному вибудовуванні національної ідентичності. Водночас можна виявити і специфічні риси конструювання української національної ідентичності в досліджуваній період, який є для цього надзвичайно важливим.

У медіатекстах бачимо констатацію гострої потреби чіткого визначення, демонстрації національного ми та розуміння його істотних змін під час війни:

*А ще – для усіх нас сьогодні важливо показати нашу єдність, нашу національну ідентичність, нашу силу;
Звичайно, Захід нам допомагає, але без нашої волі, нашої жаги до життя і усвідомлення власної ідентичності ніхто нам не допоможе;
Ми знаходимось в стані зміни нашої колективної ідентичності під впливом зовнішніх обставин історії;
Зараз ми побачили національний характер у новому образі. Нам потрібно створити образ самих себе*¹¹.

Повномасштабну війну потрактовано як потужний поштовх для усвідомлення власної національної сутності, окремішності та цілісності нації:

*Ми почали роздивлятися самих себе;
З цією війною ми багато чого відкрили в собі;
Ми зрозуміли, що це наша земля, і ми мусимо будувати країну;
У нас нарешті сформувалась політична нація на всій території України;
У нас зараз формується національний міф і ті, хто зараз живуть, мають розуміти, що вони бачать перед своїми очима історію.*

Утвердження існування власної нації та держави, зокрема через супротив колишній метрополії, характерне для українського ми національного в період війни. Положення „наш спротив – це аргумент у світі, що ми є нація, ми є держава”, яке на сайті видання подано як одне з найважливіших в інтерв'ю журналістки і письменниці Ольги Степової, яскраво це демонструє (матеріал оприлюднено 17 березня 2022 року, у перші тижні повномасштабного вторгнення).

Нація, що не відчуває загроз, не потребує актуалізації, утвердження свого існування. Для неї важливими є питання характерних рис, проблем історичної пам'яті, культури, теперішнього і майбутнього. Для загроженої нації теперішнє постає як боротьба за виживання, а майбутнє як час після перемоги у цій боротьбі:

¹⁰ R. De Cillia, M. Reisigl, R. Wodak, op. cit., p. 158.

¹¹ Тут і далі в тексті всі приклади наведено зі сторінок сайту газети „День”, <https://day.kyiv.ua/>.

*Після перемоги у нас є ключові завдання, які треба виконати;
Ця війна закінчиться, перемога у нас буде;
І, звичайно, нам потрібно написати амбітний план роботи після перемоги;
Ми ж збираємося вижити та перемогти.*

3-поміж очікувань від майбутнього – передусім збереження нації, безпека її представників:

*Сподіваюся, що ми доведемо свою справу до перемоги і зробимо все, щоб ця перемога гарантувала: більше ніколи жодної хвили геноциду проти українців не буде;
У нас зовсім інша ситуація і ніяка угода не гарантуватиме виживання нації.*

У дискурсивному конструюванні колективного теперішнього панівною є тематика боротьби, наголошується її безальтернативність – припинення супротиву ворогові означає втрату національного ми, наприклад:

*Ми мусимо боротися з ворогом, який прийшов вбивати, і вже вбиває та знищує;
Тому йде ще й боротьба цінностей – вітальних, бо ми б'ємося за життя і за наше існування...;
Насправді дуже просто українцям варто налаштовуватися, тут особливих варіантів немає: або ми, або нас;
Тому в нас немає інших варіантів, крім перемоги в цій війні.*

Як обов'язкову передумову успішності боротьби часто згадано єдність нації. Стрижнева для ми семантика об'єднання осіб, яка позбавлена номінативної чіткості, якнайкраще передає ідею єднання, асиміляції, виводить її на особистісний рівень, адже мовець долучає до цієї групи себе. Пронімінатив уможливорює максимальне охоплення спільноти, актуалізувавши належність до неї кожного читача, допомагає увиразнити міцність і важливість соціальних зв'язків, наприклад:

*Ми – єдина держава, єдиний народ зі спільною долею;
І зараз ми повинні консолідуватися для загальної перемоги;
Українцям нема чого бути необ'єднаними, у нас можуть бути різні політичні погляди, по-різному можемо жити.*

Руйнівним для національної єдності, що репрезентована як єдність ми, у публікаціях газети „День” постає передусім вплив росії:

*Якщо ми відповідаємо на запитання, чи ми згуртуємося, чи ні, то лівова частка нашого незгуртування – це якраз результат інформаційно-психологічної війни з боку Росії;
Але імперія вкладає шалені гроші, щоб ми були роз'єднані;
А як тільки ми звільнимо території, вони почекають рік-два і будуть формувати внутрішній конфлікт, будуть нас спонукати до внутрішньої війни.*

Отже, дискурсивне конструювання теперішнього зосереджене на ідеї самозбереження нації, що потребує подолання ворога, спрямованого на її

знищення, зокрема через руйнування єдності. Наявність майбутнього, його характеристики для національного *ми* прямо залежить від наслідків війни, досягнення перемоги.

На думку представників дискурсивно-історичного підходу, вибудовування національної ідентичності ґрунтується на акцентуванні спільної історії, що завжди пов'язана з пам'яттю¹². Національне *ми* завжди має минуле, яке є підставою для об'єднання, містить важливі віхи та події, щодо яких можна вжити слово *ми*, констатуючи історичну тяглість буття нації. Для нації, що перебувала в колоніальних умовах, вироблення уявлень про своє минуле, формування та збереження історичної пам'яті є надзвичайно складними. Слова Ф. Фанона – одного із засновників постколоніальних студій – цілком застосовні щодо українців, які тривалий час не мали власної держави і змушені були формувати і зберігати національну ідентичність, опираючись імперським наративам:

Колонізатор творить історію, і він знає про це. Повсякчас покликаючись на історію метрополії, він чітко дає зрозуміти, що він продовжує цю метрополію своєю особою. Отже, історія, яку він пише, є історією не країни, яку він грабує, а історією його власної нації, оповіддю про те, як вона відбирає, гвалтує й приречує на голод¹³.

Досліджуваний матеріал демонструє активну протидію російському імперському наративу, який заперечує окремішність української нації, спотворюючи її історію, наприклад:

Ми країна з тисячолітньою історією, не створив нас генштаб і Ленін, як Путін про це говорить;

Росія просто, в історичний момент нашої слабкості, здерла з м'ясом з нас вівіску „спадкоємиця Русі” й криво повісила на себе;

Росія давно по-рейдерськи захопила нашу історію, видає себе за нас.

У медіатекстах прямо вербалізовано потребу формування історичної пам'яті як підґрунтя для збереження і розвитку нації:

...Історію пише переможець, тому саме ми повинні писати свою історію;

У нас із загальнонаціонального діалогу випало безліч в тому числі історичних тем;

І з того минулого, яке в нас колосальне, неосяжне, нам завжди найперше потрібно обрати те, що необхідно сьогодні;

Яку закріплену, інституціоналізовану пам'ять ми повинні взяти з собою?

У публікаціях „Дня” згадано низку тих історичних фактів, які належать до історичної пам'яті і щодо яких може бути вжите *ми* національне, наприклад:

¹² R. De Cillia, M. Reisigl, R. Wodak, op. cit., p. 155.

¹³ Ф. Фанон, *Гнані і голодні*, пер. з фр. І. Ковальська, І. Цюпа, К. Шепетюк, Київ 2016, с. 17.

Звісно, те, чого ми також не можемо не пам'ятати, є боротьба Української Повстанської Армії – армії надзвичайної мужності, яка воювала з двома диктатурами; „Разом нас багато, нас не подолати!” – скандували українці під час Революції Гідності;

Нам потрібно завжди усвідомлювати, що над українцями у XX ст. реально висіла загроза знищення;

Не маємо забувати, що імперія Романових, а згодом Леніна – Сталіна – Путіна ніколи не припиняла й не припинить спроб загарбати нас у різний спосіб від відкритого збройного нападу до лагідної русифікації.

Як бачимо, ці події минулого безпосередньо пов'язані із сучасними викликами.

Для читача медіатекстів визнання належності до *ми* національного означає визнання його минулого, теперішнього і майбутнього. У досліджуваній період найбільш частотними виявилися звернення до минулого. Це, вочевидь, підтверджує спостереження М. Кулика:

Медійні практики представлення минулого роблять важливий внесок у підтримання й оновлювання національного наративу – дискурсу (точніше, конвенції дискурсу) про долю й сутність нації, що пов'язує різні славні й трагічні події як віхи на шляху до сучасного стану спільноти, котру він завдяки цьому ідентифікує¹⁴.

Дискурсивна конструкція спільної культури за допомогою національного *ми* в медіатекстах також представлена. Її бачимо, зокрема, у зображенні українців, що вимушено виїхали за межі держави, але зберігають свою національну ідентичність:

Хоч куди б ми емігрували, ми сіємо зерна нашої культури;

Також мене запрошували на радіо, їх цікавила історія України, наша культура, який ми взагалі народ.

Єдність на основі культури органічно пов'язана з єдністю минулого нації:

У нас свій діалект, свої вишиванки, свої візерунки на килимах, свої окремі лінії з Трипільської культури;

Ми єдині, злитовані праведним гнівом і непохитною вірою в нашу перемогу, бо, за Шевченком, заревли „в Україні вольнії гармати” і піднявся і батько, і син „за честь, славу, за братерство, за волю Вкраїни”.

На тлі війни осмислюється потреба і досвід вивчення й поширення української культури. Прикметним видається введення культурного аспекту вияву *ми* національного в широкий світовий контекст і дистанціювання від ворожої російської культури:

Чому ми вивчали у школі переважно одну, часто ворожу до України культуру?;

¹⁴ В. Кулик, *op. cit.*, с. 209.

*На нинішніх росіян (але не лише на росіян, а й на нас, українців) в основному впливала саме російська культура в його радянському та путінському „виконанні”;
Чи багато ми знаємо китайських письменників, а японських?
Скільки ми в школі вивчали литовську класичну літературу і поезію?*

Природним для вибудовування ідентичності є окреслення характерних рис осіб відповідної категорії. Розгляд націй як уявлених спільнот зумовлює обов’язковість усвідомлення властивих їм ознак, конструювання стереотипу представника спільноти. Аналізуючи формування модерних націй, Р. Шпорлюк підкреслив:

...Вкрай важливо, чим нація себе уявляє; інакше кажучи, значення криється у змісті націоналістичного образу себе. Важливо, чи нація визначає себе як „від природи” мирну чи войовничу, природжено демократичну чи авторитарну, прихильну до нових економічних методів чи традиційно аграрну, відкриту до всіх, хто хотів би до неї приєднатися, чи визначену за расовими (а, отже, непроникними) критеріями тощо¹⁵.

Уживання ми національного у публікаціях „Дня” засвідчує презентацію українців передусім як сильного народу, здатного протистояти ворогу, наприклад:

*Друзі, ми, українська нація, – незламна та єдина;
Ми українці, сильні духом, ми маємо спільні цінності, сподівання й у будь-яку хвилину готові до рішучих дій задля того, щоб захистити себе, свою країну та змінити її на краще;
Ці чинники говорять про те, що ми здатні витримати всі поневіряння, які випали на долю України;
Ми – нація незламних! Ми не та нація, яка одразу підніме руки до гори і піде в полон;
І коли я бачу ту кількість волонтерських ініціатив в освіті, я розумію, що ми непереможні!*

Значно рідше згадано такі риси, як краса, співучість, інтелігентність, упертість, наприклад:

*Але ми повинні всі триматися разом, ми вистоймо, ми красива, розумна інтелігентна нація, яка має право жити на своїй землі і забрати кожен метр своєї землі;
Я б хотіла, щоб все, що ми знаємо про себе – що ми співуча нація, що у нас дуже багато гарних місць, що наша культура багата поза війною – щоб Європа відкривала це для себе, відкривала іншу Україну;
Але ми приречені на цю війну, адже ми вперті, нас багато й ми не відступимо.*

¹⁵ Р. Шпорлюк, *Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща*, Київ 2016, с. 111–112.

Використання *ми* дає змогу оприявнити не тільки позитивні риси, але й недоліки національного характеру, які потрібно виправити, – низький рівень відповідальності, схильність до анархії:

*У нас свобода народилась раніше відповідальності;
Звісно, інколи нам потрібно приборкувати нашу анархічну природу, ми повинні
вчитися відсікати негативи й вирощувати найкраще у своєму національному
характері.*

У такий спосіб за допомогою *ми* реалізується дискурсивна стратегія асиміляції, спрямована на конструювання внутрішньонаціональної однаковості. Водночас вибудовування ідентичності завжди передбачає відокремлення себе від іншого, пошук відмінностей, а отже, застосування стратегії дисиміляції, що також втілюється через уживання *ми*.

Вербалізація виявів національної ідентичності за допомогою *ми* вбудовується в опозицію „свій – чужий”: свій народ (*ми*) протиставляється іншим (*не-ми*), з-поміж яких він вирізняється за певними ознаками (пор.: „*homo austriacus*” і „*homo externus*”). Як зауважила О. Забужко, національне самовизначення через відмежування від найближчих сусідів є типовим „для початкової партикуляризації національних ідей у Європі”¹⁶. Очевидно, що для вибудовування національної ідентичності колонізованих характерним є встановлення їх відмінностей від колонізаторів. Не випадково „мислителі української ідеї конструюють український національний характер через протипокладання його російському (М. Костомаров у „Двух руських народностях”) – або ж російському й польському (В. Антонович, А. Лісовський)”¹⁷.

Національна ідентичність українців у сучасних медіатекстах конструйована через зіставлення з іншими національними ідентичностями у двох варіантах: Інший-ворог (росіяни) та Інший-друг (народи, які допомагають Україні). У період колоніальної війни потреба акцентувати іншість колонізатора максимально загострюється. Колонізатор – не просто відмінний від нас народ. Фізично межа між колонізатором і колонізованим визначається на полі бою, у ментальній сфері вона утверджується, зокрема, у медіадискурсі через протиставлення ворогові. Отже, закономірно, що найактуальнішим і найбільш емоційно насаженим у досліджуваних медіатекстах є протиставлення українського національного *ми* російському агресорові. Це виявляється у різний спосіб, зокрема, через сферу почуттів – ненависть до всього російського:

Авжеж, хай би що там хто казав, але ненавидимо ми не одного Путіна;

¹⁶ О. Забужко, *Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період*, Київ 2020, с. 74–75.

¹⁷ Ibidem, с. 75–76.

...Зараз усі так люто ненавидять росіян, і це ми бачимо і у вживанні нецензурної лексики у побуті, й на плакатах та білбордах.

Оприявнюється гостра потреба максимально дистанціюватися від російського, позбутися його небезпечних упливів, наприклад:

За ці роки у нас виробився рефлекс сахатися всього російського, втікати від нього, наче від прокази;

Мені здається, що вісім років ми витісняли у себе все російське, але чекали на якусь розв'язку;

Як нам очищуватися від усього російського – ОПЗЖ, Московського патріархату, так званих ватників та зрадників?

Небезпечним видається будь-яке наближення до російського Іншого, навіть позірно неагресивного, наприклад:

Однак бачимо, що вже зараз починають ширитися небезпечні для нас наративи про пошуки примирення з ворогом, про існування хороших росіян, які нібито проти війни Росії в Україні, тобто за все хороше і проти всього поганого, але без чіткої життєвої позиції;

Нам потрібна вакцина від російського вірусу, нам треба руйнувати наратив про всіх „хороших русских”, кричати на весь світ про колективну відповідальність Росії і про те, що тут росіянам нічого робити.

Протиставлення за різними ознаками, несумісність із російським виразно втілюють ужиті в одному контексті прономінативи **ми** і **вони**:

***Ми** можемо воювати всіма ЗСУ разом з населенням з окупантами, а **вони** ні;*

*Тож **вони** не заспокоються поки не знищать **нас** або поки **ми** не знищимо їх;*

***Вони** приходять за всім тим, що визначає **нас** як цивілізацію;*

***Вони** посягають на все, що у **нас** є;*

***Вони** не сприймають **нас** ні як державу, ні як окремих народ.*

Останній приклад демонструє колонізаційну сутність відношень українського **ми** й російського **вони**. Українці виборюють право бути окремою нацією і державою, яке заперечує росія. Водночас на відміну від європейського колоніалізму, що ґрунтувався, зокрема, на протиставленні культурної вищості, прогресивності колонізатора примітивізму і відсталості колонізованого, в українському медійному дискурсі підкреслюється архаїчність російського колонізатора:

Ми вже побачили, чим відрізняємось від ворога: передусім – нашою освіченістю;

Московія воює з нами з позиції безнадійного анахронізму.

Постколоніальні дослідження відзначають потрібність Європі неєвропейського Іншого для власного відчуття ідентичності, що передає бінарний

зв'язок *ми – вони*¹⁸. Очевидно, що для конструювання національної ідентичності українців, які тривалий час перебували в колоніальних умовах, важливим є ментальне відділення від метрополії, розуміння російського як Іншого, а в умовах війни Іншого вкрай небезпечного, руйнівного. Прикметно, що, протиставляючи себе росіянам, українці поєднуються з поляками:

Проте це не значить, що всі інші країни так само дивитимуться на росію, як ми з поляками.

Той етнос, щодо якого раніше актуальним було протиставлення, нині сприймається як близький.

У публікаціях „Дня” національне *ми* вжито також для утвердження українців як частини світової спільноти, частини Європи:

*Ми маємо усвідомити себе у світовому контексті;
Так робиться в усьому цивілізованому світі й ми не повинні бути винятком;
Ми йдемо шляхами, які пройшли багато країн;
А сильними ми будемо, якщо будемо разом з західним світом;
Так, ми європейська нація, ми відкриті світу.*

Ідеться не про ототожнення, намагання стати Іншим, а про віднайдення місця українського національного *ми* з-поміж інших націй:

*Ми не були з ними [ірландцями – Н. Я.] пов'язані ні історично, ні культурно;
Єдине, що є спільного між нами, – це тривала окупація Британією Ірландії;
Нас сприймають тут на рівних;
Ми ж тут не просто біженці, а на локальному рівні – кожен із нас стає амбасадором України.*

Низка висловів підкреслює унікальність українців, їхню роль у зміні світобачення інших народів, що є одним із напрямів утілення дискурсивної стратегії дисиміляції:

*Коли після повномасштабного вторгнення деякі західні партнери давали Україні 72 години на протистояння і прямо казали нашим послам, що за кілька днів нашої держави може не стати, а ми вистояли і продовжуємо тримати оборону, то в цьому контексті ми унікальна країна;
І ми, як країна, яка переживає такі випробування і такі зміни, потрібні світовій цивілізації, як стимул для змін;
А ми розбили цей міф;
Ми ці наративи зруйнували.*

Отже, дискурсивне конструювання характерних національних рис українців реалізується за допомогою займенника *ми* з використанням стратегій асиміляції – вибудовування внутрішньонаціональної однаковості та подібності

¹⁸ P. K. Nayar, *The postcolonial studies dictionary*, Chichester 2015, p. 31.

до інших націй, які визнають суверенітет України і допомагають його відстоювати, а також із застосуванням стратегій дисимляції – протиставлення російському агресорові, утвердження унікальності української нації.

Висновки. Ідентичність – динамічне явище, у конструюванні, видозміні або підтримуванні якого центральну роль відіграє мова. Займенникове слово *ми* є одним із мовних засобів, які сприяють творенню національної ідентичності, уживаючись для позначення всіх представників нації, зокрема мовця, виступаючи в такому разі як *ми* національне. Особливе значення множини, притаманне *ми*, частота і природність уживання цього прономінатива в різних контекстах і комунікативних ситуаціях зумовлюють дієвість його використання для окреслення, формування та актуалізації національної ідентичності в медіадискурсі.

У період повномасштабного вторгнення росії в Україну питання національної ідентичності для українців набуло особливої актуальності. Самоусвідомлення нації безпосередньо впливає на її мотивацію і здатність протистояти агресорові – імперії, яка прагне упокорити колишні колонії, заперечуючи право на національне самовизначення. Уживання національного *ми* в українських медіатекстах, що з'явилися в рік повномасштабного вторгнення росії в Україну, демонструє дискурсивне конструювання української національної ідентичності за допомогою стратегій асиміляції та дисиміляції. *Ми* національне використано для наголошення потреби чіткого визначення, демонстрації української національної ідентичності; утвердження існування власної нації та держави; зображення теперішнього і майбутнього нації; вибудовування спільного для нації бачення минулого; установлення характерних рис українців, відмежування їх від ворога та віднайдення місця серед дружніх націй.

Перспективою дослідження є встановлення ролі мовних засобів у конструюванні, підтриманні та трансформуванні української ідентичності в різні історичні періоди в різних дискурсах: у промовах політиків, ЗМІ, підручниках для вищої та середньої школи, художніх творах, соціальних мережах тощо.

Література / References

- Андерсон Б., *Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму*, Київ 2001 [Anderson B., *Uâvleni spil'noti. Mirkuvannâ šodo pohodžennâ j poširenâ nacionalizmi*, Kîiv 2001].
- Голубовська І., Левко О., Поліщук А., *Маніпулятивний дискурс як інституціональний: сучасність vs античність*, „Мовознавство”, 2019, № 1, с. 9–30 [Golubovs'ka I., Levko O., Polișuk A., *Manipulativnij diskurs âk institucional'nij: sučasnist' vs antičnist'*, „Movoznavstvo”, 2019, № 1, s. 9–30].

- Жуйкова М., *Еволюція національної ідентичності Агатангела Кримського та мовні маркери МІ і НАШ*, „Східний світ”, 2021, № 2, с. 23–38 [Žujkova M., *Evolúcià nacional'noï identičnosti Agatangela Krims'kogo ta movnì markeri MI i NAŠ*, „Shidnij svit”, 2021, № 2, s. 23–38].
- Забужко О., *Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період*, Київ 2020 [Zabužko O., *Filosofìà ukrains'koï ideï ta êvropejs'kij kontekst: frankivs'kij period*, Kiiŭ 2020].
- Коць Т., „Україна” у вимірах прецедентних засобів мови, „Мова і міжкультурна комунікація”, 2019, №2, с. 78–87 [Коць Т., „Ukraina” u vimirah precedentnih zasobiv movi, „Mova i mižkul'turna komunikacià”, 2019, № 2, s. 78–87].
- Кулик В., *Роль українських мас-медіа у творенні національного історичного наративу*, „Політологічні студії”, 2010, вип. 1, с. 208–222 [Kulik V., *Rol' ukrains'kih mas-media u tvorenni nacional'nogo istoričnogo narativu*, „Politologičnì studii”, 2010, vip. 1, s. 208–222].
- Тараненко О., *Російсько-українська війна і українська мова (попередні спостереження)*, „Мовознавство”, 2023, № 3, с. 3–29 [Taranenko O., *Rosijs'ko-ukrains'ka vijnà i ukrains'ka tova (poperednì spostereženâ)*, „Movoznavstvo”, 2023, № 3, s. 3–29].
- Фанон Ф., *Гнані і голодні*, пер. з фр. І. Ковальська, І. Цюпа, К. Шпетюк, Київ 2016 [Fanon F., *Gnanì i golodnì*, per. z fr. Ĭ. Koval's'ka, Ĭ. Cûpa, K. Šepetûk, Kiiŭ 2016].
- Шпорлюк Р., *Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща*, Київ 2016 [Šporlûk R., *Fortivannâ modernih nacij: Ukraïna – Rosiâ – Pol'sha*, Kiiŭ 2016].
- Ясакова Н., *Зміни семантики прикметника український у період української революції 1917–1921 років*, „Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки”, 2022, вип. 3(98), с. 217–228 [Âsakova N., *Zmini semantiki prikmets'nika ukrains'kij u period ukrains'koï revolúciï 1917–1921 rokiv*, „Visnik Žitomir's'kogo deržavnogo universitetu imeni Ĭvana Franka. Filologičnì nauki”, 2022, vip. 3(98), s. 217–228].
- Ясакова Н., *Категорія персональності: природа, структура та репрезентація в українській літературній мові*, Київ 2016 [Âsakova N., *Kategoriâ personal'nosti: priroda, struktura ta reprezentaciâ v ukrains'kij literaturnij movi*, Kiiŭ 2016].
- Ясакова Н., *Лексема український у дискурсі Російської імперії початку ХХ століття (на матеріалі „Щоденника” Євгена Чикаленка)*, „Мова. Література. Фольклор”, 2021, № 2, с. 96–104 [Âsakova N., *Leksema ukrains'kij u diskursi Rosijs'koï imperiï počatku XX stolittâ (na materialì „Šodennika” Êvgena Čikalenka)*, „Mova. Literatura. Fol'klor”, 2021, № 2, s. 96–104].
- Íñigo-Mora I., *On the use of the personal pronoun we in communities*, „Journal of Language and Politics”, vol. 3(1), 2004, p. 27–52.
- De Cillia R., Reisigl M., Wodak R., *The discursive construction of national identities*, „Discourse & Society”, 1999, vol. 10(2), p. 149–173.
- Liu R. Y., *Constituting institutional identity in political discourse: The use of the first-person plural pronoun in China's press conferences*, „Language in Society”, 2023, vol. 52, № 3, p. 1–24.
- Dam L., *The functionality of personal pronouns in constructions of communities*, „Globe: A Journal of Language, Culture and Communication”, 2015, vol. 1, p. 31–42.
- Nayar P. K., *The postcolonial studies dictionary*, Chichester 2015.

Nataliia Yasakova

Pronominal Construction of National Identity in the Modern Mass Media Discourse of Ukraine

The paper contains analysis of parameters of use of the national “we” that appeared in Ukrainian media texts in the year of the full-scale Russian invasion of Ukraine. This research is based on the publications and excerpted statements from the newspaper *Den* that were made public during 2022.

Identity is a dynamic phenomenon and language plays a key role in its design, alteration and support. The pronoun “we” is one of the linguistic means that help form national identity, it is used to denote all representatives of the nation, including a speaker, and in such case it serves as a national “we”. The diversity of “we” as well as the frequency and naturality of use of that nominative pronoun in different contexts and communication situations is the basis for the efficiency of its use to define, shape and actualize national identity in the media discourse.

Verbalization of the national identity by means of the nominative pronoun “we” is understandable due to the deep rooting of the “friend-or-foe” opposition in the human social nature, which in general terms can be represented by the pronouns “we” and “they”. The national “we” is indicative of a political community, hence, we interpret it as an aspect of an ideological “we” – one of the semantic and pragmatic variations of the categorical meaning of first person appearing in the course of interaction of the person and number categories.

The use of the national “we” in Ukrainian mass media texts that appeared in the year of the full-scale Russian invasion of Ukraine is a display of discursive construction of Ukrainian national identity through assimilation and dissimilation strategies. The national “we” is used to emphasise the need of clear definition, demonstration of the Ukrainian national identity; strengthening of the existing nation and state; representation of the nation’s present and future; formation of a common vision of the past; establishing of characteristics of the Ukrainians; separation of such characteristics from those of the enemy and finding a place amidst friendly nations.

The more general research project is to determine the role of linguistic means in the construction, support and transformation of Ukrainian identity in different periods and in different discourses: in politicians’ speeches, the mass media, high school and secondary school textbooks, fiction books, social media, etc.

Keywords: pragmatics, media discourse, mass media text, national identity, the pronoun “we”, discursive strategy

Zaimki w budowaniu tożsamości narodowej we współczesnym dyskursie medialnym Ukrainy

Rozdział przedstawia analizę użycia narodowego „my”, które pojawiło się w tekstach mediów ukraińskich w roku pełnoskalowej rosyjskiej inwazji na Ukrainę. Niniejsze badanie opiera się na publikacjach i wypowiedziach wyekscerpowanych z gazety „День”, które zostały upublicznione w 2022 r.

Tożsamość jest zjawiskiem dynamicznym, a język odgrywa kluczową rolę w jej projektowaniu, zmienianiu i rozwoju. Zaimek „my” jest jednym ze środków językowych kształtujących tożsamość narodową, służy do określenia wszystkich przedstawicieli narodu, łącznie z mówcą, i w takim przypadku pełni funkcję narodowego „my”. Wielość „my”, częstotliwość i naturalność użycia tego zaimka w mianowniku w różnych kontekstach i sytuacjach komunikacyjnych stanowią podstawę efektywności jego wykorzystania do definiowania, kształtowania i aktualizowania tożsamości narodowej w dyskursie medialnym.

Werbalizacja tożsamości narodowej za pomocą zaimka „my” jest zrozumiała ze względu na głębokie zakorzenienie w społecznej naturze człowieka opozycji „przyjaciel-wróg”, co najogólniej można przedstawić za pomocą słów zaimkowych „my” i „oni”. Narodowe „my” wskazuje na wspólnotę polityczną, stąd interpretujemy je jako aspekt ideologicznego „my” – jedną z semantycznych i pragmatycznych odmian kategorii pierwszej osoby pojawiającej się podczas interakcji kategorii osoby i liczby.

Użycie narodowego „my” w ukraińskich tekstach medialnych, które pojawiło się w roku pełnoskalowej rosyjskiej inwazji na Ukrainę, jest przejawem dyskursywnego projektowania ukraińskiej tożsamości narodowej poprzez strategie asymilacji i dysymilacji. Narodowe „my” używane jest dla: podkreślenia potrzeby konkretnego zdefiniowania, ukazania ukraińskiej tożsamości narodowej; wzmocnienia istniejącego narodu i państwa; reprezentacji teraźniejszości i przyszłości narodu; kształtowania wspólnej wizji przeszłości; ustalenia cech Ukraińców; oddzielenia tych cech od cech wroga i znalezienia miejsca wśród zaprzyjaźnionych narodów.

Badania wpisują się w szerszy projekt określenia roli środków językowych w projektowaniu, wspieraniu i przekształcaniu tożsamości ukraińskiej w różnych okresach i w różnych dyskursach: w przemówieniach polityków, środkach masowego przekazu, podręcznikach dla szkół średnich i wyższych, beletrystyce, książkach, mediach społecznościowych etc.

Słowa kluczowe: pragmatyka, dyskurs medialny, tekst medialny, tożsamość narodowa, zaimek „my”, strategia dyskursywna

Наталія Костусяк

ORCID: 0000-0002-9795-6038

Лінгвостилістичні та прагматичні особливості неодериватів і неографізмів періоду російсько-української війни

Успіх публічної комунікації визначає дотримання певних стандартів, серед яких конструктивний, аргументований, виразний, логічно-впорядкований та ефективний виклад думки, вичерпність подання інформації, реалізація поставлених прагматичних завдань, вплив на почуттєву сферу реципієнтів та ін., у забезпеченні чого важливу роль відіграють виражальні засоби. Їхній функційний потенціал у різних за жанровим, стильовим і тематичним діапазоном текстах неодноразово був об'єктом наукового студіювання. До пріоритетних напрямів сучасної лінгвістичної парадигми належить опис мовного оформлення політичного дискурсу. У контексті порушеної проблематики доречно згадати публікації С. Романюк і Л. Колібаби, присвячені дослідженню різноманітних мовних одиниць в аспекті їхнього емоційно-оцінного й експресивного забарвлення, метафоризації, інтенційних параметрів, дотримання / порушення лексичних, граматичних, стилістичних норм та ін.¹

Крім політичного дискурсу, не втрачають актуальності питання, пов'язані з дослідженням мови різнотематичної газетної публіцистики. Медійний контент ХХІ ст. зазнав потужних трансформацій, що увиразнює його динамізм, оперативне реагування на виклики соціуму, відмежування від стереотипності, своєрідність інформаційно-змістового наповнення, неординарність формальної репрезентації, пов'язаної із залученням найоптимальніших

¹ S. Romaniuk, *Ukraiński dyskurs polityczny w latach 2010–2014. Analiza lingwistyczna*, Warszawa–Iwano-Frankiów 2016; С. Романюк, *Лінгво-стилістичні особливості президентської інавгураційної промови* [в:] *Мовознавча комісія НТШ. З історії людей та ідей*, відп. ред. Г. Дидик-Меуш, Львів 2023, с. 99–112; Л. Колібаба, С. Романюк, „Вільний народ не зламані країни!”, або про граматичні форми звертань в українському політичному дискурсі ХХІ ст. [в:] *Соціальне у мові та мова в соціумі: колективна монографія*, наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова, Київ 2023, с. 313–354; L. Kolibaba, S. Romaniuk, *Formy gramatyczne zwrotów do osób we współczesnym ukraińskim dyskursie politycznym: norma i praktyka*, „Prace Językoznawcze”, 2022, nr XXIV/4, s. 213–228, <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/pj/article/view/8177/6468> [07.03.2024].

з огляду на комунікативно-ситуативні чинники мовних засобів, зокрема й видозмінених чи самостійно сконструйованих журналістами. За спостереженнями М. Степаненка, „для різних історичних періодів характерні свої маркери новачійності. Їхня активність або пасивність детермінована не тільки внутрішньою динамікою мови, а й зовнішніми обставинами”². Потужним зовнішнім чинником, який вплинув на зміни української мови, стала активна фаза розв’язаної Росією геноцидної війни. Дериваційно, а почасти й граматично трансформовані одиниці, що переважно виникли в усній комунікації як мовні реакції на воєнні реалії, активно проникають до медійного простору. Їхній функційний потенціал пов’язаний не тільки з омовленням актуальних подій, а й із передаванням психологічно маркованих ситуацій і супровідних конотативних відтінків, а також реалізацією прагматично-інтенційних завдань, що ставлять перед собою автори текстів газетної публіцистики. Мовний інструментарій сучасного публіцистично-воєнного дискурсу зазнав помітних зрушень, його вирізняє імпровізованість, креативність, оригінальність, імпліцитне вираження оцінності та експресивності, запрограмованість на прихований зміст і, відповідно, додумування читача. Окрім оновлення лексико-семантичного складу, меншою мірою представлена графічна модифікація, яка зазвичай не корелює з утрадиційними формами подання медійного контенту, проте створює ефект незвичності, несподіваності, надає висловленню іронії, зневажливого забарвлення та ін. Усе це комплексно скероване на завдання сучасного медійного простору стати важливим індикатором мовного динамізму.

Проблема різновекторної інтерпретації медійної неології воєнного періоду засвідчує наукову тяглість, доказом чого слугують численні лінгвістичні напрацювання. Зокрема, М. Навальна й О. Слис схарактеризували функційно-семантичні особливості представленої в газетній публіцистиці військової лексики³. С. Гриценко зосередила увагу на мовних інноваціях, які кодифікують медійну інформацію, акумулюють увесь спектр емоційного стану українців та їхнє ставлення до агресора⁴. Г. Вусик і Н. Павлик описали функційні особливості неологізмів, що виникли внаслідок семантичної та

² М. Степаненко, *Мовне законодавство, соціолінгвістика, політична лексикографія: найновітніші виміри*, „Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди”, 2022, № 56, с. 56.

³ М. Навальна, О. Слис, *Функційно-семантичні особливості використання військової лексики в мові газети „День”*, „Закарпатські філологічні студії”, 2022, вип. 25, т. 1, с. 36–42.

⁴ С. Гриценко, *Мовні інновації російсько-української війни 2022 року*, „Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика”, 2022, № 2(32), с. 9–13.

словотвірної деривації й запозичення з інших мов⁵. А. Гладченко, О. Комарова дослідили неодеривати та семантичні неологізми в контексті розмежування „свій” і „чужий”, а також з огляду на особливості їхнього творення, частиномовну належність, стилістичну роль⁶. М. Баган розглянула вторинні номінації захисників і ворогів України в площині новітніх номінативних процесів та ціннісних особливостей сприйняття російської інтервенції⁷. Наукові здобутки лінгвістів свідчать про багатоаспектне опрацювання проблеми, проте вони не охоплюють абсолютно всіх питань. Крім того, не стихає обертів процес оновлення лексичного складу української мови, що доводять медійні тексти різної тематики, зокрема й воєнної. Реалізуючи інтенційні та прагматичні задуми, демонструючи солідарність із читачем і прагнучи здобути його увагу, журналісти використовують значний арсенал мовних засобів, серед яких наявні структурно, семантично й навіть графічно модифіковані форми. Частина з них хоч і не відповідає чинним правописним нормам, проте навмисно витворена задля вираження експресії, сарказму, іронії, вияскравлення оцінних значень та ін., що й визначає **актуальність** порушеної проблеми.

Мета статті – систематизувати й схарактеризувати представлені в медійних текстах воєнної тематики неодеривати, утворені морфологічними й неморфологічним (лексико-семантичним) способами, та неографізми, з’ясувати їхні стилістичні параметри, емоційно-оцінне забарвлення й комунікативно-прагматичні функції.

Динамічні процеси в мові відбуваються постійно, зазнаючи активізації в періоди суспільних трансформацій, а віднедавна ще й унаслідок повномасштабної війни, що мобілізувала українців у боротьбі з агресором, кардинально вплинула на зміну їхнього настрою та модель комунікації, зокрема й у межах медійного простору, тобто стала зовнішнім мотиваційним чинником внутрішньомовного розвитку. До вербалізації реальності журналісти залучають чимало неодериватів, утворених морфологічними й неморфологічними способами, у які закладено спрогнозовані автором інтенції, прагнення надати висловленню епатажності, виразності, експресивності, влучніше інтерпретувати різні події, поняття, явища. За слушними спостереженнями Ю. Цуркан, засоби масової інформації „створюють особливу комунікативну підтримку

⁵ Г. Вусик, Н. Павлик, *Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року*, „Запорізькі філологічні студії”, 2022, вип. 23, т. 1, с. 52–57.

⁶ А. Гладченко, О. Комарова, *Неологізація лексики у період російсько-української війни*, „Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика”, 2023, т. 34(73), № 1, ч. 1, с. 7–13.

⁷ М. Баган, *Вторинна номінація захисників і ворогів України на тлі російського вторгнення 2022 р.: лінгвоаксіологічний і дериваційний аспекти*, „Slavia Orientalis”, 2023, vol. LXXII, no 1, s. 173–190, DOI: 10.24425/slo.2023.145204.

неолексем, збагачуючи експресивний потенціал української мови”⁸. Тотальне несприйняття російської інтервенції, ненависть до загарбників і їхніх дій в Україні стали поштовхом до моделювання вторинних номінацій ворога, переважно утворених на основі внутрішнього ресурсу мови. Значна частина неолексем цього тематичного діапазону вже схарактеризована в наукових працях⁹, тому аналізуватимемо ті, що поки не отримали лінгвістичних коментарів. На створення виразного стилістичного колориту, вияскравлення іронії та глузу скерований дериват *москолота* як наслідок контамінації ксеноетноніма *москаль* і вульгаризму *сволота*. Обидва іменники, що зазнали усічення відповідно кінцевого й початкового елементів твірних основ на межі морфемного шва, представлені в українській лексикографії: *москаль* – „2. розм. Росіянин”¹⁰ і *сволота* – „вульг. 1. збірн. Підлі люди; мерзотники”¹¹. Складна неонімація подібно до її твірних одиниць перебуває поза межами притаманних публіцистиці літературно-писемних норм, проте яскраво передає огиду, ненависть, зневагу до російських агресорів: *За даними Генерального штабу ЗСУ, москолота не полишає спроб захопити Бахмут та Мар’їнку*¹². У деяких контекстах поряд із аналізованим словом журналісти навмисно вживають розмовні, фразеологічні та інші одиниці, що посилюють негативне забарвлення й дають змогу яскравіше передати авторський меседж. Наприклад, на реалізацію таких комунікативно-інтенційних завдань скероване розмовне дієслово-експресив *вгатити* в заголовковому реченні *Москолота вгатила по Хмельниччині: є влучання в об’єкт інфраструктури*¹³. Глумливо-гумористичний та емоційний відтінок конструкції *москолота*, втративши управління підрозділом,

⁸ Ю. Цуркан, *Неосемантизація як віддзеркалення соціодинаміки в сучасних українськомовних засобах масової інформації*, „Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди”, 2018, № 48, с. 338.

⁹ N. Kostusiak, N. Shulska, V. Sadivnychi, N. Sydorenko, T. Zdikhovska, N. Iovkhimchuk, O. Bondarenko, *Metaphorization in the Ukrainian Media Discourse in 2022–2023: External Factors, Dynamic Processes, Communicative and Intentional Dimensions*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research”, 2023, vol. 13, issue 2, spec. issue XXXV, p. 40–46, https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130235/papers/A_07.pdf [07.03.2024]; М. Баран, *op. cit.*; М. Навальна, О. Спир, *op. cit.*, с. 39–40.

¹⁰ *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, уклад. і гол. ред. В. Бусел, Київ–Ірпінь 2005, с. 691.

¹¹ *Ibidem*, с. 1301.

¹² <https://www.5.ua/regiony/tryvaiut-naizapeklishi-boi-moskolota-ne-polyshaie-sprob-z-akhopyty-bahmut-ta-marinku-henshtab-305642.html>, 17.05.2023 [07.03.2024].

¹³ <https://www.5.ua/regiony/moskolota-vhatyla-po-khmelnychchyni-ie-vluchannia-v-obiekt-infrastruktury-305667.html>, 18.05.2023 [07.03.2024].

побоялася наступати і дала **дранака**¹⁴ увиразнює фразеологізм *дати дранака*, який водночас є прагматично орієнтованим мовним засобом. У структурі **москолота** поновила свої позиції в Новій Каховці: знову виставили по місту „**туалети**” – міський голова¹⁵ (заголовок) пейоративної конотації набуває й оформлена в лапках та створена на основі зовнішньої подібності артефактна метафора *туалети*. Ідеться про невеликі оборонні споруди з отворами для стрільня.

До експресивно забарвлених одиниць належать складні номінації ворогів, серед яких трапляються двокореневі лексеми прикладкового різновиду, зазвичай структуровані обома оцінними іменниками, що в поєднанні не тільки моделюють образ загарбників, а й надають усьому висловленню згрубіло-зневажливої тональності. За допомогою слова *ординці*, яке виконує роль компонента вторинного найменування російських військових, зроблено натяк на їхні азійські поведінкові стереотипи й водночас заактуалізовано негативні риси, зокрема жорстокість, агресивність, нав'язливу ідею тримати українців у покорі, грабувати, знущатися з них. Примітно, що в разі поєднання аналізованого іменника з субстантивом, який не визначає національної належності ворога чи його місця проживання, уточнювальну функцію реалізує підпорядкований атрибут. Наприклад, у реченні *Факти про терор московських ординців-окупантів проти ПЦУ*¹⁶ (заголовок) така роль припадає на прикметник *московських*. Ідентифікатором загарбників слугує лексема *московити*, що містить експлітно задекларовану зневагу й разом з іменником *ординці* моделює інформативно ємне складне слово:

*13 березня в окупованій Волновасі Донецької області ординці-московити вбили ігумена Православної Церкви України Платона (Моргунова)*¹⁷;

*Ще декілька днів тому московити-ординці навіть підірвали три дорожні мости, щоб врятуватися від українського наступу*¹⁸.

Номінація *московити* мотивована давньою назвою російської держави *Московія*. Функціонування обох лексем у медійних текстах реалізує прихований натяк на те, що йдеться про деградовану країну з низьким рівнем демократії, пріоритетністю імперських форм правління.

¹⁴ <https://www.5.ua/regiony/znyshchyly-kulemetnyka-ta-komandyra-pid-bakmutom-snaipery-trykordonnyky-zupyly-nastup-rosiiian-296462.html>, 07.01.2023 [07.03.2024].

¹⁵ <https://www.5.ua/regiony/moskolota-ponovyla-svoi-pozytsii-v-novii-kakhovtsi-znovu-vystavyly-po-mistu-tualety-miskyi-holova-308869.html>, 03.07.2023 [07.03.2024].

¹⁶ <https://blog.poltava.to/pustovgar/14132/>, 15.03.2022 [07.03.2024].

¹⁷ <https://blog.poltava.to/pustovgar/14132/>, 15.03.2022 [07.03.2024].

¹⁸ <https://vynnyky-visnyk.com.ua/2022/05/12/pislia-vidstupu-vid-kyieva-moskovyty-pochaly-pokydaty-i-kharkivshchynu/>, 12.05.2022 [07.03.2024].

Негативні асоціації з Другою світовою війною викликає пейоративно конотований прикметник *фашистський*, який структурує двокореневий при-субстантивний поширювач із першою частиною *московсько-*:

*Зараз надійшла також дуже приємна інформація з Харківщини, де після важких втрат неподалік міста Ізюм **московсько-фашистські війська** почали панічний відступ*¹⁹.

Особливий оцінний потенціал реалізує прикметник із препозитивним компонентом *кацапо-*. Разом із пейоративно маркованим опорним іменником *окупанти* він увиразнює жорстокість і підлість російських військових:

*Як повідомляє прес-служба „Динамо”, під час турне клуб зібрав понад 22 мільйони гривень, які відправлять українцям, які постраждали від **кацапо-фашистських окупантів***²⁰.

Семантичні зміщення виявляють іменник *м'ясо*, що моделює нині за-гуалізовану сполуку *гарматне м'ясо*, і відсубстантивний прикметниковий дериват *м'ясний*. Обидві лексеми функціують у контекстах про знищення російських окупантів, а також про білоруських військових, які потенційно можуть взяти участь у війні проти України. Зазначені мовні одиниці надають висловленням експресивності:

*„Майже вся армія РФ – в Україні”. „Вагнерівський фронт”, хвилі **гарматного м'яса** та небоєдатний флот росіян – інтерв'ю з Ігалем Левіним²¹ (заголовок);
Ім потрібне свіже **гарматне м'ясо**. І вони хочуть, щоб це було **білоруське гарматне м'ясо**, тому загроза з напрямку Білорусі, на жаль, тільки посилюється²².*

Періодичність безуспішного наступу росіян увиразнюють словосполучення *м'ясні хвилі* й *м'ясний штурм*, у яких акумульовано вказівку на байдужість ворожого керівництва до людського ресурсу та зниження соціальної оцінки інтервентів:

¹⁹ <https://vynnyky-visnyk.com.ua/2022/05/12/pislia-vidstupu-vid-kyieva-moskovyty-pochaly-pokydaty-i-kharkivshchynu/>, 12.05.2022 [07.03.2024].

²⁰ <http://www.golos.com.ua/article/359495>, 03.05.2022 [07.03.2024].

²¹ <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/rosiya-kinula-v-ukrajinu-mayzhe-vsi-zbroyni-sili-vyskoviyi-ekspert-rozpoviv-pro-m-yasni-hvili-50282457.html>, 08.11.2022 [07.03.2024].

²² https://censor.net/ua/news/3362316/zagroza_z_napryamku_bilorusi_tilky_posylyuyetsya_rf_hoche_vykorystaty_armiyu_rb_yak_garmatne_myaso_butusov, 22.08.2022 [07.03.2024].

Завершення війни, мобілізація в Росії та „м'ясні” хвилі в Бахмуті – Олександр Коваленко²³ (заголовок). Навіщо Росії Бахмут? Навіщо Росія влаштовує поблизу Бахмута „м'ясні хвилі”²⁴, „Фортеця Бахмут”: прикордонники з вогником відбили м'ясний штурм вагнерівців²⁵ (заголовок).

Про тривання процесу мовної адаптації неосемантизму м'ясний із проаналізованим значенням свідчить його часте оформлення в лапках.

Як відомо, повномасштабне вторгнення активно підтримали пересічні росіяни, що викликало шквал негативних емоцій в українців і стало передумовою мовотворчості. До вторинних неонімацій із синкретичним змістом належить лексема **путінокантропи**, мотивована іменником *питекантроп* на позначення роду „викопних людей, які вже вміли виробляти примітивні знаряддя праці”²⁶. Її першу частину *пите-* змодифіковано на *путіно-*, що скеровує до очільника Російської Федерації та позбавлених уміння думати, критично сприймати інформацію його прихильників:

Це – путінокантропи, тупикова гілка на еволюційному дереві людства. Бидло кацапське, бридке, смердюче. Раби путіна. Відтепер у нас до цього немитого бидла – тільки ненависть. Тільки люта і свята ненависть, відроза і огида²⁷.

Аналізоване слово містить глибокий підтекст і разом з іншими лексемами надає градаційно насиченому фрагменту експресії, орозмовлює і навіть вульгаризує його.

До складних слів, що поповнили лексичну систему української мови, належить субстантив **бульбоІПСО**. У його структуруванні бере участь іменник *бульба*, який зазнав розширення семантичної структури, та звукова аббревіатура *ІПСО* (інформаційно-психологічна операція), поєднані за допомогою інтерфікса *-о-*: *На кордоні з РБ увімкнули „бульбоІПСО” про спільний бориц. ДПСУ відповіла: Щі їжте самі!*²⁸ (заголовок). Значеннева модифікація твірного слова *бульба* ґрунтується на універсальних світоглядних засадах реципієнтів й асоціативних зв'язках із картоплярством як поширеною в Білорусі галуззю сільського господарства. Аналізований дериват разом із транскрибованим російським еквівалентом *щі*, що слугує прозорим натяком на

²³ <https://www.unian.ua/multimedia/video/war/10396137-zavershenie-voiny-mobilizaciya-v-rossii-i-myasnye-volny-v-bahmute-aleksandr-kovalenko.html>, 19.11.2022 [07.03.2024].

²⁴ <https://tsn.ua/video/video-novini/zavershennya-viyni-mobilizaciya-v-rosiyi-ta-m-yasni-hvili-v-bahmuti-oleksandr-kovalenko.html>, 19.11.2022 [07.03.2024].

²⁵ <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/23/7394719/>, 23.03.2023 [07.03.2024].

²⁶ *Великий тлумачний словник...*, оп. cit., с. 976.

²⁷ <https://litgazeta.com.ua/news/bydlo-katsapske-brydke-nemyte-smerdiuche-hnij-dlia-rosijskoho-fashyzmu/>, 11.03.2022 [07.03.2024].

²⁸ <https://www.pravda.com.ua/news/2023/05/31/7404655/>, 31.05.2023 [07.03.2024].

солідарність білорусів із російським агресором, виявляє ознаки міжстильових зрушень, орозмовлює текст, надає йому розкутості.

Лексема *бульба* також виконує роль зневажливо-іронічного ідентифікатора національності білоруського президента. Вона моделює складну номінацію з другою частиною *фюрер*, яка, зазнавши семантичних зрушень, вияскравлює негативні риси Олександра Лукашенка та його причетність до війни в Україні. У текстах засобів масової інформації аналізована номінація функціонує як у поєднанні з прізвиськом очільника Білорусі, так і самостійно. Примітно, що без супроводу власної назви сприйняття тексту не викликає труднощів у читача. Пор.: *Чи нападе на Україну **бульбофюрер** Лукашенко?*²⁹ (заголовок) і ***Бульбофюрер** заявив, що „росія володіє найсучаснішими видами зброї”*³⁰.

Стосунок до семантичної трансформації мають споріднений зі словом *бульба* атрибут *бульбашиний* та його синонімічний корелят *картопляний*. Лексеми *бульбашиний* нема в словнику, а *картопляний* витлумачено як ‘прикметник до картопля; приготовлений із картоплі; якого добувають із картоплі’³¹. Зіставлення з функційним виявом у текстах засобів масової інформації дає підстави твердити про розширення семантичного діапазону атрибутивної одиниці *картопляний*. Як і прикметник *бульбашиний*, вона бере участь у моделюванні медійного портрета Олександра Лукашенка, увиразнюючи його національність і надаючи негативнооцінного відтінку. Важливо додати, що зазвичай поряд з аналізованими словами функціують інші вторинні номінації, які створюють цілісну характеристику білоруського диктатора й вияскравлюють його поведінкові риси. Наприклад, у реченні *Цими анекдотами **бульбашиний посіпака путлера** намагається **відмазатись** від співучасті у війні проти суверенної України*³² негативно конотоване словосполучення *бульбашиний посіпака путлера* не тільки реалізує зневагу, а й скеровує до президента іншої держави, який зініціював війну в Україні. Розмовної тональності висловленню надає й дієслово-жаргонізм *відмазатися*, ужите замість стилістичного нейтрального еквівалента *уникнути відповідальності*. За допомогою субстантивно-атрибутивної сполуки *картопляний диктатор* зроблено акцент на необмеженій владі очільника Білорусі, що за часів його керування стала авторитарною державою з тоталітарним режимом, де звичними є репресії, порушення прав громадян та ін.: ***Картопляний диктатор***

²⁹ https://censor.net/ua/news/3344095/chy_napade_na_ukrayinu_bulbofyrer_lukashenko_den_92_bez_tsenzury_pryama_translyatsiya, 26.05.2022 [07.03.2024].

³⁰ https://varta1.com.ua/news/lukashenko-znovu-vkotre-zrobiv-cinichnu-zayavu-shchod-o-viyni-v-ukrayini-ta-yadernogo-udaru_354927.html, 14.10.2022 [07.03.2024].

³¹ *Великий тлумачний словник...*, *op. cit.*, с. 527.

³² <https://33kanal.com/news/175965.html>, 01.04.2022 [07.03.2024].

має сісти на лаву підсудних разом із своїм товаришем – бункерним маньяком³³. Додаткову підтекстову інформацію та її осмислення крізь призму оцінності реалізує лексема *клоун*, виникнення якої пов'язане безглуздими розповідями Олександра Лукашенка про надумані воєнні загрози Білорусі, міфічне захоплення Західної України Польщею, енергокризу в Європі та інші спотворені міркування про реальність. Озвучені на догоду Володимирі Путіну нісенітниці викликають сміх і вияскравлюють щонайменше примітивізм оратора. Наприклад:

Картопляному клоуну-диктатору олександру лукашенку його військові 21 жовтня показали „цілком вітчизняний” комплекс „Миротворець” з китайським двигуном, який можна придбати на платформі AliExpress³⁴.

Словосполучення *картопляний фюрер* моделює образ нового воєнного злочинця й слугує еквівалентом проаналізованого попереду складного слова *бульбофюрер*:

„Картопляний фюрер” додав, що „білоруси нікому не дозволять стріляти в спину російській людині”³⁵,

Картопляного фюрера лукашенка – під трибунал!³⁶ (заголовок).

Особливим колоритом позначена номінація *пюрер*, утворена від слів *пюре*, що викликає алузію з картоплею, а відтак і з Білоруссю, та *фюрер*. У поєднанні з атрибутом *картопляний* вона виражає іронію, зневагу до людини, поведінка якої не відповідає моральним нормам очільника держави:

Генштаб: В армії Білорусі зростає невдоволення Лукашенком через загрозу втягнення у війну. Картопляний пюрер грає на дві сторони?³⁷ (заголовок).

Заслуговує на увагу сполука *картопляний лідер*, у якій опорний іменник скеровує до стереотипних асоціацій з авторитетним очільником, а прикметник нейтралізує цю семантику й слугує засобом глузування:

³³ <https://gazeta.ua/blog/59823/evroparlament-hoche-areshtuvati-lukashenka>, 18.07.2023 [07.03.2024].

³⁴ <https://racurs.ua/ua/n176002-lukashenku-pokazaly-cilkom-vitchyznyanyy-bpla-na-kytayskomu-dvyguni-z-aliexpress-foto.html>, 21.10.2022 [07.03.2024].

³⁵ <https://www.unian.ua/war/lukashenko-uzurpator-viznachiv-rol-bilorusi-u-viyni-rf-p-roti-ukrajini-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11888832.html>, 03.07.2022 [07.03.2024].

³⁶ <https://www.volyn.com.ua/news/232358-kartopliano-ho-fiurera-lukashenka-pid-trybunal>, 14.12.2022 [07.03.2024].

³⁷ <https://www.ua-football.com/ua/ukrainian/news/1670400741-genshtab-v-armiyi-bilorusi-zrostaye-nevdovolennya-lukashenkom-cherez-zagrozu-vtyaguvannya-u-viynu.html>, 07.12.2022 [07.03.2024].

Білоруський „картопляний лідер” олександр лукашенко неодноразово заявив про намір „відрізати центр України від шляхів постачання зброї” – тобто від західних регіонів³⁸.

Іронічний натяк на Олександра Лукашенка як очільника держави-монополіста в картопляній галузі репрезентує вторинна номінація зі словом *король*: З’явилися нові деталі хвороби „картопляного короля” Лукашенка³⁹ (заголовок). Кодування інформації й водночас емоційно-оцінне доповнення образу президента Білорусі пов’язане зі словосполученням *картопляний дід*, у якому опорний субстантив, потрапивши в певні контекстуальні умови, не тільки увиразнює немолодий вік президента, а й слугує засобом глузування: „Якщо „картопляний дід” дозволить”: Київ можуть атакувати дронами-камікадзе⁴⁰ (заголовок). Групу вторинних найменувань Олександра Лукашенка структурує словосполучення *картопляний Шумахер* з опорним антропонімом, що в нових контекстуальних умовах виконує роль оцінної номінації й набуває зневажливо-іронічного значення: *Картопляний Шумахер: Лукашенко сконфузився з їздою на тракторі*⁴¹ (заголовок). На відміну від семиразового чемпіона „Формули-1” Міхаеля Шумахера президент Білорусі не виявився такий вправний, що увиразнено за допомогою влучного дієслова *skonfuzivsya*. Аналізований прикметник перебуває в підпорядкуванні зооморфної метафори *лось*, створеної на основі фізичних характеристик білоруського очільника. Їхнє поєднання в заголовковій частині публікації прагматизує ефект неочікуваності й незвичності, зацікавлюючи читача: „Картопляний лось гне свою лінію”: Жданов пояснив, чому Путін може втратити Білорусь⁴² (заголовок). Засобом вираження зневаги й гострого сарказму слугує дошкульна вторинна номінація *картопляний хробак*, що підкреслює жалюгідність і нікчемність білоруського політика: *Картопляний хробак назвав Зеленського „гнидою”*⁴³ (заголовок).

Прикметник *картопляний* надає зневажливій тональності, функціуючи як структурний компонент назви білоруської держави: *Запасів забракло*:

³⁸ <https://vechirniy.kyiv.ua/news/69395/>, 25.07.2022 [07.03.2024].

³⁹ <https://stars.comments.ua/ua/news/person/z-yavilisya-novi-detali-hvorobi-kartoplya-nogo-korolya-lukashenka-712938.html>, 18.05.2023 [07.03.2024].

⁴⁰ <https://news.uaportal.com/ukr/section-news/news-esli-kartofelnyiy-ded-pozvolit-kie-v-mogut-atakovat-dronami-kamikadze-07-10-2022.html>, 07.10.2022 [07.03.2024].

⁴¹ <https://apostrophe.ua/ua/news/world/ex-ussr/2022-11-17/kartofelnyiy-shumacher-lukashenko-okonfuzilsya-s-ezdoy-na-traktore-video/284133>, 17.11.2022 [07.03.2024].

⁴² <https://tsn.ua/ato/kartoplyaniy-los-gne-svoyu-liniyu-zhdanov-poyasniv-chomu-putin-mozhe-vtratiti-bilorus-2327002.html>, 12.05.2023 [07.03.2024].

⁴³ <https://obs.in.ua/news/mir/25913-kartoplyanij-khrobak-nazvav-zelenskogo-gnidoyu>, 07.03.2023 [07.03.2024].

росіяни вивозять боєприпаси з **картопляної республіки** (РБ)⁴⁴ (заголовок); Білорусь приєдналася до брехні російських окупантів. „**Картопляна**” **країна** заявила, що їх нібито атакували дроном-камікадзе з вибухівкою⁴⁵. Крім інваріантів *республіка, країна*, трапляється побудований за ознакою територіального розташування поряд з Україною перифраз *сусід*, який у поєднанні з ад’єктивною лексемою *картопляний* набуває пейоративної тональності: ...у вузьких колах нашого краю подекуди, що частину правоохоронців та добробатів відправляють в бік „**картопляного**” **сусіда**⁴⁶.

У контексті опису вторинних найменувань держав, їхніх президентів та інших осіб, причетних до воєнної агресії в Україні, доречно розглянути прямі номінації. У засобах масової інформації ці лексеми часто оформлюють із малої літери задля підкреслення негативної конотації, вираження презирства й зневаги:

*Разом з тим, додають американські фахівці, зустріч **путіна** та **лукашенка** як мінімум сприятиме окремій російській інформаційній операції, яка має на меті зламати волю України до опору та готовність Заходу підтримувати Україну*⁴⁷;
*Референдум щодо приєднання Херсонської області до **рф** окупанти планують провести до осені та готові сфальсифікувати результати голосування*⁴⁸.

Неографізми зазначеного зразка почасти вводять у контекст з іншими негативнооцінними мовними одиницями, що яскраво виражають суспільний спротив українців, їхню ненависть до тих, хто пов’язаний з інтервенцією:

*Зазначимо, що перелом боїв за Харківщину відбувся під час перебування там начальника **генштабу зс рф**, генерала **герасимова**. Цей **нелюд** – третя особа після **путіна** та **шойгу** в армії окупантів... Дізнавшись про його приїзд в Україну, наші бійці підготувалися до „зустрічі”. Та так, що **герасимов** за різною інформацією був поранений і ганебно втік у **москву**! Який зараз стан цього **огидного виплодка**? **Московити** це приховують від світу. Та буквально вчора надійшла інформація, що **герасимов** більше не є начальником **генштабу зс рф**. Можливо цей **покидьок, садист і вбивця** вже **здох**? І цього наразі ми не знаємо. Та переконані, що Україна переможе!*⁴⁹.

⁴⁴ https://radiotrek.rv.ua/news/zapasiv-zabraklo-rosiyani-vivozyat-boiepriyasi-z-kartoplyanoi-respubliki-rb_292849.html, 04.08.2022 [07.03.2024].

⁴⁵ <https://www.volyn24.com/news/204627-u-bilorusi-vysunuly-ukraini-zvynuvalchennia-scho-stalosiia>, 15.06.2023 [07.03.2024].

⁴⁶ <https://te.20minut.ua/Podii/napad-z-boku-bilorusi-naskilki-vin-realnyi-i-chi-varto-panikuvati-zgad-11624425.html>, 29.06.2022 [07.03.2024].

⁴⁷ <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3636021-putin-tisnutime-na-lukasenka-sob-bilorus-vstupila-u-vijn-u-isw.html>, 17.12.2022 [07.03.2024].

⁴⁸ <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/167575>, 03.07.2022 [07.03.2024].

⁴⁹ <https://vynnyky-visnyk.com.ua/2022/05/12/pislia-vidstupu-vid-kyieva-moskovyty-pochaly-pokydaty-i-kharkivshchynu/>, 12.05.2022 [07.03.2024].

У поданому тексті негативну конотацію посилюють іменники *нелюд*, *покидьок*, *садист*, *вбивця*, *виплодок*, оцінно маркований прикметник *огидний*, а також дієслово-вulgаризм *здох*, які надають додаткової саркастичної тональності. У реченні *При цьому лукашенко вже курам розповідає про якийсь „привентівний удар” ЗСУ по білорусі*⁵⁰, окрім прізвища, що реалізує транспозицію власної назви до загальної, на створення комізму спрямований субстантив *курам* та оформлене в лапках словосполучення *„привентівний удар”*, що перебуває в активному вжитку білоруського очільника й містить у своїй структурі транскрибований російський ад’ектив. Тенденцію проникнення ненормативних елементів до сфери публіцистики увиразнює графічне оформлення мовних одиниць, навіть якщо вони стоять першими в реченні. Запрограмоване порушення орфографічних канонів – написання вторинних номінацій агресора з малої літери слугує засобом приниження окупантів:

*...москолота побоялася наступати та втікла*⁵¹;

...москолота додатково розташувала свої війська на других-третьох поверхах будинків на Дніпровському проспекті⁵².

Отже, унаслідок дії зовнішніх чинників мовний інструментарій сучасного публіцистично-воєнного дискурсу зазнав помітних зрушень. Важливим індикатором динамізму слугують структурно, семантично й навіть графічно модифіковані маркери новачності, які не тільки відіграють важливу роль в омовленні актуальних подій і психологічно маркованих ситуацій, а й водночас реалізують прагматично-інтенційні завдання журналістів, створюють ефект епатажності, незвичності та несподіваності, надають медійному контенту іронії, сарказму, емоційно-оцінного й експресивного забарвлення. Імпровізованість і креативність формальної репрезентації забезпечують лексичні одиниці, що зазнали розширення семантичної структури. Серед представлених у медійних текстах воєнної тематики неодериватів та неографізмів значну частину становлять номінації ворога, які хоч і перебувають поза межами при-таманних публіцистиці літературно-писемних норм, проте яскраво репрезентують огиду, ненависть, зневагу до російських агресорів, надають текстам глумливо-гумористичної та згрубіло-зневажливої тональності. Групу неонімацій формують складні слова, зазвичай структуровані двома оцінними іменниками чи пейоративно конотованими прикметниками. Серед вторинних найменувань із синкретичним змістом представлені зневажливо-іронічні

⁵⁰ <https://33kanal.com/news/175965.html>, 01.04.2022 [07.03.2024].

⁵¹ <https://www.5.ua/regiony/znyschchyly-kulemetnyka-ta-komandyra-pid-bakhmutom-snaipery-prykordonnyky-zupynyly-nastup-rosiiian-296462.html>, 07.01.2023 [07.03.2024].

⁵² <https://www.5.ua/regiony/moskolota-ponovyla-svoi-pozytsii-v-novii-kakhovtsi-znovu-vystavyly-po-mistu-tualety-miskyi-holova-308869.html>, 03.07.2023 [07.03.2024].

ідентифікатори білоруського президента, що вияскравлюють його негативні риси та водночас орозмовлюють, вульгаризують текст. Стосунок до мовної трансформації виявляють назви держав, їхніх очільників та інших осіб, причетних до воєнної агресії в Україні, які в засобах масової інформації часто оформлюють із малої літери задля вираження презирства й зневаги.

Література / References

- Баган М., *Вторинна номінація захисників і ворогів України на тлі російського вторгнення 2022 р.: лінгвоаксіологічний і дериваційний аспекти*, „Slavia Orientalis”, 2023, vol. LXXII, no 1, s. 173–190, <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2023.9.121-139> [Bagan M., *Vtorinna nominaciâ zahisnikiv i vorogiv Ukraïni na tli rosijs'kogo vtorgnennâ 2022 r.: lingvoaksiologičnij i derivaciijnij aspekti*, „Slavia Orientalis”, 2023, vol. LXXII, no 1, s. 173–190, <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2023.9.121-139>].
- Великий тлумачний словник сучасної української мови, уклад. і гол. ред. В. Бусел, Київ, Ірпін' 2005 [Velikij tumačnij slovník sučasnoï Ukraïns'koï movi, uklad. i gol. red. V. Busel, Kiïv, Irpín' 2005].
- Вусик Г., Павлик Н., *Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року*, „Запорізькі філологічні студії”, 2022, вип. 23, т. 1, с. 52–57, <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.9> [Vusik G., Pavlik N., *Neologizmi âk movne vidobražennâ rosijs'ko-ukraïns'koï vijni 2022 roku*, „Zaporiz'ki filologični studii”, 2022, vîp. 23, t. 1, s. 52–57, <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.9>].
- Гладченко А., Комарова О., *Неологізація лексики у період російсько-української війни*, „Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика”, 2023, т. 34(73), № 1, ч. 1, с. 7–13 [Gladčenko A., Komarova O., *Neologizaciâ leksiki u period rosijs'ko-ukraïns'koï vijni*, „Včeni zapiski Tavrijs'kogo nacional'nogo universitetu imeni V. Î. Vernads'kogo. Seriâ: Filologîâ. Žurnalistika”, 2023, t. 34(73), № 1, č. 1, s. 7–13].
- Гриценко С., *Мовні інновації російсько-української війни 2022 року*, „Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика”, 2022, № 2(32), с. 9–13, <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.02> [Gricenko S., *Movni innovacii rosijs'ko-ukraïns'koï viïni 2022 roku*, „Visnik Kiïvs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Ševčenska. Seriâ: Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Fol'kloristika”, № 2(32), 2022, s. 9–13, <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.02>].
- Колібаба Л., Романюк С., „Вільний народі незламної країни!”, або про граматичні форми звертань в українському політичному дискурсі XXI ст. [в:] *Соціальне у мові та мова в соціумі: колективна монографія*, наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова, Київ 2023, с. 313–354 [Kolibaba L., Romanûk S., „Vil'nij narode nezlamnoï kraïni!”, або pro gramatični formi zvertan' v Ukraïns'komu polițičnomu diskursi XXI st. [v:] *Social'ne u movi ta mova v sociûmi: kolektivna monografîâ*, nauk. red. ta uporâd. N. Âsakova, Kiïv: NAUKMA 2023, s. 313–354].
- Навальна М., Спіс О., *Функційно-семантичні особливості використання військової лексики в мові газети „День”*, „Закарпатські філологічні студії”, 2022, вип. 25, т. 1, с. 36–42, <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.6> [Naval'na M., Spis O.,

- Funkciino-semantični osoblivosti vikoristannâ viis'koí leksiki v movi gazeti „Den'”*, [v:] „Zakarpats'ki filologični studii”, 2022, ip. 25, t. 1, s. 36–42, <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.6>.
- Романюк С., *Лінгво-стилістичні особливості президентської інавгураційної промови* [в:] *Мовознавча комісія НТШ. З історії людей та ідей*, відп. ред. Г. Дидик-Меуш, Львів 2023, с. 99–112. [Romanuk S., *Lingvo-stilistični osoblivosti prezidents'koí inavguracijnoí promovi* [v:] *Movoznavča komisiâ NTS. Z istorii lûdej ta idej*, відп. red. G. Didik-Meuš, L'viv, 2023, s. 99–112].
- Степаненко М., *Мовне законодавство, соціолінгвістика, політична лексикографія: найновітніші виміри*, „Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди”, 2022, № 56, с. 55–76, <https://doi.org/10.34142/23127546.2022.56.05> [Stepanenko M., *Movne zakonodavstvo, sociolingvistika, politična leksikografiâ: nai novitniši vimiri*, „Lingvistični doslidžennâ: zbirnik naukovih prac' Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogičnogo universitetu imeni G. S. Skovorodi”, 2022, № 56, s. 55–76, <https://doi.org/10.34142/23127546.2022.56.05>].
- Цуркан Ю., *Неосемантизація як віддзеркалення соціодинаміки в сучасних українськомовних засобах масової інформації*, „Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди”, 2018, № 48, с. 337–342 [Curkan Ŭ., *Neosemantizaciâ âk viddzerkalennâ sociodinamiki v sučasnih ukraïns'komovnih zasobah masovoï informacii*, „Lingvistični doslidžennâ: zbirnik naukovih prac' Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogičnogo universitetu imeni G. S. Skovorodi”, 2018, № 48, s. 337–342].
- Kolibaba L., Romaniuk S., *Formy gramatyczne zwrotów do osób we współczesnym ukraińskim dyskursie politycznym: norma i praktyka*, „Prace Językoznawcze”, 2022, no XXIV/4, s. 213–228, <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/pj/article/view/8177/6468> [07.03.2024].
- Kostusiak N., Shulska N., Sadivnychyi V., Sydorenko N., Zdikhovska T., Iovkhimchuk N., Bondarenko O., *Metaphorization in the Ukrainian Media Discourse in 2022–2023: External Factors, Dynamic Processes, Communicative and Intentional Dimensions*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research”, 2023, vol. 13, issue 2, spec. issue XXXV, p. 40–46, https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130235/papers/A_07.pdf [07.03.2024].
- Romaniuk S., *Ukraiński dyskurs polityczny w latach 2010–2014. Analiza lingwistyczna*, Warszawa–Iwano-Frankiwnsk 2016.

Nataliia Kostusiak

Linguo-Stylistic and Pragmatic Features of Neo-Derivatives and Neographisms of the Period of the Russian-Ukrainian War

The paper characterizes the linguistic toolkit of contemporary journalistic-military discourse, which has undergone noticeable shifts due to external factors. An important indicator of dynamism is identified in structurally, semantically, and graphically modified markers of innovation, which play a crucial role in covering current events and

psychologically charged situations. At the same time, these markers serve pragmatic and intentional goals for journalists, creating effects of sensationalism, unusualness, and unpredictability, thereby adding irony, sarcasm, emotional evaluation, and expressive nuances to media content. It is noted that improvisation and creativity in formal representation are provided by lexical units that have undergone an expansion of their semantic structure. A significant portion of non-derivatives and neologisms in media texts on military themes consist of enemy designations, which, although beyond the norms inherent in journalism and literary writing, vividly represent disgust, hatred, and disdain towards Russian aggressors, imparting mocking-humorous and contemptuous tones to the texts.

Descriptions are given of contaminated linguistic units (*moskolota*), complex words formed with two evaluative nouns (*ordyntsi-okupanty*, *ordyntsi-moskovyty*), and pejoratively connotated adjectives (*moskovsko-fashystskyi* and others). The focus is on neo-semanticisms, within which the adjectival derivative *miasnyi* is explored. It appears in phrases like *miasni khvyli* and *miasnyi shturm* predominantly in the context of destroying Russian occupiers.

Among secondary epithets with syncretic content, disparaging-ironic identifiers for the Belarusian president are analyzed, emphasizing his negative traits in a degrading fashion, even to the point of vulgarizing the text. It is clarified that the noun *bulba*, along with its related attribute *bulbashnyi* and the latter's synonymous correlate *kartoplianyi*, are components of secondary nominations for Alexander Lukashenka (*bulbashnyi posipaka*, *kartoplianyi dyktator*, *kartoplianyi fiurer*, *kartoplianyi los*, *kartoplianyi khrobak*). The adjective *kartoplianyi* imparts a contemptuous tone, functioning as a component in the names of the Belarusian state (*kartopliana kraina*).

In the context of linguistic transformation, the names of states, their leaders, and other individuals involved in the military aggression in Ukraine are analyzed. These names are often stylized with lowercase letters in mass media to express scorn and contempt. Their stylistic features, emotional connotations, and communicative-pragmatic functions are examined.

Keywords: neo-derivative, neosemanticism, neographism, vocabulary, lexical meaning, noun, adjective, mass media language, Ukrainian language

Cechy językowo-stylistyczne i pragmatyczne neoderiwatów i neografizmów okresu wojny rosyjsko-ukraińskiej

W rozdziale scharakteryzowano możliwości językowe współczesnego dyskursu dziennikarsko-wojskowego, które uległy zauważalnym zmianom pod wpływem czynników zewnętrznych. Ważnym wskaźnikiem dynamizmu są zmodyfikowane strukturalnie, semantycznie i graficznie markery innowacyjności, które odgrywają kluczową rolę w uchwyceniu bieżących wydarzeń i sytuacji nacechowanych psychologicznie.

Jednocześnie znaczniki te służą pragmatycznym i zamierzonym celom dziennikarzy: tworzą efekt sensacji, niezwykłości i nieprzewidywalności, dodając tym samym treściom medialnym ironii, sarkazmu, emocjonalnej oceny i niuansów ekspresyjnych. Należy zauważyć, że improwizację i kreatywność w reprezentacji formalnej zapewniają jednostki leksykalne, które poszerzyły swoją strukturę semantyczną. Znaczną część neoderywatów i neologizmów w tekstach medialnych o tematyce militarnej stanowią określenia wroga, które choć wykraczają poza normy dziennikarskie i literackie, jaskrawo przedstawiają wstręt, nienawiść i pogardę wobec rosyjskich agresorów, nadając tekstom kpiąco-humorystyczny i pogardliwy ton.

Podano opisy mieszanych jednostek językowych (*moskołota*), wyrazów złożonych zbudowanych z dwóch rzeczowników oceniających (*ordyni-okupanty*, *ordyni-moskowity*) oraz przymiotników o pejoratywnym wydźwięku (*moskowsko-faszystśkyj* i inne). Nacisk położony jest na neosemantyzm, w ramach których badany jest przymiotnik odrzeczownikowy *mjasnyj*. Pojawia się on w wyrażeniach takich jak *mjasni chwyli* i *mjasnyj szturm*, głównie w kontekście eliminacji rosyjskich okupantów.

Wśród epitetów wtórnych o treści synkretycznej analizowane są dyskredytująco-ironiczne identyfikatory białoruskiego prezydenta, podkreślające jego negatywne cechy, a jednocześnie poniżające, a nawet wulgaryzujące tekst. Wyjaśniamy, że rzeczownik *bulba* wraz z powiązanym z nim atrybutem *bulbasznyj* i jego synonimem-korelatem *kartoplanyj* są składnikami drugorzędnych nominacji Aleksandra Łukaszenki (*bulbasznyj posipaka*, *kartoplanyj dyktator*, *kartoplanyj fiurer*, *kartoplanyj łoś*, *kartoplanyj chrobak*). Przymiotnik *kartoplanyj* nadaje ton pogardliwy, funkcjonując jako składnik nazwy państwa białoruskiego (*kartoplana kraina*).

W kontekście przemian językowych analizowane są nazwy państw, ich przywódców i innych osób zaangażowanych w agresję militarną na Ukrainę. Nazwy te w środkach masowego przekazu często są zapisywane minuskułami, w celu wyrażenia pogardy. Badane są ich cechy stylistyczne, konotacje emocjonalne i funkcje komunikacyjno-pragmatyczne.

Słowa kluczowe: neoderywat, neosemantyzm, neografizm, słownictwo, znaczenie leksykalne, rzeczownik, przymiotnik, język środków masowego przekazu, język ukraiński

Марина Навальна

ORCID: 0000-0002-5064-3122

Інновації в текстах українських масмедіа воєнної тематики

У сучасній українській мові найдинамічнішими видаються процеси на лексичному рівні, адже вони пов'язані насамперед зі змінами в українському суспільстві. Динамічність та відкритість як очевидна ознака лексичної складової мови завжди цікавила мовознавців, проте саме імпульсивний характер новітніх виявів у мові в XXI ст., спричинений здебільшого воєнним станом в Україні, і зумовив актуалізацію відповідних питань, пов'язаних із аналізом таких лексем. Лексика ставала об'єктом досліджень багатьох українських мовознавців: Ю. Калужинської, Є. Карпіловської, Л. Кислюк, Н. Костусяк, К. Ладоні, О. Межова, М. Навальної, Є. Новікової, О. Стишова, А. Таран, Н. Шульської та ін.

О. Стишов вважає, що лексична інновація – це нове за змістом, формою слово, словосполучення чи фразеологічний зворот, словотвірно змодельоване чи запозичене з іншої мови, що може бути зафіксоване у словниках неологізмів. Водночас семантичними інноваціями називають нові значення слів, що вже існують у мовній системі. Виникнення семантичних варіантів значень зазвичай спричинено необхідністю оновлення нового поняття, форми слова, що вже існує, потребою збагачення семантичного поля адаптованим елементом. Інноваційні зміни виявляються на всіх мовних рівнях, тоді як лексична інновація є результатом неологізації¹.

Нові лексеми, які з'являються в результаті суспільних змін, називають інноваціями, неологізмами, новотворами тощо.

Варто зауважити, що не вироблено єдиного підходу у класифікації термінів на позначення нових лексем. Подекуди новотвори сприймають сталішими за неологізми, вказуючи на те, що новотвори є єдиними назвами нових предметів, явищ, процесів, станів та дій. Не новою є думка, що неологізмами називають саме нові поняття, що не існували раніше, проте слід зауважити,

¹ О. Стишов, *Особливості суфіксального словотворення неологізмів на позначення осіб у сучасній українській мові*, „Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди”, 2020, вип. 53, с. 128.

що новотвором можна вважати й появу нової назви вже існуючого явища чи поняття. Нові слова, авторство яких здебільшого належить конкретній людині і часом виходить за межі нормативних засобів творення, називають okazionalizмами. Утім, варто уточнити, що в мові сучасних медійних текстів установити авторство не завжди вдається. Такі новотвори репрезентовані не тільки в публіцистичному стилі, але й часто потрапляють у писемні стилі з розмовного мовлення. У цій студії послуговуватимемося поняттям інновації, позначаючи нею мовні одиниці, що з'явилися або активізувалися з новими варіантами значень у засобах масової комунікації в період воєнного стану в Україні.

Під час дослідження ставили за *мету* зібрати лексико-семантичні інновації, що зафіксовані в текстах українських масмедіа воєнної тематики, та визначити стилізацію тексту. **Для реалізації мети було поставлено такі завдання:** проаналізувати інновації різної частиномовної належності, що засвідчені в медіаінформаційному полі періоду російсько-української війни; вказати на семантичні відтінки мовних одиниць (лексем, словосполук); виявити та визначити функційні особливості okazionalizмів; **схарактеризувати стилістичну роль інновацій у публіцистичному стилі.**

Для вивчення лексико-семантичних інновацій у мові українських масмедіа використано передусім метод спостереження та описовий метод. На різних етапах опису мовного матеріалу, визначаючи стилістичне навантаження лексичних одиниць, послуговувалися методом функційного аналізу.

Джерелом презентованого лексичного матеріалу стали сучасні українські масмедійні тексти як регіонального, так і всеукраїнського інформаційного спрямування.

Поява нових слів зумовлена прагненням мовців образно назвати те чи те явище, дію, передати значеннєві відтінки або експресію, для вираження яких в українській літературній мові немає спеціальних засобів. Відповідно до цієї проблематики вивчають і категорію персональності, і структурносемантичні та функціональностилістичні аспекти відонімних утворень, і експресію власних назв. Проте, як засвідчує мова сучасних масмедіа, істотно розширилася словотвірна онімна база таких лексичних одиниць, принципово змінилося їхнє стилістичне навантаження.

У період повномасштабної російсько-української війни дослідники наголошують на позамовних чинниках, які впливають на динаміку лексики², на

² M. Navalna, N. Kostusiak, T. Levchenko, V. Oleksenko, A. Shyts, O. Popkova, *Extra-linguistic factors and tendencies of activation of military vocabulary in Ukrainian mass media*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research”, 2022, vol. 12/01–XXV, p. 184.

актуалізації окремих тематичних груп лексики³, на новітніх лексико-семантичних процесах⁴; на емоційно-експресивній негативній оцінці в мові медіа⁵ тощо. Інновації були об'єктом вивчення в довоєнний український період, зокрема розглядалися як засіб психологічного впливу⁶, як способи розмежування новотворів за групами⁷, як нові мовні одиниці в соціальних мережах⁸, як джерела поповнення словникового складу⁹ та ін. Актуалізація військової лексики в мові масмедіа спостерігалася й після подій на сході України 2014 року¹⁰, а нині ці процеси стали ще інтенсивнішими – пропонується аналізувати лексику тому доказ.

Особливу роль у публіцистичному тексті відіграють дієслівні мовні одиниці, оскільки характеризуються широкою семантикою. Серед корпусу зібраного матеріалу виокремлюємо низку нових дієслів, чільне місце поміж яких посідають утворення від власних назв.

Із корпусу зібраного матеріалу вирізняємо похідні одиниці від антропонімів, зокрема від прізвищ. Вони помітно активізувалися в мові українських масмедіа під час російсько-української війни: *Кадиров – кадирити* „видавати бажане за дійсне” або „процес побиття”, *Кім – кімити* „зберігати оптимізм”, *Макрон – макронити* „робити дуже стурбований вигляд щодо певної ситуації, усім це показувати, але нічого не робити насправді”, *Шойгу – шойгувати* „удавати, що все добре, коли це не так” та ін. Пор.: *Українці іноді*

³ M. Navalna, V. Shynkaruk, N. Kostusiak, O. Skliarenko, N. Kushch, O. Buhaiova, *New Appearances of the Leksema FRONT in the Language of Modern Ukrainian Mass Media*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research”, 2023, vol. 13, issue 1, spec. issue XXXII, p. 58.

⁴ M. Navalna, V. Shynkaruk, N. Kostusiak, O. Prosiannyk, Yu. Chernobrov, N. Adamchuk, *Lexico-Semantic Innovations in the Texts of the Ukrainian Mass Media on Military Topics*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research”, 2023, vol. 13, issue 1, spec. issue XXXIV, p. 132.

⁵ N. Kostusiak, M. Navalna, O. Skliarenko, T. Masytska, T. Sydorenko, O. Prymachok, L. Holiukh, *Expression of Negation in Media Texts During the Russian-Ukrainian War*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research”, 2023, vol. 13, issue 1, spec. issue XXXIV, p. 123.

⁶ Н. Костусяк, О. Межов, *Префіксальні інновації як засіб психологічного впливу на свідомість реципієнтів*, „Психолінгвістика”, 2018, вип. 24(2), с. 98.

⁷ Є. Новікова, *Неологізм, okazіоналізм, потенційне слово: проблеми розмежування*, „Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди”, 2017, вип. 45, с. 97.

⁸ К. Ладоня, *Шляхи творення неологізмів українськомовного сегменту соцмережі Facebook* [в:] *Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Львів, 12–13 квітня 2019, Львів 2019, с. 69.

⁹ М. Навальна, *Лексика української газетної періодики початку XXI ст.: джерела поповнення та стилістичне використання*, Переяслав-Хмельницький 2018, с. 5.

¹⁰ М. Навальна, Ю. Калужинська, *Актуалізація лексем на позначення військових дій, процесів та станів*, „Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics. Серія: Філологія”, 2018, вип. 24(2), с. 218–235.

використовують дієслово „кадирити” для опису побиття ув’язнених великими дерев’яними цівками¹¹; „Кімити” також має більш спеціалізоване значення – записувати милі відео, паралельно готуючи сюрпризи для ворога¹²; Українці використовують термін „макронити”: це опис людини, яка вдає, що дуже стурбована чимось, але відмовляється робити щось істотне¹³; **Шойгувати** – робити вигляд, що перемагаєш, коли зазнаєш поразки. Від прізвища міністра оборони РФ¹⁴.

Сучасна українська публіцистика поповнилася новотвором *арестовлення* – „заспокійливе повідомлення. Синонім до слова „бубоніння”. Тихий голос, який складно розчутити без навушників. Заспокійливе звернення, повідомлення”. Нова лексема походить від прізвища Олексія Арестовича – українського блогера, актора, політичного і військового оглядача, пропагандиста, організатора психологічних семінарів та тренінгів і благодійного фонду для психологічної підтримки учасників АТО (2014–2017). Напр.: *Це такі як, наприклад: „бавовна” – вибухи в окупованому Криму та Росії, „мопеди” – іранські дрони; інші одиниці – менше закріпилися в мовній канві, але стали відображенням ставлення до певних діячів чи подій: „арестовлення”, „макронити”, „чорнобаїти”, „відхаймарсити”*¹⁵.

Творення нових дієслів спричинено позамовними факторами, передусім публічними виступами, коментарями відомих осіб під час війни. Із часом такі утворення відноситимемо до ефемеризмів, тобто слів, широко вживаних у певні періоди суспільства, тісно пов’язаних із діяльністю окремих діячів. У нашому випадку дієслова-новотвори актуальні саме під час російсько-української війни. Ефемеризми зазвичай не входять до загального фонду мови, а вживаються лише у зв’язку з визначеними подіями.

До обігу носіїв мови увійшли дієслова, утворені від назв видів зброї, зі значенням „нищити ворога”, пор.: *байрактар* – *байрактарити*, *джавелін* – *джавелініти*, *джавелінувати*, напр.: *З’явилися в нашому лексиконі і більш незвичайні слова, наприклад – затридні, байрактарити, заукраїнити,*

¹¹ <https://zn.ua/ukr/POLITICS/pered-tsvitinnjam-v-ukrajini-putin-nakazav-kadirovu-v-bitu-zelenskoho-wsj.html>, 16.12.2022 [01.03.2024].

¹² <https://shotam.info/kimyty-ta-chornobaity-chy-znaiesh-ty-novi-ukrainski-slova-narodzheni-pid-chas-viyny-test/>, 06.04.2022 [01.03.2024].

¹³ <https://www.dsnews.ua/ukr/world/makronit-i-shoyguni-dlya-angloyazychnyh-sdelali-tolkovyy-slovar-ukrainskogo-voennogo-slenga-24062022-461378>, 21.06.2022 [01.03.2024].

¹⁴ <https://kp.ua/ua/life/a656072-filoloh-ihor-khvorostjanij-pro-slovník-vijni-letit-bljedin-a-horit-bavovna-i-pro-ukrajinsku-lajku>, 14.09.2022 [01.03.2024].

¹⁵ <https://www.radiosvoboda.org/a/larysa-masenko-ukrayinska-mova/32126052.html>, 14.11.2022 [01.03.2024].

чорнобайти тощо¹⁶. Зі значенням „нищити ворога” вживають такі новотвори, як: *хаймарсити, енлоїти, стінгерити, задвохсотити, затрьохсотити*, пор.: *Вибухи у Мелітополі: знищено базу осетинів, могли „задвохсотити” актора Фідарова*¹⁷; *Мінометник розповідає, як кілька днів вони „полювали” на один ворожий БТР, а нещодавно їм вдалось його вистежити й „затрьохсотити”*¹⁸.

Від власних назв – українських міст Буча, Гостомель, Ірпінь утворено дієслова *нагостомелити, відірпенити, чорнобайти* в значенні „впевнено і рішуче відстоювати ту чи ту позицію”, пор.: **Чорнобайти...** *росіяни вкотре „самовбилися об стіну”* (підзаголовок) ...*росіяни вкотре „самовбилися об стіну”, причому вже не обов’язково саме під Чорнобаївкою*¹⁹.

Після реакцій багатьох батьків українських родин на тривоги та евакуації з’явилося нове дієслово *мамкувати* – „не виконувати простих дій задля збереження власного життя”, пор.: *Він [хлопець] мамкує та не хоче йти до сховища*²⁰. Звичним і не новим для носіїв мови є дієслово *українізувати* „проводити українізацію”²¹, але в сучасних текстах медіа фіксуємо дієслово *україніти*, що означає „беззаперечно, обов’язкову, жорстку відповідь на ті чи ті ворожі дії”, пор.: *Україніти – дати жорстку відповідь на невинуваті дії*²².

Серед загалу аналізованих дієслівних лексем переважна кількість має одне значення. Ця тенденція зберігається в мові як друкованих, так і електронних масмедіа. Нерідко в текстах українських медіа фіксуємо по кілька новотворів у реченні, напр.: *Втрати ворога збільшуються: ЗСУ вже „відкобзонили” майже 49 тисяч російських окупантів*²³; **Байрактарити, енлоїти, джавелініти:** *в Україні створили словник неологізмів*²⁴.

У мові українських медіа активно функціює лексема кіборг. „Словник іншомовних слів” подає таке її тлумачення: „штучний організм, у якому

¹⁶ <https://nizhyn.in.ua/test-na-znannya-novyh-ukrayinskyh-sliv-shho-zyavlylysa-u-vijnu.html>, 21.02.2023 [01.03.2024].

¹⁷ <https://www.unian.ua/war/vibuhi-u-melitopoli-znishcheno-bazu-osetiniv-mogli-zadvohsotiti-aktora-fidarova-12074421.html>, 11.12.2022 [01.03.2024].

¹⁸ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3620852-idealna-formula-minometnikiv.html>, 24.12.2022 [01.03.2024].

¹⁹ <https://armyinform.com.ua/2022/06/24/chornobayity-i-vidukrayinyty-sl-eng-vijny-shyrytsya-svitom/>, 24.06.2022 [01.03.2024].

²⁰ <https://vseosvita.ua/news/novi-slova-ta-zvoroty-shcho-vviishly-v-uzhytok-z-pochatko-m-viiny-73926.html>, 20.08.2022 [01.03.2024]

²¹ *Словник української мови: в 11 т., Київ 1970–1980, т. 10, с. 422.*

²² <https://detector.media/infospace/article/201285/2022-07-25-ukrainyty-chornobaity-a-nalogovniat-armiyainform-zibrala-slovnyk-voienynykh-neologizmiv/>, 25.07.2022 [01.03.2024].

²³ <https://www.unian.ua/war/vijna-v-ukrajini-2022-zsu-vzhe-vidkobzonili-mayzhe-49-tis-yach-rosiyskih-okupantiv-11963724.html>, 02.09.2022 [01.03.2024].

²⁴ <https://loyer.com.ua/uk/bajraktaryty-enloyity-dzhavelinyty-v-ukrayini-stvoryly-slovn-yk-neologizmiv/>, 28.07.2022 [01.03.2024].

поєднано фізичні та інтелектуальні здібності людини й технічні засоби автоматики”²⁵. У 2014 році сепаратисти та прихильники так званих ЛНР та ДНР називали кіборгами українських військовослужбовців, які гідно захищали Донецький аеропорт. У сучасних медійних тестах лексема розширила значення *кіборг* – „воїн Збройних сил України”, характеризуючи його за стійкість, мужність, сміливість, пор.: „*Кіборг*” Роман Сивків після поранення роздає повістки²⁶. Спостережено, що лексемі *кіборг* широко використовують українські журналісти, хоча в багатьох випадках подають слово в лапках, що є підтвердженням вторинної номінації.

Після 21 вересня 2022 року, коли держава-агресор оголосила „часткову мобілізацію” у країні, з’явився новотвір *могілізація*, напр.: *Провал „могілізації” та неспроможність забезпечити армію всім необхідним призведе до зміни існуючого режиму в росії*²⁷. Використання новотвору підкреслює однозначний результат мобілізації в країні агресора, тобто втрати особового складу на фронті.

Набула переносного значення в масмедійних текстах і лексема *бавовна* „знищення зброї російських загарбників”. Лексема виникла внаслідок семантичної трансформації слова, що називає бавовняні вироби, а на основі асоціації з їхньою властивістю легко займатися вказує на знищення зброї російських загарбників. Українські дослідники вважають, що заголовковим текстам аналізована лексема надає іронічно-саркастичного звучання²⁸. Такий висновок дослідники зробили, аналізуючи інші приклади з публіцистичних текстів. Наш зібраний матеріал не дає підстав уважати, що лексема *бавовна* має означене стилістичне забарвлення. Актуалізація мовної одиниці зумовлена тим, що окупанти, повідомляючи про вибухи на окупованих територіях, навмисно вдавалися до підміни понять і послуговувалися російським дієсловом *хлопок*. Тут погоджуємося з науковцями Н. Костусяк, Н. Шульською, Н. Кострицею, що зміщення наголосу на перший склад (рос. *хлопок*) стало передумовою його інтерпретації в українській мові як „бавовни”. Аналізована номінація розкриває особливості сприйняття об’єктивних фактів, закріплює стереотипне уявлення про них, підкреслює ставлення читача до повідомлюваного²⁹,

²⁵ С. Бирик, Г. Сюта, *Словник інішомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання*, Харків 2006, с. 287.

²⁶ <https://suspilne.media/530139-kiborg-poasnue-ci-varto-perezivati-koli-vijskovij-utocnue-dani-suspilne-videonovini/>, 17.07.2023 [01.03.2024].

²⁷ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3587568-ogolosena-mogilizacia-prizvede-do-zmini-ninisinogo-rezimu-v-rf-reznikov.html>, 06.10.2022 [02.03.2024].

²⁸ Н. Костусяк, Н. Шульська, Н. Костриця, *Метафорична вербалізація концепту війна в сучасних медійних заголовках*, „Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія”, 2022, вип. 56, с. 62.

²⁹ Ibidem.

напр.: Федоров розповів про нічну „**бавовну**” у „глибокому тилу” окупантів³⁰. Про відповідний процес мовної адаптації, зокрема закріплення слова в мові з новим значенням, свідчить оформлення лексеми за допомогою лапок, пор.: „**Бавовна**” на Кримському мосту: скільки часу потрібно на його відновлення³¹.

Проте серед зібраного матеріалу фіксуємо й лексему *хлопók* як попередження про вибухи, пожежі, напр.: *Хлопок газу: в Росії вдруге за 3 дні від вибуху обвалилася багатопверхівка, 7 загиблих*³². Простежуємо факти вживання лексеми *хлопók* щодо подій, які відбуваються на ворожій території, пор.: *Над Белгородською областю рф знову чули „хлопки” – звуки, схожі на вибухи*³³.

Зібраний корпус інновацій засвідчує використання складної лексеми *термоточка* зі значенням „пожежа в Росії”, пор.: *Тому „Українська правда” запитала Рустама Гаджієва, чому саме „паланиця” стала словом-паролем, чому шкідливо називати росіян орками, як „розконсервувалася” лексика Другої світової війни і як в російському „новоязі” „вибухи” стали „хлопками”, а „пожежі” – „термоточками*”³⁴.

В українській публіцистиці широко функціює лексема *орк*, що в першому значенні – вигаданий вид або раса істот з фантастичних, переважно фентезійних творів. Зазвичай *орків* зображають кремезними варварами зі звіриними рисами. „1. Римське божество смерті, ототожнюване з грецьким Аїдом; етруски зображували Орка бородатим велетнем. 2. Войовнича міфічна істота, більша за людину, зі шкірою зеленуватого кольору”³⁵. У переносному значенні лексему використовують у значенні „російські загарбники”, напр.: *Орки зазнали масштабних втрат! У морги везуть сотні тіл!*³⁶.

У мові сучасних масмедіа фіксуємо низку синонімів до лексеми *орки* – *русня*, *зомбі*, *рашисти*, *кацап* та ін., пор.: *Відколи почалася повномасштабна фаза російсько-української війни, у нас потроху виникла окрема мова називання окупанта. Росіян називають „орки”, „русня”, „зомбі”, „рашисти”, не кажучи вже про історичне образливе „кацап”, яке набуло нової сили*³⁷. Держельна база засвідчує, що аналізована лексема *орки* характерна для всіх засобів

³⁰ <https://tsn.ua/ukrayina/fedorov-rozpoviv-pro-nichnu-bavovnu-u-glibokomu-tilu-okupantiv-foto-2367715.html>, 11.07.2023 [02.03.2024].

³¹ <https://tsn.ua/ato/bavovna-na-krimskomu-mostu-skilki-chasu-potribno-na-yogo-vidnovlennya-2371792.html>, 17.07.2023 [02.03.2024].

³² <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/9/7388582/>, 09.02.2023 [02.03.2024].

³³ <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/14/7346094/>, 14.05.2023 [02.03.2024].

³⁴ <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/06/1/7348766/>, 01.06.2022 [02.03.2024].

³⁵ <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%9E%D1%80%D0%BA>, 02.03.2024

³⁶ <https://tsn.ua/youtube/orki-zaznali-masshtabnih-vtrat-u-morgi-vezut-sotni-til-oleg-zhdanov.html>, 24.09.2022 [02.03.2024].

³⁷ <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/15/7346243/>, 15.05.2022 [02.03.2024].

масової інформації різних форм власності, пор.: *Найбільше подобається вбивати **орків**: як проходить день артилеристів на Бахмутському напрямку*³⁸; „Люди дійсно вірили, що мирним мітингом змусять **„орків”** піти”. Монолог херсонського режисера Сергія Павлюка³⁹. Погоджуємося з українцями, що медійні джерела, використовуючи лексему *орки*, у такий спосіб додають мові експресії, орозмовлюють текст, подекуди навіть вульгаризують його⁴⁰, напр.: *У Гонрах **орки** виганяють власників 2-поверхових будинків із помешкань та самі розташовуються в них*⁴¹. Як свідчить корпус зібраного матеріалу, російські загарбники в мові масмедіа ще мають інші назви – *рашист, русня, чмоні, рюзкі*, пор.: *На дахах будинків загарбники облаштовують вогневі позиції. А у Козачих Лагерьях, п'яні **рашисти**, заборонили евакуацію населення та перекрили всі шляхи для виїзду*⁴²; *Не „орки”, не „русня” і не „свинособаки”*: Олексій Данілов закликає не розмивати образ ворога⁴³ та ін.

У медійних ресурсах фіксуємо складну лексему *свинособаки* на позначення російських загарбників, пор.: *Бійці 10 окремої гірсько-штурмової бригади знищили кілька одиниць військової техніки рф. <...> Свинособаки знову не туди звернули. Знову фальстарт. Не вчить їх ані життя, ані фото в чорних рамках своїх же земляків-виродків. Чергова знищена техніка на фоні мальовничої української природи та лісів*⁴⁴.

Іменники на позначення російських загарбників використовують для негативної оцінки осіб, які чинять злочини і вбивства на українській території. Авторі зі зневагою та сарказмом описують поведінку та дії ворогів. Фіксуємо також прикметник *рашистський*, напр.: *Рашистський удар по Україні: попередні наслідки атаки* (заголовок)⁴⁵.

У мові українських масмедіа функціують okazіоналізми, утворені чистим зрощенням, як-от лексема *іхтамнет*, напр.: *Помер колишній*

³⁸ <https://www.5.ua/regiony/naibilshe-podobaietsia-vbyvaty-orkiv-iak-prokhodyt-den-artylerystiv-na-bakhmutskomu-napriamku-310166.html>, 21.07.2023 [02.03.2024].

³⁹ <https://grivna.ua/publikatsii/lyudi-diyсно-virili-sho-mirnim-mitingom-zmusyaty-22orkiv%22-piti-monolog-hersonskogo-rezhisera-sergiya-pavlyuka>, 29.12.2022 [02.03.2024].

⁴⁰ Н. Костусяк, Н. Шульська, Н. Костриця, *op. cit.*, с. 61.

⁴¹ <http://ksza.ks.ua/news/101944-u-goprah-orki-viganyayut-vlasnikov-2-poverhovyh-budinkv-z-pomeshkan-ta-sam-roztashovuyutsya-v-nih-genshtab.html>, 07.06.2023 [02.03.2024].

⁴² Ibidem.

⁴³ <https://armyinform.com.ua/2022/12/26/ne-orky-ne-rusnya-i-ne-svynosobaky-oleksij-danilov-zaklykaye-ne-rozmyvaty-obraz-voroga/>, 26.12.2022 [02.03.2024].

⁴⁴ <https://suspilne.media/229313-svynosobaki-znovu-ne-tudi-zvernuli-bijci-desatki-opri-ludnili-foto-znisenoj-tehniki-rf/>, 16.04.2022 [02.03.2024].

⁴⁵ <https://www.kashtan.news/rashystskyy-udar-po-ukraini-poperedni-naslidky-ataky/>, 22.03.2024 [02.03.2024].

високопоставлений *„іхтамнет”*⁴⁶ (генерал-майор Роман Шадрін). Оказіоналізм *іхтамнет* має значення: „заперечення втручання Російської Федерації в територіальну цілісність України”. Згодом з’явилася похідна лексема *іхтамнети* „особи, які заперечують втручання Російської Федерації в територіальну цілісність України та є прихильниками ведення війни на території України”, пор.: *„Іхтамнети” намагаються спровокувати українців. Але на велику війну Путін, над параноїдальним боягузством якого сміється весь світ, не наважиться ніколи*⁴⁷. Оказіоналізми *іхтамнет*, *іхтамнети* мають пейоративне забарвлення та демонструють негативне ставлення авторів до тих, про кого йдеться в публікації.

Таким же способом утворений оказіоналізм *аналоговнет* від російської словосполуки *аналогов нет*, пор.: *Ігнат: „Аналоговнет” збив Patriot! За поребріком горить!*⁴⁸; *Щонайменше три одиниці з виставленого – унікальні, з російського озброєння класу „аналоговнет”*⁴⁹. У масмедійних текстах цей оказіоналізм уживають здебільшого в значенні „щось, вигадане в Росії”, але знищене українськими військами.

Якщо аналізовані оказіоналізми українські журналісти використовували впродовж років, починаючи від 2014 року, то лексема *затридні* „нереалістичні плани” з’явилася в 2022–2023 рр., коли план загарбників узяти Київ за три дні провалився. Варто зауважити, що в мові українських медіа фіксуємо як написання разом, так і окремо, пор.: *Першочерговою метою „спецоперації” бункерного діда ерефії було взяти Київ „затридні” та замінити українську владу на своїх маріонеток*⁵⁰; *Від „Київ за три дні” до загальної мобілізації і тотальної війни*⁵¹; *Нардеп від „Європейської Солідарності” Олексій Гончаренко зауважив, що Україна вицент зруйнувала амбіційні плани росіян про „затридні”*⁵².

Широко вживають у текстах періоду російсько-української війни лексему *рашизм* – злочинна шовіністична ідеологія „русского міра”, напр.: *Рада*

⁴⁶ <https://mil.in.ua/uk/news/pomer-kolyshnij-vysokopostavlenyj-ihdamnyet/>, 31.08.2021 [02.03.2024].

⁴⁷ <https://gordonua.com/ukr/blogs/eydman/ihdamneti-namagajutsja-sprovokuvati-ukrajintsiv-ale-na-veliku-vijnu-putin-nad-paranojidalnoju-bojaguztvom-jakogo-smijetsja-ves-vit-ne-navazhistsja-nikoli-1595890.html>, 17.02.2022 [02.03.2024].

⁴⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=QkkSxpF65tQ>, 06.05.2023 [02.03.2024].

⁴⁹ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3514233-metalobruht-analogov-net-vistavka-rozbitoi-rosijskoi-tehniki-na-mihajlivskij-plosi.html>, 27.06.2022 [03.03.2024].

⁵⁰ <https://mykyivregion.com.ua/analytics/okupaciya-bacanshhini-kudi-podilisya-ta-cim-zaimalisya-kerivniki-gromad>, 8.06.2022 [03.03.2024].

⁵¹ <https://www.pravda.com.ua/podcasts/podkast-klyati-pitannya/2023/01/11/7384433/>, 11.01.2023 [03.03.2024].

⁵² <https://prm.ua/znani-ukraintsi-pro-pershi-sto-dniv-povnomasshtabnoi-viyny/>, 3.06.2023 [03.03.2024].

визнала офіційно: режим Путіна – це **рашизм**⁵³; Парламентська асамблея НАТО одноставно визнала злочини Росії проти України геноцидом, а терористичний режим в Росії – **рашизмом**⁵⁴; В інтерв'ю УП Лариса Якубова розповіла про коріння та стадії російського фашизму, про **рашизм** і про те, як вірус руского міра поширився⁵⁵.

Лексема **мордор** („чорна країна”) відома як назва країни, що існувала у вигаданому світі Середзем'я Дж. Р. Р. Толкіна й була осередком сили Чорного Володаря Саурона. Вона розташовувалася на південному сході Середзем'я, на схід від Андуїна. З початком повномасштабної війни в Україні цією лексемою почали називати Росію як жахливу країну-пекло упирів, рабів і панів; квазі-країну вселенського зла, нестерпних мук і вічного жаху, напр.: *Так і є досі: росіяни живуть у своєму Мордорі, ненавидять весь світ, всіх вважають ворогами і мають одного авторитарного лідера Саурона*⁵⁶; *Порівняння Росії з Мордором та росіян часто зустрічаються в українській публіцистиці і навіть заявах офіційних осіб*⁵⁷.

Бойовий автомобіль Збройних сил України в мові масмедіа отримав назву **бандеромобіль** (від поєднання власної назви Бандера та частини слова -мобіль), напр.: „**Бандеромобіль**, який нищить окупантів” – автор вірусного відео обіцяє невдовзі його доробити⁵⁸; Як повідомляла Львівська міськрада, 4 вересня у Львові на площі Ринок презентували сотий „**Бандеромобіль**”, який поїхав на фронт⁵⁹.

Звичне в мирний час слово *град* „атмосферні опади у вигляді частинок льоду різного розміру, переважно круглої форми”⁶⁰ у період російсько-української війни використовують як власну назву реактивної системи залпового вогню калібру 122 мм, хоча автори не завжди беруть її у лапки, пор.: *За добу російські окупанти обстріляли Харків 16 разів, з них двічі – з реактивних систем залпового вогню „Град” та „Смерч”*⁶¹; *Житомирську область вперше від*

⁵³ <https://www.pravda.com.ua/news/2023/05/2/7400360/>, 2.05.2023 [03.03.2024].

⁵⁴ <https://www.pravda.com.ua/news/2023/05/22/7403319/>, 22.05.2023 [03.03.2024].

⁵⁵ <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/10/4/7370240/>, 04.10.2023 [03.03.2024].

⁵⁶ <https://www.dexpens.com/Article/17118/chomu-okupantiv-nazivayut-orkami-a-rosiyu-mordor>, 21.03.2022 [03.03.2024].

⁵⁷ https://lb.ua/news/2022/07/21/523747_morgotstalin_i_sauronputin_rosiya.html, 21.07.2022 [03.03.2024].

⁵⁸ <https://mezha.media/2022/07/02/banderomobil-nyshchyt-okupantiv/>, 02.07.2022 [03.03.2024].

⁵⁹ <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3566298-lider-volonterskogo-proektu-banderomobil-otrimav-nagorodu-vid-minoboroni.html>, 07.09.2022 [03.03.2024].

⁶⁰ *Словник...*, оп. cit., т. II, с. 153.

⁶¹ <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/29/7342867/>, 29.04.2022 [03.03.2024].

початку війни обстріляли з **Градів** – атакували Селець, загинули 4 людини⁶²; Російські військові вдарили з ракетних систем залпового вогню **Град** по місту Нікополь, по будинках та річковому порту⁶³.

Активізувалася під час війни лексема *приліт* „дія за значенням прилетіти”⁶⁴, але й розширив своє використання неологізм-калька з російської мови *прильот*, що означає „влучання ворожої ракети чи снаряда в що-небудь”, пор.: У Краматорську **приліт** по цивільній інфраструктурі: 4 загинули, 42 поранених⁶⁵; Бердянська райрада підтвердила **приліт** по базі відпочинку „Хімік” у селі Новопетрівка, де перебував особовий склад військ РФ⁶⁶; У Білопільській громаді зафіксовано 31 „**приліт**” з міномету та 4 – зі ствольної артилерії⁶⁷; Інформацію про „**прильот**” підтвердили місцеві ЗМІ. „В Одесі після вибухів видно пожежу в одному з районів міста”, – пише Суспільне⁶⁸.

Лексема *тривога*, що вживалася переважно у значеннях: „1. Неспокій, збентеження, викликані якимсь побоюванням, страхом перед чимось, передчуттям неприємного, небезпечного // *перев. мн.* Хвилювання, переживання, що порушують душевний спокій”⁶⁹, в 2022–2023 рр. функціює зі значенням „3. Стан, що вимагає активних дій; загроза, небезпека. // Умовний сигнал, що сповіщає про небезпеку, загрозу або про битву, бій”⁷⁰, у мові сучасних медіа зазвичай має уточнювальний варіант значення „сигнал про необхідність прямувати до укриття”, пор.: У столиці оголосили повітряну **тривогу** у зв’язку із загрозою застосування ворогом ударних безпілотників⁷¹; У низці областей оголошено **тривогу**: росіяни запустили ударні дрони, працює ППО (заг.)⁷²; Після відбою **тривоги** водій чекатиме пасажирів протягом 10 хвилин⁷³.

У мирний час в Україні лексему *мопед* сприймали як „скорочення: мотоцикл педальний; легкий малопотужний мотоцикл, що має також педальний

⁶² <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/21/7333288/>, 21.03.2022 [03.03.2024].

⁶³ <https://www.pravda.com.ua/news/2022/07/19/7358871/>, 19.07.2022 [03.03.2024].

⁶⁴ *Словник...*, *op. cit.*, т. VII, с. 659.

⁶⁵ <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/27/7408814/>, 27.06.2023 [03.03.2024].

⁶⁶ <https://www.pravda.com.ua/news/2023/05/27/7404127/>, 27.05.2023 [03.03.2024].

⁶⁷ <https://www.pravda.com.ua/news/2023/04/28/7399776/>, 28.04.2023 [03.03.2024].

⁶⁸ <https://tsn.ua/ukrayina/v-odesi-prilot-pislya-vibuhiv-zmi-2300056.html>, 04.04.2023 [03.03.2024].

⁶⁹ *Словник...*, *op. cit.*, т. X, с. 253.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3737564-u-kievi-povitrana-trivoga.html>, 19.07.2023 [03.03.2024].

⁷² <https://www.unian.ua/war/u-kiyevi-ta-nizci-oblastey-ogolosheno-trivogu-rosiyani-za-pustili-udarni-droni-12356085.html>, 10.08.2023 [03.03.2024].

⁷³ <https://fakty.ua/405026-nuzhno-uspjet-za-10-minut-v-kgga-obyasnili-nuzhno-li-povt-orno-platit-za-proезд-posle-otboya-vozdushnoj-trevogi>, 01.08.2022 [03.03.2024].

привод”⁷⁴. Із початком застосування дронів іранського виробництва Shahed („блискавка” – іранський бойовий безпілотною, збудований за схемою „летюче крило”, що випускаються компанією Shahed Aviation Industries)⁷⁵, вони за свій гідкий звук на підльоті до цілей отримали назву *мопеди*, пор.: Як росіяни зазнали „фіаско” із „літаючими *мопедками*”, і який формат матиме далі „ракетний терор”⁷⁶; Кім пояснив, для чого Росія частіше запускає „*мопеди*” по Україні⁷⁷.

Серед корпусу аналізованого матеріалу виокремлюємо нові складні лексеми: *шахед-мопед*, *мопед-шахед*, *дрон-камікадзе* та ін., напр.: По-народному їх називають „*шахедами-мопедками*” через особливий звук, який вони видають у повітрі. Він схожий на роботу двигуна *мопеда*⁷⁸; Так, аналіз зображень *дрона-камікадзе* „Герань-2” демонструє, що нова версія отримала децю інший корпус, який складається зі з’єднаних між собою частин⁷⁹.

Фіксуємо творення нової складної лексики *україножер*, що є синонімом до слова *україноненависник* „особа, що ворожо-упереджено ставиться до України, українців тощо”, напр.: Не будуйте ілюзій: пригожин ще більший *україножер*, ніж сам путін! пригожин так само воює на території України⁸⁰.

Ініціаторів російсько-української війни Путіна та Лаврова в мові українських медіа називають відповідно *карлик* „неприродно мала на зріст людина; ліліпут, недоросток, куцак, куцан”⁸¹ та *кентавр* „у грецькій міфології – істота з кінським тулубом і людською головою та грудьми”⁸², пор.: *Кремлівський карлик* почав репресії проти своєї „гебні” за провал в Україні⁸³; *Кентавр* Лавров, *карлик* Путін та велетень Керрі у фотожабах (заголовок)⁸⁴. Використовуючи

⁷⁴ Словник..., оп. cit., т. XI, с. 694.

⁷⁵ https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/Shahed_191.html, 03.03.2024.

⁷⁶ https://defence-ua.com/minds_and_ideas/jak_rosijani_zaznali_fiasco_iz_litajuchimi_mopedami_i_jakij_format_matime_dali_raketnij_teror-9203.html, 07.10.2022 [03.03.2024].

⁷⁷ <https://ukranews.com/ua/news/905590-kim-poyasnyv-dlya-chogo-rosiya-chastishe-zapuskae-mopedy-po-ukrayini>, 30.12.2023 [04.03.2024].

⁷⁸ <https://tsn.ua/ukrayina/shahed-136-iranski-droni-kamikadze-yaki-vidayut-zvuk-mopeda-ta-vibuhayut-u-vkazaniy-tochci-2173474.html>, 05.10.2022 [04.03.2024].

⁷⁹ https://defence-ua.com/weapon_and_tech/chim_novij_dron_kamikadze_shahed_vidriznjajetsja_vid_staroji_versiji_pjat_golovnih_vidminnostej-12261.html, 20.07.2023 [04.03.2024].

⁸⁰ <https://wz.lviv.ua/ukraine/492838-zakolotom-pryhozhyn-fsb-pereviriala-chy-ie-resu-rsy-dlia-zmishchennia-putina>, 27.06.2023 [04.03.2024].

⁸¹ Словник..., оп. cit., т. IV, с. 107.

⁸² Словник..., оп. cit., т. IV, с. 140.

⁸³ <https://ukrreporter.com.ua/war/putin-pochav-represi-za-proval-v-ukrayini.html>, 11.03.2023 [04.03.2024].

⁸⁴ https://espresso.tv/news/2015/05/14/kentavr_lavrov_karlyk_putin_ta_veleten_kerri_u_fotozhabakh, 14.05.2015 [04.03.2024].

аналізовані лексеми в тексті, українські журналісти зумисне наголошують на негативній оцінці осіб, відвертому сарказмі.

Активізувалася в українських масмедіа okazionalna лексема *путлер* на позначення лідера загарбників, напр.: *Божевільний **путлер** може влаштувати лише справжніх дурнів*⁸⁵. Від лексеми *путлер* утворено прикметник *путлерівський*, його вживають у низці словосполук: *путлерівські війська, путлерівський режим* та ін., напр.: ***Путлерівський** режим, це прояв російського нацизму, який ґрунтується на історичних міфах і звихнутій історичній свідомості*⁸⁶.

Серед зібраного матеріалу відновуємо стійкі словосполучення, що позначають інші поняття, ніж значення кожного окремого слова, напр.:

дзеркальна тиша – „бойові дії”,
чисте небо – „відбій повітряної тривоги” або „закриття повітряних військових дій над Україною”,
завести трактор – „застосувати найбільш неочікуваний аргумент, найнесподіваніший засіб для боротьби”,
тракторні війська – „неочікувана дієва допомога”,
за поребриком – „у росії”,
йти (услід) за російським кораблем – „тікати; гинути”,
негативно народитися – „померти (про російського солдата)”,
бучанська різанина – „жорстокі військові дії та тортури щодо мирних мешканців у місті Буча”,
бучанські кати – „російські військові, які знущалися, калічили та вбивали мирних мешканців у місті Буча”,
концерт кобзона – „фізичне знищення російських окупантів, та їхнє символічне приєднання до покійного російського співака”. Також може вживатися як погроза чи прокльон, як *зневажлива грамати́ка війни*, коли „власні назви та імена агресора пишемо з малої літери”⁸⁷, пор.: *Відомо, що власне бойові дії досить несподівано назвали „дисотекою”, „дзеркальною тишею”, „приходом” чи „есемескою”*⁸⁸; ***Завести трактор*** – застосувати найбільш неочікуваний аргумент, найнесподіваніший засіб для боротьби⁸⁹; ***„За поребриком”*** підпалюють військовокомати⁹⁰; ...Усім відомий дорожній знак, що з’явився з початком війни, який вказував загарбникам напрям

⁸⁵ <https://wz.lviv.ua/blogs/479955-bozhevilnyi-putler-mozhe-vlashtovuvaty-lyshe-sprav-zhnikh-durniv>, 18.12.2022 [04.03.2024].

⁸⁶ <https://33kanal.com/news/198091.html>, 14.11.2022 [04.03.2024].

⁸⁷ <https://armyinform.com.ua/2022/03/16/znevazhlyva-gramatyka-vijny-vlasni-nazvy-ta-imena-agresora-lyshe-z-maloyi-literi/>, 16.03.2022 [04.03.2024].

⁸⁸ <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologi-zmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html>, 23.05.2022 [04.03.2024].

⁸⁹ <https://suspilne.media/culture/264155-zavivsa-slovník-neologizmiv-vijni-vid-proekt-u-armiainform/>, 25.07.2022 [04.03.2024].

⁹⁰ <http://www.golos.com.ua/article/369911>, 11.04.2023 [04.03.2024].

*за російським кораблем*⁹¹; „Тракторні війська” України знову взялися до роботи на тлі контрнаступів України на Харківщині та Херсонщині. Цього разу цивільні „воїни” затрофеїли російський танк⁹²; Окупантам несолодко на українській землі: за добу „негативно народилися” ще 540 путінських військових⁹³; Двоє „бучанських катів” не дожили до судів за свої злочини⁹⁴; „Пішли слухати концерт Кобзона” – ЗСУ показали, як знищують ворога на Донбасі⁹⁵ та ін.

Як засвідчує зібраний масмедійний матеріал періоду російсько-української війни (2022–2023 рр.), у мові сучасної української публіцистики широко функціують новітні лексеми і відомі слова з новим значеннями та сталі словосполучення, що набули додаткових семантичних нашарувань і прагматичних значень.

У мові масмедіа фіксуємо нові дієслова, утворені від відомих прізвищ, що передають дії, процеси та стани, характерні для поведінки осіб чи назв населених пунктів, які потерпіли від російських загарбників. Простежується тенденція до використання журналістами нових іменників та okazіональних утворень. Іменники в масмедійних текстах часто набувають нових значень та, як і інші інновації, зрозумілі переважно тільки з контексту.

Під дією позамовних чинників утворено групу словосполук, які формують нові значення та функціують як стійкі. Лексико-семантичні новотвори надають мові масмедіа негативної оцінки: передають зневагу до російських загарбників та політиків, наголошують на їхній неспроможності протистояти українським військовим і народові загалом. Подекуди лексеми називають чи характеризують українських діячів та військових, урахувуючи їхню мужність, стійкість і впевненість у справі, яку вони роблять.

Обсяг наукової студії не вичерпує всіх проблем сучасної словникової динаміки. Перспективи дослідження вбачаємо в докладному вивченні та потребі класифікувати інновації, визначити словотвірний потенціал лексем, а також у формуванні лексикографічних реєстрів чи праць.

⁹¹ <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3491211-doroznij-znak-pro-napramok-zarosijskim-korablem-vistavili-na-aukcion.html>, 24.05.2022 [04.03.2024].

⁹² <https://www.unian.ua/war/traktorni-viyska-zatrofejili-rosiyskiy-tank-video-11975352.html>, 11.09.2022 [04.03.2024].

⁹³ https://www.facebook.com/UNIAN.ua/photos/a.362897783771953/6467617773299893/?type=3&locale=uk_UA&paipv=0&eav=AfbTCQ6XUTGmK90rgQE-7c-dSsboSa9KCTr156vUCaj1PhMbrlkw3ffULkCJ8oY_Q4&_rdr, 12.06.2023 [04.03.2024].

⁹⁴ <https://www.slidstvo.info/warnews/dvoye-buchanskyh-kativ-ne-dozhyly-do-sudiv-za-svoyi-zlochyny/>, 14.06.2022 [04.03.2024].

⁹⁵ https://gazeta.ua/articles/donbas/_pishli-sluhati-koncert-kobzona-zsu-pokazali-yak-znischuyut-voroga-na-donbasi/1083879, 22.04.2022 [04.03.2024].

Література / References

- Бибик С., Сюта Г., *Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання*, Харків 2006 [Bibik S., Sûta G., *Slovník inšomovnih sliv: tlumačennâ, slovotvorennâ ta slovovživannâ*, Harkiv 2006].
- Костусяк Н., Межов О., *Префіксальні інновації як засіб психологічного впливу на свідомість реципієнтів*, „Психолінгвістика”, 2018, вип. 24(2), с. 97–114 [Kostusák N., Mežov O., *Prefiksál'ni innovacii âk zasib psihologičnogo vplivu na svîdomist' recipiêntiv*, „Psiholingvistika”, 2018, vip. 24(2), s. 97–114].
- Костусяк Н., Шульська Н., Костиця Н., *Метафорична вербалізація концепту війна в сучасних медійних заголовках*, „Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія”, 2022, вип. 56, с. 60–65 [Kostusák N., Šul's'ka N., Kostričá N., *Metaforična verbalizaciâ konceptu vîjna v sučasnih mediĭnih zagolovkah*, „Naukovij visnik Mižnarodnogo humanitarnogo universitetu. Seriâ: Filologijâ”, 2022, vip. 56, s. 60–65].
- Ладоня К., *Шляхи творення неологізмів українськомовного сегменту соцмережі Facebook* [в:] *Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Львів, 12–13 квітня 2019, Львів 2019, с. 69–72 [Ladonâ K., *Šlâhi tvorennâ neologizmv ukrâins'komovnogo segmentu socmerežĭ Facebook* [v:] *Sučasni naukovî doslidžennâ predstavnikov filologičnih nauk ta ĭhnij vpliv na rozvitok movi ta literaturi: materialĭ mižnarodnoĭ naukovu-praktičnoĭ konferencii*, m. L'viv, 12–13 kvitnâ 2019 r., L'viv 2019, s. 69–72].
- Навальна М., Калужинська Ю., *Актуалізація лексем на позначення військових дій, процесів та станів*, „Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics. Серія: Філологія”, 2018, вип. 24(2), с. 218–235 [Naval'na M., Kalužins'ka Ŭ., *Aktualizaciâ leksem na poznačennâ vĭjs'kovih dij, procesiv ta staniv*, „Psiholingvistika. Psiholingvistika. Psycholinguistics. Seriâ: Filologijâ”, 2018, vip. 24(2), s. 218–235].
- Навальна М., *Лексика української газетної періодики початку ХХІ ст.: джерела поповнення та стилістичне використання*, Переяслав-Хмельницький 2018 [Naval'na M., *Leksika ukrâins'koĭ gazetnoĭ periodiki počatku XXI st.: džerela popovnennâ ta stilističn vikoristannâ*, Pereâslav-Hmel'nic'kij 2018].
- Новікова Є., *Неологізм, okazіоналізм, потенційне слово: проблеми розмежування*, „Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди”, 2017, вип. 45, с. 97–102 [Novikova Ê., *Neologizm, okazionalizm, potencijne slovo: problemi rozmežuvannâ*, „Lingvističnĭ doslidžennâ: zb. nauk. prac' HNPU ĭm. G. S. Skovorodi”, 2017, vip. 45, s. 97–102].
- Словник української мови*: в 11 т., Київ 1970–1980, т. I–XI [Slovník ukrâins'koĭ movi: v 11 t., Kiĭv 1970–1980, t. I–XI].
- СТИШОВ О., *Особливості суфіксального словотворення неологізмів на позначення осіб у сучасній українській мові*, „Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди”, 2020, вип. 53, с. 127–140 [Stišov O., *Osoblivosti sufiksál'nogo slovotvorennâ neologizmv na poznačennâ osib u sučasnij ukrâins'kij movi*, „Lingvističnĭ doslidžennâ : zb. nauk. prac' HNPU ĭmeni G. S. Skovorodi”, 2020, vip. 53, s. 127–140].
- Kostusiak N., Navalna M., Skliarenko O., Masytska T., Sydorenko T., Pryimachok O., Holoiukh L., *Expression of Negation in Media Texts During the Russian-Ukrainian War*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research”, 2023, vol. 13, issue 1, spec. issue XXXIV, p. 123–131.

- Navalna M., Shynkaruk V., Kostusiak N., Skliarenko O., Kushch N., Buhaiova O., *New Appearances of the Leksema FRONT in the Language of Modern Ukrainian Mass Media*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research”, 2023, vol. 13, issue 1, spec. issue XXXII, p. 58–63.
- Navalna M., Shynkaruk V., Kostusiak N., Prosiannyk O., Chernobrov Yu., Adamchuk N., *Lexico-Semantic Innovations in the Texts of the Ukrainian Mass Media on Military Topics*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research”, 2023, vol. 13, issue 1, spec. issue XXXIV, p. 132–139.
- Navalna M., Kostusiak N., Levchenko T., Oleksenko V., Shyts A., Popkova O., *Extra-linguistic factors and tendencies of activation of military vocabulary in Ukrainian mass media*, „AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research”, 2022, vol. 12/01–XXV, p. 184–189.

Maryna Navalna

Innovations in Texts of Ukrainian Mass Media on Military Subjects

The study examines innovations in Ukrainian mass media texts on military topics. The proposed corpus of lexemes demonstrated an expanded scope of their use both in language practice and in the language of Ukrainian mass media. The paper offers a comprehensive investigation of the lexemes of various part-of-speech affiliations which were attested in the language of mass communication during the period of the Russian-Ukrainian war, characterizes the semantic meanings and nuances of these language units, identifies occasionalisms, considers lexemes and phrases in their dynamics as well as the role of style in journalistic texts.

The corpus of the collected material shows the appearance of homonymous formations, which is caused by the desire of speakers to figuratively name a phenomenon or action, conveying shades of meaning or expression for which there are no special means in the Ukrainian literary language, which engenders the need to break linguistic automatism. The research focuses on the category of personality, structural-semantic and functional-stylistic aspects of homonymous formations, and the expression of proper names. As evidenced by the language of modern mass media, the word-forming onymic base of such lexical units has significantly expanded, and their stylistic load has fundamentally changed.

To study innovations in the language of Ukrainian mass media, the observational and descriptive methods were mainly used. At various stages of the study and classification of language units, the method of functional analysis was used to determine the stylistic potential of lexical units.

The source of the presented lexical material was the texts of modern Ukrainian mass media operating in both regional and all-Ukrainian information space (*Ukrainska Pravda*, *Vysoky Zamok*, TSN, *Detectormedia*, UNIAN, UKRINFORM, etc.).

The language of modern Ukrainian media shows a wide use of new lexemes and well-known words with new meanings as well as fixed phrases that have acquired additional variants of meaning.

In the language of Ukrainian journalism, new verbs are recorded, which are often formed from proper names, to convey actions, processes and states that are characteristic of the persons or communities in question. There is a tendency for journalists to use new nouns and occasional formations. Nouns in mass media texts often acquire new meanings that are understandable only in their contexts. Under the influence of non-linguistic factors, a group of phrases has been formed, which develop new connotations and function as fixed expressions.

The innovations mostly give the language of the mass media means to express negative assessments: they convey contempt for the invaders and their politicians, emphasize their vulgarity and inability to resist the Ukrainian military and the Ukrainian people in general.

Keywords: innovations, vocabulary, lexical-semantic system, variants of meanings, language of Ukrainian mass media, military topics

Innowacje w tekstach mediów ukraińskich o tematyce wojskowej

Praca przedstawia analizę neologizmów wyekscerpowanych z ukraińskich tekstów medialnych o tematyce militarnej. Wybrany korpus leksemów wykazał poszerzenie zakresu ich użycia zarówno w praktyce językowej, jak i ogółem – w języku ukraińskich środków masowego przekazu. W badaniu kompleksowo przeanalizowano leksemy różnych części mowy, które zostały odnotowane w języku środków masowej komunikacji w okresie wojny rosyjsko-ukraińskiej, scharakteryzowano znaczenia i konotacje semantyczne, niuanse użycia tych jednostek językowych, przedstawiono okazjonalizmy, a także ukazano leksemy i wyrażenia w dynamice ich tworzenia, jak również podkreślono rolę stylistyki w tekście dziennikarskim.

Korpus zebranego materiału ujawnia konstrukcje homonimiczne, co spowodowane jest chęcią mówiących, by w sposób przenośny nazwać to lub inne zjawisko, działanie, przekazać odcienie znaczeń lub ekspresji, dla których nie ma specjalnych środków w ukraińskim języku literackim, dlatego m.in. zaistniała potrzeba przełamania automatyzmu językowego. W badaniach przeanalizowano kategorię osoby, aspekty strukturalno-semantyczne i funkcjonalno-stylistyczne konstrukcji homonimicznych oraz ekspresję nazw własnych. Jak ukazuje język współczesnych środków masowego przekazu, słowotwórcza baza jednostek leksykalnych znacznie się rozszerzyła, a ich potencjał stylistyczny zasadniczo się zmienił.

Do badania innowacji w języku ukraińskich środków masowego przekazu jako główne wykorzystano metody obserwacyjne i opisowe. Na różnych etapach badań

i klasyfikacji jednostek językowych zastosowano metodę analizy funkcjonalnej w celu określenia potencjału stylistycznego jednostek leksykalnych.

Źródłem prezentowanego materiału leksykalnego są teksty współczesnych ukraińskich środków masowego przekazu, zarówno w regionalnej, jak i ogólnoukraińskiej przestrzeni informacyjnej („Ukraińska Prawda”, „Wysoki Zamok”, TSN, „Detectormedia”, UNIAN, UKRINFORM etc.).

Powszechnie stosowane są obecnie nowe leksemy, a także znane wyrazy o nowych znaczeniach oraz utarte zwroty, które nabyły dodatkowych konotacji semantycznych.

W języku ukraińskiego dziennikarstwa odnotowuje się nowe czasowniki, które często powstają od nazw własnych i wyrażają działania, procesy i stany charakterystyczne dla osób noszących dane nazwiska lub dla przywołanej społeczności. Dziennikarze mają tendencję do używania nowych rzeczowników i wyrażen okazjonalnych. Rzeczowniki w tekstach środków masowego przekazu często zyskują nowe znaczenia, zrozumiałe jedynie na podstawie kontekstu. Pod wpływem czynników pozajęzykowych wykształciła się grupa wyrażen, które tworzą nowe konotacje i funkcjonują jako wyrażenia stałe.

Innowacje w języku środków masowego przekazu w większości służą do komunikowania negatywnych ocen osób, tj. wyrażają pogardę dla najeźdźców i polityków z nimi związanych, podkreślają ich wulgarność i nieumiejętność przeciwstawienia się ukraińskiej armii i ogólniej – ukraińskiemu społeczeństwu.

Słowa kluczowe: innowacje, słownictwo, system leksykalno-semantyczny, konotacje semantyczne, język ukraińskich środków masowego przekazu, tematyka militarna

Форми офіційних звертань до осіб в українському медійному дискурсі періоду російсько-української війни (на матеріалі телемарафону „Єдині новини”)¹

Від початку російсько-української війни спостерігаємо дедалі виразніше намагання національно свідомої частини українського суспільства повернути питомі ознаки української літературної мови, які відбивають її національну самобутність. Багато хто з українців, щоб відмежуватися від „руського мира”, принципово почав уникати тих засобів, подібні до яких наявні в російській мові.

Мовний протест проти російської агресії найпомітніший в українському медійному дискурсі, що віддзеркалює мовленнєву діяльність у сфері масмедіа, охоплює „численні екстралінгвальні чинники, пов’язані з особливостями творення медіаповідомлення, культурозумовленими способами кодування та декодування, а також соціально-історичним та політико-ідеологічним

¹ Запропонована до уваги читачів студія є продовженням комплексного наукового дослідження форм офіційних звертань до осіб у сучасній українській літературній мові на матеріалі різних типів дискурсів (див.: С. Романюк, *Звертання в українському парламентському дискурсі* [в:] *Матеріали V Міжнародної наукової Інтернет-конференції з україністики „Діалог мов – діалог культур. Україна і світ”, 30 жовтня – 2 листопада 2014 р., München–Berlin–Leibzig–Washington, D.C. 2015, s. 148–160; Л. Колібаба, S. Romaniuk, *Formy gramatyczne zwrotów do osób we współczesnym ukraińskim dyskursie politycznym: norma i praktyka*, „Prace językoznawcze”, 2022, nr XXIV/4, s. 213–228; Л. Колібаба, С. Романюк, „Вільний народі незламної країни!”, або про граматичні форми звертань в українському політичному дискурсі XXI ст. [в:] *Соціальне у мові та мова в соціумі*, наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова, Київ 2023, с. 313–354; Л. Колібаба, *Зміни у формах звертань в українській літературній мові нового тисячоліття* [в:] *Ucrainica X. Současna ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. Sborník příspěvků. Univerzita Palackého v Olomouci*, Olomouc 2023, s. 291–296; Л. Колібаба, С. Романюк, В. Фурса, *Тенденції вживання патронімів в українському публіцистичному та науковому дискурсах XXI ст. – європеїзація vs традиція*, „Onomastica”, 2023, nr LXVII, s. 91–106. У цій статті увагу зосереджено на змінах, що відбулися у формах офіційних звертань до осіб у медійному дискурсі під час російсько-української війни.*

контекстом”². Беззаперечним є тісний зв’язок між раптовими й неочікуваними суспільними змінами, такими як політичні конфлікти, революції чи війни, і розвитком медійних продуктів. Саме за таких, здавалося б, несприятливих обставин, зростає роль медій і їхній вплив на адресатів і суспільство загалом.

Після 24 лютого 2022 р. для цілодобового інформування населення України про ситуацію щодо повномасштабного російського вторгнення було створено новинний проєкт – інформаційний телемарафон „Єдині новини”, який до сьогодні спільно реалізують чотири комерційні медіагрупи, Національна суспільна телерадіокомпанія України та державний канал „Рада”. „Єдині новини” – це „український винахід”, „інформаційна протиповітряна оборона від російських фейків та крилатої дезінформації в часи цивілізаційної війни Росії проти України”³. Українські медійники „швидко навчилися знаходити спільну мову, тому що зробили своїм пріоритетом перемогу України в цій війні”⁴. Вони посприяли „будуванню захисної стіни демократії, яка мала захистити її від зовнішніх і внутрішніх ворогів”⁵, утіливши у практику теорію суспільної відповідальності, в основу якої насамперед покладено тезу про те, що медії повинні виконувати певні зобов’язання перед суспільством, які треба реалізувати завдяки встановленню високих професійних стандартів інформативності, правди, стислості, об’єктивності та рівноваги⁶.

У цій статті, з огляду на заявлену тему, ми не порушуємо питання ідеологічного впливу на суспільство за допомогою масмедій, а особливо – певною мірою керованих ЗМК. Відновуємо проте голоси критики описуваного проєкту, навіть за його вмотивованого вище функціонування під час війни. Проблема однобічності медій, що становить загрозу вільному висловлюванню думок, критичному оглядові подій та оцінюванню дій влади, спричиняє чимало дискусій в українському суспільстві, про які неодноразово йшлося в соціальних мережах чи в тих ЗМК, що не входять до медіагруп, об’єднаних у „Єдині новини”. Покликаючись на вищезгадану теорію суспільної відповідальності, медії повинні бути плюралістичними, віддзеркалювати ідеологічні суперечності в суспільстві, відображати різні погляди й думки, а також давати право і змогу відповідати на них⁷. Аналізований новинний

² Н. Рябокін, Т. Капіталова, *Медійний дискурс як сфера суспільної комунікації*, „Нова філологія”, 2022, № 87, с. 64.

³ С. Остапа, *Спільний телемарафон – інформаційна ППО в цивілізаційній війні*, <https://cutt.ly/iZAFZAZ> [20.08.2023].

⁴ Ibidem.

⁵ Stanley J. Baran, Dennis K. Davis, *Teorie komunikowania masowego*, przeł. A. Sadza, Kraków 2007, s. 131.

⁶ Ibidem, s. 129–131.

⁷ Ibidem.

проект намагався знайти „золоту середину” у надскладний для суспільства час, а тому його не можна сприймати однозначно позитивно чи негативно, хоч оцінювання значення й ваги цього українського інформаційного „винаходу” триває постійно, а надалі потребуватиме ще й уважного критичного аналізу.

Жанрова специфіка інформаційного проекту „Єдині новини” полягає в безпосередньому спілкуванні його ведучих із широкою громадськістю. Гостями теле- та радіоетерів є мери міст, голови обласних та районних військових адміністрацій, військові командири, очільники офіційних і неофіційних установ, державних служб, високопосадовці, міністри, їхні заступники, радники, народні депутати, експерти, політологи, представники шоу-бізнесу, волонтери та ін. Формат спілкування учасників „Єдиних новин” передбачає звернення журналістів до своїх співрозмовників і дає змогу простежити тенденції в уживанні форм офіційних звертань до осіб у сучасному медійному дискурсі.

Ми вже частково дослідили форми офіційних звертань до осіб у медійному дискурсі ХХІ ст., залучивши до аналізу фактичний матеріал, дібраний з етерів програм Українського суспільного радіо, українських токшоу „Право на владу”, „Свобода слова”, „Чорне дзеркало”, „Велика політика”, „Пульс”, „Український формат”, „Народ проти”, „На часі”, „Твій вечір” і под.⁸ Проте цей мовний матеріал було зібрано переважно до початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України – за період 2015–2022 рр. У пропонованій студії ми обмежилися формами офіційних звертань, дібраних лише з повоєнних етерів телемарафону „Єдині новини” як провідного інформаційного ресурсу в сучасному українському медійному просторі, що дало змогу виокремити та схарактеризувати зміни, які сталися у формах офіційних звертань до осіб під час російсько-української війни, а також спробувати оцінити їх із погляду чинного літературного стандарту.

Зауважимо, що граматичні форми звертань уже слугували предметом нашого наукового аналізу, проте їх досліджено на іншому мовному матеріалі – в українському політичному дискурсі ХХІ ст.⁹ Саме тому ставимо перед собою ще одне завдання – порівняти тенденції в утворенні форм звертань до осіб у сучасному медійному та політичному дискурсах, зосередивши виняткову увагу на змінах, що увиразнилися у воєнний період (після 24 лютого 2022 року).

У цій студії так само, як і в попередніх дослідженнях, до аналізу залучено форми офіційних звертань, що їх утворюють представники *професійної*

⁸ Л. Колібаба, С. Романюк, В. Фурса, *Тенденції вживання патронімів...*, с. 91–106.

⁹ L. Kolibaba, S. Romaniuk, *Formy gramatyczne zwrotów...*, s. 213–228; Л. Колібаба, С. Романюк, „Вільний народі незламної країни!”..., с. 313–354.

спільноти¹⁰, які, на противагу загальові менш освічених представників мовної непрофесійної практики, мають фахові знання з української мови й намагаються дотримуватися її літературних норм у своїй професійній діяльності. У медійному просторі представниками професійної спільноти є журналісти, теле- та радіоведучі, коментатори, персонал, що створює і транслює медійні тексти.

Медійний дискурс (або масмедійний дискурс, медіадискурс) – це „створена засобами масової комунікації сучасність”¹¹, а тому він як різнопланове та міждисциплінарне явище постійно перебуває у фокусі зацікавлень науковців, зокрема й українських мовознавців (Д. Сизонова¹², Н. Шарманової¹³, І. Мірошніченко¹⁴, Ю. Шепеля¹⁵, Н. Рябокін¹⁶, Т. Капіталової¹⁷, К. Білик¹⁸ та ін.). „Неабияка увага масової аудиторії до медіадискурсу, – зазначає Н. Шарманова, – пов’язана з його винятковою значущістю для життєдіяльності сучасного суспільства: у текстах ЗМІ знаходять відображення значущі для соціуму культурні й політичні події”¹⁹. В. Кулик детальніше й повніше описує роль медій у сучасних демократичних суспільствах, зокрема відзначає, що „[м]едії накладають відбиток на ритм щоденного життя окремої людини й календар публічних подій спільноти, правлять за важливий засіб зв’язку між владою та народом і між різними суспільними групами, великою мірою визначають уявлення індивідів і колективів про себе та про інших”²⁰. Ба більше, медії впливають на суспільства ідеологічно, адже через різні канали комунікації,

¹⁰ К. Городенська, *Граматичні норми української літературної мови і сучасна практика професійної спільноти*, „Дивослово”, 2017, № 4, с. 40.

¹¹ Н. Рябокін, Т. Капіталова, *op. cit.*, с. 65.

¹² Д. Сизонов, *Медіатекст та медіадискурс у сучасному медійному просторі*, „Studia Linguistica”, 2013, вип. 7, с. 389–393.

¹³ Н. Шарманова, *Мовні кліше у структуруванні медіаінформації*, „Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету”, 2015, вип. 13, с. 379–390.

¹⁴ І. Мірошніченко, *Сучасні підходи до типології мас-медійного дискурсу [в:] Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку: матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф.*, Вінниця, 12–13.10.2016, Вінниця 2016, с. 227–231.

¹⁵ Ю. Шепель, *Медіа-дискурс як засіб маніпулятивного впливу на читача*, „Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки”, 2017, вип. 3, с. 302–307.

¹⁶ Н. Рябокін, Т. Капіталова, *op. cit.*, с. 62–66.

¹⁷ Ibidem, s. 62–66.

¹⁸ К. Білик, *Жанр „надзвичайні новини” у сучасному європейському медіадискурсі: дис. ... доктора філософії*, Київ 2023.

¹⁹ Н. Шарманова, *op. cit.*, с. 381.

²⁰ В. Кулик, *Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки*, Київ 2010, с. 81–82.

поширені на велику аудиторію, вони можуть пропагувати серед адресатів повідомлень раніше сплановані наративи, погляди, ідеї, переконання, зразки поведінки, насамперед мовленнєвої, і под.

У сучасній лінгвоукраїністиці досліджено підходи до витлумачення суті медійного дискурсу, виокремлено його ознаки, функції та жанрові різновиди, вивчено структуру, механізм впливу на масову аудиторію, взаємодію з іншими дискурсами, випрацьовано типологію, що має послугувати надійним підґрунтям „для подальшого вивчення особливостей медіадискурсу як активного елемента інформаційно-комунікативного простору”²¹. Проте власне лінгвальні особливості медійного дискурсу загалом і медійних текстів зокрема меншою мірою привертають увагу науковців, причому лексико-стилістичні параметри вони досліджують дещо активніше²², ніж граматичні²³. Натомість це винятково важливий напрям вивчення мовних особливостей медійного дискурсу, представники якого, насамперед журналісти, свідомо чи для оновлення традиційних виражальних мовних засобів поступово повертають до вжитку національно марковані українські граматичні форми та конструкції. Такі їхні дії вважаємо обґрунтованими ще й із погляду протистояння явищу т. зв. медійної „русифікації”²⁴, яке, на жаль, і надалі побутує у просторі українських масмедіа, посилюючи тим самим позицію російської мови в Україні, з одного боку, і применшуючи функційність української – з іншого.

З огляду на це пропонуємо до уваги читачів студію вважаємо актуальною. Обране джерело дослідження дало змогу простежити зміни в мовній свідомості української професійної спільноти під час російсько-української війни. Як слушно зауважують Н. Рябокінь та Т. Капіталова, медійний дискурс за допомогою мовних засобів швидко реагує на зміни, що відбуваються в суспільстві, віддзеркалює розвиток соціуму, його позитивні та негативні зміни в певний період часу. Саме тому вживання медійниками конкретної мовної одиниці, граматичної форми чи синтаксичної конструкції засвідчує мовні вподобання всього суспільства визначеного історичного періоду²⁵. Ми цілковито поділяємо думку М. Захарчук, В. Максимчука та К. Білик, що сьогоденні мовна практика засобів масової комунікації є індикатором основних змін, що відбуваються в суспільстві, і оприявнює основні тенденції розвитку

²¹ Д. Коритнік, С. Баранова, *Медіадискурс як різнопланове явище сучасних медіадосліджень*, „Нова філологія”, 2020, № 80, т. I, с. 268.

²² Див.: Н. Шарманова, *op. cit.*; М. Захарчук, В. Максимчук, *Лексико-стилістичні особливості медіатекстів мережі район.in.ua.*, „International scientific e-journal ЛОГОС. ONLINE. PHILOLOGY”, 2019, № 4 (December), <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.04.14.html> [04.09.2023]; К. Білик, *op. cit.* та ін.

²³ Див.: Н. Шарманова, *op. cit.*

²⁴ Пор.: В. Кулик, *op. cit.*, с. 460–467.

²⁵ Н. Рябокінь, Т. Капіталова, *op. cit.*, с. 62.

мови на лексико-семантичному, синтаксичному та словотвірному рівнях²⁶. Зрештою, цієї думки дотримуються й інші дослідники мови українських масмедій, відзначаючи різноманіття мовних засобів, що їх використовують для оформлення сучасних медійних продуктів, їхню неологізацію, появу нових утворень, зокрема okazіonalіzmів, значення яких зрозуміле тільки з контексту або за умови глибокого розуміння суспільно-культурного життя сучасної України.

Репрезентантами медійного дискурсу є медійні тексти – новий комунікаційний продукт, який містить актуальну інформацію лінгвістичного, соціокультурного, лінгвокраїнознавчого характеру та демонструє новітні лексико-стилістичні зміни мови і сучасні тенденції її розвитку²⁷. Досліджувані у пропонованій студії медійні тексти є складниками новинного дискурсу. Вони акцентують увагу глядачів / слухачів на нагальних проблемах сучасного суспільства. За жанром це „надзвичайні новини” – „оперативні інформаційні повідомлення про екстрені події, відображені у текстовому, візуальному, відео-, аудіоформатах”²⁸.

З огляду на те, що під час телемарафону „Єдині новини” журналісти безпосередньо і здебільшого тривало спілкуються з гостями, використання офіційних звертань до співрозмовників є невіддільним складником такої діалогічної або й полілогічної комунікації.

З-поміж мовних особливостей новинних текстів дослідники виокремлюють клішовану лексику, або кліше, – „усталені одиниці, які багаторазово повторюються в усталеній формі у конкретних ситуаціях”²⁹, „регулярні (постійні) комбінації словесних знаків, що є автономними блоками із традиційно усталеними значенням і формою”³⁰, „готовий зворот, який використовується як легко відтворюваний у певних умовах і контекстах”³¹. Мовознавці звертають увагу, що в сучасній лінгвістиці поняття „кліше” остаточно не витлумачено. До нього вналежнюють „і фразеологізми, і просто частотні поєднання, а також більш складні семантичні єдності: стандартні репліки, гасла, популярні цитати та багато іншого”³². Кліше як повторюваний у схожих ситуаціях мовний знак дає змогу втілювати стереотипні комунікативні смисли на рівні структурування інформації в медіатекстах³³. У телемарафоні

²⁶ М. Захарчук, В. Максимчук, *op. cit.*, с. 65; К. Білик, *op. cit.*, с. 121.

²⁷ К. Білик, *op. cit.*, с. 99, 150.

²⁸ *Ibidem*, s. 5.

²⁹ *Ibidem*, s. 6.

³⁰ Н. Шарманова, *op. cit.*, с. 382.

³¹ *Ibidem*, s. 384.

³² *Ibidem*, s. 383–384.

³³ *Ibidem*, s. 386.

„Єдині новини” своєрідним кліше можна вважати звертання журналістів до своїх співрозмовників, адже такі звертання є невідокремним, усталеним і типовим складником кожної розмови.

Провідною тенденцією сучасного масмедійного дискурсу так само, як і політичного, є дедалі ширше використання офіційних форм звертань, що складаються зі слів *пан* (до чоловіка) і *пані* (до жінки), поєднаних з особовим ім'ям, прізвищем чи з іншим іменником – загальною назвою, яка позначає соціальне становище, посаду, звання (наукове, військове), натомість на ім'я по батькові журналісти та ведучі програм до своїх співрозмовників майже не звертаються.

Із цього можна зробити висновок, що в ХХІ ст. патроніми, тобто імена по батькові, поступово втрачають статус елітарних і престижних назв. На нашу думку, причина такої зміни полягає насамперед у європеїзації українського суспільства, його тісних контактах із західними країнами-партнерами, у яких не послуговуються іменами по батькові. Від початку російсько-української війни описувана тенденція ще більше увиразнилася в усіх сферах функціонування української літературної мови, адже багато хто з мовців вважає відмову від патронімів засобом, за допомогою якого можна відмежуватися від російської мови та культури. Зазначимо, що ідея не вживати ім'я по батькові, щоб не мати нічого спільного з росіянами, в українському мовознавстві не нова³⁴.

Погоджуємося з І. Фаріон, що „історична й сучасна антропонімічна система, на відміну від апелювальної, показово узалежнена від позамовних чинників. Кожен антропонім – це фокус соціолінгвальних та історичних явищ тої чи тої доби”³⁵. Саме тому офіційні звертання, до складу яких уходять іменники *пан* та *пані*, можна кваліфікувати як етикетні „маркери” ХХІ ст. Наші спостереження підтверджує висновок К. Городенської, яка зауважила: „Сьогодні вже очевидно, що з-поміж відомих в українській мові етикетних назв *брате, браття, братове, друже, друзі, товаришу, товаришко, товариші, добродію, добродійко, добродії, пане, пані, панянько, панно, панове* та ін. одностайно обрано форми *пане* (до чоловіка) і *пані* (до жінки)”³⁶.

У лінгвоукраїністиці спосіб найменування особи за допомогою компонентів *пан* чи *пані* вважають „польською формулою звертання”³⁷, яка поступово

³⁴ Є. Онацький, *Патронімікон* [в:] idem, *Українська мала енциклопедія*: у 8 т., 16 кн., Буенос-Айрес 1960, т. 5, кн. Х: *Літери Ол-Пер*, 1962, с. 1312.

³⁵ І. Фаріон, *Патронімна ідентифікація на -ич / -ович (-евич) як складник трикомпонентної антропонімної формули*, <https://cutt.ly/3ZAGlfg> [12.03.2024].

³⁶ К. Городенська, *Граматичні форми звертань у комунікативному просторі Українського суспільного радіо*, „*Studia Ucrainica Varsoviensia*”, 2021, т. 9, с. 12.

³⁷ П. Чучка, *Антропонімічні словосполучення в українських говорах Закарпаття* [в:] *Міжвузівська наукова конференція з проблем синтаксису української мови: тези*

входила до українського публіцистичного дискурсу, оскільки українська спільнота сприймала її неоднозначно. На думку К. Городенської, дехто з мовців звертання, у яких вжито етикетних іменників *пане* і *пані*, „відкидав тільки тому, що вони надавали таким звертанням соціального звучання, вивищували когось до панського статусу (а панів в Україні вже немає!), проте сьогодні загал мовців звертання *пане*, *пані* так уже не сприймає”³⁸.

У сучасному медійному дискурсі, зокрема й у телемаратоні „Єдині новини”, під час використання звертань з лексемами *пан* / *пані* спостерігаємо ті ж самі тенденції, що й у політичному дискурсі. Звертаючись до своїх співрозмовників, журналісти та ведучі, подібно до політичних діячів, найчастіше поєднують етикетні слова *пан* та *пані* із трьома семантичними різновидами іменників:

- 1) загальним іменником, що є назвою особи за соціальним становищем, посадою, званням (науковим, військовим) і под.;
- 2) іменником – власним особовим іменем;
- 3) іменником, що є назвою прізвища.

З-поміж виокремлених типів звертань найвищого ступеня офіційності спілкуванню надають ті, що складаються з двох іменників – загальних назв, першим із яких є етикетний іменник *пан* чи *пані*, а другим – інший іменник, що є загальною назвою особи за посадою, званням (науковим, військовим), соціальним становищем тощо на зразок *президент*, *прем’єр-міністр*, *міністр*, *голова*, *спікер*, *головнокомандувач*, *мер*, *депутат*, *директор*, *заступник*, *секретар*, *академік*, *професор*, *генерал*, *полковник*, *посол*, *прокурор* і под.

У таких звертаннях згідно із чинним „Українським правописом” обидва іменники – загальні назви потрібно вживати у формі кличного відмінка³⁹. Журналісти переважно дотримуються цієї граматичної норми, пор.:

Пане міністре, спасибі! (ЄН, 10.05.2022);

Пане Президенте, які Ваші враження від зустрічі? (ЄН, 26.06.2022) та ін., проте інколи й порушують її, уживаючи другого іменника у формі називного відмінка, пор.: **Пане посол**, вітаємо Вас! (ЄН, 09.06.2022) та ін. На нашу думку, такі помилки стаються під впливом граматичної норми, зафіксованої в попередній редакції „Українського правопису” 1993 р., відповідно до якої у звертаннях аналізованого зразка іменник *пан* завжди потрібно було вживати у формі кличного відмінка, а для другого іменника – загальної назви особи за посадою, званням (науковим, військовим), соціальним становищем

доповідей, ред. І. Слинько, Чернівці 1965, с. 149; С. Медвідь-Пахомова, *Про антропонімічну моду*, „Записки з ономастики”, 1999, № 2, с. 7 та ін.

³⁸ К. Городенська, *Граматичні форми звертань...*, *op. cit.*, с. 13.

³⁹ *Український правопис*, Київ 2019, с. 124.

і под. нормативними були дві граматичні форми – форма кличного відмінка та форма називного відмінка⁴⁰.

Найчисленнішими в телемарафоні „Єдині новини” є офіційні звертання, що складаються з етикетного іменника *пан* чи *пані*, поєднаного з особовим жіночим або чоловічим ім'ям, напр.:

Пане Андрію, доброго ранку! (ЄН, 05.05.2022);

Пане Вікторе, ще також хочу запитати... (ЄН, 06.05.2022);

Пане Миколо, яка ситуація в місті? (ЄН, 06.05.2022);

Пане Юрію, вітаємо Вас... (ЄН, 07.05.2022);

Пане Вадиме, прошу продовжуйте... (ЄН, 07.05.2022);

Доброго вечора, пане Ростиславе! (ЄН, 07.05.2022);

Пані Тетяно, вітаємо Вас! (ЄН, 07.05.2022);

Це зрозуміло, пане Руслане... (ЄН, 08.06.2022);

Пане Тарасе, чи правильно я розумію... (ЄН, 10.05.2022);

Пане Денисе, чи чуєте Ви нас? (ЄН, 16.05.2022);

Добрий вечір Вам, пане Ахтеме! (ЄН, 18.05.2022);

Пане Тимофію, дозвольте уточнити... (ЄН, 20.05.2022);

Пане Федоре, слава Україні! (ЄН, 28.05.2022);

Пане Анатолію, чи варто нині вкладати в нерухомість? (ЄН, 28.05.2022);

Пане Олексію, сьогодні День пам'яті дітей... (ЄН, 04.06.2022);

Пане Володимире, вітаємо в ефірі „Марафону” (ЄН, 30.06.2022) і под.

Відповідно до чинної морфологічної норми обидва складники таких звертань потрібно вживати у формі кличного відмінка⁴¹. Професійна спільнота сучасного медійного дискурсу, на відміну від політиків, переважно дотримується цього припису, хоч подеколи фіксуємо й відхилення від нього, що полягають у замінюванні форми кличного відмінка формою називного відмінка⁴², пор.:

Пані Катерина, ми щойно обговорювали... (ЄН, 07.05.2022);

Пане Юрій, яка ситуація в окупованому Херсоні? (ЄН, 11.05.2022);

Пане Олег, вітаю! (ЄН, 26.05.2022);

Пане Олександр, вітаю Вас! (ЄН, 26.05.2022);

Пане Ілля, вітаю Вас! (ЄН, 26.05.2022);

Пане Ігор, дякуємо Вам (ЄН, 28.05.2022);

Пане Данило, слава Україні! (ЄН, 29.06.2022);

Пані Зоя, дякуємо Вам за участь у нашій програмі (ЄН, 06.09.2023) і под.

⁴⁰ Український правопис, Київ 1993, с. 74.

⁴¹ Український правопис, Київ 2019, с. 124.

⁴² Докладно про причини та наслідки цього явища див.: Л. Колібаба, С. Романюк, „Вільний народ не зламної країни!”..., с. 313–354.

Проілюстровані порушення чинного кодифікованого граматичного стандарту зумовлені тими самими чинниками, які характерні й для інших типів дискурсу, про що ми вже зазначали у попередніх студіях⁴³:

1) незнанням закономірностей творення форм кличного відмінка в українській літературній мові, спричиненим здебільшого тривалим зросійщуванням українців;

2) труднощами в утворенні форми кличного відмінка від деяких особових імен;

3) змінами в самій граматичній нормі;

4) суб'єктивним чинником, що полягає у свідомому ігноруванні журналістами чинних літературних норм.

Так само, як і сучасні політичні діячі, медійники помиляються під час утворювання форм кличного відмінка від імен *Ігор, Олег, Ілля, Леся, Олеся, Зоя* і под. Типи таких помилок ми вже докладно аналізували в одній зі статей, опублікованих у межах виконуваного комплексного дослідження⁴⁴. Очевидними є описані вище труднощі, які впливають на помилкові висловлювання журналістів і запрошених гостей, проте вважаємо, що за умови послідовного повторювання правильні конструкції ввійдуть до слововжитку ширшого кола мовців.

Значно рідше під час офіційного спілкування працівники засобів масової комунікації звертаються до свого співрозмовника лише на ім'я – переважно тоді, коли цим співрозмовником є колега або молодша за віком особа. Напр.:

Добрий вечір, Олено! Які маєш новини? (ЄН, 06.05.2022);

Маріє, сподіваюся, що все буде добре (ЄН, 07.05.2022);

Даріє, доброї ночі вам! (ЄН, 12.05.2022);

Андрію, вітаю! (ЄН, 07.05.2022);

Андрію, як ситуація? (ЄН, 26.06.2022);

Олегу, щойно ми про це говорили (ЄН, 07.05.2022);

Олеже, вітаємо! (ЄН, 25.05.2022) та ін.

На думку мовознавців, це спричинено тим, що особова назва, яка складається з одного компонента, здатна виконувати функцію ідентифікації в дуже вузькому колективі з незначною кількістю його членів (сім'я, клас, друзі, сусіди, робочий колектив і под.)⁴⁵. Таке звертання може свідчити і про свідомо

⁴³ Л. Колібаба, *Зміни у формах звертань...*, с. 293–294.

⁴⁴ Див.: Ibidem, с. 294–295.

⁴⁵ О. Вербовета, *До питання структурного аспекту аналізу офіційних та неофіційних іменувань (на матеріалі антропонімії Тернопільщини)*, „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство”, 2014, № 1(23), <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/7695> [22.05.2023].

обрану журналістом стратегію фратернізації (братання) – швидкого будування дружнього спілкування, заснованого на довірі, розумінні, що послугує більшій відкритості й інформативності співрозмовника.

За висновками К. Городенської, автори програм та журналісти Суспільного радіо так само звертаються до неофіційних осіб молодого віку переважно на ім'я, ужиті у формі кличного відмінка без етикетних слів *пане* чи *пані*, напр.: *Романе!*, *Денисе!*, *Вікторе!*, *Андрію!*, *Віталію!*, *Оксано!*, *Ольго!*, *Тамаро!*, *Дарино!*, *Маріє!* та ін.⁴⁶ Однак у сучасному медійному дискурсі спостерігаємо й порушення зазначеної закономірності. Однокомпонентною антропомічною моделлю медійники подеколи послуговуються й під час спілкування із запрошеними гостями, якими є високопосадовці, експерти. Шанобливе ставлення до них засвідчує вживання журналістами займенника II особи множини *Ви* та його відмінкових форм *Вас*, *Вам*, *Вами*, пор.: [До директора музею:] **Тетяно**, вітаємо **Вас!** (ЄН, 07.05.2022) і под. За нашими спостереженнями, звертання до поважних осіб лише на ім'я без етикетних слів *пане* чи *пані* надає спілкуванню розкутості, невимушеності, відкритості, подеколи воно відповідає описаному вище принципові будування братерства. Як відомо, головною засадою медійного дискурсу є зорієнтованість на адресата. Адресант, щоб отримати очікуваний і запланований результат, повинен зважати на статусні й особистісні характеристики адресата (вік, стать, професію, соціальні, культурні чинники тощо)⁴⁷.

Прикметно, що в медійному дискурсі, на відміну від політичного, однослівні звертання, які складаються тільки з власного чоловічого або жіночого особового імені, уживані частіше, тоді як для офіційного політичного дискурсу вони не типові. Однослівними звертаннями на ім'я в політичному дискурсі здебільшого послуговуються під час політичних дебатів. Зокрема, такі комунікативні форми засвідчують наявність неофіційних стосунків між особами, які звертаються одна до одної.

Поєднання етикетного іменника *пан* чи *пані* з іменником – назвою прізвища також є типовою для сучасного медійного простору офіційною формою звертання до осіб. Першого складника таких звертань журналісти зазвичай уживають у кличному відмінкові, а другого – у називному (пор.: **Пане Чаус**, вітаємо **Вас!** (ЄН, 31.05.2022); **Пане Наливайченко**, продовжуйте... (ЄН, 01.06.2022); **Пане Кириленко**, вітаємо **Вас!** (ЄН, 01.06.2022) і под.), що не суперечить граматичним нормам чинного „Українського правопису” 2019 р., згідно з якими іменник, що є назвою прізвища, може мати форму і кличного, і називного відмінка⁴⁸.

⁴⁶ К. Городенська, *Граматичні форми звертань...*, *op. cit.*, с. 14.

⁴⁷ Ю. Шепель, *op. cit.*, с. 305; Н. Рябокін, Т. Капіталова, *op. cit.*, с. 65.

⁴⁸ *Український правопис*, Київ 2019, с. 124.

Проте звертання до осіб чоловічої статі, до складу яких уходять прізвища, неоднорідні за наповненням. Значну їхню частину становлять ті, другим складником яких є прізвища прикметникового походження на *-ов*, *-ев* (*-єв*). Відповідно до „Українського правопису” 2019 р.⁴⁹, на відміну від „Українського правопису” 1993 р.⁵⁰, для таких прізвищ у звертаннях нормативною є форма кличного відмінка, тобто звертання до чоловіків на зразок *Спасибі, пане Федоров*, за розмову (ЄН, 01.06.2022); *Пане Князев, вітаємо Вас* (ЄН, 30.06.2022) та ін., якими послуговуються ведучі та журналісти „Єдиних новин”, порушують чинну граматичну норму. Припускаємо, що дехто з медійників ще не звик до форми кличного відмінка іменників – прізвищ прикметникового походження і за звичкою вживає її варіанта – форми називного відмінка, а дехто – несвідомо чи відверто ігнорує новації чинного правописного кодексу.

Отже, проаналізувавши офіційні форми звертань до осіб в українському медійному дискурсі ХХІ ст., маємо всі підстави констатувати, що в ньому, так само як і в публіцистичному дискурсі загалом, домінують дві тенденції. Перша тенденція полягає в намаганні національно свідомої частини українського соціуму мовно відмежуватися від усього спільного з російським, а саме у витісненні на периферію мовної практики звертань, до складу яких уходять патроніми, і замінюванні їх звертаннями, що складаються з етикетного іменника *пан* (до чоловіка) чи *пані* (до жінки), поєднаного з іншим іменником – особовим ім'ям, прізвищем або загальною назвою особи за посадою, званням (науковим, військовим), соціальним становищем тощо.

Другою помітною тенденцією є переважне вживання складників офіційних звертань до осіб у формі кличного відмінка, що також є виявом прагнення теперішніх мовців повернути самотні граматичні риси української мови. На відміну від украї негативної і загрозливої ситуації, пов'язаної з нехтуванням національної специфіки вираження апеляції в українській літературній мові, яку зафіксовано в сучасному політичному дискурсі⁵¹, зміни, що їх спостерігаємо в медійному просторі третього тисячоліття, є сприятливими для відновлення історично сформованої граматичної основи української літературної мови.

⁴⁹ Ibidem, s. 168–169.

⁵⁰ Український правопис, Київ 1993, с. 106.

⁵¹ Л. Колібаба, С. Романюк, „Вільний народі незламної країни!”..., op. cit., с. 347, 349–350.

Література / References

- Білик К., *Жанр „надзвичайні новини” у сучасному європейському медіадискурсі: дис. ... д-ра філософії*, Київ 2023 [Bilik K., *Žanr „nadzvičajni novini” u sučasnomi evropejs'komi mediadiskursi: dis. ... doktora filosofii*, Київ 2023].
- Вербовецька О., *До питання структурного аспекту аналізу офіційних та неофіційних іменувань (на матеріалі антропонімії Тернопільщини)*, „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство”, 2014, № 1(23), <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/7695> [22.05.2023] [Verbovec'ka O., *Do pitannâ strukturnogo aspektu analizu oficijnih ta neoficijnih imenovan' (na materali antroponimii Ternopil'sčini)*, „Naukovî zapysky Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogičnogo universitetu imeni Volodimira Gnatûka. Seriâ: Movoznavstvo”, 2014, № 1(23), <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/7695> [22.05.2023]].
- Городенська К., *Граматичні норми української літературної мови і сучасна практика професійної спільноти*, „Дивослово”, 2017, № 4, с. 40–45 [Gorodens'ka K., *Gramatični normi ukraïns'koï literaturnoi movi i sučasna praktika profesijnoi spil'noty*, „Divoslovo”, 2017, № 4, s. 40–45].
- Городенська К., *Граматичні форми звертань у комунікативному просторі Українського суспільного радіо*, „Studia Ucrainica Varsoviensia”, 2021, т. 9, с. 9–18 [Gorodens'ka K., *Gramatični formi zvertan' u komunikativnomu prostori Ukraïns'kogo suspil'nogo radio*, „Studia Ucrainica Varsoviensia”, 2021, t. 9, s. 9–18].
- Захарчук М., Максимчук В., *Лексико-стилістичні особливості медіатекстів мережі район.in.ua.*, „International scientific e-journal ЛОГОС. ONLINE. PHILOLOGY”, № 4 (December), 2019, <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.04.14.html> [04.09.2023] [Zaharčuk M., Maksimčuk V., *Leksiko-stilistični osoblivosti mediatekstiv mereži rajon.in.ua.*, „International scientific e-journal ЛОГОС. ONLINE. PHILOLOGY”, № 4 (December), 2019, <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.04.14.html> [04.09.2023]].
- Колібаба Л., *Зміни у формах звертань в українській літературній мові нового тисячоліття* [в:] *Ucrainica X. Současná ukrajínistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. Sborník příspěvků. Univerzita Palackého v Olomouci*, Olomouc 2023, s. 291–296 [Kolibaba L., *Zmîni u formah zvertan' v ukraïns'kij literaturnij movi nowogo tisâčolittâ* [v:] *Ucrainica X. Současná ukrajínistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. Sborník příspěvků. Univerzita Palackého v Olomouci*, Olomouc 2023, s. 291–296].
- Колібаба Л., Романюк С., *„Вільний народі незламної країні!”, або про граматичні форми звертань в українському політичному дискурсі XXI ст.* [в:] *Соціальне у мові та мова в соціумі*, наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова, Київ 2023, с. 313–354 [Kolibaba L., Romanûk S., *„Vil'nij narode nezlamnoi kraïni!”, abo pro gramatični formi zvertan' v ukraïns'komi političnomu diskursi XXI st.* [v:] *Social'ne u movi ta mova v sociumi*, nauk. red. ta uporâd. N. Âsakova, Kiïv 2023, s. 313–354].
- Колібаба Л., Романюк С., Фурса В., *Тенденції вживання патронімів в українському публіцистичному та науковому дискурсах XXI ст. – європеїзація vs традиція*, „Onomastica”, 2023, nr LXVII, s. 91–106 [Kolibaba L., Romanûk S., Fursa W., *Tendencii wŹiwannâ patronimîw w ukraïns'komi publicističnomu ta naukowomu diskursah XXI st. – êwropeizaciâ vs tradiciâ*, „Onomastica”, 2023, nr LXVII, s. 91–106].

- Коритнік Д., Баранова С., *Медіадискурс як різнопланове явище сучасних медіадосліджень*, „Нова філологія”, 2020, № 80, т. I, с. 266–271 [Koritnik D., Baranova S., *Mediadiskursi ak rıznoplanove ávyše sučasniř mediadoslidřen*], „Nova filologią”, 2020, № 80, t. I, s. 266–271].
- Кулик В., *Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки*, Київ 2010 [Kulik V., *Diskurs ukraińs'kih medij: identičnosti, ideologii, vladni stosunki*, Kiiiv 2010].
- Медвідь-Пахомова С., *Про антропонімічну моду*, „Записки з ономастики”, 1999, № 2, с. 3–8 [Medvid'-Pahomova S., *Pro antroponińińni modu*, „Zapiski z onomastiki”, 1999, № 2, s. 3–8].
- Мірошніченко І., *Сучасні підходи до типології мас-медійного дискурсу* [в:] *Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку: матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф., Вінниця, 12–13.10.2016*, Вінниця 2016, с. 227–231 [Mirošničenko I., *Sučasni pıdhodi do tipologii mas-medijnogo diskursu* [v:] *Sučasni mas-medijnij prostir: realii ta perspektivi rozvitku: materiali II Vseukraińs'koї nauk.-prakt. konf., Vinnicā, 12–13.10.2016*, Vinnicā, 2016, s. 227–231].
- Онацький Є., *Патронімікон* [в:] *idem, Українська мала енциклопедія: у 8 т., 16 кн., Буєнос-Айрес 1960, т. 5, кн. X: Літери Ол-Пер*, 1962, с. 1312 [Onac'kij Ė., *Patronimikon* [v:] *idem, Ukraĩns'ka mala enciklopediā: u 8 t., 16 kn., Buenos-Ajres 1960, t. 5, kn. X: Litery Ol-Per*, 1962, s. 1312].
- Остапа С., *Спільний телемарафон – інформаційна ППО в цивілізаційній війні*, <https://cutt.ly/iZAFZAZ> [20.08.2023] [Ostapa S., *Spil'nij telemarafon – ĩnformacińna PPO v civilizacińnij vijni*, <https://cutt.ly/iZAFZAZ> [20.08.2023]].
- Романюк С., *Звертання в українському парламентському дискурсі* [в:] *Матеріали V Міжнародної наукової Інтернет-конференції з україністики „Діалог мов – діалог культур. Україна і світ”, 30 жовтня – 2 листопада 2014 р., München – Berlin – Leibzig – Washington, D.C. 2015, s. 148–160* [Romanuk S., *Zvertannā w ukraińs'komu parlaments'komu diskursi* [v:] *Materiali V Miřnarodnoї naukowoї ĩnternet-konferenciї z ukraińistiki „Dialog mow – dialog kul'tur. Ukraĩna ĩ swit”, 30 řovtnā – 2 listopada 2014 r., München – Berlin – Leibzig – Washington, D.C. 2015, s. 148–160*].
- Рябокін Н., Капіталова Т., *Медійний дискурс як сфера суспільної комунікації*, „Нова філологія”, 2022, № 87, с. 62–66 [Rābokin' N., Kapitalova T., *Medijnij diskurs āk sfera suspil'noi komunikaciї*, „Nova filologią”, 2022, t. 87, s. 62–66].
- Сизонов Д., *Медіатекст та медіадискурс у сучасному медійному просторі*, „Studia Linguistica”, 2013, вип. 7, с. 389–393 [Sizonov D., *Mediatekst ta mediadiskurs u sučasnomu medijnomu prostori*, „Studia Linguistica”, 2013, vip. 7, s. 389–393].
- Український правопис, Київ 1993 [Ukraĩns'kij pravopis, Kiiiv 1993].
- Український правопис, Київ 2019 [Ukraĩns'kij pravopis, Kiiiv 2019].
- Фаріон І., *Патронімна ідентифікація на -ич / -ович (-евич) як складник трикомпонентної антропонімної формули*, <https://cutt.ly/3ZAGlfq> [12.08.2013] [Farion I., *Patronimna ĩdentifikaciā na -yč / -ovič (-evič) āk skladnik trikomponentnoї antroponińnoї formuli*, [<https://cutt.ly/3ZAGlfq> [12.08.2013]].
- Чучка П., *Антропонімічні словосполучення в українських говорах Закарпаття* [в:] *Міжвузівська наукова конференція з проблем синтаксису української мови: тези доповідей*, ред. І. Слинко, Чернівці 1965, с. 149–151 [Čučka P., *Antroponińińni slovospoličennā v ukraińs'kih govorař Zakarpatt'ā* [v:] *Miřvuziv's'ka naukova konferenciā z problem sintaksisu ukraińs'koї movi: tezi dopovidej*, red. ĩ. Slin'ko, Černivci 1965, s. 149–151].
- Шарманова Н., *Мовні кліше у структуруванні медіаінформації*, „Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету”, 2015, вип. 13,

- с. 379–390 [Šarmanova N., *Movni kliše u strukturuvanni mediainformacii*, „Filologični studii. Naukovij visnik Krivoriz'kogo deržavnogo pedagogičnogo universitetu”, 2015, vip. 13, s. 379–390].
- Шепель Ю., *Медіа-дискурс як засіб маніпулятивного впливу на читача*, „Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки”, 2017, вип. 3, с. 302–307 [Šepel' Ů., *Media-dyskurs âk zasib manipulativnogo vplivu na čytača*, „Naukovij visnik Shidnoëvropejs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Lesi Ukraïнки”, 2017, vip. 3, s. 302–307].
- Kolibaba L., Romaniuk S., *Formy gramatyczne zwrotów do osób we współczesnym ukraińskim dyskursie politycznym: norma i praktyka*, „Prace językoznawcze”, 2022, nr XXIV/4, s. 213–228.
- Baran Stanley J., Davis Dennis K., *Teorie komunikowania masowego*, przeł. A. Sadza, Kraków 2007.

Умовні скорочення та джерела

ЄН: Телемаратон „Єдині новини” [Telemaraton „Ėdinì novini”].

Larysa Kolibaba, Svitlana Romaniuk

Official Forms of Address in the Ukrainian Media Discourse During the Russian-Ukrainian War (Based on the Material of the “United News” Telethon)

In the Ukrainian language of the third millennium, we observe changes caused by the democratization of society, the awakening of national and linguistic consciousness, a strengthening of the tendency towards autochthonization and an activation of purist sentiments. These changes began in the 1990s and today they continue. First of all, they consist in an attempt of the nationally conscious linguists to return the specific foundations of the Ukrainian literary language – phonetic, syntactic, morphological, word-forming, etc. – and thereby restore language’s value as part of national identity. Such trends became much more pronounced after the beginning of the Russian-Ukrainian war, when the overwhelming majority of Ukrainians began to abandon the linguistic means sharing common traits with Russian ones, and instead use only those that, in their opinion, allow them to distance themselves from the “Russian world”.

Based on the material of the “United News” telethon (2022–2023) as a leading information resource in the modern Ukrainian media space, this paper analyzes the changes in the official forms of address in the news (public) discourse during the Russian-Ukrainian war. Two main types of changes are singled out and characterized, and their reasons clarified. The widespread use of official forms of address to persons, consisting of the etiquette noun *pan* (to a man) or *pani* (to a woman), combined with another noun, which

might be a given name, surname or professional position, title (scientific, military), social status, etc. Secondly, under the influence of Europeanization trends, the international integration of Ukrainian society and the efforts of its members to distance themselves from any commonalities with the Russian language, such forms of address as patronymics were pushed to the periphery of linguistic practice.

Another significant change was noted – the predominant use of the vocative case, which constitutes a grammatical specificity of the Ukrainian language, although not all representatives of modern media discourse adhere to the vocative case in addresses. The reasons why media representatives do replace the vocative case forms with the nominative case forms in addressing individuals are substantiated. It has been shown that the main of them is the interfering influence on the Ukrainian language of those languages whose grammatical system does not have the vocative as a special case form, above all the Russian language. Another reason that limits the functioning of the vocative case is the so-called human factor – the low speech culture of some speakers and numerous manifestations of linguistic carelessness.

The correlation of the mentioned changes with the norms of Ukrainian orthography of 2019 was traced and compared with the morphological norms codified in the previous edition of Ukrainian orthography of 1993. These changes were evaluated from the point of view of the current literary standard. Special attention is focused on normative grammatical forms of address. Trends in the formation of forms of appeal in modern media and political discourses are compared.

Keywords: Ukrainian media discourse, form of address, noun, personal name, vocative case

Oficjalne formy zwracania się do osób w ukraińskim dyskursie medialnym w okresie wojny rosyjsko-ukraińskiej (na materiale teletonu „Jedynе Wiadomości”)

W języku ukraińskim trzeciego tysiąclecia obserwujemy zmiany spowodowane demokratyzacją społeczeństwa, przebudzeniem świadomości narodowej i językowej, wzmocnieniem tendencji do autochtonizacji i aktywizacją nastrojów purystycznych. Zmiany te rozpoczęły się w latach 90. XX wieku i trwają do dzisiaj. Polegają one przede wszystkim na próbie przywrócenia przez świadomą część językoznawców specyficznych cech ukraińskiego języka literackiego – fonetycznych, syntaktycznych, morfologicznych, słowotwórczych etc. – i w ten sposób przywrócenia językowi wartości jako części tożsamości narodowej. Tendencje te znacznie nasiliły się po rozpoczęciu pełnoskalowej wojny rosyjsko-ukraińskiej, kiedy przeważająca większość Ukraińców zaczęła porzucać środki językowe mające cechy wspólne z rosyjskimi i posługiwać się jedynie takimi, które ich zdaniem pozwalają im zdystansować się od „ruskiego mira”.

W rozdziale na podstawie materiałów realizowanego w latach 2022–2023 teletonu „Jedynie Wiadomości” („Jedyni Nowyny”), jako wiodącego zasobu informacyjnego we współczesnej ukraińskiej przestrzeni medialnej, poddano analizie zmiany w oficjalnych formach zwracania się do osób w dyskursie medialnym (publicznym) w okresie wojny rosyjsko-ukraińskiej. Wyróżniono i scharakteryzowano dwa główne typy zmian oraz wyjaśniono ich przyczyny. Powszechnie używane są oficjalne zwroty do osób składające się z rzeczownika etykietowego *pan* (do mężczyzny) lub *pani* (do kobiety) w połączeniu z innym rzeczownikiem, którym może być imię, nazwisko lub nazwa zajmowanego stanowiska, tytuł (naukowy, wojskowy), status społeczny etc. Po drugie, pod wpływem tendencji europeizacyjnych, międzynarodowej integracji społeczeństwa ukraińskiego i wysiłków jego członków na rzecz dystansowania się od wszystkiego, co jest wspólne z językiem rosyjskim, zmieniła się praktyka językowa, m.in. formy zwracania się do osób zawierające patronim zostały zepchnięte na peryferie.

Odnotowano kolejną istotną zmianę – dominację stosowania form zwracania się za pomocą wołacza, co stanowi specyfikę gramatyczną języka ukraińskiego, choć nie wszyscy przedstawiciele współczesnego dyskursu medialnego stosują się do tego wymogu. Wskazano powody, dla których przedstawiciele mediów w zwracaniu się do osób zastępują formy wołacza formami mianownikowymi. Głównym z nich jest wpływ na język ukraiński tych języków, których system gramatyczny nie posiada wołacza jako formy szczególnej, przede wszystkim – języka rosyjskiego. Kolejną przyczyną ograniczającą funkcjonowanie wołacza jest tzw. czynnik ludzki, tj. niska kultura językowa części użytkowników i liczne przejawy niedbałości językowej.

W tekście przedstawiono korelację wspomnianych zmian z normami ortografii ukraińskiej z 2019 r. i porównano je z normami morfologicznymi skodyfikowanymi w poprzednim wydaniu ortografii ukraińskiej z 1993 r. Zmiany te zostały ocenione z punktu widzenia obowiązującego standardu literackiego. Szczególną uwagę zwrócono na normatywne formy gramatyczne zwrotów. Porównano także tendencje w kształtowaniu się form apelacji we współczesnych mediach i dyskursach politycznych.

Słowa kluczowe: ukraiński dyskurs medialny, zwrot, rzeczownik, imię i nazwisko, wołacz

Наталія Адах

ORCID: 0000-0002-4146-4990

Галина Вокальчук

ORCID: 0000-0002-1347-8199

Українська неологія доби російської агресії 2014–2023 років (лексикографічний аспект)

Реалії російського вторгнення в Україну 2014 р. та подальшої повномасштабної війни суттєво вплинули на употужнення національної самоідентичності українців, їхніх морально-етичних пріоритетів, на специфічне „ословлення” поведінкових стереотипів. Усе це знайшло відбиття у пошуках нових словесно-виражальних засобів на позначення нових реалій і понять. Результатом цих пошуків стали неологізми, які суттєво збагатили загальномовний український лексикон досліджуваного хронологічного зрізу. Промовистий факт потужного вияву мовної стихії в реаліях російсько-української війни, емоційний стан нашої нації виразно виявляється в мовній реакції громадян на все, пов’язане з російською агресією, з утвердженням і самовідданим захистом українцями ідеалів свободи й миру в європейському та світовому масштабі. У мові засобів масової інформації (ЗМІ), у художніх (зокрема поетичних) текстах щоднини з’являються нові слова, що віддзеркалюють суворе сьогодення. Цілком закономірною та виправданою з наукового погляду є потреба зафіксувати й лексикографічно описати ці новотвори, у яких згодом читатиметься історія українського спротиву злу.

Ідея створення спеціального словника неологізмів доби російської агресії виникла відразу, як тільки впродовж перших днів після повномасштабного вторгнення країни-агресорки громадяни України стали свідками неймовірного вибуху мовної стихії. Утілити цю ідею в життя одному фахівцеві не під силу. Тому до цієї справи активно долучитися члени неографічної лабораторії „NEOLEX-Рівне” кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету (далі – РДГУ), з-поміж яких – викладачі та аспіранти, магістранти і студенти. Молодь із великим ентузіазмом узялася до справи, усвідомлюючи, що створення такого словника – це своєрідний філологічний фронт, скромний внесок у спільну скарбницю Перемоги. Відтак було розпочато створення колективного інтелектуального продукту – „Словника українського спротиву” (далі – СУС). Безпосередніми укладачами словника є керівник проекту проф. Галина Вокальчук (відповідальний редактор), члени неографічної лабораторії – доценти, кандидати наук Наталія Адах, Наталія

Гаврилук, Євгеній Вокальчук, учителька Володимирецького ліцею „Колегіум” Ірина Слотницька та аспірантка кафедри української мови РДГУ Валентина Медведь. На сьогодні робота перебуває на завершальній стадії, а матеріали дослідження особливостей лексикографічної інтерпретації неологічних одиниць зазначеного хронологічного зрізу частково апробовані на всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Актуальність заявленого проєкту не викликає сумнівів. Сьогодні науковці активно досліджують різні аспекти української мово- і словотворчості. Цій проблематиці присвятили свої розвідки О. Стишов, С. Гриценко, Т. Кремін¹ та ін. Спроби саме лексикографічної інтерпретації інновацій представлені у працях таких відомих фахівців, як Л. Шевченко та Д. Сизонов², А. Нелюба і Є. Редько та ін³. На особливу увагу заслуговують фундаментальні дослідження М. Степаненка⁴, де проаналізовано значний за обсягом перифрастичний ресурс української мови у суспільно-політичному дискурсі сьогодення.

Метою статті є аналіз особливостей лексикографічної інтерпретації у пропонованому широкому загалові „Словнику українського спротиву”

¹ О. Стишов, *Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія*: навч. посіб., Біла Церква 2019; Г. Вусик, Н. Павлик, *Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року*, „Закарпатські філологічні студії”, 2023, вип. 23, т. 1, с. 52–57; С. Гриценко, *Мовні інновації російсько-української війни 2022 року*, „Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика”, 2022, №2 (32), с. 9–13; Т. Кремін, *Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни*, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> [14.02.2024].

² Л. Шевченко, Д. Сизонов, *Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа: словник*, відп. ред. Л. Шевченко, Київ 2019, ч. 2; Л. Шевченко, Д. Сизонов, *Нові слова як маркери часу: медійна лексикографія сьогодні і в перспективі*, „Записки з українського мовознавства”, 2019, вип. 26(1), с. 11–19.

³ *Словотворчість незалежної України (5352 слова). 2012–2016: словник*, укладачі А. Нелюба, Є. Редько; заг. ред. А. Нелюба, Харків 2017; Н. Поліщук, *Активність інноваційних процесів у словниковому складі сучасних мас-медіа*, „Вісник національного університету „Львівська політехніка”. Проблеми української термінології”, 2016, № 842, с. 146–150; В. Тиравський, *Слово – це також зброя: як війна збагачує українську мову неологізмами*, „Global Voices”, <https://uk.globalvoices.org/2022/12/20/7228/> [14.02.2024]; О. Кріт, *Влучнослови російсько-української війни*, СУРМА, <https://surma.com.ua/371-vluchnoslovy-rosiisko-ukrainskoi-viiny.html> [14.02.2024]; Є. Дроздова, *Зрадофіли, порохоботи та журнаїлюхи. Хроніки розпалення ворожнечі в українському Твіттері*, TEXTY.ORG.UA, https://texty.org.ua/articles/93921/Zradofly_porohoboty_ta_zhurnashluhy_Khroniky_rozpalenna_vorozhnechi-93921/ [14.02.2024].

⁴ М. Степаненко, *Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастичний*, Харків 2017; М. Степаненко, *Найновітніші динамічні процеси в українському політичному лексиконі: 2020 рік*, Полтава 2021; М. Степаненко, *Публіцистично-політичний дискурс 2021: лексико-словотвірні інновації, перифрастичний ресурс*, Харків 2023.

неолексем, засвідчених в українськомовному контенті 2014–2023 рр. Реалізація мети передбачала розв’язання таких **завдань**:

- 1) подати загальну характеристику словника;
- 2) описати особливості формування реєстру СУС;
- 3) визначити критерії ідентифікації неологічної лексики, уведеної до складу СУС;
- 4) схарактеризувати фактичний матеріал, що увійшов до реєстру СУС;
- 5) проаналізувати лексико-семантичні особливості номінацій, утворених від прецедентних феноменів;
- 6) схарактеризувати окремі складні випадки лексикографічної інтерпретації неологічних одиниць.

Пропоноване дослідження є черговою ланкою у низці лексикографічних студій, здійснених упродовж останніх двох десятиріч авторами статті, та органічним (і певною мірою розширеним) продовженням наших попередніх розвідок у царині українського словництва⁵. Загальновідомо, що сучасний рівень розвитку словництва ставить перед кожною новою лексикографічною працею (довідником, покажчиком, власне словником) цілком визначені вимоги. Словник повинен відрізнятися від уже створених праць такого самого типу певною оригінальністю та вписуватися в типологію уже наявних лексикографічних праць. Згідно з основними теоретичними засадами сучасної лексикографії (насамперед неографії), а також з урахуванням випрацюваних теоретичних принципів лексикографічного опису лексичних інновацій (див. зокрема праці, зазначені у примітці 5 до цієї статті) здійснено спробу укладання „Словника українського спротиву”. Відтак СУС належить до словників, що описують сферу мовлення – фіксують одиниці, які є результатами лінгвокреативної діяльності письменників, журналістів, а також мовців, що не є фахівцями в царині мас-медіа та красного письменства.

Метою СУС є лексикографічне представлення частини наявного в українськомовному контенті 2014–2023 рр. неологічного матеріалу, який досі обирався об’єктом спеціальних лексикографічних досліджень спорадично.

⁵ Див. зокрема: Г. Вокальчук, *Складні випадки лексикографічного опису індивідуально-авторських новотворів (матеріали до словника авторських неологізмів в українській поезії XX століття)*, „Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії”, 2003, вип. 11, с. 63–68; Г. Вокальчук, *Авторський неологізм в українській поезії XX століття*, ред. А. Грищенко, Рівне 2004; Г. Вокальчук, *Словник лексичних новотворів Михайля Семенка* [в:] „Я – беззразковості поет” (словотворчість Михайля Семенка), Рівне 2006; Н. Адах, *Словник авторських лексичних новотворів Василя Барки* [в:] *Авторські лексичні новотвори Василя Барки (семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти)*, ред. Г. Вокальчук, Рівне 2007, с. 52–131; Г. Вокальчук, *Неологія Тараса Шевченка: лексикографічна інтерпретація* [в:] *Територія мови Тараса Шевченка*, ред. С. Єрмоленко, Київ 2016, с. 226–231.

Основне завдання СУС – алфавітна фіксація лексичних інновацій (із відповідною їх граматичною кваліфікацією та хронологічною характеристикою), засвідчених у публіцистичних, художніх (насамперед поетичних), розмовних текстах – як опублікованих на паперових носіях, так і оприлюднених в Інтернет-джерелах (газетах, часописах / листівках / стіннінках), у соціальних мережах „Фейсбук”, „Інстаграм”, „Twitter / Telegram”, „YouTube”, „Tiktok” тощо.

Реєстр СУС охоплює понад 1000 одиниць. Це вагомий із кількісного погляду, різноманітний за семантикою та стилістичними конотаціями корпус номінативних одиниць у мовному дискурсі досліджуваного періоду, що репрезентують специфіку українського мовомислення і національної картини світу, яка зазнала кардинальних зрушень упродовж років російської агресії. Пропонований словник не претендує на вичерпність, оскільки публіцистично-поетично-політична словотворчість українців, зумовлена реаліями війни, триває.

До реєстру СУС увійшли авторські лексичні новотвори (далі – ЛН) – різновиди оказіональних утворень, що виникли в процесі лінгвокреативної діяльності мовної особистості внаслідок зумисного порушення нею мовної норми – та власне мовні неологізми. Ідентифікацію ЛН із-поміж інших не-узуальних одиниць (фольклоризмів, просторічної, діалектної лексики) забезпечили певні критерії, визначені свого часу у процесі дослідження авторської неолексики⁶, а саме: хронологічний (ЛН функціують у текстах, створених упродовж 2014–2023 рр.); лексикографічний (відсутність ЛН у різножанрових словниках досліджуваного періоду є одним із найважливіших, однак не абсолютних критеріїв ідентифікації неолексеми (із цією метою здійснювалася процедура лексикографічної експертизи); семантико-дериваційний – неолексемам притаманна формальна новизна, нерідко зумовлена порушенням законів узуального словотвору; ЛН може бути утворена і за продуктивною моделлю узуального словотвору, проте з порушенням значеннєвої сполучуваності твірних компонентів; експресивно-стилістичний – ЛН зазвичай притаманна експресивність і стилістична конотація (до реєстру СУС увійшла вагома частина інновацій із виразною негативною конотацією, що зумовлено прагненням мовців різко засудити реалії розв’язаної РФ війни, насамперед порушення норм міжнародного права, зневагу до загальнолюдських цінностей тощо); естетичний – ЛН розглядаються як естетичні знаки українськомовного воєнно-політичного дискурсу; функційний – частина ЛН виконує номінативну функцію (напр., назви нових видів зброї), тоді як більшість інновацій виконує експресивно-стилістичну функцію; контекстуальна зумовленість значення ЛН екстраполюється на намір адресата й реалізується у тісній

⁶ Г. Вокальчук, *Неологія Тараса Шевченка...*, *op. cit.*, с. 229–231.

взаємодії складників контексту; мовна інтуїція адресата (цілком покладатися на суб'єктивне відчуття новизни номінативної одиниці дослідник не може, відтак лексикографічна експертиза допомагає частково розв'язати це завдання).

Жоден із критеріїв не є самодостатнім для ідентифікації ЛН з-поміж інших номінативних одиниць, через що необхідним є врахування всіх критеріїв у процесі відбору лексичного матеріалу.

Як зазначалося вище, для фільтрації реєстру словника застосовувалася процедура лексикографічної експертизи – цілеспрямоване опрацювання дослідником максимальної кількості словників. Процедура передбачає моніторинг реєстрів якомога більшої кількості різножанрових словників; перевірку авторства ЛН (із урахуванням дати створення ЛН, періоду видання лексикографічного джерела, за яким здійснюється моніторинг його реєстру, та ілюстративного матеріалу); аналіз макроструктури словника, обґрунтування підстав для внесення чи вилучення розгляданої одиниці до реєстру ЛН⁷.

Отже, формування реєстру ЛН у СУС здійснювалося згідно з сучасними вимогами до лексикографічного опису неолексики та з урахуванням низки чинників мовного й позамовного характеру.

Словникові статті СУС мають такі компоненти: реєстрове слово; його формальні характеристики (передусім граматичні); контекст, у якому вживається ЛН; довідки різного характеру й призначення. Тлумачення значення ЛН не входило до основних завдань праці. Реєстрові (заголовні) слова фіксуються у традиційних початкових формах, властивих відповідним частинам мови, із великої чи малої літери, без лапок чи в лапках – залежно від контексту, де вони вжиті в тому чи тому графічному оформленні, як-от:

Бавовня́тко (бавовнятко, „Бавовнятко”), ім., с. р. <назва міфічної істоти>.

Найбільш репрезентативними у СУС є частиномовні класи іменників та дієслів, причому одиничними прикладами представлені дієприслівники, що вживаються зазвичай у поетичному мовленні. Оказіональних займенників і вигуків не засвідчено.

До реєстру СУС також увійшли лексичні одиниці, що виникли внаслідок субстантивації. Таким номінаціям, окрім зміни лексико-граматичного значення, притаманна формальна і/чи семантична новизна та/чи певне стилістичне забарвлення. Словникова стаття має такий вигляд:

блінолопа́тна, прикм., субст. <у зн. росія; від рос. *блин* (у зн. млинець) *лопата*>, І не повстання за правду, волю та мир, як про це заведено думати, а за помсту і захоплення влади, щоб трансформуватися з поневолених на

⁷ Ibidem, с. 233–234.

поневолювачів і, по факту, нічого не змінилося. Така доля *блінолопатної*, така їхня Сансара (Рядинська Алла. Міністерство нападу росії збрехало про втрати на війні. АрміяINFORM. 22.09.2022; <https://armyinform.com.ua/2022/09/22/ministerstvo-napadu-rosiyi-zbrehalo-pro-vtraty-na-vijni/>).

До реєстру СУС увійшли омонімічні ЛН, описані згідно з традиціями сучасної лексикографії (із застосуванням відповідних цифрових позначок), напр.:

наволонте'рити¹, дієсл. <у зн. зібрати кошти, знайти все необхідне>, Так само волонтерить і співачка ONUKA. Етнодіва допомагає збирати кошти на авта для волонтерів, світові гуманітарні ініціативи #standforUkraine, а ще встигає *наволонтерити* на генератори для Чернігова (<https://cntime.cn.ua/zirkova-pomich-hto-ta-yak-z-chernigivskih-znamenit-article/>); Ми *наволонтерили* ядерні боеголовки, – хтось знає, як відправляти на фронт і чи працює на Донбасі Нова Пошта? (<https://osvitoria.media/experience/10-neologizmiv-yaki-porodyla-vijna-rosiyi-proty-ukrayiny/>); <у назві статті> *Наволонтерили*. Серія подкастів про волонтерство „зсередини” (ВеликаІдея. 18.12.2020; <https://biggggidea.com/project/navolonterili-seriya-podkativ-pro-volonterstvo-zseredini/>);

наволонте'рити² („наволонте'рити”²), дієсл., <у зн. вкрати, привласнити; у назві статті>, *Наволонтерили*. Правоохоронці затримали двох жителів Дніпра за підозрою у продажі гуманітарки для військових (Рудана. Новини. Кримінал. 17.08.2022; <https://rudana.com.ua/news/navolonteryly-pravoohoronci-zatrymaly-dvoh-zhyteliv-dnipra-za-pidozroyu-u-prodazhi-gumanitarky/>); Таким чином керівник благодійної організації та його посібники – волонтер і підприємець, лише за два місяці „*наволонтерили*” 321 720 грн. (Любов Марченко. В Україні розкрито масове розкрадання гуманітарної допомоги. Today.ua. 31.12.2022; <https://biz.today.ua/russkyj-v-ukrayne-raskryto-massovoe-hyshheny-e-gumanytarnej-pomoshhy/>).

У зібраному фактажі зафіксовано чимало семантичних інновацій (неосемантизмів) – узуальних слів, які в певному контексті набули нового (оказіонального) елемента значення. Оказіональне значення перебуває за межами загальновідомого та загальноновживаного і є результатом індивідуального добору мовця (майстра художнього слова), а також уживається лише у певних специфічних контекстах та з певною настановою, переважно художньо-виразовою. „Оказіональне – це значення, властиве слову індивідуального вжитку лише в деяких обраних контекстах”, – зауважив свого часу В. Ващенко⁸.

Власне ж семантичними неологізмами вважаються інновації, утворені без участі афіксальних морфем шляхом уведення наявного в мові слова з певним значенням до нового лексичного розряду. Тобто нова реалія може

⁸ В. Ващенко, *Українська семасіологія: типологія лексичних значень*, Дніпропетровськ 1981, с. 42.

позначатися за допомогою вже наявної в мові номінативної одиниці, що відбувається завдяки здатності розвитку лексичного значення слова до певної межі. Одним із різновидів семантичних неологізмів С. Каня і Й. Токарський уважають слова з характерними експресивними ознаками. Часто такими словами є соціальні діалектизми, напр.: польське *głina* ‘міліціонер’⁹.

Висока продуктивність семантичної деривації пояснюється тісною взаємодією екстралінгвальних чинників і власне лінгвістичних причин, насамперед прагненням до економії, уніфікації засобів мовного позначення. На появу нових значень у словах впливає також індивідуальна мовленнєва діяльність. Слушним у зв’язку з цим є зауваження Ю. Шереха: „...часто буває цінніше не витворити щось скороминуще нове і власне, а вдало і глибоко, по-своєму використати те, що в мові вже є, таким чином унутрішньо (семантично) збагачуючи мову”¹⁰.

Для позначення неосемантизмів у СУС використано спеціальний символ – *, напр.:

деруни*, ім., мн. <ірон., іноді зневажл. – про білорусів; від деруни (білор. драники) – нац. страва>, прем’єр-міністр білорусі Роман Головченко закликає жінок народжувати хоча б раз на рік. І бажано хлопчиків. „Ситуація на зовнішньому полі змушує нас активізувати всі ресурси. Починайте народжувати! І не просто народжувати..., а народжувати хлопчиків. Економіці потрібні чоловіки. Часи, коли жінки народжували „для себе” безповоротно пішли. Прошу вас, народжуйте, хоча б раз на рік. Вам це зробити простіше, ніж нам”, – зазначив Головченко. UPD: це так деруни жартують. Завіса... (Telegram. ШТІРЛІЦ. „і трішки „сатиричних новин” з паралельної реальності, що межує з нашою областю...” 30.09.2022; <https://t.me/rivneshtirlits/4944>);

пташка* („пташка”), ім., ж.р. <у зн. безпілотний літальний апарат, дрон>, Українські інженери створили прототип безпілотного літального апарату, який має назву „Бучанська пташка”; „Бучанська пташка” очікується у двох комплектаціях (Крила. Усе про українську авіацію. Бучанська пташка. 21.06.2022; <https://www.wing.com.ua/content/view/32449/90/>); <у назві статті> „Сюрпризи” для ворога з неба: оборонці півдня показали роботу своїх „пташок” (АРМІЯІНFORM. <https://armyinform.com.ua/2022/11/14/syurpryzy-dlya-v-oroga-z-neba-oboronczy-pivdnya-pokazaly-robotu-svoyih-ptashok/>, АрміяInform. 14.11.2022).

Значна частина інновацій утворена від слів іноземного походження, про що наводиться відповідний коментар у словниковій статті, напр.:

сябрувати, дієсл. <від білор. сябри у зн. брати>, Все скінчиться й скажеш ти – не ведал... / Гето все невыкрутка и лож! / Не сябруй до нас, не гни

⁹ S. Kania, J. Tokarski, *Zarys leksikologii i leksikografii polskiej*, Warszawa 1984, s. 138.

¹⁰ Ю. Шерех, *Нарис сучасної української літературної мови*, Мюнхен 1951, с. 34.

комедій – / Ти – військовий збоченець також... (Пасічник Микола. “Все скінчиться й скажеш ти – не ведал...” // Досвід-22: 209).

рашинський, прикм. <від англ. Russian [ра’шен] – „рашен” у зн. російський ← англ. Russia „Рашиа” (Росія)>, Самий прикол в тому, що вся ця рашинська мразота ще й лізе до інших, щоб нести їм свій убогий сруський мір (Гуляйполе. Вільна територія! <http://huliaipole.shoutwiki.com/wiki/%D0%A5%D1%83%D0%B9%D0%BB%D0%BE%D0%BF%D1%96%D1%8F>);

адіннарод, ім., ч.р. <від рос. словосп. один народ; саркаст., використовуються як глузування з рос. наративу про те, що росіяни й українці – „один народ”; у назві статті>, Московити розміщують звернення про нацистів та адіннарод на українських сайтах (Межівський меридіан. 02.02.2023; <https://m-merydian.com.ua/vazhlyvo/moskovyty-rozmishchuyut-zvernennya-pro-nacystiv-ta-adinnarod-na-ukrayinskyh-sajtah/>); пор.: **АдінНаРот**.

Іноді в українськомовному написанні неологізму використовуються іноземні графеми, про що інформується у відповідних коментарях, напр.:

руZZкий, прикм. <трансформ. від рос. РуССкий; Z (Звастика) – рашистський символ російського вторгнення в Україну 2022 р.; у назві посту>, Перехоплення СБУ: прихильники РуZZкого міра виють від горя, опинившись під їх окупацією (YouTube. 24 Канал. 07.04.2022); див.: **звастика**; пор.: **z-окупанти**, **Z-трофеї**.

У корпусі ЛН засвідчені графосемантизми – специфічні утворення (їх називають іще графосемантичними, або графоакцентованими okazіonalізмами¹¹). Напр.:

АдінНаРот, ім., ч.р. <див.: **адіннарод**; у назві відео>, Чорнозем знову хоче АдінНаРот (СІЧ. 11.02.2023; <https://www.youtube.com/watch?v=DZjLr0DRPKs>);

на!щент, присл., світ при / ріс/ до ребра адама / як сізіф / до свого каменя / не / оддерти / в ууу!рви!ще? / западаються / стовчені на!щент / сколки круч / і / доріг / і / під / ні / маються / знову / і / знов / і розходиться неба шов... (Яструбецька Галина. „світ при...” // Досвід-22: 276).

Використання графосемантичних засобів сприяє наданню одиниці формальної і семантичної новизни.

Характерною ознакою зібраного матеріалу є наявність великої кількості номінацій, утворених від прецедентних феноменів, насамперед від прізвищ політичних діячів, про що повідомляється у словникових статтях. Така інформація певною мірою сприяє розширенню ерудиції користувачів СУС, чіткішому усвідомленню ними принципів конструювання оригінальних ЛН, напр.:

„бандер-автомобіль”, ім., ч. р. <від прізви. Бандера (Степán Андрійович Бандэра – укр. політ. діяч, революціонер, один із радикальних та чільних

¹¹ О. Стишов, *Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації)*, Київ 2003, с. 49.

ідеологів, практиків і теоретиків укр. націоналіст. руху ХХ ст.)>, У Москві нібито наказали посилити наступ, але бояться „бандер-автомобілів” (Українська правда. 26.02.2022. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/26/7326222>); Російські загарбники бояться не так „джавелінів”, як... „бандер-автомобілів”! (Волинь. 27.02.2022. <https://www.volyn.com.ua/news/206854-rosiiski-zaharbny-ky-boiatsia-ne-tak-dzhaveliniv-iak-bander-avtomobili-video>); пор.: „**бандеро-автомобіль**”, **бандеромобіль** („бандеромобіль”);

„**орбанити**”, дієсл. <від прізви. Віктора Орбана – угорського проросійського держ. діяча, прем’єр-міністра Угорщини у 1998–2002 рр. і з 2010>, див.: „**берлусконити**”; пор.: **макронити**;

шольцити, дієсл. <від Олаф Шольц – нім. політик та держ. діяч, член Соціал-демократичної партії, Федеральний канцлер Німеччини з 8 грудня 2021 р. [Вікіпедія]>, Шольцити – не виконувати своїх обіцянок (Левкова Анастасія. Слова війни. Письменниця про мову воєнного часу. The Ukrainians. <https://theukrainians.org/slova-vijny/>).

Особливою експресією відзначаються ЛН, утворені контамінацією, напр.: **мертвечук** (**Мертвечук**), ім., ч.р. <від мертвий + Медве(д)чук (В. Медведчук – проросійський політик України, олігарх, державний та громадський діяч, народний депутат України II–IV та IX-го скликань, кум президента РФ Володимира Путіна)> О, на жаль, існують ще, таки, / юди і лакеї параної... / може, і покаються ізгої, / що купилися на срібняки... / та фіксує пам’ять на віки / те, що у союзі із ордою / учинили ці мертвечуки (Деркач Ігор. 2018); Мертвечук в Ялті (Телеграм. Український наступ. 22.11.2022).

Емоційно потужними з виразною негативною конотацією є оригінальні за формою номінації на позначення РФ та її мешканців. Свого часу, досліджуючи мову поезії періоду Другої світової війни, З. Франко зауважувала, що під час війни поетам не до словесних викрутасів¹². Цю тезу заперечує новітня українська словотворчість доби російської агресії, про що свідчать найменування, які нерідко шокують адресата своєю формальною новизною і семантичною глибиною. Такі номінації є результатами сміливих неологічних експериментів мовців, простимульованих екстралінгвальними чинниками, передовсім – ненавистю і зневагою до окупантів, напр.:

Кацапетовка, ім., ж. р. <див.: **каци***; деформ. від рос. назви с. Хацапетовка; перен., зневажл. – глухе забите село>, див.: **кацапія** (**Кацапія**);

Кацапландія, ім., ж. р. <див.: **каци***>, Продовжуємо боротися проти кацапландії і допомагати ЗСУ (Інтернет Війська України. 26.09.2022; <https://www.facebook.com/ukrainian.internet.army/photos/a.104290292204408/160938>

¹² З. Франко, *Функціонування української мови в радянський період*, „Мовознавство”, 1991, № 1, с. 3–8.

919872878/?type=3); <у текстовому супроводі до відео> (Tiktok. @i_veronna. 05.05.2022); див. також: **кацапія (Кацапія)**;

Кацапстан, ім., ч. р. <див.: **каци***>, див.: **кацапія (Кацапія)**;

Кацапурія, ім., ж. р. <див.: **каци***>, див.: **кацапія (Кацапія)**;

лаптесапієнс, ім., зб. Але це вище керівництво та гауляйтери моляться на триколірне ганчір'я. Стягова гордість серед лаптесапієнс дещо перебільшена – свого часу довели у Волгограді (24 канал. „Емоційний зрив сімейства Сімоньян / Космічні звитяги Лаврова @Vestiii”, 25.01.2023, 8.45 хв.); пор.: **Лаптестадо**;

Лаптестадо, ім., с. р. <від рос. лапти + стадо; зневажл. назва населення росії>; див.: **антросієн**; пор.: **лаптесапієнс**;

свиногор'є, ім., с. р., Це відео про те, що думають популярні психологи свиногор'я про українців та війну в Україні. Зневага, знецінення та відсутність розуміння, що таке чорне, а що – біле (YouTube. Пітятко. Русняві психологи пробили дно. Сат'я Дас / Вероніка Степанова. 19.04.2022);

рабсія, ім., ж. р. <від раб + росія; у назві статті>, ПАРЄ схвалила резолюцію, в якій рабсія названа країною-терористом (БАГОМО. 13.10.2022);

рабсіянин, ім., ч. р. <від раб + росіянин; „те саме, що росіянин. Слово підкреслює рабську сутність цього народу” (Сандра. 07.06.2022; <https://myslovo.com/?dictionary=%d1%80%d0%b0%d0%b1%d1%81%d1%96%d1%8f%d0%bd%0%b8%d0%bd>), Звільнені від російських військ північні райони України показали всьому світу звирячу сутність рабсіян (там само); пор.: **рабсія**.

Складними й дискусійними є випадки, коли реєстрове слово не збігається з контекстуальною формою його використання. Укладач часто був змушений самотійно надавати ЛН певної словникової форми, що, утім, не суперечило практиці лексикографічного опису такого матеріалу в аналогічних словниках. Отже, приведення словоформи тексту до її початкової, словникової, форми нерідко супроводжувалося певними труднощами. В окремих випадках (якщо форма однини призводить до зміни значення, семантичного або/і стилістичного відтінку інновації) іменники фіксувалися у формі множини, використаній автором, напр.:

кади'ловці, ім., мн. <від кадило + кади'ровці (від Кадиров); „іронічна назва представників духовенства МП, які словом і ділом сприяють окупації та нищенню України. За аналогією з 'кадиловці' – підлеглі Кадирова, які прийшли з війною на українську землю замість звільняти свою власну” (Даня. 29.03.2023. <https://myslovo.com/?dictionary=%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%86%D1%96>)>, Кадиловцям належить звільнити приміщення Києво-Печерської лаври 29 березня 2023 року (там само); пор.: **кади'рівці (кади'ровці)**.

У разі потреби (якщо семантика ЛН не розкривається в контексті) у гострих дужках (<...>) подаються необхідні довідки. Часто це – інформація

енциклопедичного характеру (для повного з'ясування семантики ЛН потрібен макроконтекст або ж наявність у читача фонових знань). Причому чим більше відомим є денотат, тим коротшою є довідка. Якщо ж у читача ідентифікація об'єкта викликає певні труднощі, то тим більш інформативною є довідка, напр.:

аналоговнет („аналоговнет”), ім., ч. р. (с. р.) <від рос. фрази Аналогов нет>, *Аналоговнет* – щось, вигадане в росії (Тракторні війська, бавовна, шойгувати: в Україні створили словник неологізмів війни. Район. Культура. 25.07.2022; <https://kultura.rayon.in.ua/news/531678-traktorni-viyska-bavovna-shoiguvati-v-ukraini-stvorili-slovnik-neologizmv-viyni>); <у назвах статей> Абсолютний „*аналоговнет*”: РФ запустила у серію „шушпанцер” – МТ-ЛБ із корабельною зеніткою 2М-3;. (DefenseExpress. 04.03.2023; https://defence-ua.com/weapon_and_tech/absolutnij_analogovnet_rf_zapustila_u_seriju_shushpantser_mt_lb_iz_korabelnoju_zenitkoju_2m_3-10841.html); Дуже наглядно про „*аналоговнет*”, типу Град та Ураган, у порівнянні із Himars (Telegram. „Телеграмна служба новин”. 24.06.2022; https://t.me/tgsn_ua/35295), пор.: „**анало-говнет**”, **аналоговнетность**.

Довідка може інформувати користувача про мотивацію ЛН, шлях його появи, напр.:

затрєохсотити („затрєохсотити”), дієсл. <від вантаж 300 – у військово-му жаргоні термін, що позначає транспортування пораненого солдата, якого вивозять із зони бойових дій. Назва увійшла у вжиток після війни в Афганістані. Часто використовується в оперативних переговорах військових і спецслужб для позначення кількості поранених [Вікіпедія]; у зн. поранити, нейтралізувати ворога>, Мінометник розповідає, як кілька днів вони „полювали” на один ворожий БТР, а нещодавно їм вдалось його вистежити й „*затрєохсотити*” (Ольга Кудря. Ідеальна формула мінометників. Укрінформ. 24.11.2022; <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3620852-idealna-formula-minometnikiv.html>); <у назві статті> На Запоріжжі бійці ЗСУ „*затрєохсотили*” понад сотню російських нацистів (FORPOST. 29.10.2022; <https://forpost.media/novosti/na-zaporizhzh-biytsi-zsu-zatrokhsotyly-ponad-sotniu-rosiyskykh-natsystiv.html>); див. також: **Е-могила**.

До частини реєстрових слів подано додаткову інформацію, що передбачає порівняння описуваного ЛН (із погляду семантики, форми, способу творення та ін.) із узуальними словами сучасної української літературної мови, із ЛН інших авторів.

Ілюстративний матеріал, використаний у СУС, не лише засвідчує функціонування ЛН, а й дає змогу простежити специфіку лексичної сполучуваності новотвору, сприяє з'ясуванню шляхів і способів його творення, презентує функціонування аналогічних за структурою та семантичним наповненням номінативних одиниць у різних контекстах.

Отже, корпус неологічного матеріалу аналізованого періоду засвідчує безпосередній вплив позамовних чинників на лінгвокреативну діяльність мовців, результатом якої є поява нових номінативних одиниць, у структурі яких наявні як власне українські, так і запозичені з інших мов компоненти.

Зібраний матеріал слугуватиме фактажем для подальших неолого-лінгвокультурологічних студій, які поглиблюють теорію сучасної української неології, okazionalістики. Запланований до публікації словник збагатить і українську лексикографію.

Література / References

- Адах Н., *Словник авторських лексичних новотворів Василя Барки* [в:] *Авторські лексичні новотвори Василя Барки (семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти)*, ред. Г. Вокальчук, Рівне 2007, с. 52–131 [N. Adah, *Slovník avtors'kih leksičnih novotvoriv Vasilâ Barki* [v:] *Avtors'ki leksični novotvori Vasilâ Barki (semantiko-derivacijnij ta leksikografijnij aspekti)*, red. G. Vokal'čuk, Rivne 2007, s. 52–131].
- Ващенко В., *Українська семасіологія: типологія лексичних значень*, Дніпропетровськ 1981 [Vašenko V., *Ukrâins'ka semasiologija: tipologija leksičnih značen'*, Dnipropetrovs'k 1981].
- Вокальчук Г., *Авторський неологізм в українській поезії XX століття*, ред. А. Грищенко, Рівне 2004 [Vokal'čuk G., *Avtors'kij neologizm v ukraïns'kij poeziji XX stolittâ*, red. A. Grišenko, Rivne 2004].
- Вокальчук Г., *Неологія Тараса Шевченка: лексикографічна інтерпретація* [в:] *Територія мови Тараса Шевченка*, ред. С. Єрмоленко, Київ 2016 [Vokal'čuk G., *Neologija Tarasa Ševčenko: leksikografijčna interpretacija* [v:] *Teritorija movi Tarasa Ševčenko*, red. S. Ėrmolenko, Kiïv 2016].
- Вокальчук Г., *Складні випадки лексикографічного опису індивідуально-авторських новотворів (матеріали до словника авторських неологізмів в українській поезії XX століття)*, „Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії”, 2003, вип. 11, с. 63–68 [Vokal'čuk G., *Skladni vipadki leksikografijčnogo opisu individual'no-avtors'kih novotvoriv(materiali do slovníka avtors'kih neologizmiv v ukraïns'kij poeziji XX stolittâ)*, „Aktual'ni problemi sučasnoï filologii. Movoznavčij studij”, 2003, vip. 11, s. 63–68].
- Вокальчук Г., *Словник лексичних новотворів Михайля Семенка* [в:] „Я – беззразковості поет” (словотворчість Михайля Семенка), Рівне 2006 [Vokal'čuk G., *Slovník leksičnih novotvoriv Mihajlâ Semenka* [v:] „Ā – bezzrazkovosti poet” (slovotvorčist' Mihajlâ Semenka), Rivne 2006].
- Вусик Г., Павлик Н., *Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року*, „Закарпатські філологічні студії”, 2023, вип. 23, т. 1, с. 52–57 [Vusik G., Pavlik N., *Neologizmi âk movne vidobraženâ rosij's'ko-ukraïns'koï vijni 2022 roku* [v:] „Zakarpats'ki filologijčnij studij” 2023, vip. 23, t. 1, s. 52–57].
- Грищенко С., *Мовні інновації російсько-української війни 2022 року*, „Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика”, 2022, №2(32), с. 9–13 [Gricenko S., *Movnij innovacij rosij's'ko-ukraïns'koï vijni 2022 roku* [v:] „Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Fol'kloristika” 2022, №2(32), s. 9–13].

- Досвід війни: українські голоси. Проект соціальної дії*, Київ 2022 [Dosvid vijni: ukrains'ki golosi. Proëkt social'noi diï, Kiïv 2022].
- Дроздова Є., *Зрадофіли, пороховоти та журнашлюхи. Хроніки розпалення ворожечі в українському Твіттері*, TEXTY.ORG.UA, https://texty.org.ua/articles/93921/Zradofily_porohoboty_ta_zhurnashluhy_Khroniky_rozpalenna_vorozhnechi-93921 [14.02.2024] [Drozdova È., *Zradofili, porohoboti ta zhurnashlûhi. Hroniki rozpalennâ vorožneči v ukrains'komu Tvitteri*, TEXTY.ORG.UA, https://texty.org.ua/articles/93921/Zradofily_porohoboty_ta_zhurnashluhy_Khroniky_rozpalenna_vorozhnechi-93921 [14.02.2024]].
- Кремін' Т., *Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни*, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> [14.02.2024] [Kremin' T., *Novitni slengizmi-neologizmi – movne viddzerkalennâ vijni*, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> [14.02.2024]].
- Кріт О., *Влучнослови російсько-української війни*, СУРМА, <https://surma.com.ua/371-vluchnoslovy-rosiisko-ukrainskoi-viiny.html> [14.02.2024] [Krit O., *Vlučnoslovi rosijs'ko-ukrains'koï vijni*, SURMA, <https://surma.com.ua/371-vluchnoslovy-rosiisko-ukrainskoi-viiny.html> [14.02.2024]].
- Полішук Н., *Активність інноваційних процесів у словниковому складі сучасних мас-медіа*, „Вісник національного університету „Львівська політехніка”. Проблеми української термінології”, 2016, № 8, с. 146–150 [Polišuk N., *Aktivnist' innovacijnih procesiv u slovnikovomu skladî sučasnih mas-media*, „Visnik nacional'nogo universitetu „L'viv'ska politehnika”. Problemi ukrains'koï terminologij”, 2016, № 8, s. 146–150].
- Словотворчість незалежної України (5352 слова). 2012–2016: словник, укладачі А. Нелюба, Є. Редько; заг. ред. А. Нелюба*, Харків 2017 [Slovotvorčist' nezaležnoj Ukraïni (5352 slova). 2012–2016: slovnik, ukladači A. Nelûba, È. Red'ko; zag. red. A. Nelûba, Harkiv 2017].
- Степаненко М., *Найновітніші динамічні процеси в українському політичному лексиконі: 2020 рік*, Полтава 2021 [Stepanenko M., *Najnovitniši dinamični procesi v ukrains'komu političnomu leksikonî: 2020 rik*, Poltava 2021].
- Степаненко М., *Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон*, Харків 2017 [Stepanenko M., *Politične s'ogodennâ ukrains'koï movi: aktual'nij perifrastikon*, Harkiv 2017].
- Степаненко М., *Публіцистично-політичний дискурс 2021: лексико-словотвірні інновації, перифрастичний ресурс*, Харків 2023 [Stepanenko M., *Publicistično-političnij diskurs 2021: leksiko-slovotvîrni innovacii, perifrastičnij resurs*, Harkiv 2023].
- СТИШОВ О., *Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації)*, Київ 2003 [Stišov O., *Ukrains'ka leksika kincâ XX stolittâ (na materialî movi zasobiv masovoi informacii)*, Kiïv 2003].
- СТИШОВ О., *Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб.*, Біла Церква 2019 [Stišov O., *Dinamika leksičnogo skladu sučasnoj ukrains'koï movi. Leksikologijâ. Leksikografiâ: navč. posib.*, Bila Cerkva 2019].
- Тиравський В., *Слово – це також зброя: як війна збагачує українську мову неологізмами*, „Global Voices”, <https://uk.globalvoices.org/2022/12/20/7228/> [14.02.2024] [Tiravs'kij V., *Slovo – ce takož zbroâ: âk vijna zbağaçue ukrains'ku movu neologizmati*, „Global Voices”, <https://uk.globalvoices.org/2022/12/20/7228/> [14.02.2024]].

- Франко З., *Функціонування української мови в радянський період*, „Мовознавство”, 1991, № 1, с. 3–8 [Franko Z., *Funkcionuvannâ ukraïns'koï movi v radâns'kij period*, „Movoznavstvo”, 1991, № 1, s. 3–8].
- Шевченко Л., Сизонов Д., *Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа: словник*, відп. ред. Л. Шевченко, Київ 2019, ч. 2; [Ševčenko L., Sizonov D., *Novi slova ta frazeologizmi v ukraïns'kih mas-media: slovník*, відп. відп. ред. L. Ševčenko, Kiiŭ 2019, č. 2].
- Шевченко Л., Сизонов Д., *Нові слова як маркери часу: медійна лексикографія сьогодні і в перспективі* [в:] „Записки з українського мовознавства”, 2019, вип. 26(1), с. 11–19 [Ševčenko L., Sizonov D., *Novi slova âk markeri času: mediĭna leksikografiâ s'ogodni i v perspektivi* [v:] „Zapiski z ukraïns'kogo movoznavstva”, 2019, vip. 26(1), s. 11–19].
- Шерех Ю., *Нарис сучасної української літературної мови*, Мюнхен 1951 [Šereh Ŭ., *Naris sučasnoï ukraïns'koï literaturnoi movi*, Mûnhen 1951].
- Kania S., Tokarski J., *Zarys leksikologii i leksikografii polskiej*, Warszawa 1984.

Nataliia Adakh, Halyna Vokalchuk

Ukrainian Neology During the Russian Aggression, 2014–2023 (Lexicographical Aspect)

The study presents the features of lexicographical description of a corpus of specific lexical units documented in Ukrainian-language content from 2014 to 2023, as published in a special neological dictionary titled *The Dictionary of Ukrainian Resistance (Ukrainian Neology During the Russian Aggression 2014–2023)*.

The purpose and primary objectives of the dictionary have been highlighted, its type, composition and purpose defined, and the sources for compiling the neologism registry identified. Criteria for identifying lexical innovations among other non-usual units (folklorisms, colloquial and dialectal vocabulary) have been characterized. The main tasks of the lexicographical expertise conducted during the selection of the material and its subsequent filtration have been described.

The components of a dictionary entry have been characterized. Specific examples have been provided to illustrate instances of neologism formation through substantiation. Dictionary entries have been provided in which homonymous neologisms are recorded. A characterization of semantic innovations (neosemanticisms) has been provided. It has been noted that a significant number of neologisms are derived from words of foreign origin, with corresponding comments in the dictionary entries. It has been acknowledged that graphosemantic phenomena are attested in the corpus of lexical innovations.

A distinctive feature of the collected material is the abundance of terms formed from precedential phenomena, especially from the surnames of political figures. Examples of

emotionally charged terms with a strongly negative connotation and original in form for referring to the Russian Federation and its inhabitants have been provided. The analysis of the material allows us to assert that such terms are the result of neological experiments by speakers, primarily driven by extralinguistic factors, notably hatred and contempt for the Russian aggressors.

Cases have been analyzed where the registered word does not match its contextual usage.

The corpus of neologistic material for the analyzed period attests to the direct influence of extralinguistic factors on the linguistic creative activity of speakers, resulting in the emergence of new nominative units that incorporate components that are both genuinely Ukrainian and borrowed from other languages.

Keywords: lexicography, neologism, neology, neosemanticism, precedential phenomenon, dictionary

Neologia ukraińska w czasie agresji rosyjskiej, 2014–2023 (aspekt leksykograficzny)

W artykule opisano cechy leksykograficznego opisu korpusu jednostek leksykalnych wyekscerpowanych z treści mediów ukraińskojęzycznych z lat 2014–2023 i umieszczonych w specjalnym słowniku neologicznym zatytułowanym *Słownik ukraińskiego oporu (Neologia ukraińska w czasie agresji rosyjskiej 2014–2023)*.

Przybliżono cel i podstawowe zadania słownika, określono jego rodzaj, skład i przeznaczenie, a także zidentyfikowano źródła, z których sporządzono rejestr neologizmów. Scharakteryzowano kryteria identyfikacji innowacji leksykalnych wśród innych nietypowych jednostek (folkloryzmów, słownictwa potocznego i gwarowego). Opisano główne zadania ekspertyzy leksykograficznej przeprowadzanej podczas doboru materiału faktograficznego i jego późniejszej selekcji.

Scharakteryzowano elementy składowe hasła słownikowego. Podano konkretne przykłady, aby zilustrować przypadki powstawania neologizmu poprzez nominalizację. Podano hasła słownikowe, w których zapisano neologizmy homonimiczne. Dokonano charakterystyki innowacji semantycznych (neosemantyk). Zauważono, że znaczna część neologizmów wywodzi się od wyrazów obcego pochodzenia, co zostało opatrzone odpowiednimi komentarzami w hasłach słownikowych. Uznano, że w korpusie innowacji leksykalnych znajdują potwierdzenie zjawiska grafosemantyczne.

Cechą charakterystyczną zebranego materiału jest bogactwo terminów powstałych ze zjawisk precedensowych, zwłaszcza z nazwisk osób (polityków). Podano przykłady terminów nacechowanych emocjonalnie, o silnie negatywnej konotacji i oryginalnych w formie, odnoszących się do Federacji Rosyjskiej i jej obywateli. Analiza materiału pozwala stwierdzić, że określenia te są efektem neologicznych eksperymentów

użytkowników, podyktowanych przede wszystkim czynnikami pozajęzykowymi, zwłaszcza nienawiścią i pogardą dla rosyjskich agresorów.

Przeanalizowano przypadki, w których zarejestrowany wyraz nie pasuje do jego kontekstowej formy użycia.

Korpus materiału neologicznego analizowanego okresu świadczy o bezpośrednim wpływie czynników pozajęzykowych na językową aktywność twórczą użytkowników, czego efektem jest pojawienie się nowych jednostek nominalnych, zawierających zarówno elementy autentycznie ukraińskie, jak i zapożyczone z innych języków.

Słowa kluczowe: leksykografia, neologizm, neologia, neosemantyzm, zjawisko precdensowe, słownik

Ганна Дидик-Меуш

ORCID: 0000-0001-7384-5782

Неологізми у час війни: функційність поняття „байрактарщина”

Сучасний український медійний дискурс дає змогу якнайточніше виявляти та вивчати зміни в українській писемній та усній мові на всіх рівнях її функціонування: від фонетики та граматики до лексики та правопису. Безперечно, найбільш очевидних та яскравих змін зазнає український лексикон. Поява нових слів вимагає як швидкої їх лінгвістичної кодифікації, так і чіткого термінологічного маркування, що ускладнене відсутністю загальноприйнятої терміноназви нової одиниці і наявністю численних термінів на позначення одного поняття: *неологізм, інновація, інноваційна лексика, семантична інновація, неолексема, новотвір, неосемант, неосемантизм, новація, неотвір, нова номінація, неонімінація, нове найменування, нове слово, нововведення, неонім, неонейм, неоверб, лексичний маркер сучасності* та ін.¹

Упродовж півтора року (точніше, від 24 лютого 2022 р., відколи розпочалася велика російсько-українська війна) в українському мовленні спостерігаємо „неологічний бум”: у відповідь на появу нових реалій, процесів, явищ

¹ Є. Карпіловська, *Українська мова у вирі суспільних подій кінця XX – початку XXI століть: нові ресурси мовомислення* [в:] „Мовознавча комісія НТШ. З історії людей та ідей”, відп. ред. Г. Дидик-Меуш, Львів 2023, с. 370; Л. Довбня, Т. Товкайло, *Неологізми та їх відтворення в інтернетних засобах масової комунікації*, „Соціум. Документ. Комунікація”, 2022, вип. 14, с. 290–232; О. Стишов, *Динаміка лексичного складу сучасної української мови*, Київ 2019, с. 30; Н. Семен, К. Тополюк, *Інноваційна лексика в мові сучасних веб-медіа (на прикладі інтернет-варіанту газети „День”)*, „Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Серія: Журналістські науки”, 2020, вип. 4, с. 205–210; Ж. Колоїз, *Українська неологія: здобутки та перспективи*, „Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Філологія. Мовознавство”, 2009, т. 205, вип. 92, с. 57–62; Козинець І., *Відображення війни у мові крізь призму неологізмів* [в:] „Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство”, вип. 61, т. 2, 2023, с. 135–140; Гомон А., Чернявська С., Шокуров О., *Неологізми в українській військовій термінології: лексико-семантичні особливості*, „Вчені записки Тернопільського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика”, 2023, т. 34 (73), № 1, с. 168–174.

виникають нові слова (лексичні неологізми), чи нові значення добре відомих слів (семантичні неологізми), чи деривати (словотвірні неологізми). Так формується корпус новотворів, які можна кваліфікувати як *неологізми воєнного часу*, *воєнні неологізми*, *неологізми війни*, *воєнні сленгізми-неологізми*².

Поява таких інновацій у лексиконі української мови має, на нашу думку, спонукати лексикологів-неологів переглянути „класичне” й усталене десятиліттями вчення про неологізми, яке сьогодні потребує змін у площині дефініцій термінів, оскільки реальне життя сучасної української мови випереджує правила, навіть частково заперечує їх. Наведемо енциклопедичний постулат:

Неологізм – слово, а також його окреме значення, вислів, які з’явилися в мові на даному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями (загальномовні неологізми) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські, неологізми, пор.: okazionalizm). Неологізм – категорія історично змінна, один із розрядів пасивного словника, тобто це одиниці, які ще не встигли ввійти (або вже не ввійдуть, оскільки, виникнувши, вони майже відразу ж і зникли) до активного слововжитку [розрідження наше – Г. Д.-М.]³.

Функціонування неологізмів, що виникли упродовж 2022–2023 рр. від моменту повномасштабного вторгнення в Україну російських загарбницьких військ, доводять якраз протилежне: 1) такі лексеми ніяк не можна кваліфікувати як одиниці розряду пасивного словника, які ще „не встигли ввійти або вже не ввійдуть до активного вжитку”, бо, „увірвавшись” у мовлення сучасного українця з медійного простору, *воєнні неологізми* одразу опинилися в активному лексиконі; 2) деякі новотвори, звичайно, перейдуть згодом до пасивного фонду, набудуть статусу слів-історизмів української мови, проте частина й надалі залишиться в активному лексиконі, розширивши значенневу базу і набувши похідних.

Пропоноване дослідження стосується, власне, одного з таких воєнних неологізмів – терміна *байрактарищина* – та особливостей його функціонування в мовленні сучасних українських студентів із проекцією на активне побутування цього номена в загальноновживаній сфері.

² Г. Дидик-Меуш, *Воєнні неологізми чи неологізми війни: питання точних дефініцій*, „Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae” (у друці); Т. Кремень, *Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни*, <https://www.ukrinform.ua/rubricsociety/3490258-novitni-slengizmi-neologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> [04.09.2023]; Є. Букет, *АрміяInform представляє словник неологізмів української мови*, <https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovyk-neologizmiv-ukrayinskoyi-movy/> [14.02.2024].

³ *Українська мова. Енциклопедія*, ред. В. Русанівський, Київ 2004, с. 408–409.

Наголосимо насамперед на особливості появи неологізму *байрактарщина*. Він є результатом, на нашу думку, подвійної неологізації: словотвірної (I етап) і семантичної (II етап). Спочатку в українськомовному медіапросторі з'явився неологізм *байрактар* ‘турецький ударний оперативно-тактичний середньовисотний безпілотний літальний апарат із великою тривалістю польоту і здатністю виконувати дистанційно керовані або автономні польоти’⁴ (назва виникла внаслідок метонімізації: прізвище винахідника-розробника → винахід⁵), який одразу став словом-символом українського опору під час російсько-української війни. Це спричинило надзвичайно високу частотність використання військової назви, яка за рекордно короткий час стала невіддільною частиною сучасної масової культури, а згодом і виробництва, комерції: пісні, реклама, меми, товари, мерчандайз, сувенірна монета та ін. А це, своєю чергою, спричинило нове явище, іменоване збірною назвою *байрактарщина* ‘використання теми війни та воєнних символів у медіапросторі та в комерції’ (словотвірна неологізація – I етап); дуже швидко лексема *байрактарщина* набула стійкої негативної конотації завдяки появі неосеми ‘надмірно часте використання теми війни і символів війни’, від якої одразу розвинулася неосема ‘спекулювання, паразитування на темі війни і на символах війни’ (семантична неологізація – II етап).

Неологізм *байрактарщина* утворений від основи *байрактар* + суфіксальна морфема *-щин-(а)* за аналогією до слів *шароварищина*, *радянищина*, *нелегальщина*, *піарищина*, *циганищина* та ін., що мають негативнооцінну конотацію стосовно різних суспільних явищ або виду професійної діяльності; пор. також: *паранджановищина* ‘явище в кіноіндустрії, що полягає в надмірному наслідуванні та копіюванні творчості С. Параджанова’, *подерев’янищина* ‘явище в сучасній масовій літературі, що полягає в надмірному й недоцільному використанні обсценної лексики (пов’язане з Л. Подерев’янським)’, *поплавищина* ‘явище в сучасній масовій культурі, що полягає в нефаховій музичній діяльності, переважно концертній (пов’язане з М. Поплавським)’ та ін. Припускають, що термін *байрактарщина* – „результат телескопії *байрактар* + *шароварищина*”⁶, що, на нашу думку, не має достатнього обґрунтування⁷ і поступається

⁴ Bayraktar TB2, <https://uk.wikipedia.org/wiki?curid=2927236> [14.02.2024].

⁵ Брати Байрактар: гроші не пріоритет, наша підтримка на боці України, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62601971> [10.08.2023].

⁶ А. Сапельцева, *Морфологічні особливості неологізмів ЗМІ у сучасній англійській та українській мовах*, Київ 2023, с. 21, <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/3842> [18.10.2023].

⁷ Л. Рибачківська, *Зіставний аналіз способів творення відомічних похідних у словотвірних гніздах із вершинами-онімами в українській та англійській мовах*, „Південний архів. Збірник наукових праць. Філологічні науки”, 2016, № 67, с. 186; Л. Рибачківська, *Словотвірні гнізда з вершинами-онімами в українській та англійській мовах*:

очевидному застосуванню наведеної вище продуктивної словотвірної моделі. Отож суфіксальний дериват *байрактарищина* та інші неологізми такої моделі підтверджують думку про те, що „останнім часом спостерігається реактуалізація суфікса *-щина* для творення збірних найменувань стосовно того чи того суспільного явища”⁸.

Сучасний новотвір *байрактарищина*, як свідчить опитування студентів⁹, вийшло поза межі спілкування у сфері української масової культури і на сьогодні має більш широке, узагальнювальне значення:

1) „байрактарищина – вузькість погляду, одностороннє сприйняття подій (насамперед війни) і примітивне їх тлумачення” (Юлія В.);

2) „байрактарищина – це тоді, коли виконуєш свою роботу будь-як” (Мілена Д.);

3) „байрактарищина – спосіб керівництва компанією чи якимось проектом хаотично, без будь-якого плану” (Роксолана Р.) та ін.

Це свідчить про III етап неологізації – подальшу неосемантизацію активно вживаного неологізму, появу нових сем (або неосем) у слові *байрактарищина* і подальшого розширення завдяки цьому сфери його використання. Подамо ці неосеми:

- ‘паразитизування’: „байрактарищина – явище, яке є синонімом до паразитування на війні, на військовій тематиці” (Ярина І.);
- ‘приниження’: „байрактарищина принижує наш культурний спадок, тобто історію, а також є приниженням усього, що живе сьогодні” (Ірина О.);
- ‘знецінення’, ‘зневага’: „байрактарищина – це знецінення та зневага страшних реалій російсько-української війни” (Христина К.); „байрактарищина означає певну розмитість розуміння складності війни, бо коли слухати байрактарні пісні, то можна забути, якою ціною дається нам війна і наша безпека, це знецінення нашої боротьби на фронті і в тилу” (Іванна Р.);
- ‘відраза’: „байрактарищина своєю дешевою масовістю призводить тільки до відрази” (Анастасія Б.);

контрастивний аспект: дис. ... канд. філол. наук, Київ 2017, с. 149; А. Бездітко, *Явище телескопії як новітній метод словотворення в англomовному середовищі*, „Вчені записки Тернопільського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації”, 2020, вип. 31(70), № 2, ч. 2, с. 16–21.

⁸ П. Білоусенко, *Збірні назви з суфіксом -чина (-щина) в історії української мови*, „Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації”, 2011, вип. 24, с. 59; П. Білоусенко, В. Німчук, *Нариси з історії українського словотворення (суфікс -ина)*, Запоріжжя–Ялта–Київ 2009.

⁹ В опитуванні, яке авторка провела упродовж вересня 2023 року, узяли участь 68 студентів 2–3 курсів різних вишів м. Львова.

- ‘нажива’: „байрактарщина – слово характеризує людей, які хочуть нажитися на трендах, які з’явилися в час російсько-української війни” (Олександр Г.);
- ‘недоречний патріотизм’: „байрактарщина – це вид поп-музики, яка створена у війну і є нібито й непогана, а в підсумку шкідлива своїм занадто сильним чи недоречним патріотизмом” (Анастасія Б.);
- ‘попсовість’: „байрактарщина для мене – це те саме, що попсовість, усе, що низького рівня” (Віталій М.);
- ‘обмеженість’: „Назвати свого пса Байрактарчик – це тотальна байрактарщина, це обмеженість твого мислення навіть у побуті” (Олександра К.);
- ‘меншовартість’: „байрактарщина викликає почуття меншовартості, яке і так часто наші вороги насаджують нам, українцям, а тут ми самі в собі його хочемо розвивати” (Софія Ш.);
- ‘піар’: „байрактарщина – це піар на українській культурі або цькування війною” (Неоніла Н.);
- ‘спотворення’: „на мою думку, байрактарщина – то навмисне і, можливо, навіть ненавмисне спотворення того, що ми сприймаємо серйозно” (Галина В.);
- ‘хайп’: „байрактарщина – використання російсько-української війни у комерційній діяльності, це хайп на темі війни” (Єлизавета З.);
- ‘комічність’: „байрактарщина – висвітлення російсько-української війни лише з комічного боку, і така комічність тільки знецінює роботу ЗСУ” (Єлизавета З.); „байрактарщина – це комічність у висловлюваннях на тему російсько-української війни” (Мирослав М.).

Семантика неологізму *байрактарщина*, як свідчить зібраний нами матеріал, зазнає енантіосемії, адже слово може характеризувати не тільки негативні емоції, а й позитивні тенденції. У другому випадку новотвір *байрактарщина* реалізує такі неосеми:

- романтизація війни: „Треба визнати, що байрактарщина сприяє романтизації війни, ЗСУ, наших воїнів, а це, як каже моя мама, великий плюс” (Арсен Х.);
- дистанціювання від війни: „Коли ми в шоці від новин про війну, треба від неї дистанціюватися, аби відновити сили. Тоді допомагає байрактарщина, наприклад у музиці, і стрес потрохи зникає” (Олексій А.);
- підняття / підтримка національного духу: „Але є і позитив у байрактарщини – підняття національного духу. Так було під час всіх війн, просто по-різному” (Анна А.); „Пісня „Україна переможе” – хороший приклад байрактарщини, що дала підтримку тоді, коло це було дуже потрібно” (Софія Г.);

- оптимізм: „не знаю, може, моя думка не популярна, але байрактарщина потрібна, вона вселяє оптимізм, часто у безвихідних ситуаціях під час війни” (Христина Ж.);
- патріотизм: „слово „байрактарщина” характеризує новий стиль, основними ознаками якого прояв патріотизму, наприклад фрази „Доброго вечора, ми з України”, „Рускій корабль...” та ін. То є позитивна дія на людей” (Софія Г.).

Про належність слова *байрактарщина* ‘пісня, автор якої паразитує на темі війни, спрощено описує її’ до активного лексикону свідчить і той факт, що існують синонімічні вирази на окреслення одного і того ж поняття. Вище вже було наведено цитату зі словосполученням *байрактарна пісня*: „байрактарщина означає певну розмитість розуміння складності війни, бо коли слухати байрактарні пісні, то можна забути, якою ціною дається нам війна і наша безпека, це знецінення нашої боротьби на фронті і в тилу” (Іванна Р.).

У мовленні студентів засвідчено також вирази *байрактарна музика*. Оказіональним є словотвірний варіант *байрактарська пісня*: „зараз багато примітивних пісень, які можна назвати байрактарськими піснями; це низькопробні пісні з примітивними словами про війну та простенькою мелодією” (Олена Т.). До цієї групи належить і вираз *байрактарний маскульт* ‘масова культура’¹⁰.

Необхідно зауважити, що похідний прикметник *байрактарний* реалізує іронічну конотацію тільки в переносному значенні. Він, проте, функціонує у медіадискурсі також і в прямому значенні без будь-яких стилістичних ремарок, як-от: *байрактарні гривні* ‘кошти, зібрані на закупівлю байрактарів’: „Притула повідомив, що фонд за 600 мільйонів „байрактарних” гривень був придбаний (точніше, взятий у безстрокову оренду) супутник радарного спостереження ICEYE”¹¹.

Особливу увагу привертає той факт, що з-поміж відповідей про функціонування терміна *байрактарщина* трапилася одна, цілком відмінна від інших. Інформатор (17-річний студент) трактує це слово як топонім і стверджує: „Більшість людей думає, що байрактарщина – це край, де ті самі байрактари виробляють. На мою думку, це не так. Байрактарщина – це той край, в якому ми використовуємо цю техніку і виганяємо „паршивого ворога” з наших земель. Нашій Байрактарщині я протиставляю Московщину – край нашого ворога” (Вадим К.). Показовим для підсилення висловленої думки є використання антоніма-топоніма *Московищина*.

¹⁰ Л. Зданевич, *Шароварищина: погибель чи панацея для української музики*, <https://liroom.com.ua/music/sharovarshchyna/> [10.07.2023].

¹¹ С. Лук’янчук, *Для США їхні супутникові знімки – надсекретна інформація*, <https://texty.org.ua/articles/107543/suputnyk-nash-zavdyaky-prydbanomu-za-narodni-hroshi-aparatu-iceye-ukrayina-otrymaye-bezcinni-rozvidualni-dani/> [05.09.2022].

Таке „несподіване” тлумачення неологізму *байрактарищина* має своє логічне пояснення і цілком можливе для носія мови відповідно до аналогічного явища, що має давню історію. Суфікс збірності *-щина* присутній ще в дериватах праслов’янської доби і з тим же загальним значенням закріпився в новотворах наступних періодів розвитку української мови¹². Найбільш яскраво семантика збірності виявлена в топоструктурах, утворених від посесивних прикметників за належністю земель, територій певним особам; такі давні назви (зафіксовані вже в текстах XIV ст.) набули „значення релятивної просторової абстракції, ставши формантом найменувань об’єктів, які не були точно окреслені на терені, тобто земельних ділянок, володінь”¹³; наприклад: *Василевищина, Степановищина, Тихівщина* та ін. Від XVI ст. суфікс *-щина* розширює семантику й утворює вже назви населених пунктів, навіть більших територій. Такі топоніми спочатку мали прозору вказівку на належність комусь, із часом така семантика поступово зневиразнилася, а значення збірності збереглося (про що свідчать тексти XVIII ст.) аж до сьогодні: *Одещина, Слобожанищина, Закерзонищина* (частіше *Закерзоння*) та ін.¹⁴. Можна констатувати цілковиту втрату семи ‘належність окремій особі чи групі осіб’ і реалізацію семи ‘збірність за родом діяльності, соціальним станом та ін.’: *монастирищина, попівщина* та ін.

Спостерігаючи за мовленням у медіапросторі, можемо констатувати „повернення” суфіксові *-щина* його первісного значення ‘належність конкретній особі’; причому значення збірності збережене, адже такі лексеми стосуються переважно суспільних явищ, зумовлених діяльністю тієї чи тієї особи, відомої та популярної в масмедіа: *азарівщина / азаровищина* (від прізвища прем’єрміністра М. Азарова), *аваківщина* (від прізвища А. Авакова, одіозного міністра внутрішніх справ), *кернесівщина* (від прізвища Г. Кернеса, багатолітнього мера Харкова). Так „абстраговані назви, що іменують сукупність певних рис, ознак, які мають зв’язок із конкретною людиною (державним діячем, партійним лідером, історичною особою чи й просто авантюристом), набувають статусу явища-характеристики”¹⁵, за способом творення це відпрізвищеві назви, семантика яких – негативна чи різко негативна¹⁶.

¹² П. Білоусенко, *op. cit.*, с. 56.

¹³ З. Франко, *Словотворчі типи мікротопонімів староукраїнської мови XIV–XV ст.*, “Мовознавство”, 1984, № 4, с. 44–50.

¹⁴ *Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини та Любачівщини*, ред. П. Потічний, В. В’ятрович, Торонто–Львів 2003.

¹⁵ П. Білоусенко, *op. cit.*, с. 59.

¹⁶ О. Стишов, *Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі засобів масової інформації)*, Київ 2005, с. 139.

Як бачимо, слова на *-щина* функціують у сучасному українському лексиконі і як стилістично нейтральні топоніми (наприклад, локативи *Сумщина, Одещина, Катеринославищина* та ін.), і як стилістично марковані апелятиви (*шароварищина, байрактарищина*).

Отож неологізм *байрактарищина* закріпився в лексиконі сучасної української мови, зумівши вийти з категорії емоційно-експресивних okazіonal'nykh утворень, чого не можемо сказати про *чорнобаїти, джавелінити, вогнехреща, бавовнятко* та ін.¹⁷

Насамкінець підсумуймо, що корпус неологічної лексики української мови за 2022–2023 рр. виникає як за рахунок використання цілком нових одиниць, так і завдяки питомо українським лексичним і словотвірним ресурсам. З огляду на позамовні фактори значна кількість українських новотворів має емоційно-оцінну модальність, а сам процес появи таких лексем кваліфікують як явище „переважно семантичної та емоційно забарвленої неологізації”¹⁸. Український медіадискурс і надалі залишається надійним джерелом для виявлення та вивчення лексичних інновацій, що з’являються в нашій мові під час російсько-української війни.

Література / References

- Бездітко А., *Явище телескопії як новітній метод словотворення в англомовному середовищі*, „Вчені записки Тернопільського національного університету ім. Б. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації”, 2020, вип. 31 (70), № 2, ч. 2, с. 16–21 [Bezditko A., *Âviše teleskopii âk novitnij metod slovotvorennâ v angloimovnomu seredoviši*, „Včeni zapiski Ternopil's'kogo nacional'nogouniversitetu im. V. I. Vernads'kogo. Seriâ: Filologîâ. Social'ni komunikaciï”, 2020, vip. 31 (70), № 2, č. 2, s. 16–21].
- Білоусенко П., Німчук В., *Нариси з історії українського словотворення (суфікс -ина)*, Запоріжжя–Ялта–Київ 2009 [Bilousenko P., Nimčuk V., *Narisi z istorii ukrâins'kogo slovotvorennâ (sufiks -ina)*, Zaporizhâ–Âlta–Kiïv 2009].
- Білоусенко П., *Збірні назви з суфіксом -чина (-щина) в історії української мови*, „Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації”, 2011, вип. 24, с. 56–61 [Bilousenko P., *Zbirni nazvi z sufiksom -čina (-šina) v istorii ukrâins'koï movi*, „Naukovij visnik Užgorods'kogo universitetu. Seriâ: Filologîâ. Social'ni komunikaciï”, 2011, vip. 24, s. 56–61].
- Букет Є., *АрміяInform представляє словник неологізмів української мови*, <https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovyk-neologizmiv-ukrayinskoyi-movy/> [20.09.2023] [Buket Ê., *ArmiâInform predstavlâê slovník neologizmiv*

¹⁷ Див. дет.: Є. Карпіловська, *op. cit.*

¹⁸ Гладченко А., Комарова О., *Неологізація лексики у період російсько-української війни*, „Вчені записки Тернопільського національного університету ім. Б. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика”, 2023, т. 34(73), № 1, с. 8.

ukraïns'koï movi, <https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovyk-neologizmiv-ukrayinskoyi-movy/> [20.09.2023]].

- Гладченко А., Комарова О., *Неологізація лексики у період російсько-української війни*, „Вчені записки Тернопільського національного університету ім. Б. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика”, 2023, т. 34 (73), № 1, с. 7–13 [Gladchenko A., Komarova O., *Neologizaciâ leksiki u period rosij's'ko-ukraïns'koï vijni*, „Včeni zapiski Ternopil's'kogo nacional'nogo universitetu im. V. I. Vernads'kogo. Seriâ: Filologîâ. Žurnalistika”, t. 34 (73), № 1, 2023, s. 7–13].
- Гомон А., Чернявська С., Шокуров О., *Неологізми в українській військовій термінології: лексико-семантичні особливості*, „Вчені записки Тернопільського національного університету ім. Б. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика”, 2023, т. 34 (73), № 1, с. 168–174. [Gomon A., Černâvs'ka S., Šokurov O., *Neologizmi v ukraïns'kij vijs'kovij terminologii: leksiko-semantični osoblivosti*, „Včeni zapiski Ternopil's'kogo nacional'nogo universitetu im. V. I. Vernads'kogo. Seriâ: Filologîâ. Žurnalistika”, 2023, t. 34 (73), № 1, s. 168–174].
- Дидик-Меуш Г., *Воєнні неологізми чи неологізми війни: питання точних дефініцій*, „Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae” (у друці) [Didik-Meuš G., *Voënni neologizmi či neologizmi vijni: pitannâ točnih definicij*, „Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae” (u druci)].
- Довбня Л., Товкайло Т., *Неологізми та їх відтворення в інтернетних засобах масової комунікації*, „Соціум. Документ. Комунікація”, 2022, вип. 14, с. 290–232 [Dovbnâ L., Tovkajlo T., *Neologizmi ta ih vidtvorennâ v internetnih zasobah masovoï komunikacii*, „Socium. Dokument. Komunikaciâ”, 2022, vip. 14, s. 290–232].
- Зданевич Л., *Шароварицина: погибель чи панацея для української музики*, <https://liroom.com.ua/music/sharovarshchyna/> [10.07.2023] [Zdanevič L., *Šarovaršina: pogibel' či panaceâ dlâ ukraïns'koï muziki*, <https://liroom.com.ua/music/sharovarshchyna/> [10.07.2023]].
- Карпіловська Є., *Українська мова у вирі суспільних подій кінця XX – початку XXI століть: нові ресурси мовомислення* [в:] Мовознавча комісія НТШ. З історії людей та ідей, відп. ред. Г. Дидик-Меуш, Львів 2023 [Karpilovs'ka Ê., *Ukraiïns'ka mova u viri suspil'niĥ podij kincâ XX – počatku XXI stolit': novî resursi movomislennâ* [v:] *Movoznavčâ komisiâ NTŠ. Z istoriï lûdej ta idej*, відп. red. G. Didik-Meuš, L'viv 2023].
- Колоїз Ж., *Українська неологія: здобутки та перспективи*, „Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Філологія. Мовознавство”, 2009, т. 105, вип. 92, с. 57–62 [Koloïz Ž., *Ukraiïns'ka neologiâ: zdobutki ta perspektivi*, „Naukovî pracî Čornomors'kogo deržavnogo universitetu imeni Petra Mogili. Seriâ: Filologîâ. Movoznavstvo”, 2009, t. 105, vip. 92, s. 57–62].
- Козинець І., *Відображення війни у мові крізь призму неологізмів*, „Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство”, 2023, вип. 61, т. 2, с. 135–140 [Kozinec' Î., *Vidobražennâ vijni u movi kriz' prizmu neologizmiv*, „Aktual'ni pitannâ humanitarnih nauk. Movoznavstvo. Lîteraturoznavstvo”, 2023, vip. 61, t. 2, s. 135–140].
- Кремін' Т., *Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни*, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> [04.09.2023] [Kremîn' T., *Novitni slengizmi-neologizmi – movne viddzerkalennâ vijni*, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> [04.09.2023]].
- Лук'янчук С., *Для США їхні супутникові знімки – надсекретна інформація*, <https://texty.org.ua/articles/107543/suputnyk-nash-zavdyaky-prydbanomuz-za-narodni-hroshi-aparat>

- u-iceye-ukrayina-otrymaye-bezcinni-rozviduvalni-dani/ [05.09.2022] [Luk`ančuk S., *Dlâ SŠA iħni suputnikovî zñimki – nadsekretna informaciâ*, <https://texty.org.ua/articles/107543/suputnyk-nash-zavdyaky-prydbanomu-za-narodni-hroshi-aparatu-iceye-ukrayina-otrymaye-bezcinni-rozviduvalni-dani/> [05.09.2022]].
- Рибачківська Л., *Зіставний аналіз способів творення відомісних похідних у словотвірних гніздах із вершинами-онімами в українській та англійській мовах*, „Південний архів. Збірник наукових праць. Філологічні науки”, 2017, вип. LXVII, с. 186–189 [Ribačkivs'ka L., *Zistavnij analiz sposobiv tvorennâ vidonimnih poхідnih u slovotvirnih gnizdahiz veršinami-onimami v ukraїns'kij ta anglijs'kij movah* [v:] „Pivdennij arhiv. Zbirnik naukovih prac'. Filologični nauki”, 2017, vip. LXVII, s. 186–189].
- Рибачківська Л., *Словотвірні гнізда з вершинами-онімами в українській та англійській мовах: контрастивний аспект: дис. ... канд. філол. наук*, Київ 2017 [Ribačkivs'ka L., *Slovotvirni gnizda z veršinami-onimami v ukraїns'kij ta anglijs'kij movah: kontrastivnij aspekt: dis. ... kand. filol. nauk*, Kіiv 2017].
- Сапельцева А., *Морфологічні особливості неологізмів ЗМІ у сучасній англійській та українській мовах*, Київ 2023, <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/3842> [18.10.2023] [Sapel'ceva A., *Morfologični osoblivosti neologizmiv ZMĭ u sučasnij anglijs'kij ta ukraїns'kij movah*, Kіiv 2023, <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/3842> [18.10.2023]].
- Семен Н., Тополук К., *Інноваційна лексика в мові сучасних веб-медіа (на прикладі інтернет-варіанту газети „День”)*, „Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. Серія: Журналістські науки”, 2020, вип. 4, с. 205–210 [Semen N., Topoluk K., *Innovacijna leksika v movi sučasnih veb-media (na prikladi internet-variantu gazetĭ „Den”)*, „Visnik Nacional'nogo universitetu „L'vivs'ka politehnika”. Seriâ: Žurnalist's'ki nauki”, 2020, vip. 4, s. 205–210].
- Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини та Любачівщини*, ред. П. Потічний, В. В'ятрович, Торонто–Львів 2003 [Spogadi voâkiv UPA ta učasnikiv zbrojnogo pidpillâ L'vivšini ta Lûbačivšini, red. P. Potičnij, V. V`âtrovič, Toronto–L'viv 2003].
- СТИШОВ О., *Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі засобів масової інформації)*, Київ 2005 [Stišov O., *Ukraїns'ka leksika kincâ XX stolittâ (na materialĭ zasobiv masovoï informacĭi)*, Kіiv 2005].
- СТИШОВ О., *Динаміка лексичного складу сучасної української мови*, Київ 2019 [Stišov O., *Dinamika leksičnogò skladu sučasnoï ukraїns'koï movi*, Kіiv 2019].
- Українська мова. Енциклопедія*, ред. В. Русанівський, Київ 2004 [Ukraїns'ka mova. Enciklopediâ, red. V. Rusanivs'kij, Kіiv 2004].
- Франко З., *Словотворчі типи мікропонімів староукраїнської мови XIV–XV ст.*, „Мовознавство”, 1984, № 4, с. 44–50 [Franko Z., *Slovotvorčĭ tipi mikrotoponimiv staroukraїns'koï movi XIV–XV st.*, „Movoznavstvo”, 1984, № 4, s. 44–50].
- Urban Dictionary, <https://www.urbandictionary.com/> [01.11.2023].

Hanna Dydyk-Meush

Neologisms of War: Functionality of the Concept of “Bayraktarshchyna”

Based on a survey of Ukrainian students (2022–2023) this paper analyzes the features of new words which appeared in the Ukrainian lexicon over the initial year and a half of the Russian invasion. Neologisms appear especially often in media discourse. The Ukrainian media discourse allows for a most complete and accurate description of new phenomena in the vocabulary of the modern Ukrainian language. Thanks to such research, it is possible to obtain additional information about the linguistic picture of the world of modern Ukrainians.

Our research is based on one neologism, *bayraktarshchyna*. This word illustrates a very interesting phenomenon of the lexical system, the semantic and word-formation neologization from the original neologism *Bayraktar*. Neologisms of war (like *bayraktarshchyna*) do not belong to passive vocabulary; they immediately become part of the active vocabulary. They become polysemantic and acquire an evaluative connotation, which is largely negative.

In our example, the word *bayraktarshchyna* referred to frequent use of war memes. At the next stage of development, it took on a new negative connotation – primitivization in the use of war memes, debasement, humiliation, symbolizing an insult to Ukrainian defenders and at the same time an insult to all Ukrainians. Other negative neosemes were: parasitism in war, gains from trade in war, disregard for history, culture and morality, etc. However, the neologism *bayraktarshchyna* has a positive neoseme as well: support for the fighting spirit of Ukrainians, faith in victory over the enemy, optimism, humour, comism, etc. The coincidence of positive and negative connotations in the same word is an example of enantiosemy.

The lexeme *bayraktarshchyna* is formed using the suffix *-shchyna*. This Proto-Slavic suffix has several meanings in modern Ukrainian derivatology. That is why the word *bayraktarshchyna* can mean territory, region and belong to the category of toponyms (*Odeshchyna*, *Poltavshchyna*, etc). In modern media discourse it has an antonym: *moskovschyna* ‘enemy territory, foreign territory’.

Ukrainian media discourse remains a reliable source for identifying and studying lexical innovations that arose in the modern Ukrainian language during the Russian-Ukrainian war.

Keywords: Ukrainian media discourse, linguistic picture of the world, semantic and word-formation neologization, neologism, neoseme, lexical innovations

Neologizmy czasu wojny: funkcjonalność konceptu „bajraktarszczyna”

Niniejsze opracowanie opiera się na materiałach pochodzących z badania ankietowego przeprowadzonego wśród ukraińskich studentów (2022–2023) i przedstawia analizę cech nowych słów, które pojawiły się w leksykonie ukraińskim na przestrzeni pierwszego półtora roku rosyjskiej inwazji. Bardzo często w dyskursie medialnym pojawiają się neologizmy. Ukraiński dyskurs medialny daje możliwość pełnego i dokładnego opisu nowych zjawisk w rozwoju słownictwa współczesnego języka ukraińskiego. Dzięki takim badaniom możliwe jest uzyskanie dodatkowych informacji na temat językowego obrazu świata współczesnych Ukraińców.

W artykule skupiam się na jednym neologizmie, *bajraktarszczyna*. Wyraz ten ilustruje bardzo ciekawe zjawisko systemu leksykalnego, tj. neologizację semantyczną i słowotwórczą wywodzącą się z pierwotnego neologizmu *Bayraktar*. Neologizmy wojenne (do których zalicza się *bajraktarszczyna*) nie należą do słownika biernego, stają się częścią aktywnego słownictwa, ponadto cechuje je wieloznaczność i konotacje wartościujące, w dużej mierze negatywne.

Początkowo wyraz *bajraktarszczyna* oznaczał częste używanie memów wojennych. Na kolejnym etapie rozwoju nabrał zaś nowego, negatywnego wydźwięku – prymitywizacji w posługiwaniu się memami wojennymi, poniżenia, upokorzenia, symbolu obrazu ukraińskich obrońców i jednocześnie wszystkich Ukraińców. Pojawiły się także neosemy negatywne: pasożytnictwo na wojnie, zyski z handlu na wojnie, lekceważenie historii, kultury i moralności, etc. Neologizm *bajraktarszczyna* ma jednak również pozytywny neosem: wsparcie dla ducha walki Ukraińców, wiara w zwycięstwo nad wrogiem, optymizm, humor, komizm etc. Współwystępowanie pozytywnych i negatywnych konotacji w tym samym wyrazie jest przykładem enantiosemy.

Leksem *bajraktarszczyna* tworzy się za pomocą przyrostka *-szczyna*. Ten prastłowiański przyrostek ma kilka znaczeń we współczesnym słowotwórstwie. Dlatego słowo *bajraktarszczyna* [„bajraktarszczyna”] może oznaczać terytorium, region i należeć do kategorii toponimów (jak *Odeszczyna*, *Połtawuszczyna* etc.). We współczesnym dyskursie medialnym istnieje antonim wobec takiego znaczenia – wyraz *moskowszczyna*, oznaczający „terytorium wroga, terytorium obce”.

Ukraiński dyskurs medialny pozostaje wiarygodnym źródłem do identyfikacji i badania innowacji leksykalnych, które powstały we współczesnym języku ukraińskim podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej.

Słowa kluczowe: ukraiński dyskurs medialny, językowy obraz świata, neologizacja semantyczna i słowotwórcza, neologizm, neosem, innowacje leksykalne

Розмовники воєнного часу

Розмовники як жанр – цікаве лінгвістичне явище, відоме ще з давніх століть. Перший український розмовник засвідчено наприкінці XVI – на початку XVII ст.¹ Оригінал рукописної пам'ятки „Розмова – Бєсьда” зберігається у Французькій національній бібліотеці в Парижі під шифром: SL n07; № 2.290, фотокопія – в Інституті українознавства АН України ім. І. Крип'якевича у Львові. Протягом тривалого часу пам'ятка була маловідомою. Її коротко охарактеризували І. Білодід² та М. Жовтобрюх³. Авторство розмовника приписують Івану Ужевичу⁴. Прототипом слугувала праця, укладена з метою навчати французької мови антверпенських студентів та купців.

Первісно аудиторія користувачів, зміст розмовників значно відрізнялися від наповнення й аудиторії розмовників, які виникли в час війни. У сучасному світі розмовники досить поширене явище. Засвідчено велику кількість перевидань, а також серії розмовників одного видавництва, у яких змінюється лише мова перекладу.

Поза увагою дослідників залишаються цікаві праці – розмовники, які виникають як реакція на кризову ситуацію, а саме розмовники воєнного часу. Історія повторюється, і можемо стверджувати, що під час Другої світової війни також були розмовники, які відображали реалії кризових подій. Йдеться про німецько-російсько-українсько-польський розмовник⁵,

¹ О. Петегирич, „Розмова” як тип українського словника-розмовника, „Вісник Львівського університету. Серія філологічна”, 1997, вип. 27, с. 39–42.

² І. Білодід, *Києво-Могилянська академія в історії східнослов'янських літературних мов*, Київ 1978.

³ М. Жовтобрюх, *Будова і лексична характеристика українського розмовника кінця XVI ст.* [в:] *Питання східнослов'янської лексикографії XI–XVIII ст. Матеріали симпозіуму*, Київ 1979, с. 50–58.

⁴ М. Мозер, Чи „Розмова – Бєсьда” Івана Ужевича написана під впливом польських зразків? [в:] *Писемні пам'ятки: сучасне прочитання*, відп. ред. Г. Дидик-Меуш, Львів 2011, с. 16–27; D. Bunčić, H. Keipert, *Розмова – Бєсьда. Das ruthenische und kirchenslavische Berlaimont-Gesprächsbuch des Ivan Uževyč*, München 2005.

⁵ *Bilder-Wörterbuch zur Verständigung ohne Sprachkenntnisse. Dreisprachen-Ausgabe: Deutsch – Russisch – Ukrainisch – Polnisch*, Breslau 1943.

опублікований на території тодішньої Німеччини під час Другої світової війни. Таку серію розмовників видавав Інститут Східної Європи, заснований 8 квітня 1918, через місяць після укладення Брестського миру між Німеччиною і Російською Соціалістичною Федеративною Радянською республікою (РСФРР). Проте якщо раніше (1940) це були двомовні розмовники (німецько-український, німецько-польський), то в 1943 році фіксуємо чотиримовні розмовники (на одному з яких бачимо означення цільової аудиторії – для остарбайтерів).

Як зазначено в розмовнику, „при допомозі цього словаря можна вести розмову, показуючи на відповідний рисунок і на другу стрічку підпису”⁶.

За структурою в розмовнику виокремлено 8 частин без назви, нумерацію позначено римськими цифрами. У межах цих восьми частин фіксуємо менші підгрупи. Формулювання назв підгруп не характеризується однотипністю. З одного боку, це назви певних тематичних груп: *звірята, числа*, а з іншого – назви ситуацій: *У коваля...*, *У стельмаха...* тощо.

Основну увагу в розмовнику приділено сільськогосподарській роботі: *Обробка й засів, Жнива, Сіно, Ріпак*. Останній розділ словника містить загальні поняття: *означення місяця; візвання-заклики; питання; недуги*⁷.

Мікроструктура розмовника містить малюнки, німецькі слова з перекладом трьома мовами, транскрипцію, словосполучення, речення.

Що вражає з мовного боку, то це величезна кількість спонукальних і запитальних речень: *Чому ти не працюєш?, Що сталося?, Хто розуміє по німецьки?, Спокій!, Слухати!, Копай!, Шуфлюй!, Роби скоріше!, Стій!, Уважай!, Роби так, як я тобі показую!, Перить свої сорочки, білля, скарпетки!, Зашивайте діри!, Зацеруйте!, Вари сніданя* тощо.

За кожним словником – людина. Розмовник дає нам сумний портрет остарбайтера, але цікавий матеріал з мовного погляду.

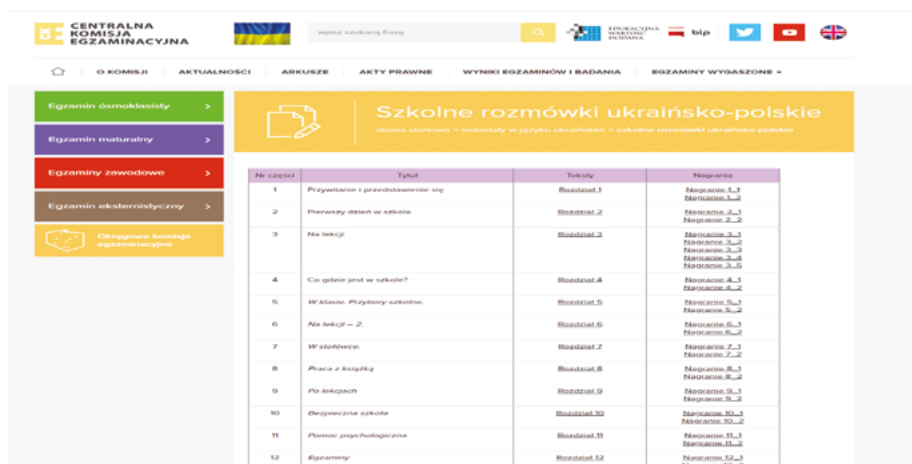
Російсько-українська війна спричинила появу нового типу розмовників: розмовників для адаптації українських дітей у школах за кордоном. Такі праці з’явилися в різному форматі, здебільшого електронному, у багатьох країнах. Нашу увагу привернув розмовник „Szkolne rozmówki ukraińsko-polskie. Materiał pomocniczy dla nauczycieli nieznających języka ukraińskiego, którzy pracują z uczniami z Ukrainy”⁸ авторства Катажини Якубовської-Кравчик, Світлани Романюк, Марти Замбжицької. Детальну рецензію на цей розмовник

⁶ *Bilder-Wörterbuch zur Verständigung ohne Sprachkenntnisse...*, с. 126.

⁷ *Ibidem*, с. 117.

⁸ К. Jakubowska-Krawczyk, S. Romaniuk, M. Zambrzycka, *Szkolne rozmówki ukraińsko-polskie. Materiał pomocniczy dla nauczycieli nieznających języka ukraińskiego, którzy pracują z uczniami z Ukrainy*, Warszawa 2022, <https://cke.gov.pl/materialy-w-jezyku-ukrainskim/szkolne-rozmowki-ukrainsko-polskie/> [10.08.2023].

авторка опублікувала у збірнику наукових праць „Теорія і практика викладання української мови як іноземної”⁹.

The screenshot shows the website of the Centralna Komisja Egzaminacyjna (Central Examination Commission). The main heading is 'Szkolne rozmówki ukraińsko-polskie' (School conversations Ukrainian-Polish). Below the heading is a table with 12 rows, each representing a conversation topic. The table has four columns: 'Nr części' (Part number), 'Tytuł' (Title), 'Tematyka' (Topic), and 'Nagrody' (Rewards).

Nr części	Tytuł	Tematyka	Nagrody
1	Przywitania i przedstawienie się	Rozmowa 1	Nagrody 1.1 Nagrody 1.2
2	Planowany dzień w szkole	Rozmowa 2	Nagrody 2.1 Nagrody 2.2
3	Na lekcji	Rozmowa 3	Nagrody 3.1 Nagrody 3.2 Nagrody 3.3 Nagrody 3.4 Nagrody 3.5
4	Co gdzie jest w szkole?	Rozmowa 4	Nagrody 4.1 Nagrody 4.2
5	W klasie. Przygotowywanie	Rozmowa 5	Nagrody 5.1 Nagrody 5.2
6	Na lekcji – 2	Rozmowa 6	Nagrody 6.1 Nagrody 6.2
7	W bibliotece	Rozmowa 7	Nagrody 7.1 Nagrody 7.2
8	Po lekcjach	Rozmowa 8	Nagrody 8.1 Nagrody 8.2
9	Po lekcjach	Rozmowa 9	Nagrody 9.1 Nagrody 9.2
10	Bezpieczna szkoła	Rozmowa 10	Nagrody 10.1 Nagrody 10.2
11	Planowa psychologiczna	Rozmowa 11	Nagrody 11.1 Nagrody 11.2
12	Examinacja	Rozmowa 12	Nagrody 12.1 Nagrody 12.2

Розмовник опубліковано як рекомендацію для польських освітян у роботі з українськими учнями. У березні 2022 року праця з'явилася на сайті Центральної екзаменаційної комісії (Centralna Komisja Egzaminacyjna) і стала помічним матеріалом як для польських учителів, які працювали з українськими школярами, так і для українських учнів.

Ситуативно-тематичний принцип розміщення матеріалу дає змогу покрити основні потреби обох сторін навчального процесу (учителів та учнів). Посібник складається з 12 частин: 1. Привітання і представлення себе. 2. Перший день у школі. 3. На лекції (1). 4. Що де є в школі? 5. У класі. Шкільне приладдя. 6. На лекції (2). 7. У їдальні. 8. Робота з книжкою. 9. Після лекцій. 10. Безпечна школа. 11. Психологічна допомога. 12. Екзамени.

Перевагою електронної версії розмовника є його доступність і можливість скористатися не лише текстами чи перекладом, а й аудіозаписами, які супроводжують кожну частину.

Авторки розмовника базували практичне застосування матеріалу на добрій науковій основі. Про це свідчить структура посібника, використання транслітерації (ISO 9), подання українського алфавіту супроводжує вимова (див. с. 2); лексичний мінімум до кожної теми містить переклад польською,

⁹ О. Антонів, *Новітній тип українсько-польських розмовників* (Рецензія на розмовник: Katarzyna Jakubowska-Krawczyk, Svitlana Romaniuk, Marta Zambrzycka. *Szkolne rozmówki ukraińsko-polskie. Materiał pomocniczy dla nauczycieli nieznających języka ukraińskiego, którzy pracują z uczniami z Ukrainy*, Warszawa, 2022), „Теорія і практика викладання української мови як іноземної”, 2022, вип. 16, с. 173–177.

транскрипцію, позначення наголошеного складу, укладання матеріалу від простого до складного, використання матеріалів для розвитку рецептивних та продуктивних навичок у мовленнєвій діяльності: читанні, аудіюванні, говорінні та письмі.

Принципу комунікативності відповідають а) перелік запитань, які можна почути в межах теми; б) мінідіалоги; в) фрази, що покривають мовленнєві наміри: привітатися, попрощатися, представити себе, висловити пораду, заборону, прохання, підтримку. Формуванню комунікативної компетентності розуміння тексту сприяють вміщені короткі тексти. Діалоги і тексти відтворено у транскрипціях, що значно спрощує роботу вчителя, якому треба швидко навчитися читати українською.

Урахувавши екстралінгвальну ситуацію, колеги ввели до складу розмовника матеріал, що стосується психологічного стану дитини:

- *Якщо у тебе є проблеми зі спілкуванням польською мовою, ми тобі допоможемо.*
- *Я хочу тобі допомогти.*
- *Я хочу з тобою порозмовляти.*
- *Всі хочуть, щоб ти добре почувався (почувалася).*
- *Чи в тебе хороші стосунки з іншими учнями?*
- *Чи колеги добре ставляться до тебе?*
- *Який в тебе сьогодні настрій?*
- *Чи щось тебе непокоїть?*¹⁰

Уперше в розмовнику введено теми: *Безпечна школа, Психологічна допомога.*

Лінгвокраїнознавчий аспект розмовника представлений на рівні фонетичному, лексичному, фраз мовленнєвого етикету, а також фонові інформації, якою українські школярі не володіють. Так, наприклад, подано інформацію про відмінну від української систему оцінювання:

У нашій школі ми ставимо оцінки від 1 до 6.

1 to ocena niedostateczna – 1 оцінка незадовільна [ocinka niezadowolna]

2 to dopuszczająca – 2 зараховано [zarachowano]

3 to dostateczna – 3 задовільна [zadowolna]

4 dobra – 4 добре [dobrze]

5 bardzo dobra – 5 відмінно [widminno]

*6 celująca – 6 відмінно з плюсом [widminno z plusom]*¹¹.

¹⁰ K. Jakubowska-Krawczyk, S. Romaniuk, M. Zambrzycka, *Szkolne rozmówki ukraińsko-polskie...*, ч. 2, с. 4.

¹¹ Ibidem, ч. 3, с. 5.

Лексику з культурним компонентом значення представлено такими власними іменами:

а) антропонімами (причому використано також демінутивні та розмовні форми як українського, так і польського іменника): *Іван (Іванко), Петро (Петрик), Сергійко; Надійка, Олена (Оленка), Софійка, Кася, Міхал, Ян;*

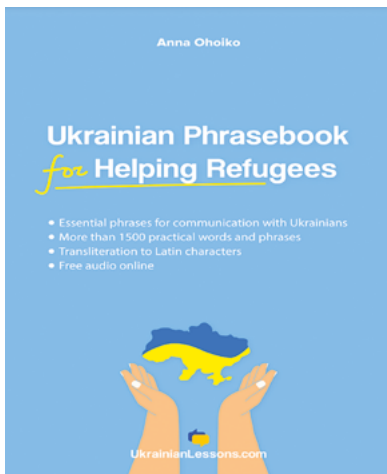
б) топонімами: *Київ, Луцьк, Львів, Варшава, Краків, Гданськ;*

в) назвами пам'ятних місць: *музей Солідарності.*

Аналіз мікро- та макроструктури розмовника дає змогу стверджувати, що він став швидкою і дуже потрібною реакцією на освітні проблеми, які виникли у зв'язку з вимушеною міграцією українських дітей за кордон.

Ще однією дуже затребуваною та цікавою працею є розмовник Анни Огойко „Ukrainian Phrasebook for Helping Refugees”¹². Він складається з 20 розділів: 1. Алфавіт. 2. Основні слова та фрази. 3. Основні потреби. 4. Допомога. 5. Правові процедури і документи. 6. Числа. 7. Почуття та емоції. 8. Надання підтримки. 9. Мова та комунікація. 10. У домі. 11. Місця й орієнтація в просторі. 12. Здоров'я. 13. Їжа. 14. Одяг. 15. Гроші. 16. Робота і зайнятість. 17. Діти. 18. Освіта. 19. Тварини. 20. Війна в Україні.

Розмовник має онлайн версію і покликання на аудіофайли до кожного розділу за QR кодом. Цільова аудиторія – усі, хто допомагає українським біженцям. Тому матеріал розміщено у 3 колонках: англійська – українська – транслітерована українська.

Introduction	6
1. Alphabet	8
2. Essential Words & Phrases	9
3. Basic Needs	21
4. Help	24
5. Legal Procedures & Documents	25
6. Using Numbers	28
7. Feelings & Emotions	37
8. Giving Support	42
9. Language & Communication	44
10. Around the house	48
11. Places & Navigation	55
12. Health	59
13. Food	66
14. Clothing	70
15. Money	73
16. Work & Employment	75
17. Children	78
18. Education	82
19. Animals	87
20. War in Ukraine	89
About the Author	92
About Ukrainian Lessons	93
More from Ukrainian Lessons	94

¹² A. Ohoiko, *Ukrainian Phrasebook for Helping Refugees: Essential phrases for communication with Ukrainians with transliteration and audio*, UkrainianLessons 2022.

Анна Огойко – філологиня, znana як авторка подкасту „Ukrainian lessons”, викладала українську на стипендії Фулбрайта в Пенсильванському університеті й має значний досвід навчання української мови як іноземної. Живе зараз у Швеції. У передмові колега зазначає, що не використовує латинки для транскрибування української в навчанні, оскільки транскрибування не дає точного звучання, але в ситуації, що склалася (йдеться про кризову ситуацію війни), швидкість комунікації важливіша, ніж якість. До деяких тем є граматичні коментарі у вільному доступі. Нові теми, які пропонує розмовник:

Почуття та емоції. *Ваше психічне здоров'я дуже важливе; Сумувати і хвилюватися – це нормально; Я відчуваю... гнів / тривогу / апатію / депресію / відчай / страх / ностальгію / оптимізм.*

Надання підтримки. *Бережи себе! / Бережіть себе!; Тримайся! / тримайся!; Я думаю про тебе / вас. Я хвилююсь за тебе / вас. Я молюся за тебе / вас. Повертайся живим і здоровим! Хай Бог береже! Все буде Україна! Україна в моєму серці! Мої молитви з Україною.*

Як бачимо, цей розмовник має не лише людське, а й людяне обличчя. Деякі фрази дуже зворушливі.

Тема „Здоров'я”, крім звичних фраз про самопочуття, містить раніше не озвучувані запитання про насильство, зґвалтування, окрему рубрику відведено коронавірусу: *ковід, коронавірус, вакцина проти коронавірусу, сертифікат про вакцинацію, симптоми коронавірусу, тест на антиген, ПЛР-тест, Ви вакциновані?, Ви бажаєте вакцинуватися?*

У розмовнику бачимо розмежування звертань на ти / ви (неофіційне / офіційне). Окремо можна виокремити речення-звертання до такої цільової аудиторії, як діти, чого раніше розмовники не фіксували: *Молодець!, Не бійся, Не плач, Ходи сюди, Все добре, Ти розумієш мене? тощо.*

Увесь 20 розділ „Війна в Україні” містить слова й фрази, пов'язані з війною. Крім загальних назв, на зразок *війна, воєнний стан, військо, армія, солдати, мир, ворог, комендантська година, сирени повітряної тривоги, окупант, геноцид, диктатор, зброя*, розмовник засвідчує багато онімів: *ООН, НАТО, Збройні Сили України (ЗСУ), Служба безпеки України, Володимир Зеленський, Володимир Путін.*

Розділ також містить фрази, до яких входить названа вище лексика: *Вчора вночі були сирени?, Ви чули сирени?, Поруч є укриття?, Яка комендантська година у вашому місті?*

Унікальною з погляду мовного матеріалу є наявність у розмовнику народних гасел і цитат, які з'явилися під час російсько-української війни і вже стали впізнаваними в публічному просторі: *Слава Україні!, Героям Слава!, Слава ЗСУ!, Україна в моєму серці, Україна переможе, „Життя переможе смерть, а світло – темряву” (Володимир Зеленський).*

На нашу думку, цей розмовник від інших, які були опубліковані в час війни, відрізняє велика увага до емоційного стану українців, намагання не лише задовольнити життєво необхідні потреби біженців, але й надати їм моральну та психологічну підтримку.

Ще одним вартим уваги розмовником є ICOON¹³ – винахід дизайнера з Берліна Госії Воррінк, яким користуються туристи й ділові люди по всьому світу. Унікальність цього розмовника, а радше піктографічного словника, полягає в тому, що це перший виготовлений екологічно графічний словник, 100% матеріалу якого підлягає переробці. Сам папір виготовлено з економією енергії та води, а ламінування книги здійснюється біорозкладною плівкою. Тож можна сказати, що ICOON іде в ногу з часом. Його аудиторія первісно – люди, які бережно ставляться до навколишнього середовища, так звані „екологічні мандрівники”. ICOON есо також містить безліч позначок зі сфери захисту навколишнього середовища та клімату, таких як символи покупок без упакування та ресторанів без відходів.

Словник містить понад 2000 символів, піктограм і фотографій, які полегшують невербальне спілкування незалежно від ситуації. У книзі представлено 12 підрозділів: 1. Здоров'я. 2. Гігієна. 3. Одяг. 4. Люди. 5. Житло. 6. Відомства. 7. Фінанси. 8. Харчування. 9. Дозвілля. 10. Одиниці виміру. 11. Подорожі. 12. Увесь світ.

ICOON eco

ICOON +

ICOON communicator

ICOON camouflage

ICOON croco

Wohnlabor Hansaviertel

Є різні версії дизайнерських випусків ICOON: у стильному пурпуровому кольорі, який відповідає настрою та вбранню, у камуфляжній версії для дослідників міста та в кольорі „croco” для елітної сумочки. ICOON+ пропонує

¹³ ICOON, www.icoon.eu [20.02.2024].

Сучасний спосіб фіксації інформації став технічно більш доступним для розміщення розмовників (сайти урядових установ, QR коди, завантаження на телефон). Уперше засвідчено піктографічний варіант розмовника для українців.

Зроблені вище висновки дають підстави розширити критерії класифікації українських розмовників, наприклад, увести вік адресата: розмовники для дорослих і розмовники для дітей (раніше автори не фіксували такої цільової аудиторії); додати соціальну категорію біженців і тих, хто їм допомагає; виокремити за технічним способом відображення інформації піктографічні матеріали; розрізнити розмовники за особливостями відображення екстралінгвальної ситуації: розмовники мирного часу і розмовники, укладені в час війни.

Тож, попри сумні події, аналізовані розмовники дають цікавий і багатий мовний матеріал, який потребує детального вивчення й систематизації.

Література / References

- Антонів О., *Новітній тип українсько-польських розмовників* (Рецензія на розмовник: Katarzyna Jakubowska-Krawczyk, Svitlana Romaniuk, Marta Zambrzycka. Szkolne rozmówki ukraińsko-polskie. Materiał pomocniczy dla nauczycieli nieznających języka ukraińskiego, którzy pracują z uczniami z Ukrainy. Warszawa, 2022), „Теорія і практика викладання української мови як іноземної”, 2022, вип. 16, с. 173–177 [Antoniv O., *Novitnij tip ukraińs'ko-pol's'kih rozmovnikiv* (Recenziâ na rozmovnik: Katarzyna Jakubowska-Krawczyk, Svitlana Romaniuk, Marta Zambrzycka. Szkolne rozmówki ukraińsko-polskie. Materiał pomocniczy dla nauczycieli nieznających języka ukraińskiego, którzy pracują z uczniami z Ukrainy. Warszawa, 2022), „Teoriâ i praktika vkladannâ ukraińs'koï movi âk inozemnoï”, 2022, vip. 16, s. 173–177].
- Білодід І., *Києво-Могилянська академія в історії східнослов'янських літературних мов*, Київ 1978. [Bilodid I., *Kiêvo-Mogilâns'ka akademîâ v istoriï shidnoslov'âns'kih literaturnih mov*, Kiïv 1978].
- Жовтобрюх М., *Будова і лексична характеристика українського розмовника кінця XVI ст.* [в:] *Питання східнослов'янської лексикографії XI–XVIII ст. Матеріали симпозиуму*, Київ 1979, с. 50–58. [Žovtobruh M., *Budova i leksična harakteristika ukraińs'kogo rozmovnika kîncâ XVI st.* [v:] *Pitannâ shidnoslov'âns'koï leksikografii XI–XVIII st. Materiali simpoziumu*, Kiïv 1979, s. 50–58].
- Мозер М., *Чи „Розмова – Бєсьда” Івана Ужєвича написана під впливом польських зразків?* [в:] *Писемні пам'ятки: сучасне прочитання*, відп. ред. Г. Дидик-Меуш, Львів 2011, с. 16–27 [Mozer M., *Či „Rozmova – Běsŕda” Īvana Uŕŕeviĉa napisana pĭd vplivom pol's'kih zrazkĭv?* [v:] *Pisemni pam'âtki: suĉasne proĉitannâ*, vĭdp. red. G. Didik-Meuš, L'viv 2011, s. 16–27].
- Петегірич О., *„Розмова” як тип українського словника-розмовника*, „Вісник Львівського університету. Серія філологічна”, Львів 1997, вип. 27, с. 39–42 [Petegiriĉ O., *„Rozmova” âk tip ukraińs'kogo slovnikâ-rozmovnikâ*, „Visnik L'vivs'kogo unĭversitetu. Seriâ filologiĉna”, L'viv 1997, vip. 27, s. 39–42].

- Bilder-Wörterbuch zur Verständigung ohne Sprachkenntnisse. Dreisprachen-Ausgabe: Deutsch – Russisch – Ukrainisch – Polnisch*, Breslau 1943.
- Bunčić D., Keipert H., Позмова – Бєснѣда. *Das ruthenische und kirchenslavische Berlaimont-Gesprächsbuch des Ivan Uževyč*, München 2005.
- Jakubowska-Krawczyk K., Romaniuk S., Zambrzycka M., *Szkolne rozmówki ukraińsko-polskie. Materiał pomocniczy dla nauczycieli nieznających języka ukraińskiego, którzy pracują z uczniami z Ukrainy*. Warszawa 2022, <https://cke.gov.pl/materiały-w-jezyku-ukrainskim/szkolne-rozmowki-ukrainsko-polskie/> [10.08.2023].
- ICOON for refugees, <https://www.icoon-book.com/en/shop/books/icoon-for-refugees-picture-dictionary/> [20.02.2024].
- Ohoiko A., *Ukrainian Phrasebook for Helping Refugees: Essential phrases for communication with Ukrainians with transliteration and audio*, UkrainianLessons 2022.

Oleksandra Antoniv

Wartime Phrasebooks

Phrasebooks as a genre are an interesting linguistic phenomenon known since the ancient times. The first Ukrainian phrasebook is attested at the end of the 17th century.

In today's world, phrasebooks are a common phenomenon, with frequent reprints of phrasebooks, or entire series of phrasebooks from one publisher, in which only the target language is changed. Yet an interesting category of works remains outside the attention of researchers – phrasebooks that arise as a reaction to a crisis, namely wartime phrasebooks. Such phrasebooks have been known since the Second World War. The author mentions the unique German-Russian-Ukrainian-Polish Ostarbeiter's phrasebook, published by the Institute of Eastern Europe in Breslau in 1943.

The object of the present study was three modern phrasebooks that appeared during the Ukrainian-Russian war (2022–2023): *A Ukrainian-Polish Phrasebook for Schools* by Katarzyna Jakubowska-Krawczyk, Svitlana Romaniuk and Marta Zambrzycka; Anna Ohoiko's *Ukrainian Phrasebook for Helping Refugees* and the ICOON pictographic dictionary. The study of their micro- and macro-structure and content makes it possible to draw certain conclusions.

Phrasebooks arise as a reaction to an extralinguistic situation and reflect the recipient's linguistic picture of the world. Wartime phrasebooks show a change in the thematic content, like the absence of the usual topics: *Lesuire*, *At the museum*, *At the hotel*, and the emergence of new topics not encountered before, e.g. *Communication with children*, *Safety at school*, *Emotions*, *War in Ukraine*, *Political slogans*. If peacetime phrasebooks are for those who go abroad to travel, wartime phrasebooks are for those fleeing war and those who host refugees, educate children, volunteer, and treat patients. Special attention is paid to communication with children in a crisis.

In the language of wartime phrasebooks, we note an expansion of the lexical content of specific topics, e.g. health: *covid*, and the emergence of new vocabulary groups: *war*, *violence*. In the syntax of wartime phrasebooks, we observe an increase in imperative and interrogative sentences.

Modern ways of disseminating information have made phrasebooks more accessible (on government offices' websites, using QR codes, with the option of downloading applications to your phone). A pictographic version of a phrasebook for Ukrainians is attested for the first time.

The above conclusions give grounds for expanding the criteria for classifying phrasebooks to foster further detailed analysis and systematization of the rich and exciting linguistic material.

Keywords: phrasebook, lexical competence, communicative competence, situational approach, crisis, Ukrainian language

Rozmówki czasu wojny

Rozmówki jako gatunek są ciekawym zjawiskiem językowym znanym już od czasów starożytnych. Pierwsze ukraińskie rozmówki pochodzą z końca XVII wieku.

W dzisiejszym świecie rozmówki są zjawiskiem powszechnym. Zne są liczne przedruki rozmówek lub całe serie rozmówek jednego wydawcy, w których zmieniaj jest jedynie język docelowy. Poza uwagą badaczy pozostają ciekawe prace – powstałe w reakcji na kryzys rozmówki wojenne. Rozmówki tego typu znane są od czasów II wojny światowej. Autor wspomina o unikatowych niemiecko-rosyjsko-ukraińsko-polskich rozmówkach *ostarbeitera*, wydanych przez Instytut Europy Wschodniej we Wrocławiu w 1943 roku.

Obiektem przedstawionych badań były trzy współczesne wydania, które pojawiły się w czasie wojny ukraińsko-rosyjskiej (2022–2023): *Szkolne rozmówki ukraińsko-polskie* autorstwa Katarzyny Jakubowskiej-Krawczyk, Svitlany Romaniuk, Marty Zambrzyckiej; *Ukraińskie rozmówki jako pomoc dla uchodźców* Anny Ohoyko i *Słownik obrazkowy ICOON*. Badanie ich mikro- i makrostruktury oraz zawartości pozwala na wyciągnięcie pewnych, przedstawionych w pracy wniosków.

Rozmówki powstają w reakcji na sytuację pozajęzykową i odzwierciedlają językowy obraz świata odbiorcy. W rozmówkach wojennych widać zmianę zakresu tematycznego, tj. brak dotychczasowych tematów: *Odpoczynek*, *W muzeum*, *W hotelu*, natomiast pojawienie się nowych, nie występujących wcześniej, np. *Komunikacja z dziećmi*, *Bezpieczeństwo w szkole*, *Emocje*, *Wojna w Ukrainie*, *Slogany*. O ile zadaniem rozmówek jest wsparcie podróżujących w czasie pokoju, o tyle rozmówki wojenne są przeznaczone dla tych, którzy uciekają przed wojną, i tych, którzy przyjmują uchodźców, edukują dzieci, są wolontariuszami i leczą. Szczególną uwagę zwrócono na komunikację z dziećmi w sytuacji kryzysowej.

W języku rozmówek czasu wojny zauważamy poszerzenie treści leksykalnej pewnych tematów, np. zdrowie: *covid*, oraz pojawienie się nowych grup słownictwa: *wojna*, *przemoc*. W składni rozmówek wojennych obserwujemy wzrost liczby zdań rozkazujących i pytających.

Nowoczesne sposoby rozpowszechniania informacji doprowadziły do większej dostępności rozmówek (na stronach internetowych urzędów, z użyciem kodów QR, z możliwością pobierania aplikacji na telefon). Po raz pierwszy zanotowano obrazkową wersję rozmówek dla Ukraińców.

Powyższe wnioski dają podstawę do rozszerzenia kryteriów klasyfikacji rozmówek w celu szczegółowej analizy i systematyzacji bogatego i ciekawego materiału językowego.

Słowa kluczowe: rozmówki, kompetencja leksykalna, kompetencja komunikacyjna, podejście sytuacyjne, kryzys, język ukraiński

ЧАСТИНА II

Об'єднувальні процеси та конфлікти

PART II

Unifying Processes and Conflicts

CZEŚĆ II

Procesy jednoczące i konflikty

Алла Ярова

ORCID: 0000-0003-3590-0490

Росія як об'єкт співчуття: дезінформаційний наратив у європейському контексті покаяння

Представлена тут розвідка є частиною ширшого дослідження з вивчення проросійської дезінформації про повномасштабну війну в Україні, яку поширюють у телеграм-каналах, орієнтованих на Німеччину. Телеграм – одна з найбільших соціальних та медійних платформ, яку використовують у світі не тільки для обміну повідомленнями, а й для отримання останніх новин. Телеграм має репутацію найменш відкритої для зовнішнього моніторингу мережі, через цей месенджер часто поширюють токсичний контент. Федеральне міністерство юстиції Німеччини двічі штрафувало Телеграм: за відмову призначити уповноваженого представника в країні та надати канал зворотного зв'язку, щоб користувачі могли повідомляти про контент, що порушує національне законодавство¹. Телеграм звинувачують у дезінформуванні про російську повномасштабну війну проти України. Польський урядовий уповноважений з безпеки інформаційного простору Станіслав Жарин заявив, що месенджер використовують російські спецслужби для дезінформації, а масштаби цього впливу зростають настільки, що це явище слід оцінювати як загрозу безпеці інформаційного простору Республіки Польщі². Однак популярність застосунку через зручність і далі висока.

Значний обсяг дезінформації про повномасштабну війну в Україні, що поширюють через відкриті телеграм-канали, зумовлює актуальність таких завдань, як:

- 1) розпізнати неправдиву інформацію;
- 2) виявити канали її поширення та мережі таких джерел;
- 3) описати фальшиві наративи;
- 4) вивчити їхній вплив на громадську думку.

¹ Bundesamt für Justiz erlässt Bußgeldbescheide gegen das soziale Netzwerk Telegram, <https://www.bundesjustizamt.de/DE/ServiceGSB/Presse/Pressemitteilungen/2022/20221017.html> [08.03.2024].

² Жарин: російські спецслужби використовують телеграм для дезінформації, <https://www.polskieradio.pl/398/7856/artykul/3201426> [08.03.2024].

Предметом цього дослідження є прокремлівський панівний наратив про Другу світову війну, який активно використовують для маніпулювання громадською думкою як у Росії, так і в європейських країнах, зокрема Німеччині, де політика історичної пам'яті ґрунтується на усвідомленні злочинів колоніалізму й нацизму та розкаєнні перед жертвами цих злочинів.

За допомогою Telemetrio, одного з найбільших ресурсів із даними про телеграм-канали, ми виявили ті, що зорієнтовані на Німеччину й поширюють неправдивий чи маніпулятивний контент про російську загарбницьку війну в Україні, використовують цю тему для загострення внутрішньополітичної ситуації всередині Німеччини. Вони працюють як медіа – створюють і поширюють контент, просувають себе, залучають рекламу тощо. Це переважно анонімні канали, з невизначеною геолокацією і кількісно різною аудиторією: „Русские в Германии” щоденно оприлюднює приблизно 132 новини, а „Zgu Информфронт Vru” публікує 233 повідомлення на день. Однак основну групу становлять канали на зразок:

„Папочка канцлера”: 57738 / ~14 / ~21055 (перша цифра позначає кількість підписників на момент дослідження, друга – приблизну кількість щоденних публікацій і третя – приблизну кількість переглядів);

„Кремлевая долина”: 29 245 / 16 / ~10 600;

„Anti-Spiegel-offizieller-Kanal”: 102 359 / ~4 / ~54 489;

„Putin Fun Club”: 43 709 / ~5 / ~18 571;

„Russländer & Friends de”: 77 457 / ~28 / ~26 730;

„Голос Германии”: 31 289 / ~8 / ~8049;

„Übersicht Ukraine”: 34 118 / ~40 / ~12 343;

„Info Defence DEUTSCH”: 32 148 / ~17 / ~18 312;

„Немецкий орел”: 2847;

„Русская лига Германии”: 570 / ~ 37 на місяць / ~ 141;

„Радио Русский Hessen. Операция Z”: 1119;

„Новости из Германии”: 1400;

„Русский демиург”: 98 300.

Характерною ознакою каналів, що поширюють проросійські наративи, є здатність утворювати мережі між собою та з іншими соціальними платформами. Наприклад, із телеграм-каналу „Папочка канцлера” беруть новини 1816 інших каналів, серед них такі російські пропагандистські канали, як „Соловьев live Лайф” (геолокація – не визначено), „Соловьев” (геолокація – Білорусь), „Соловьев” (геолокація – не визначено), „Маргарита Симоньян” (геолокація – Росія). Шеф-редакторка каналу „Папочка канцлера” Поліна Маяк бере участь у російських пропагандистських ток-шоу, де повідомляє маніпулятивну інформацію про Німеччину та війну в Україні.

З 30 російсько- та німецькомовних каналів ми сформували колекцію текстів загальною кількістю 6000 та описали основні дезінформаційні наративи, які вони поширюють, залучаючи наративний, контентний, дискурсивний аналізи, описовий і структурний методи. Далі йтиметься про дезінформаційний наратив, ґрунтований на ідеї покаяння Німеччини й колективного Заходу перед Росією за Другу світову війну, наратив, де Росія постає жертвою, а Захід катом.

У цій розвідці ми спираємося на праці дослідників дезінформації та наративу як складника гібридних воєн, а також на здобутки українських і міжнародних аналітичних центрів: П. Померанцев (2019), А. Демартіно (2020), Г. Почепцов (2016), Ж. Дюбері (2023), А. Маан (2021), Т. Квернбекк (2017), Л. Герта (2016), П. Пасічний (2021), а також Центр протидії дезінформації при Раді безпеки і оборони України, Глобальний центр взаємодії при Державному департаменті США, Центр демократії Альберта Гіршмана тощо.

Наратив і гібридна війна

Певне, в історії наратології початок ХХІ ст. охарактеризують як час появи нового міждисциплінарного напрямку – наратологія і гібридна війна/загроза чи наратологія і безпека. Нині з-поміж істотних ознак гібридної війни дослідники виокремлюють інформаційну складову, до якої відносять, зокрема, конструювання і поширення маніпулятивних наративів. Американський філософ, розробник концепцій „м'якої” та „розумної” сили Д. Най вважає, що розв'язок сучасних конфліктів визначають не стільки армії, скільки наративи, тобто чий наратив переможе, той і виграв³. Британський репортер і письменник Д. Патрикаракос, досліджуючи, як соціальні медіа змінюють сучасні військові конфлікти, зауважив, що хоч пропагандистські протистояння так само давні, як і самі війни, проте у ХХІ ст. боротьба наративів стає чимось більшим, ніж доповнення фізичного конфлікту, тепер це його найпотужніший фронт⁴.

Міждисциплінарні дослідження з теорії оповіді зумовили розширення семантики терміна *наратив*. Він може стосуватися ідеологій, воєн, загальних дослідницьких парадигм, життєвих історій, художніх текстів, казок, анекдотів тощо. Тут ми не ставимо завдання знайти універсальне визначення наративу, але в його трактуванні спиратимемося на посткласичну традицію, що надає перевагу вивченню наративних стратегій і тактик не тільки в конструюванні

³ J. Nye, *The Future of Power*, „Bulletin of American Academy of Arts & Sciences”, 2011, vol. LXIV, no 3, p. 46.

⁴ D. Patrikarakos, *War in 140 Characters: How Social Media Is Reshaping Conflict in the Twenty-First Century*, New York 2017, p. 40.

й формуванні оповіді, а й у її сприйнятті й декодуванні, а наратологію вважаємо не лише частиною теорії літератури, а й самостійним інтерпретативним ученням.

Розмірковуючи над проблемою змісту та функцій оповіді про війну, а також її ролі в перемозі чи поразці, Т. Квернбекк розрізняє поняття *наратив* і *воєнний наратив*, вважаючи останній підкатегорією наративу⁵. Воєнні наративи не можна вважати типовими, тут маємо справу зі сторонами конфлікту, характером конфлікту, бажаним кінцевим результатом, описом засобів і оцінкою тривалості війни. Ці наративи з'являються до самої події, тобто до початку війни, як її причини чи виправдання: чому країна розпочинає війну або приєднується до загарбання.

Т. Квернбекк описує таку властивість воєнного наративу, як *розмивання*. Якщо аудиторія виявляє приховування інформації, неправдиві факти, то відбувається *розмивання* наративу – у якийсь момент „роз'їдання” досягає переломної точки і розповідь про війну стає проблемою, тобто зникає громадська підтримка наративу війни й самої війни⁶. Отож швидкі й інтенсивні війни мають більше шансів на успіх, бо вони закінчуються до того, як наратив про війну стає проблемою. Прикладом розмивання може служити неправдивий російський наратив про „денацифікацію” та „демлітаризацію” України для виправдання вторгнення в суверенну державу. 24 лютого 2022 року у своїй промові диктатор Путін назвав денацифікацію і демлітаризацію причинами вторгнення. Оскільки Росії не вдалося захопити Україну за тиждень, як було заплановано, і представники країни-агресорки були змушені сісти за стіл переговорів, то наратив про денацифікацію і демлітаризацію починає слабшати, а до березня 2022 року російські чиновники поступово скоротили цю версію наративу про причини загарбницької війни⁷, хоча в подальшому ще повертатимуться до нього.

Лаура М. Герта, узагальнивши наявні визначення гібридної війни, так окреслює це поняття: гібридні війни не витісняють звичайну війну і не обмежують майбутні загрози простими внутрішньодержавними чи міжнародними нерегулярними діями. Це поєднання різних форм тактики і стратегії, одночасні військові та кібернетичні атаки, миттєве націлювання та заподіяння шкоди, чому сприяють глобалізація та розвиток технологій та інформації.

⁵ T. Kvernbekk, O. Bøe-Hansen, *How to Win Wars: The Role of the War Narrative*, „Narration as Argument. Argumentation Library”, 2017, vol. 31, p. 217, https://doi.org/10.1007/978-3-319-56883-6_12.

⁶ T. Kvernbekk, O. Bøe-Hansen, op. cit., p. 220.

⁷ *Disinformation Roulette: The Kremlin's Year of Lies to Justify an Unjustifiable War. Report of Global Engagement Centre*, <https://www.state.gov/disarming-disinformation/disinformation-roulette-the-kremlins-year-of-lies-to-justify-an-unjustifiable-war/> [08.03.2024].

Водночас гібридні війни й далі зберігають базові та жорстокі форми насильства, спроби насадити терор, посилюють людські втрати поруч із віртуальними вимірами війни. Гібридні війни поєднують кібернетичні, кінетичні, медійні, терористичні та військові (регулярні та нерегулярні) структури⁸.

Дослідниця, вивчаючи російську війну проти України, зауважує, що тут визначальними є ідеаційні чинники та дискурсивні конструкції. На прикладі промов Путіна, зокрема щодо анексії Криму, Лаура М. Герта дійшла висновку, що мета російського наративу – це не виправдання своїх дій, а побудова реальності, у якій міжнародні норми переосмислено та змінено відповідно до російської риторики⁹. Наприклад, російський наратив стверджує, що анексія Криму так само легітимна, як і відділення Косова від Сербії, що право Росії на анексію Криму засновано на прецеденті військової операції НАТО на Балканах у 1999 році (при цьому замовчуються етнічні чистки режиму Слободана Мілошевича), що населення Криму, особливо етнічні росіяни, мають право на самовизначення. Отож, підсумовує науковиця, Росія змагається, щоб її „правда” домінувала в глобальній політиці.

Тут треба також згадати теорію соціального конструктивізму в міжнародних відносинах А. Вендта, на яку спирається у своїх висновках Лаура М. Герта. Відповідно до цієї теорії, уявлення, які держави мають одна про одну, їхні взаємні очікування сформовані не стільки матеріальними структурами, скільки загальними ідеями. Провідну роль у цій теорії відіграє поняття ідентичності суб'єктів міжнародних відносин¹⁰. Власну ідентичність держави конструюють через взаємодію одна з одною, ідентичність – це не даність, це набута властивість, що може змінитися протягом певного часу, і саме вона визначає інтереси держав. Р. Джепперсон наголошував, що держави часто не можуть визначити свої інтереси, допоки не з'ясують, що вони являють собою, а це розуміння впливає з їхніх соціальних відносин¹¹. У випадку Росії, пише Джеймс Візер, ідеться про її сприйняття себе як опонентки колективному Заходу, його культурі, цінностям, а особливо західній демократії¹². Росія претендує на роль світового, а не тільки регіонального лідера, вона бачить себе в міжнародній політиці на рівні США та ЄС. Лише своєї візії тут не достатньо,

⁸ L. M. Herta, *Russia's Hybrid Warfare: Why Narratives and Ideational Factors Play a Role in International Politics*, „On-line Journal Modelling the New Europe”, 2016, no 21, p. 53.

⁹ Ibidem, p. 58.

¹⁰ A. Wendt, *A Social Theory of International Politics*, https://www.researchgate.net/publication/239065011_A_Social_Theory_of_International_Politics [08.03.2024].

¹¹ R. L. Jepperson, A. Wendt, P. J. Katzenstein, *Norms, Identity, and Culture in National Security* [in:] *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York 1996, p. 52–65.

¹² J. K. Wither, *Making Sense of Hybrid Warfare*, „Connections: The Quarterly Journal”, 2016, vol. 15, no 2, p. 73–87.

потрібно визнання інших суб'єктів міжнародної політики, для яких Росія й буде свою ідентичність як наддержави.

Гібридні аспекти російської війни, зауважує Лаура М. Герта, охоплюють як матеріальні, так і ідеаційні чинники, зокрема російський наратив подій і значення, якими наповнюють ці події. Такі ідеаційні фактори є будівельним матеріалом сконструйованої російської ідентичності.

До слова, А. Маан, докторка філософії, експертка з некінетичних методів боротьби з тероризмом, вважає помилковим розуміти наратив як лише некінетичну стратегію, що належить до засобів м'якої сили. Наратив лежить в основі будь-якого конфлікту і становить серйозну загрозу національному та міжнародному співробітництву, загрозу, яку не можна усунути кінетичними засобами. В умовах гібридних воєн центром тяжіння стає когнітивний простір, у якому екстремістські недержавні діячі та іноземні держави ефективно діють, зумовлюючи внутрішню радикалізацію суспільства та підриг довіри до урядів. Воєнні наративи використовують як зброю, що здатна похитнути віру у верховенство права, міжнародні норми, вони атакують когнітивний простір, у якому, зрештою, війну виграють або програють. Отже, важливо формувати соціальну стійкість до ворожих наративів, а для цього слід мати власний наратив війни¹³.

Розвиток подій у Бутані, які аналізує Девід Нолл, також є прикладом того, що наратив відіграє центральну роль у гібридних війнах. Узагальнюючи стратегію Пекіна, що претендує на землі Бутану, автор зауважує, що її ключем є створення наративу про те, що ця територія належить Китаю, або хоча б те, що аргументи кожної зі сторін заслуговують на увагу. Отож, що сильніший цей наратив, то менша ймовірність, що міжнародне співтовариство об'єднається на підтримку Бутану.

На прикладі цієї ситуації Д. Нолл узагальнює, що наратив може бути як ціллю, так і засобом у гібридній війні. Тут спостерігаємо таку взаємозалежність: події формують наратив на підтримку стратегічних цілей, водночас наратив легалізує події під час гібридної війни¹⁴.

Отже, проаналізувавши думки дослідників щодо наративу в контексті гібридної війни, виходимо на проблему спотворення правди, хибного, неправдивого в розповіді та взаємозв'язку наративу й дезінформації, оскільки наратив має свій спосіб упорядковувати реальність.

¹³ A. Maan, *How Narrative Impacts Warfare*, <https://www.etterretningen.no/2017/01/19/how-narrative-impacts-warfare/> [08.03.2024].

¹⁴ D. Knoll, *Story Telling and Strategy: How Narrative is Central to Gray Zone Warfare*, <https://mwi.westpoint.edu/story-telling-and-strategy-how-narrative-is-central-to-gray-zone-warfare/> [08.03.2024].

Наратив і дезінформація

У словниковому визначенні *наративу* як „последовного викладу взаємопов'язаних подій, образів, фактів і т. ін. читачеві або слухачеві”¹⁵ зроблено наголос на обміні інформацією через розповідь. На наш погляд, послідовність тут слід розуміти як низку пов'язаних подій, що сталися з кимось/чимось протягом якогось часового відтинку. Роберт Маккі пише, що вибір подій не може бути випадковим: вони мають бути „скомпоновані” в певній послідовності, а цю послідовність визначає мета, наприклад, викликати особливі емоції та висловити особливий погляд на життя¹⁶.

Майкл Ф. Дальстром, досліджуючи, чи є наратив причиною наукової дезінформації, доходить важливих висновків, що пояснюють, на чому ґрунтується дезінформаційна властивість наративу. По-перше, наратив – це переконливий, але суб'єктивний формат повідомлення, що зображує обмежену низку подій через досвід конкретних персонажів. По-друге, наука й наратив відрізняються тим, як вони оцінюють правду. Наукову істину оцінюють на основі її відповідності зовнішній реальності, а наративну правду оцінюють, беручи до уваги реальність внутрішніх зв'язків. По-третє, наратив може бути як причиною наукової дезінформації, так і засобом, залежно від того, як оповідач включає науку в конкретне наративне повідомлення. По-четверте, реципієнтам важко відрізнити факти від неправди в наративних повідомленнях, а тому вони пасивно сприймають неточні знання. По-п'яте, на відміну від наукової інформації, наративи часто мають непропорційний вплив на емоції, ставлення та поведінку аудиторії. Відповідно реципієнти часто неусвідомлено змінюють своє ставлення та поведінкові наміри, щоб узгодити їх із перспективою, показаною наративом. Із цього випливає, що хоча невідповідність між наукою і наративом може сприяти науковій дезінформації, водночас ця невідповідність дає науці змогу протистояти дезінформації шляхом встановлення зв'язків між точними науковими знаннями та людським досвідом¹⁷.

Повертаючись до наративної складової гібридних воєн, сформулюємо поняття дезінформації. Оскільки на сьогодні єдиного прийнятого визначення немає, то у своєму розумінні дезінформації спираємося на міжнародні законодавчі норми, які проголошують її порушенням прав людини на свободу вираження поглядів, пошуку, отримання і поширення інформації. Комісія

¹⁵ Словник української мови online, т. 1–13, с. 1794.

¹⁶ Р. Маккі, *Оповідь. Субстанція, структура, стиль та принципи письмової екранізації*, Київ 2021, с. 51.

¹⁷ M. F. Dahlstrom, *The Narrative truth about scientific misinformation*, PNAS, 2021, no 118(15), <https://www.pnas.org/doi/full/10.1073/pnas.1914085117>, <https://doi.org/10.1073/pnas.1914085117> [08.03.2024].

Європейського Союзу, описуючи дезінформацію як неправдиву інформацію або інформацію, що вводить в оману, наголошує, що створюють і поширюють її, щоб отримати економічну вигоду або навмисно ввести в оману громадськість¹⁸.

У Центрі протидії дезінформації при Раді національної безпеки й оборони України дають таке визначення: дезінформація – свідомо неправдиве, перекручене повідомлення, яке поширюють для введення в оману громадськості, політиків. Її використовують також для ослаблення позицій опонентів, щоб приховати власні прорахунки й поразки, перегрупуватися. Нерідко вона стає головною зброєю для досягнення політичних, військових, пропагандистських та інших цілей¹⁹.

Глобальний центр взаємодії Державного департаменту США називає дезінформацію знаряддям, за допомогою якого Росія реалізує концепцію постійної ворожої конкуренції в інформаційному середовищі, створивши екосистему дезінформації та пропаганди, в основу якої покладено як різні підходи, так і ті, що збігаються та підкріплюють один одного навіть у тих випадках, коли окремі повідомлення справляють враження протилежних. Джерелами дезінформаційної екосистеми є офіційні урядові заяви, медіа, які фінансує держава, проксі-сайти, боти, вигадані особи в соціальних мережах, дезінформаційні операції в кіберпросторі та ін²⁰.

Далі розглянемо один із панівних проросійських наративів, активно використовуваний у медіапросторі Німеччини.

Друга світова війна як стратегічний наратив

Завдання стратегічних наративів – озвучувати позицію з якихось питань, формуючи уявлення внутрішньої і зовнішньої аудиторій, та мобілізувати їх діяти певним чином. Стратегічний наратив зазвичай спирається на минуле, але його мета – майбутнє. Він тісно пов'язаний з політикою історичної пам'яті. В. Артюх наголошує, що „історична пам'ять у контексті політики пам'яті є функцією влади, що визначає, як потрібно спільноті уявляти минуле.

¹⁸ C. Wardle, H. Derakhshan, *Information Disorder*, Council of Europe 2017.

¹⁹ *Глосарій Апарату РНБО України та Центру протидії дезінформації*, <https://cpd.gov.ua/glossary/terms/terminy/> [08.03.2024].

²⁰ *Pillars of Russia's Disinformation Propaganda Ecosystem*. GES Special Report. August 2020, <https://www.state.gov/%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F%D0%B4%D0%B5%D0%B7%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97/> [08.03.2024].

Політика пам'яті спрямована завжди на створення «потрібного» синтезу теперішнього з минулим»²¹.

Друга світова війна – важливий елемент конструювання власної ідентичності для Росії. У центрі наративу – перемога у Великій Вітчизняній війні, яку розглядають як „найсвятіше досягнення” в історії країни. Звісно, історичну пам'ять сучасних росіян, як і зовнішньої аудиторії, російська влада формує довкола другого етапу війни, що розпочався в червні 1941 року, коли Гітлер зрадив Сталіна і напав на Радянський Союз. Отож росіяни, як жертви й водночас переможці нацистського режиму, вимагають від Німеччини, як і від решти країн Заходу, покаяння в провинах і самоусунення від ухвалення рішень і критики дій „жертви”.

Як розуміють росіяни *покаяння*, допоможе з'ясувати „Словник російської мови”:

покаяние, -я, ср. 1. Признание в совершенном проступке, в ошибке. *Гурову было уже скучно слушать, его раздражал наивный тон, это покаяние, такое неожиданное и неуместное. Чехов, Дама с собачкой. Она хотела слов, но он молчал: у него не было склонности к покаянным речам. Он считал, что можно прекрасно обойтись без объяснений и покаяний. Николаева, Жатва.* 2. Признание верующими своих грехов перед священником; исповедь. – *Сколько-то прожил он и помер скорою смертью без покаяния. Пал у себя в келье и умер. Короленко, За иконой.* || Наказание, налагавшееся судом в дореволюционной России за некоторые преступления, состоявшие в принудительной и подконтрольной молитве. *Суд приговорил Королькова к восьми-месячному тюремному заключению за убийство без за ранее обдуманного намерения и к церковному покаянию. Серафимович, Заметки обо всем*²².

Порівняймо з визначенням цього поняття в німецькій мові. Перекладний німецький лексикон „Pons” подає такі еквіваленти: для *покаяння*, що належить до релігійного узусу, – *die Buße*, а для *покаяння* як загальномовної одиниці – *die Reue*:

Buße, die; -. -n [mhd. buoz(e), ahd. buoz(a), verw. Mit ↑bass u. urspr. = Nutzen, Vorteil ahd. auch = Heilung durch Zauber), dann: strafrechtliche od. religiös-sittliche Genugtuung]: 1. a) (o. PL) (Rel.) *das Bemühen um die Wiederherstellung eines durch menschliches Vergehen gestörten Verhältnisses zwischen Gott und Mensch*: B. predigen (veraltet; *in der Predigt zur Buße, zur inneren Umkehr auffordern*); b) (kath. Kirche) *Bußübung*: jmdm. Eine B. auferlegen. 2. (Rechtsspr.) *Ausgleich, den jmd. Für eine geringfügige Rechtsverletzung zu zahlen hat*: eine [hohe] B. zahlen; jmdn. Für etw. mit einer B. belegen.

Reue, die; - [mhd. riuwe, ahd. (h)riuwa, urspr. = seelischer Schmerz, H. u.]: *tiefes Bedauern über etw., was nachträglich als Unrecht, als [moralisch] falsch empfunden wird*: aufrichtige, bittere, tiefe R. [über etw.] empfinden, fühlen; [keine Spur von] R. zeigen; Strafmilderung

²¹ В. Артюх, *Що таке історична пам'ять?* [в:] Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм: матеріали доповідей та виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції, м. Суми, 19–20 квітня 2013 року, редкол. Є. Лебідь, А. Лебідь, Суми 2013, с. 4.

²² *Словарь русского языка*: в 4-х т., т. 3, Москва 1984, с. 327.

bei öffentlicher R.; er tat es ohne R.; tätige R. (Rechtsspr.; *Abkehr eines Täters, einer Täterin von einer bereits eingeleiteten strafbaren Handlung u. seine/ihre aktive Bemühung, etwaigen Schaden zu verhindern*)²³.

Ототожнення Росії з Радянським Союзом – ще один відступ від правди. К. Ткаченко фіксує, що навіть у найреспектабельніших німецьких газетах трапляються приклади взаємозамінного вживання понять „Росія” та „СРСР”²⁴.

На думку Т. Снайдера, культ війни й лідерства Сталіна в ній почав активно формувати Брежнєв, замінюючи ним обіцянку досконалого комуністичного майбутнього. І цей культ ґрунтується на „непорочній жертвості” Росії²⁵, а згадувати, що Друга світова війна розпочалася з німецько-радянського військового пакту в серпні 1939 року, що армії Німеччини й Радянського Союзу вторглися в Польщу й розділили її, що Радянський Союз окупував та анексував Литву, Латвію і Естонію, що Сталін був союзником Гітлера, стало табу:

„Я надеюсь, что в Литве, Словакии и Польше солдату в немецкой униформе будут рады так же, как мы были рады британским солдатам”. Министр обороны ФРГ Борис Писториус размечтался на трибуне Мюнхенской конференции по безопасности. В чудесном мире Бориса бравому немецкому солдату везде дорога, ему рады во всех городах и местечках, которые несколько поколений назад такие же немецкие солдаты захватывали. К слову, все три городка, которые упомянул Писториус (Рукла, Слиач и Замостье), во время Великой Отечественной были захвачены войсками фашистской Германии и освобождены Красной армией. Да и родной для министра Оснабрюк англичане, которым он так был рад, активно бомбили. Так что немецким солдатам там будут рады только те, кто знает историю так же плохо, как херр Писториус. @kanzlerdaddy²⁶.

Ушанувати Велику Вітчизняну війну стало неможливо без допомоги образу вічних фашистів із Заходу, які завжди намагатимуться зруйнувати Радянський Союз, чи й просто Росію²⁷. Хоча, як слушно нагадує К. Ткаченко, поняття *фашизм* сталінська пропаганда використовувала ще задовго до приходу німецьких націонал-соціалістів до влади²⁸:

Ровно 80 лет назад, 2 февраля 1943 года, завершилась Сталинградская битва – разгромом немецко-фашистской коалиции советскими войсками. Тяжёлое многосрачное сражение за Сталинград по праву считается одним из важнейших в Великой

²³ *Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich 2019.

²⁴ К. Ткаченко, *Праві двері зліва: Німецька радикальна лівиця і революція та війна в Україні*, Київ 2019, с. 55.

²⁵ Т. Снайдер, *Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка*, перекл. з англ. Г. Герасим, Львів 2020, с. 48.

²⁶ <https://t.me/kanzlerdaddy/5529> [08.03.2024]. Тут і далі збережено правопис першоджерела.

²⁷ Т. Снайдер, *op. cit.*, с. 48.

²⁸ К. Ткаченко, *op. cit.*, с. 99.

Отечественной войне. Поворотным моментом и началом конца гитлеровской Германии. Папочка понимает, что некоторым немцам тут праздновать нечего. Но оказывается, по версии немецких СМИ, эту дату нельзя отмечать и России. Неправильно, видите ли, отмечаем. Не посоветовались с германскими редакциями. Как по команде в мейнстримных СМИ вышли статьи с практически одинаковыми заголовками: „Путин использует памятные торжества в пропагандистских целях”. А посол России в Берлине и вовсе „посмел” провести параллель между поставками „Леопардов” и оставшимися под Сталинградом „Тиграми”. И как только посмел. Ведь нынешние немецкие танки – они белые и пушистые, не то что тогдашние. Они же не стрелять по русским солдатам будут, а дивный сад высаживать. „Это другое” @kanzlerdaddy²⁹.

Від 2014 року головні російські медіа слово „фашист” спочатку використовували для ультранационалістичних рухів на Євромайдані, а після виборів президента в 2014 році перенесли його на українську владу та українських військових. Неправдиві новини про ситуацію в Україні в провідних російських офіційних медіа підтримували відповідний державний наратив, закріплюючи вже сконструйовані заяви, а не повідомляли про події³⁰. Повномасштабне загарбницьке вторгнення Росії в Україну також відбулося під гаслом нібито денацифікації України й повалення фашистського режиму в Києві. Маніпулюючи історичними фактами й політикою пам'яті західних держав, проросійські дезінформаційні канали таврують їх колишніми злочинами нацизму, вимагають нести весь тягар скоєного і на цій підставі позбавляють права захищати демократичні цінності. Ця риторика перетворилася на когнітивний інструмент впливу на громадську думку, зокрема щодо воєнної допомоги Україні від Німеччини:

„Выбор Берлина означает окончательный отказ ФРГ от признания исторической ответственности перед нашим народом за страшные, не имеющие срока давности преступления нацизма”. К леопардовой дискуссии подключился посол РФ в Германии Сергей Нечаев: „С санкции руководства ФРГ боевые танки с германскими крестами вновь будут отправлены на „восточный фронт”, что неизбежно приведёт к гибели не только российских солдат, но и мирного населения. Указанное решение Берлин принял в дни 80-й годовщины прорыва блокады Ленинграда, в которой погибли сотни тысяч советских граждан”. „Это крайне опасное решение переводит конфликт на новый уровень противостояния и противоречит заявлениям германских политиков о нежелании ФРГ втягиваться в него. „Красные линии” остались в прошлом, как и вера в возвращение прежних германо-российских отношений и дружбы. Звон плывёт, плывёт над Россией, Пробуждается матушка-Русь... @kanzlerdaddy³¹.

²⁹ <https://t.me/kanzlerdaddy/5291> [08.03.2024].

³⁰ J. Duberry, „Dezinformatsiya” and Foreign Information Manipulation and Interference, „Global Challenges”, 2023, no 13, <https://globalchallenges.ch/issue/13/dezinformatsiya-and-foreign-information-manipulation-and-interference/> [09.03.2024].

³¹ <https://t.me/kanzlerdaddy/5185> [08.03.2024].

Панівний прокремлівський наратив ретельно оберігає статус Росії як єдиної потерпілої, витісняючи Україну з кола країн, що постраждали від німецької агресії в роки Другої світової війни. Ця версія історичних подій виглядає особливо маніпулятивно, якщо взяти до уваги, що нацистська агресія не була спрямована насамперед проти Росії, оскільки Гітлер планував захопити не більше як десять відсотків російської території, а насправді окупував тільки п'ять³²:

„Чувство вины и груз ответственности, которые немцы небезосновательно ощущают, узурпированы исключительно Россией. Но главной ареной для немецкого террора в Восточной Европе были Беларусь и Украина”. Никогда такого не было, и вот опять: дойче историк Карл Шлэгель в эфире немецкого гостВ учит бюргеров Украину любить. Немцы-де всё это время вели себя плохо, поскольку пытались искупить вину за зверства ВОВ перед Россией, а оказывается, надо было перед Украиной. Ведь все мародёрства устраивались там и только там. А Россия во время войны просто рядышком стояла. „Сегодня же Россия нападает на Украину и Европу”, – утверждает профессор. Это что, версия Бербок 2.0? Кстати, Папочка тут выяснил, что херр Шлэгель в своё время учился в университетах Москвы и Питера. Может, на сессии завалили, вот он Россию и невзлюбил? @kanzlerdaddy³³.

Отож, удаючись до маніпулятивної риторики, нехтуючи історичними фактами, тиражуючи іншу історію Другої світової війни, канали виконують кілька важливих завдань:

- 1) культивують думку про Росію як жертву не тільки в минулій війні, а й у її ж повномасштабній агресії щодо України;
- 2) дискредитують політиків, уряди, що не визнали російської агресії і надають зброю Україні;
- 3) підвищують напруження протистояння всередині держав, що допомагають Україні;
- 4) впливають на громадську думку щодо воєнної допомоги Україні;
- 5) закріплюють ідею, що Європа дискредитована своїми злочинами, а тому не має права голосу проти Росії, бо остання як спадкоємиця Радянського Союзу – єдиний гарант миру й безпеки в сучасному світі.

Висновки

Засобом агресії проти України в повномасштабній загарбницькій війні є не тільки кінетичні знаряддя, а й ідеаційні чинники, зокрема дезінформація, фальшиві наративи, мета яких не лише виправдати й пояснити російську навалу, що властиво наративам у гібридних війнах, а й побудувати іншу

³² К. Ткаченко, *op. cit.*, с. 65.

³³ <https://t.me/kanzlerdaddy/5691> [08.03.2024].

міжнародну реальність відповідно до російської риторики. Для поширення неправдивої або маніпулятивної інформації в соціальному месенджері Телеграм створено сотні каналів, орієнтованих, зокрема, на Німеччину. Виявлені нами канали переважно анонімні з визначеною або ні геолокацією, вони діють як медіа – передають, відтворюють, зберігають інформацію, залучають рекламу, а також утворюють мережі.

Одним із панівних неправдивих наративів, які використовує Росія в гібридній війні проти України, є наратив Другої світової війни, відповідно до якого Росія є жертвою нацизму, а колективний Захід, зокрема, Німеччина – катом. На цій маніпулятивній дихотомії проросійські телеграм-канали вибудовують свою стратегію і тактику боротьби з урядами й політиками, що засудили російську загарбницьку війну, підтримали санкції проти держави-агресорки та надають воєнну допомогу Україні.

Література / References

- Артюх В., *Що таке історична пам'ять?* [в:] Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм: матеріали доповідей та виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції, м. Суми, 19–20 квітня 2013 року, редкол. Є. Лебідь, А. Лебідь, Суми 2013, с. 3–9 [Artūh V., *Šo take iŝtoriĉna pam'at'?* [v:] *Gumanizm. Transgumanizm. Postgumanizm: materiali dopovidej ta vistupiv Mižnarodnoï naukovo-teoretiĉnoï konferencii*, redkol. Ê. Lebid', A. Lebid', m. Sumi, 19–20 kvitnâ 2013 roku, Sumi 2013, s. 3–9].
- Брюкнер П., *Тиранія каяття*, Київ 2013 [Brûkner P., *Tiraniâ kaâtta*, Kïiv 2013].
- Глосарій Апарату РНБО України та Центру протидії дезінформації, <https://cpd.gov.ua/glossary/terms/terminy/> [08.03.2024] [Glosarij Aparatu RNBO Ukraïni ta Centru protidii dezinformacii, <https://cpd.gov.ua/glossary/terms/terminy/> [08.03.2024]].
- Жарин: російські спецслужби використовують телеграм для дезінформації, <https://www.polskieradio.pl/398/7856/artukul/3201426> [08.03.2024] [Žarin: rosijs'ki specslužbi vikoristovuût' telegram dlâ dezinformacii, <https://www.polskieradio.pl/398/7856/artukul/3201426> [08.03.2024]].
- Кузик П., *Конструктивістська концепція А. Вендта: від критики „Міжнародної анархії” до ідеї невідворотності світової держави*, „Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини”, 2013, вип. 32, с. 98–103 [Kuzik P., *Konstruktyviŝts'ka koncepciâ A. Vendta: vid kritiki „Mižnarodnoï anarhii” do ideï nevidvorotnosti svitovoï deržavi*, „Visnik L'vivs'kogo unïversitetu. Seriâ mižnarodni vïdnosini”, 2013, vip. 32, s. 98–103].
- Маккі Р., *Оповідь. Субстанція, структура, стиль та принципи письмової екранізації*, Київ 2021 [Makkì R., *Opovid'. Substanciâ, struktura, stil' ta principî pis'movoï ekranizacii*, Kïiv 2021].
- Пасічний Р., *Вплив сучасної російської пропаганди на країни Європи*, „Вісник НТУУ КПІ. Політологія. Соціологія. Право”, 2021, № 2(50), с. 70–75 [Pasiĉnij R. Â., *Vpliv suĉasnoï rosijs'koï propagandi na kraïni Êvropi*, „Visnik NTUU KPI. Politologiâ. Sociologiâ. Pravo”, 2021, № 2(50), s. 70–75].
- Почепцов Г., *Смисли і війни: Україна і Росія в інформаційних і смислових війнах*, Київ 2016. [Poĉercov G., *Smisli i vijni: Ukraïna i Rosiâ v informacijnih i smislovih vijnah*, Kïiv 2016].

- Словарь русского языка*: в 4-х т., т. 3, Москва 1984 [*Slovar' russkogo âzyka*: v 4-h t., t. 3, Moskva 1984].
- Снайдер Т., *Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка*, перекл. з англ. Г. Герасим, Львів 2020 [Snajder T., *Šlâh do nesvobodi: Rosiâ, Ėvropa, Amerika*, perekl. z angl. G. Gerasim, L'viv 2020].
- Ткаченко К., *Праві двері зліва: Німецька радикальна лівиця і революція та війна в Україні*, Київ 2019 [Tkačenko K., *Pravi dveri zлива: Nimec'ka radikal'na livicâ i revolûciâ ta vijna v Ukraïni*, Kiïv 2019].
- Bennet L., Livingston S., *The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions*, „European Journal of Communication”, 2018, no 33(2), p. 122–139, <https://doi.org/10.1177/0267323118760317>.
- Bundesamt für Justiz erlässt Bußgeldbescheide gegen das soziale Netzwerk Telegram, <https://www.bundesjustizamt.de/DE/ServiceGSB/Presse/Pressemitteilungen/2022/20221017> [08.03.2024].
- Dahlstrom M. F., *The Narrative truth about scientific misinformation*, „PNAS”, 2021, no 118(15), <https://doi.org/10.1073/pnas.1914085117>.
- Disinformation Roulette: The Kremlin's Year of Lies to Justify an Unjustifiable War*. Report of Global Engagement Centre, <https://www.state.gov/disarming-disinformation/disinformation-roulette-the-kremlins-year-of-lies-to-justify-an-unjustifiable-war/> [08.03.2024].
- Duberry J., „Dezinformatsiya” and Foreign Information Manipulation and Interference, „Global Challenges”, 2023, no 13, <https://globalchallenges.ch/issue/13/dezinformatsiya-and-foreign-information-manipulation-and-interference/> [08.03.2024].
- Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich 2019.
- Erlich A., Garner C., *Is pro-Kremlin Disinformation Effective? Evidence from Ukraine*, „The International Journal of Press. Politics”, 2023, no 28(1), p. 5–28.
- Herta L. M., *Russia's Hybrid Warfare: Why Narratives and Ideational Factors Play a Role in Internationale Politics*, „On-line Journal Modelling the New Europe”, 2016, no 21, p. 52–76, <https://www.proquest.com/scholarly-journals/russias-hybrid-warfare-why-narratives-ideational/docview/1872206511/se-2> [08.03.2024].
- Jepperson R. L., Wendt A., Katzenstein P. J., *Norms, Identity, and Culture in National Security* [in:] *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York 1996, p. 52–65.
- Knoll D., *Story Telling and Strategy: How Narrative is Central to Gray Zone Warfare*, <https://mwi.westpoint.edu/story-telling-and-strategy-how-narrative-is-central-to-gray-zone-warfare/> [08.03.2024].
- Kvernbekk T., Bøe-Hansen O., *How to Win Wars: The Role of the War Narrative*, „Narration as Argument. Argumentation Library”, 2017, vol 31, p. 215–234, https://doi.org/10.1007/978-3-319-56883-6_12.
- Maan A., *State of Narrative Warfare: Learning from Afghanistan in the War for Influence* [in:] „Homeland Security Today, US”, 2021, 10 Sept., <https://www.hstoday.us/subject-matter-areas/counterterrorism/state-of-narrative-warfare-learning-from-afghanistan-in-the-war-for-influence/#> [08.03.2024].
- Maan A., *How Narrative Impacts Warfare*, <https://www.etterretningen.no/2017/01/19/how-narrative-impacts-warfare/> [08.03.2024].
- Nye J., *The Futur of Power*, „Bulletin of American Academy of Arts & Sciences”, 2011, vol. LXIV, no 3, p. 45–46.
- Patrikarakos D., *War in 140 Characters: How Social Media Is Reshaping Conflict in the Twenty-First Century*, New York 2017.

- Pillars of Russia's Disinformation Propaganda Ecosystem*. GES Special Report. August 2020, <https://www.state.gov/%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F%D0%B4%D0%B5%D0%B7%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97/> [08.03.2024].
- Pomerantsev P., *This is Not Propaganda. Adventures in the War Against Reality*, London 2019.
- Wardle C., Derakhshan H., *Information Disorder*, Council of Europe 2017.
- Wendt A., *A Social Theory of International Politics*, 1999, https://www.researchgate.net/publication/239065011_A_Social_Theory_of_International_Politics [08.03.2024].
- Wither J. K., *Making Sense of Hybrid Warfare*, „Connections: The Quarterly Journal”, 2016, vol. 15, no 2, 2016, p. 73–87.

Alla Yarova

Russia as an Object of Compassion: The Disinformation Narrative in the European Context of Repentance

One of the essential features of current hybrid wars, including Russia's war of aggression against Ukraine, is the information component, in particular, the spread of disinformation – false information that is created and disseminated to deliberately mislead the public or gain economic benefits. Untruthful narratives, which are gaining strategic importance in the conditions of hybrid warfare, explain the reasons for the invasion and justify it as well as shape reality in accordance with the aggressor's intentions.

Contemporary Russia considers itself an opponent of the collective West, its culture, values, and especially Western liberal democracy, and it constructs its own identity from this standpoint. The Second World War is an important element of Russian identity, and the Kremlin perceives the victory in this war as “the holiest achievement”. However, the Russian narrative of the events of the Second World War and the meanings that Russian propaganda assigns to these events are manipulative and intentionally misleading.

The historical memory of modern Russians, as well as of external audiences, is formed by the Russian and earlier Soviet authorities exclusively around the second stage of the war, which began in June 1941, when Hitler attacked the Soviet Union. Meanwhile, it became taboo to discuss how the war started with the German-Soviet aggressive military pact of August 1939, how the Nazi and Soviet troops invaded and split Poland, how the Soviet Union occupied and annexed Lithuania, Latvia, and Estonia, and how Stalin was a Nazi ally. While the European politics of memory in general, and the German one in particular, is based on admitting guilt and repentance for crimes committed, the Russian one does not recognize its own crimes, creates an image of the enemy, and cultivates a narrative that justifies its own radicalization.

The narrative of victimhood, which Russia is actively disseminating in the European information space, has several functions in the context of the Russian-Ukrainian war, namely: it undermines confidence towards the governments of European countries that

did not support Russia's full-scale war against Ukraine, blurs official narratives about the need for military assistance to Ukraine, and pushes Ukraine out of the circle of states that suffered from Nazism during World War II.

Keywords: disinformation, narrative, Russian-Ukrainian war, propaganda, Germany, Ukraine, Europe, repentance

Rosja jako przedmiot współczucia: narracja dezinformacyjna w europejskim kontekście pokuty

Jedną z istotnych cech obecnych wojen hybrydowych, w tym agresji Rosji przeciwko Ukrainie, jest element informacyjny, w szczególności szerzenie dezinformacji – fałszywych informacji, które są tworzone i rozpowszechniane, by celowo wprowadzić w błąd opinię publiczną lub osiągnąć korzyści ekonomiczne. Narracje nieprawdziwe, które w warunkach wojny hybrydowej zyskują strategiczne znaczenie, wyjaśniają przyczyny inwazji i ją uzasadniają, a także kształtują rzeczywistość zgodnie z intencjami agresora.

Współczesna Rosja uważa się za przeciwnika kolektywnego Zachodu, jego kultury, wartości, a zwłaszcza zachodniej demokracji liberalnej i z tego punktu widzenia buduje własną tożsamość. Druga wojna światowa jest ważnym elementem rosyjskiej tożsamości, a zwycięstwo w niej Kreml postrzega jako „najświętsze osiągnięcie”. Jednakże rosyjska narracja o wydarzeniach II wojny światowej i znaczenia, jakie przypisuje tym wydarzeniom rosyjska propaganda, mają charakter manipulacyjny i celowo wprowadzający w błąd.

Pamięć historyczna współczesnych Rosjan, a także odbiorców zewnętrznych, jest kształtowana przez władze rosyjskie i wcześniejsze władze sowieckie wyłącznie wokół drugiej fazy wojny, która rozpoczęła się w czerwcu 1941 r., kiedy Hitler zaatakował Związek Radziecki. Tymczasem tematem tabu stało to, że wojna rozpoczęła się od niemiecko-sowieckiego agresywnego paktu wojskowego z sierpnia 1939 r., że wojska hitlerowskie i radzieckie najechały i podzieliły Polskę, że Związek Radziecki okupował i anektował Litwę, Łotwę i Estonię oraz że Stalin był sojusznikiem nazistów. O ile europejska polityka pamięci w ogóle, a niemiecka w szczególności opiera się na przyznaniu się do winy i skrusze za popełnione zbrodnie, o tyle rosyjska nie uznaje własnych zbrodni, kreuje obraz wroga, kultywuje narrację usprawiedliwiającą własną radykalizację.

Narracja ofiary, którą Rosja aktywnie rozpowszechnia w europejskiej przestrzeni informacyjnej, w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej spełnia kilka funkcji, a mianowicie: podważa zaufanie do rządów krajów europejskich, które nie poparły działań Rosji dot. prowadzenia pełnoskalowej wojny w Ukrainie; rozmywa oficjalne narracje o potrzebie pomocy wojskowej dla Ukrainy i wypycha Ukrainę z kręgu państw, które ucierpiały z powodu nazizmu podczas II wojny światowej.

Słowa kluczowe: dezinformacja, narracja, wojna rosyjsko-ukraińska, propaganda, Niemcy, Ukraina, Europa, skrucha

Адріана Чучвара

ORCID: 0000-0002-4636-9968

Російсько-українська війна: структура, лексико-семантичні засоби реалізації стратегічного наративу в посланнях глави УГКЦ Блаженнішого Святослава (Шевчука)

Взаємодію понять *війна* – *церква* сьогодні розкривають, формулюючи відповіді на запитання, якою є роль церкви як соціального інституту в час російсько-української війни, як трактують теперішню війну та як розуміють мир у християнських церквах різних конфесій тощо¹. Адже, як засвідчили результати опитування, яке провела соціологічна служба Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова 2020 р. з метою з'ясувати рівень довіри громадян до державних і соціальних інститутів, – респонденти найчастіше висловлюють довіру Збройним силам України (69 % опитаних), Державній службі з надзвичайних ситуацій (65 %) і Церкви (62,5 %). Перелік продовжено за спадними кількісними характеристиками на сайті вказаного аналітичного центру².

В українському мовознавстві відомі праці, присвячені дослідженню релігійного дискурсу провідного речника Української греко-католицької церкви (далі – УГКЦ) Блаженнішого Святослава (Шевчука). Так, Анжела Куза проаналізувала релігійну фразеологію проповідей, звернень, виступів Глави

¹ Л. Моїсеєнко, *Проблеми війни та миру в трактуванні християнських конфесій*, „Історія релігій в Україні”, 2018, вип. 28, ч. IV, с. 545–565; М. Парашевін, *Трансформація конфесійного простору України* [в:] *Українське суспільство в умовах війни*. 2022, ред. Є. Головаха, С. Макеев, Київ 2022, с. 120–130; *Церковно-релігійна ситуація в Україні в умовах війни (результати фокус-групових дискусій)* [в:] *Війна і церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022 р. (Інформаційні матеріали)*, кол. авт.: Ю. Якименко (кер. проекту), А. Биченко, М. Міщенко, Л. Шангіна, Київ 2022, с. 85–104.

² *Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020 р.). Центр Разумкова*, <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r> [02.08.2023].

УГКЦ³. Предметом дослідження Маріанни Ділай стали прагматичні особливості метафоричних висловлень у різдвяних посланнях глав християнських церков, зокрема й Верховного архієпископа Києво-Галицького Блаженнішого Святослава (Шевчука)⁴. Світлана Филипчук шляхом аналізу концептуальних повідомлень провідних речників православних і католицьких конфесій (ідеться також про чинного Главу УГКЦ) окреслила роль цих постатей у комунікації між відповідними церквами та суспільством⁵. Ми розкрили структуру, лексико-семантичні засоби реалізації стратегічного нарративу *війна на Сході України* на матеріалі різдвяних і великодніх (2014–2020) послань провідного речника УГКЦ⁶. Вероніка Городецька вивчала концептосферу релігійних проповідей Глави УГКЦ⁷.

У цій статті проаналізуємо структуру та лексико-семантичні засоби реалізації стратегічного нарративу *російсько-українська війна* в посланнях Глави УГКЦ Блаженнішого Святослава (Шевчука). Для досягнення мети сформулюємо завдання:

- 1) виокремити теми, мовні засоби реалізації нарративу;
- 2) виявити, які сутнісні ознаки увиразнюють зміст досліджуваного нарративу до і після 2022 р.

Зауважимо, що пропонуване дослідження є продовженням попередніх розвідок автора статті, у яких розкрито зміст поняття „стратегічний нарратив”;

³ А. Куза, *Релігійна фразеологія проповідей Святослава Шевчука*, „Проблеми гуманітарних наук. Серія: Філологія”, 2014, вип. 34, с. 87–98.

⁴ М. Ділай, *Прагматична інтерпретація метафоричних висловлень у різдвяних посланнях глав християнських церков*, „Наукові записки Національного університету „Острозька академія”. Серія: Філологія”, 2015, вип. 53, с. 88–91.

⁵ С. Филипчук, *Роль провідних речників у соціальних комунікаціях православних та греко-католиків сучасної України*, „Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії”, 2017, вип. 71, с. 97–106.

⁶ А. Чучвара, *Комунікація в суспільстві. Стратегічний нарратив „війна на Сході України” в посланнях Глави УГКЦ Святослава (Шевчука)* [в:] *Соціолінгвістика: Інтеграційний напрям досліджень. Навчальна дисципліна*, ред. Г. Мацюк, Львів 2021, с. 172–188, http://dspace.lnlibrary.lviv.ua/bitstream/123456789/164/1/Sociolinguistics_2021.pdf [03.01.2024]; eadem, *Засоби реалізації стратегічного нарративу „війна на Сході України” в посланнях Глави УГКЦ Святослава (Шевчука)* [в:] *Мова в суспільстві: семантика, синтактика, прагматика*, ред. Г. Мацюк, І. Митнік, П. Юзвікевич, Warszawa–Lwów–Wrocław, Siedlce 2022, ч. II, с. 163–179, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/21906/languagesociety-ii-148x210a5_s.3311-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y [03.01.2024].

⁷ В. Городецька, *Концептосфера релігійного дискурсу (на матеріалі проповідей Глави УГКЦ С. Шевчука)*, „Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика”, 2022, т. 33(72), № 1, ч. 1, с. 7–11.

методику, сутнісні ознаки стратегічного наративу *війна на Сході України* (послання 2014–2020 рр.)⁸.

Джерельна база дослідження – це різдвяні (2014–2022) та великодні (2014–2023) послання Блаженнішого Святослава (Шевчука). Припускаємо, послання цього періоду (2014–2023) дозволять простежити, як впливає збройний напад РФ на Україну від 2014 р. на тексти послань Глави УГКЦ⁹.

У дослідженні задіяно метод контент-аналізу, описовий метод і метод порівняння. Роботу з даними забезпечила комп'ютерна програма *QDA Miner Lite v2.0.7*, яка уможливила виокремлення з текстів послань тих речень, у яких були ключові слова та їхні синоніми. Речення згруповано відповідно до тем. Мовні засоби реалізації наративу розкрито за допомогою описового методу. Завдяки методу порівняння¹⁰ виявлено спільне і відмінне в наборі лексико-семантичних засобів реалізації досліджуваного наративу до і після 2022 р.

Стратегічний наратив *російсько-українська війна* виокремимо за допомогою методу якісного контент-аналізу. Категорія аналізу – це, власне, наратив *російсько-українська війна*. Одиниця аналізу – тема. Одиниці контексту – речення, абзаци, зміст послання. Перелік тем сформульовано на підставі контекстів вживання ключових слів та їхніх синонімів у посланнях.

Ключові слова, їхні синоніми **до 2022 р.:**

*війна (агресія, борня, боротьба, хресна дорога, хресний хід),
воїн (ветеран, військовий, герой, гордість, захисник, оборонець, переможець, солдат;
той, хто на передовій; той, хто на фронті),
Україна (Батьківщина, держава, земля, країна, край).*

Ключові слова, їхні синоніми **після 2022 р.:**

війна (ад, боротьба, окупація, хрест Господній),

⁸ А. Чучвара, *Комунікація в суспільстві...*; eadem, *Засоби реалізації стратегічного наративу...*

⁹ Доктор історичних наук Павло Гай-Нижник здійснив періодизацію російсько-української війни – від моменту окупації й анексії Автономної Республіки Крим (20 лютого – 24 березня 2014 р.) до повномасштабного вторгнення в Україну, яке РФ розпочала 24 лютого 2022 р. Див.: П. Гай-Нижник, *Російсько-українська війна – війна за життя (2014–2022 рр.): періодизація*, «Українознавство», 2022, № 1(82), с. 51–76.

¹⁰ Розкриємо розуміння методу порівняння. Відомо, виокремлюють загальні та лінгвістичні методи дослідження. «Щодо диференціації методів як способів дослідницької діяльності, то найбільш придатним у мовознавстві є їхній поділ на загальні, які є дослідницькими операціями з явищами об'єктів будь-якої науки, і лінгвістичні, що застосовуються саме в лінгвістиці з метою вивчення її об'єкта та предмета», – зазначено в підручнику «Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми». До загальних методів тут зараховано і порівняння, яке використовують із метою вияву спільних і специфічних ознак двох явищ, розбіжностей між ними за певними параметрами, див.: О. Селіванова, *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*: підручник, Полтава 2008, с. 49–50.

*воїн (військовий, герой, захисник, переможець; той, хто з лав наших Збройних сил; той, хто на фронті; той, хто воює на фронтах),
Україна (держава, рідна земля).*

Стратегічний наратив російсько-українська війна: лексико-семантичні засоби реалізації

Тема: війна 2014–2023 рр.

Провідний речник УГКЦ називає події в Україні *війною* і до, і після 2022 р. Перелік ключових слів і синонімів до них див. вище. Із контекстами вживання виокремлених синонімів на позначення *війни* до 2022 р. можна ознайомитися в нашій попередній публікації¹¹. Пропонуємо тут розкрити контексти вживання синонімів на позначення *російсько-української війни*, засвідчені в посланнях після 24 лютого 2022 р.

Війна: *Війна росії проти України – це чергова колоніальна війна тюрми народів, яка пробує відродитися на наших очах* (Великоднє послання 2022 р.). *Війна* – це „організована збройна боротьба між державами, народами або ж збройними угрупованнями всередині країни”¹². За допомогою прийменника *проти* автор послання розкриває об’єктні відношення, позначає країну, з метою підпорядкування якої і розпочато цю збройну боротьбу. Війну в Україні Блаженніший Святослав (Шевчук) описує за допомогою прикметників *черговий, колоніальний* і метафори *тюрма народів*. *Черговий* – „1. Який іде за попереднім у певній послідовності, є наступним щодо черговості”¹³ і *колоніальний*, який стос. до колонії (у 1 знач.), колонія – „1. Країна, яка була насильницьки захоплена й експлуатована іншою державою (метрополією), позбавлена державної самостійності й управлялася на основі спеціального режиму”¹⁴. Метафору *тюрма народів* у дискурсі релігійних послань Блаженнішого Святослава (Шевчука) використано на позначення Радянського Союзу, уживання цього вислову саме в такому значенні підтверджує текст послання на Різдво 2023 р.: *Коляда в ті темні часи*¹⁵ *ставала гімном перемоги над ніччю атеїзму та безбожництва, пророцтвом про неминуче падіння*

¹¹ А. Чучвара, *Комунікація в суспільстві...*

¹² *Словник української мови online*: у 20 т., т. 1–13 (А-ПОКІРНО), Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2015–2023, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=14510&page=468> [20.02.2024].

¹³ *Словник української мови*: в 11 т., ред. І. К. Білодід, Київ 1980, т. 11, с. 301.

¹⁴ *Словник української мови online*, оп. cit., <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=42985&page=1357> [20.02.2024].

¹⁵ У посланні на Різдво 2023 р. Глава УГКЦ торкається такої сторінки української історії: *Пригадаймо, як праатьківською колядою скріплювалися для боротьби з ворогом*

тюрми народів – Радянського Союзу. В одному з великодніх послань натрапляємо ще на таке означення війни – *відкрита*: *Знову ми святкуємо Пасху Христову серед неймовірного терпіння, пов'язаного з жахіттям відкритої війни* (Великоднє послання 2023 р.). *Відкритий* – „8. прикм. Неприхований, нетаємний; явний”¹⁶.

Зафіксовані контекстуальні синоніми на позначення російсько-української війни – це *ад*, *боротьба*, *окупація* і *хрест Господній*.

Ад: Один із наших **воїнів** на своєму шоломі написав такі слова молитви: „Боже, коли мене уб'ють на полі бою, то забори мене в рай, бо в **аді** я вже побував!” (Великоднє послання 2022 р.). Тут словосполуча *побувати в аді*, припускаємо, вжита зі значенням – „воювати”. *Ад* – *заст.* „пекло”¹⁷, а на сайті Українського лінгвістичного порталу уточнено, що йдеться про архаїзм¹⁸. Значення ж лексеми *пекло* пов'язуємо тут з його переносним уживанням – „2. *перен.* Нестерпні, жажливі умови, обставини. 3. *перен.* Дуже небезпечне місце”¹⁹. За допомогою метафори *війна як ад* автор послання оцінює умови збройної боротьби.

Боротьба: *Сьогодні, коли Україна захищає себе від підступного ворога, ми більше ніж будь-коли покликані до духовної боротьби, пам'ятаючи, що зло можна перемогти тільки добром* (Великоднє послання 2022 р.). *Боротьба* – „1. Сутичка, бійка, в якій кожний із учасників намагається подужати супротивника”²⁰. Водночас Блаженніший Святослав (Шевчук) окреслює не лише матеріальний вимір нинішньої боротьби, а й духовний, тобто „пов'язаний із внутрішнім психічним життям людини, її моральним світом”²¹.

Окупація: *Бере за руку [про Ісуса Христа – А. Ч.] наших воїнів і волонтерів, мирних людей, які бачили ад російської окупації, – бере за руку Україну та веде її у воскресіння, наповнюючи пасхальною радістю переможного гімну „Христос воскрес!”* (Великоднє послання 2022 р.). *Окупація* – це „тимчасове захоплення частини або всієї території однієї держави збройними силами

наші повстанці в кріївках та в'язні сталінських концтаборів, як колядувала наша підпільна Церква, незважаючи на репресії комуністичної влади.

¹⁶ Словник української мови: в 11 т., ред. І. Білодід, Київ 1970, т. 1, с. 597.

¹⁷ Словник української мови online, *op. cit.*, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=455&page=19> [20.02.2024].

¹⁸ Український лінгвістичний портал „Словники України” online, <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> [20.02.2024].

¹⁹ Словник української мови online, *op. cit.*, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=70633&page=2226> [20.02.2024].

²⁰ Ibidem, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=5204&page=195> [20.02.2024].

²¹ Ibidem, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=25419&page=842> [20.02.2024].

іншої держави”²². Глава УГКЦ вживає відтопонімний прикметник *російський*, щоб указати на збройні сили РФ.

Хрест Господній: У нашому народі, в **Україні** та на поселеннях, може здатися, що **хрест Господній** був раптово кинений нам на плечі **на самому початку Великого посту** і ми несемо його вже не день-два, не тиждень-два, а **безнастанно**, день і ніч (Великоднє послання 2022 р.). Автор послання використовує метафору війна як *хрест Господній* на позначення випробувань, спричинених початком збройної агресії РФ.

Тема: обставини війни 2014–2023 рр.

Про **локалізованість події в часі до 2022 р.** інформують (тексти різдвяних і великодніх послань, опубліковані до 2022 р.):

1) прислівник *сьогодні*: Святкуймо **сьогодні** Різдво Христове та будьмо носіями небесної радості й миру, перемагаймо насильство і страх, як в особистому житті, так і на всіх фронтах **війни**, наслідки якої кожний із нас сьогодні дуже глибоко переживає (Різдвяне послання 2018 р.);

2) прислівники *ще*, *вже* з числівниками *один*, *третій*, *восьмий* та іменником *рік*: З Божою допомогою ми пережили ще один рік, – **ще один рік війни** (Різдвяне послання 2015 р.); Хоч це **вже третій рік**, коли ми зустрічаємо Христову Пасху в контексті нового для українського народу **хресного ходу – війни** і знуцання з боку сил зла, цей день щоразу оновлює нас у радості й надії Божих дітей, упевнених у Господній перемозі над диявольськими підступами, брехнею і злобою (Великоднє послання 2016 р.); Отож, якщо в нас створюється враження, що людство немовби замучене до смерті пандемією, – а наш народ терпить це зло враз із жахіттями **війни**, котра триває **вже восьмий рік**, – то глядімо на Жениха, який виходить із гробу живий і весь у світлі, і не сумніваймося ні на мить, що й нас чекає світле воскресіння, що і ми силою та діянням Святого Духа є дійсними причасниками того Воскресіння, яке сьогодні святкуємо! (Великоднє послання 2021 р.);

3) прислівник *більше* зі сполучником *ніж* та іменником *рік*: **Уже більше ніж рік** ми проходимо особливу **хресну дорогу** [про війну – А. Ч.] і, можливо, по-людськи нам зараз непросто говорити про радість (Великоднє послання 2015 р.);

4) фразеологізм *на зорі (нового тисячоліття)*: У воскреслому Ісусі, нашому невинному Агнцеві, відкривається нам пасхальна цінність їхньої [про тисячі синів і дочок нашого народу, які жертвують своїм життям за нашу свободу і незалежність – А. Ч.] чистої жертви, що виводить нас з дому

²² Ibidem, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=66057&page=2087> [20.02.2024].

неволі, – відкривається нам зміст *терпіння всієї України на зорі нового тисячоліття* (Великоднє послання 2016 р.).

Локалізованість події в часі після 2022 р. розкривають (тексти різдвяних і великодніх послань, опубліковані після 2022 р.) прислівники – знову: *Знову ми святкуємо Пасху Христову серед неймовірного терпіння, пов'язаного з жахиттям відкритої війни* (Великоднє послання 2023 р.), *сьогодні* (вище навели приклад із великоднього послання 2022 р.), *тепер: Тепер, під час війни*, ми маємо святкувати Різдво більше, ніж будь-коли – урочисто і відкрито, колядуючи з радістю – як вдома і в парафіяльних храмах, так і на вулицях наших міст та сіл <...> (Різдвяне послання 2022 р.) і безнастанно. Останній прислівник (приклад уживання див. вище), зокрема, підкреслює, що збройна агресія триває і невідомо, коли вона припиниться. Знаходимо також поєднання вказівного займенника *цей* з іменниками *тиждень* або *рік* – *цього тижня, цього року* (про війну відносно великодніх або різдвяних свят): *Можливо, цього тижня в контексті війни, коли ми читали чи слухали Страсті Христові, то особливо відчули і пережили все, що переніс Господь спасіння нашого ради* (Великоднє послання 2022 р.) і *Цього року, коли в українському небі ворог намагається приглушити сяйво різдвяної зорі своїми ракетами і бомбами, нам варто звертати увагу не на календар, не на астрономічні явища, а на те, що Христос сьогодні прийшов, щоб народитися в тілі замученої, розп'ятої і пораненої України* (Різдвяне послання 2022 р.). Зафіксовано також прикметник *минулий* з іменником *рік* у Великодньому посланні 2023 р.: *За минулий рік стільки болю і травм, стільки депортованих і поранених, полонених і зниклих безвісти, покалічених у кожному куточку України та в різних країнах нашого поселення!* (Великоднє послання 2023 р.). Вислови *під час і в час*, ужиті в поєднанні з іменником *війна*, указують на пору, коли триває війна – *у час війни / під час війни* (приклади вживання див. вище): *Святкувати Пасху Христову в час війни означає вже куштувати нашу перемогу* (Великоднє послання 2022 р.). У тексті послання фіксуємо також вислів *на самому початку Великого посту* – повномасштабна війна розпочалася напередодні Великого посту 2022 р., який тривав від 2 березня до 14 квітня 2022 р. А ще сталий вислів *на наших очах*. Пор.: за словником *на (при) очах* чийх, у кого означає: а) так, що видно, помітно і т. ін. кому-небудь; на виду у когось; б) у присутності кого-небудь, при комусь; в) дуже швидко²³. Контексти вживання останніх двох висловів наводимо вище.

Локалізованість події в просторі до 2022 р. розкрито за допомогою таких лексико-семантичних конструкцій: *на східних теренах нашої країни, на Сході України*.

²³ Словник української мови: в 11 т., ред. І. Білодід, Київ 1974, т. 5, с. 665.

На локалізованість події в просторі після 2022 р. вказують:

- 1) топонім *Україна*;
- 2) словосполуча з відтопонімним прикметником – *українське небо*, коли йдеться, зокрема, про повітряний простір держави;
- 3) поєднання займенника, іменника, топоніма *Україна* – *кожен куточок України*. Теперішня війна не зберігає якоїсь визначеної локалізації в межах країни (як це було до 24 лютого 2022 р.).

Образ ворога до 2022 р. розкривають:

1) прикметники *безсилий, слабодухий*: *Стратегію підступного нападу, агресії чи сліпого насильства як шляху до запевнення своєї влади обирає безсилий і слабодухий, бо нічим іншим не може переконати чи повести за собою* (Різдвяне послання 2018 р.) і *чужоземний: Чужоземній агресії протиставмо, як це роблять захисники рідної землі на Сході України, жертовність нашої любові, дієву солідарність із жертвами агресії, витривалість у молитві, якою спільно прикликаймо Божий мир на нашу землю, у наші родини і серця!* (Різдвяне послання 2018 р.);

2) іменник *ворог*: *У своєму Різдві Господь воплочується і сьогодні, у той історичний момент, в якому нам доводиться жити і вмирати, будувати і відроджувати, захищати нашу Батьківщину від ворога і лікувати рани минушини та сьогодення* (Різдвяне послання 2016 р.);

3) поєднання займенників і дієслів про тих, хто розпочав війну: *Він, воскреслий Господь, є нашим виходом із наших історичних обставин: у Ньому переможемо війну і тих, хто її розпалює та підтримує* (Великоднє послання 2017 р.).

Образ ворога після 2022 р. Автор послань не лише вказує на противника в цій війні, а й висловлює ставлення до нього. Глава УГКЦ використовує такі лексеми як засоби позначення противника: *росія, російські війська (агресор, ворог, загарбник, окупант, сусід, той, хто несе смерть, той, хто хоче поневолити смертью)*.

Росія, російські війська. Насамперед виокремлюємо топонім *росія* (приклад уживання наведено вище).

Російські війська: *Пам'ятаймо, що наша перемога залежить не тільки від військової спроможності протистояти російським військам, а й від нашої здатності на духовному фронті відкритися Божій силі воскресіння і стати знаряддям зцілення та миру в Господніх руках <...>* (Великоднє послання 2023 р.).

Агресор: *Отож вірмо твердо: як не стримали Христа в Його прославленому тілі ні гробні печаті, ні військова сторожа, так само нашої зраненої України*

не буде здатним поконати жодний **агресор і окупант** (Великоднє послання 2023 р.). **Агресор** – „той, хто вдається до агресії; нападник, загарбник”²⁴.

Ворог. В одному з наведених вище речень вжито лексему *ворог* – „той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь; недруг, супротивник”²⁵. Окрім того, Блаженніший Святослав (Шевчук) конкретизує, що йдеться про *підступного ворога* – „який показною доброзичливістю прикриває злий намір; хитрий, лукавий. // Який таїть в собі несподівану неприємність, біду, небезпеку”²⁶. Єднання з вірянами автор послання засвідчує шляхом вживання займенників *ми, наш*, розмірковуючи про спільного ворога у цій війні: **Ми переможемо ворога, відбудуємо наші зруйновані міста і села, залікуємо наші рани силою і діянням Святого Духа: бо Христос воскрес!** (Великоднє послання 2023 р.) і **Так само наш ворог взяв, що бачив, але впав через те, чого не додавав, – сили духу, віри і любові нашого народу!** (Великоднє послання 2022 р.).

Загарбник: *Нехай у їхніх устах [про українське військо, полонених, поранених, братів і сестер, які перебувають на тимчасово окупованих територіях – А. Ч.] радість різдвяної коляди перетвориться на гімн перемоги над російським загарбником* (Різдвяне послання 2022 р.). **Загарбник** – „той, хто насильно захоплює що-небудь; завойовник”²⁷, автор послання вживає відтопонімний прикметник *російський*, щоб позначити того, хто привласнює / хоче привласнити чужі території шляхом підступу та насильства.

Окупант: **Окупант** знову несе нам кайдани, якими кували цілі покоління наших предків (Великоднє послання 2022 р.). **Окупант** – „той, хто бере участь в окупації; загарбник”²⁸. Уживши в наведеному реченні прислівник *знову*, Глава УГКЦ наголошує, що дії щодо позбавлення волі українського народу повторюються.

Сусід: З духовного погляду зрозуміло, наскільки наш агресивний **сусід** не спроможний позбутися своїх фальшивих кумирів і що він далі шукає в них своєї величі нашим коштом (Великоднє послання 2022 р.). **Сусід** – „державна, місцевість, що межує з іншою державою, місцевістю, а також населення суміжної держави, місцевості”²⁹. Автор послання називає сусіда *агресивним* – „який

²⁴ Словник української мови: в 11 т., ред. І. Білодід, Київ 1970, т. 1, с. 18.

²⁵ Словник української мови online, op. cit., <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=15888&page=526> [20.02.2024].

²⁶ Словник української мови: в 11 т., ред. І. К. Білодід, Київ 1975, т. 6, с. 510.

²⁷ Словник української мови online, op. cit., <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=28369&page=946> [20.02.2024].

²⁸ Ibidem, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=66052&page=2087> [20.02.2024].

²⁹ Словник української мови: в 11 т., ред. І. Білодід, Київ 1978, т. 9, с. 856.

здійснює агресію; загарбницький”³⁰, як наслідок, збройний напад РФ на Україну здійснено задля загарбання її території, обмеження її незалежності.

Той, хто несе смерть: *Той, хто несе смерть, приречений на поразку, бо Україна святкує Пасху!* (Великоднє послання 2022 р.). Пор.: сталий вислів *нести (сіяти) смерть* у словнику витлумачено як „знищувати, умертвляти багатьох”³¹. Саме такою ціною ворог торує шлях до власної перемоги.

Той, хто хоче поневолити смертю: *Той, хто хоче нас поневолити смертю, вже переможений, бо його головну зброю колонізації і загарбництва сам Христос знешкодив і подолав своєю смертю на хресті та славним Воскресінням* (Великоднє послання 2022 р.). *Поневолювати* – „позбавляти волі, незалежності, підкоряти своїй владі”³², тут знову наголошено на способі досягнення такої мети – шляхом знищення життя українців.

Про **образ українського захисника до 2022 р.** ідеться в контексті вживання лексеми *воїн* та інших синонімних відповідників, а саме: *ветеран, військовий, герой, гордість, захисник, оборонець, переможець, солдат; той, хто на передовій; той, хто на фронті*. Згадуючи про образ українського захисника до 2022 р., скеруємо до спостережень, зафіксованих у статті, присвяченій аналізу різдвяних і великодніх послань 2014–2020 рр. Якщо послання 2021 р. (які ми враховуємо тут) доповнили наші дані, зазначаємо це. Щодо образу українського захисника – у різдвяному посланні 2021 р. засвідчено синонімний відповідник *гордість* (на позначення українських захисників), про який не йшлося в посланнях 2014–2020 рр.: *Щиро вітаю наших військових на фронті – нашу гордість* (Різдвяне послання 2021 р.).

Образ українського захисника після 2022 р. розкриває такий перелік контекстуальних синонімів: *військовий, воїн, воїни-герої, захисники-герої, переможець; той, хто з лав наших Збройних сил; той, хто на фронті / той, хто воює на фронтах*. Нижче наведемо контексти вживання перелічених засобів номінації.

Військовий: *Обіймаю родини наших військових, особливо полонених і зниклих безвісти* (Великоднє послання 2023 р.). Назву *військовий* ужито в значенні іменника – „те саме, що військовослужбовець”³³.

³⁰ Словник української мови online, op. cit., <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=410&page=18> [20.02.2024].

³¹ Словник української мови: в 11 т., ред. І. Білодід, Київ 1978, т. 9, с. 400.

³² Ibidem, Київ 1976, т. 7, с. 157.

³³ Словник української мови online, op. cit., <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=14519&page=469> [20.02.2024].

Воїн: Обіймаю всіх, *хто воює на фронтах* – духовних і тілесних, особливо наших незламних **воїнів**, відданих душпастирів і невтомних волонтерів (Великоднє послання 2022 р.). Воїн – книжн., уроч. „те саме, що вояк 1; боець, солдат”³⁴.

Прикладки **воїни-герої, захисники-герої:** У надії на воскресіння та зі сльозами на очах обіймаю тих, хто оплакує загиблих, і **воїнів-героїв**, і мирних громадян, які стали жертвами злочинних дій окупанта (Великоднє послання 2023 р.) і У радості Воскресіння Господнього вітаю всіх наших **захисників-героїв, які сьогодні на фронті** та які зазнали поранення (Великоднє послання 2023 р.). Захисник – „той, хто захищає, обороняє, охороняє кого-, що-небудь від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних і т. ін. дій”³⁵. Прикладки вказують на оцінку адресантом воїнів, захисників, їхньої діяльності, – це герої. Пор.: *герой* – це „видатна своїми здібностями і діяльністю людина, що виявляє відвагу, самовідданість і хоробрість”³⁶.

Переможець: Воскреслий Христос сьогодні простягає свою життєдайну і зранену правницю до зраненої **України**, Його прославлені рани торкаються наших ран, які ще кровлять і болять. Розп’ятий і Воскреслий робить наші рани Своїми – і вони у воскресінні **України** стають прославленими ранами **переможців!** (Великоднє послання 2023 р.). Переможець – „той, хто переміг, здобув перемогу”³⁷, припускаємо, стосується і захисників України теж.

Той, хто з лав наших Збройних сил: У надії на воскресіння плачу і ридаю разом з усіма, хто оплакує своїх загиблих, як з **лав наших Збройних сил**, так і серед мирного населення (Великоднє послання 2022 р.). Глава УГКЦ наголошує, що внаслідок нинішньої збройної боротьби є жертви і серед військових, і серед цивільного населення. У контексті вживання ключових слів засвідчено ще приклади уваги автора послань до українського війська: Він [ворог – А. Ч.] думав, що швидко проковтне цілий народ, але його підступні плани поламав героїзм нашого війська (Великоднє послання 2022 р.); Нехай наші різдвяні дари на коляду будуть особистим внеском у підтримку українського війська та допомоги постраждалим від **війни** (Різдвяне послання 2022 р.). Говорячи про Збройні сили держави, адресант послання позначає їх відтопонімним прикметником *український* (як *українське військо*), займенником *наш* (*наше військо*), а також іменником *героїзм* – вказівка на „найвище виявлення самовідданості й мужності у виконанні громадського обов’язку”³⁸.

³⁴ Ibidem, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=15642&page=518> [20.02.2024].

³⁵ Ibidem, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=33544&page=1073> [20.02.2024].

³⁶ Ibidem, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=18198&page=616> [20.02.2024].

³⁷ Ibidem, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=72701&page=2283> [20.02.2024].

³⁸ Ibidem, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=18192&page=616> [20.02.2024].

Той, хто на фронті / той, хто воює на фронтах (контексти вживання наведено вище). Звертаємо увагу на те, що Глава УГКЦ розширює зміст поняття *фронт*, розуміючи його як духовний і фізичний, тому перелік тих, хто воює на фронтах, охоплює не тільки воїнів, а й душпастирів, волонтерів, лікарів, рятувальників, енергетиків: *Щиро вітаю зі святом наших волонтерів і тих, хто служить і працює для ліквідації наслідків війни та забезпечення життя наших мирних міст і сіл, зокрема лікарів, рятувальників та енергетиків* (Різдвяне послання 2022 р.).

Згадуючи про захисників України, автор послань неодноразово апелює до займенника *наш* – *наші військові, наші воїни, той, хто з лав наших Збройних сил* і под.

Висновки

Порівняння лексико-семантичних засобів реалізації наративу *російсько-українська війна* в посланнях Глави УГКЦ до і після 2022 р. дало змогу виокремити спільні та відмінні ознаки на рівні змісту і мовного вираження тем: *війна 2014–2023 рр., обставини війни 2014–2023 рр.*

До 2022 р. використано такі засоби номінації подій в Україні, як: *агресія, борня, боротьба, війна, хресна дорога, хресний хід*. Після 2022 р. – це *ад, боротьба, відкрита війна*, (російська) *окупація і хрест Господній*. Провідний речник УГКЦ називає події до і після 2022 р. *війною*, у посланнях після 2022 р. йдеться про *відкриту війну*. Прикметою релігійного дискурсу до і після 2022 р. стали метафори *хресна дорога, хресний хід, хрест Господній*.

До 2022 р. подію в часі локалізовано так – прислівник *сьогодні*; прислівники, числівники, іменники *ще один рік війни, вже третій рік війни, вже восьмий рік війни*; прислівник, сполучник, іменник *більше ніж рік* (про війну); контекстуальний синонім *на зорі нового тисячоліття*. Після 2022 р. у цій функції засвідчено прислівники *знову, сьогодні, тепер, безнастанно*; поєднання вказівного займенника *цей* з іменниками *тиждень* або *рік* (*цього тижня, цього року*); прикметник *минулий* та іменник *рік* (*минулого року*); вислови *під час і в час* з іменником *війна* (*в час війни / під час війни*); вислови *на самому початку Великого посту, на наших очах*. Категорія часу в дискурсі послань Глави УГКЦ розгорнулася лінійно, ґрунтувалася на послідовному розкритті подій. Ужиті в посланнях числівники свідчать про початок цієї війни у 2014 р.

До 2022 р. автор послань локалізує подію в просторі так – *на східних теренах нашої країни, на Сході України*. Після 2022 р. у посланнях зафіксовано дані про події, які відбуваються в *Україні, в українському небі, у кожному куточку України*. Тож локалізація події в просторі розширилася.

Визначеної номінації агресора в аналізованому корпусі текстів до 2022 р. немає. Після 2022 р. автор послань вказує на противника – *це росія, російські війська (агресор, ворог, (російський) загарбник, окупант, сусід, той, хто несе смерть, той, хто хоче поневолити смертю)*. Глава УГКЦ не лише засуджує війну, як це засвідчили релігійні послання до 2022 р., а й чітко вказує на вину-ватця в посланнях після 2022 р.

У дискурсі релігійних послань Блаженнішого Святослава (Шевчука) засвідчено схожі засоби номінації захисників України до *(ветеран, військо-вий, воїн, герой, гордість, захисник, оборонець, переможець, солдат; той, хто на передовій; той, хто на фронті)* і після 2022 р. *(військовий, воїн, воїни-герої, захисники-герої, переможець; той, хто з лав наших Збройних сил; той, хто на фронті; той, хто воює на фронтах)*. Говорячи про збройні сили держави після 2022 р., автор послання позначає їх відтопонімним прикметником *український* (як *українське військо*), займенником *наш* (*наше військо*). Глава УГКЦ розширює зміст поняття *фронт*, розуміючи його як духовний і фізичний, тому перелік тих, хто воює на фронтах, охоплює не лише воїнів.

Здійснений аналіз свідчить про те, що Глава УГКЦ формує в адресатів аналізованих послань правдиву картину світу. Це, зокрема, підтверджує неприховане висвітлення суспільно-політичних подій в Україні після Революції гідності.

Література / References

- Гай-Нижник П., *Російсько-українська війна – війна за життя (2014–2022 рр.): періодизація*, „Українознавство”, 2022, № 1(82), с. 51–76 [Gaj-Nižnik P., *Rosijs'ko-ukraїns'ka vijna – vijna za žittâ (2014–2022 rr.): periodizaciâ*, „Ukraїnoznavstvo”, 2022, № 1(82), s. 51–76].
- Городецька В., *Концептосфера релігійного дискурсу (на матеріалі проповідей Глави УГКЦ С. Шевчука)*, „Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика”, 2022, т. 33(72), № 1, ч. 1, с. 7–11 [Gorodec'ka V. A., *Konceptosfera religijnogo diskursu (na materialî propovidej Glavi UGKC S. Ševčuka)*, „Včeni zapiski TNU imeni V. Ī. Vernads'kogo. Seriâ: Filologijâ. Žurnalistika”, 2022, t. 3 (72), № 1, č. 1, s. 7–11].
- Ділай М., *Прагматична інтерпретація метафоричних висловлень у різдвяних посланнях глав християнських церков*, „Наукові записки Національного університету „Острозька академія”. Серія: Філологія”, 2015, вип. 53, с. 88–91 [Dilaj M. P., *Pragmatična interpretaciâ metaforičnih visloven' u rizdvânih poslannâh glav hristiâns'kih cerkov*, „Naukovi zapiski Nacional'nogo universitetu „Ostroz'ka akademiâ”. Seriâ: Filologijâ”, 2015, vip. 53, s. 88–91].
- Куза А., *Релігійна фразеологія проповідей Святослава Шевчука*, „Проблеми гуманітарних наук. Серія: Філологія”, 2014, вип. 34, с. 87–98 [Kuza A., *Religijna frazeologijâ propovidej Svâtoslava Ševčuka*, „Problemi gumanitarnih nauk. Seriâ: Filologijâ”, 2014, vip. 34, s. 87–98].

- Моїсєєнко Л., *Проблеми війни та миру в трактуванні християнських конфесій*, „Історія релігій в Україні”, 2018, вип. 28, ч. IV, с. 545–565 [Moisêenko L., *Problemi vijni ta miru v traktuvannî hristiâns'kih konfesij*, „Îstoriâ religij v Ukraîni”, 2018, vip. 28, č. IV, s. 545–565].
- Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020 р.). Центр Разумкова, <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-dii-alnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r> [02.08.2023] [Ocinka gromadânami diâl'nosti vladi, riven' doviri do social'nih institutiv ta politikiv, elektoral'ni oriêntacij gromadân (lûtii 2020 r.). Centr Razumkova, <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-polityki-v-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r> [02.08.2023]].
- Паращєвн М., *Трансформація конфесійного простору України* [в:] *Українське суспільство в умовах війни*. 2022, ред. Є. Головаха, С. Макєєв, Київ 2022, с. 120–130 [Paraševn M., *Transformaciâ konfesijnogo prostoru Ukraîni* [v:] *Ukraîns'ke suspil'stvo v umovah viîni*. 2022, red. Ê. Golovaha, S. Makeêv, Kiïv 2022, s. 120–130].
- Сєлїванова О., *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*: підручник, Полтава 2008 [Selivanova O., *Sučasna lingvistika: naprâmi ta problemi*: pidručnik, Poltava 2008].
- Словник української мови: в 11 т., ред. І. Білодід, Київ 1970–1980 [Slovník ukraîns'koï movi: v 11 t., red. Î. Bilodid, Kiïv 1970–1980].
- Словник української мови online: у 20 т., т. 1–13 (А-ПОКІРНО), Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2015–2023, <https://sum20ua.com> [07.08.2023] [Slovník ukraîns'koï movi online: u 20 t., t. 1–13 (A-POKÎRNO), Ukraîns'kij movno-informacijnij fond NAN Ukraîni, 2015–2023, <https://sum20ua.com> [07.08.2023]].
- Український лінгвістичний портал „Словники України” online, <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> [07.08.2023] [Ukraîns'kij lingvističnij portal „Slovníki Ukraîni” online, <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> [07.08.2023]].
- Филипчук С., *Роль провідних речників у соціальних комунікаціях православних та греко-католиків сучасної України*, „Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії”, 2017, вип. 71, с. 97–106 [Filipčuk S., *Rol' providnih rečnikov u social'nih komunikaciâh pravoslavnihi ta greko-katolikiv sučasnoï Ukraîni*, „Gumanitarnij visnik Zaporiz'koï deržavnoï inženernoï akademii”, 2017, vip. 71, s. 97–106].
- Церковно-релігійна ситуація в Україні в умовах війни (результати фокус-групових дискусій) [в:] *Війна і церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022 р.* (Інформаційні матеріали), кол. авт.: Ю. Якименко (кер. проекту), А. Биченко, М. Міщенко, Л. Шангіна, Київ 2022, с. 85–104 [Cerkovno-religijna situaciâ v Ukraîni v umovah vijni (rezul'tati fokus-grupovih diskusij) [v:] *Vijna i cerkva. Cerkovno-religijna situaciâ v Ukraîni 2022 r.* (Înformacijni materialy), kol. avt.: Ŭ. Âkimenko (ker. proêktu), A. Bičenko, M. Mišenko, L. Šangina, Kiïv 2022, s. 85–104].
- Чучвара А., *Комунікація в суспільстві. Стратегічний наратив „війна на Сході України” в посланнях Глави УГКЦ Святослава (Шевчука)* [в:] *Соціолінгвістика: Інтеграційний напрям досліджень. Навчальна дисципліна*, ред. Г. Мацюк, Львів 2021, с. 172–188, http://dspace.lnulibrary.lviv.ua/bitstream/123456789/164/1/Sociolinguistics_2021.pdf [03.01.2024] [Čučvara A., *Komunikaciâ v suspil'stvi. Strategičnij narativ „vijna na Shodi Ukraîni” v poslannâh Glavi UGKC Svâtoslava (Ševčuka)* [v:] *Sociolingvistika: Întegracijnij naprâm doslidžen'. Navčal'na disciplina*, red. G. Macûk, L'viv 2021, s. 172–188, http://dspace.lnulibrary.lviv.ua/bitstream/123456789/164/1/Sociolinguistics_2021.pdf [03.01.2024]].

Чучвара А., *Засоби реалізації стратегічного наративу „війна на Сході України” в посланнях Глави УГКЦ Святослава (Шевчука) [в:] Мова в суспільстві: семантика, синтактика, прагматика, ч. II, ред. Г. Мацюк, І. Митнік, П. Юзвікевич, Warszawa–Lwów–Wrocław, Siedlce 2022, с. 163–179, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/21906/languagesociety-ii-148x210a5_s.3311-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y [03.01.2024]* [Čučvara A., *Zasobi realizacii strategičnogo narativu „vijna na Shodi Ukraïni” v poslannâh Glavi UGKC Svâtoslava (Ševčuka) [v:] Mova v suspil'stvi: semantika, sintaktika, pragmatika, č. II, red. G. Macûk, Ī. Mitnik, P. Ūzvikevič, Warszawa–Lwów–Wrocław, Siedlce 2022, s. 163–179, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/21906/languagesociety-ii-148x210a5_s.3311-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y [03.01.2024]]].*

Adriana Chuchvara

Russian-Ukrainian War: The Structure and Lexical-Semantic Means of Implementing the Strategic Narrative in Messages of the Head of the Ukrainian Greek Catholic Church Archbishop Sviatoslav (Shevchuk)

The purpose of the study is to reveal the structure and lexical-semantic means of implementing the “Russian-Ukrainian war” strategic narrative in messages of the Head of the Ukrainian Greek Catholic Church Sviatoslav (Shevchuk). The tasks are: (1) to identify topics and linguistic means of narrative implementation; (2) to find out what essential features express the content of the researched narrative before and after 2022. The material for analysis comprises 9 Christmas (2014–2022) and 10 Easter (2014–2023) messages available online. The research methods used are content analysis, the descriptive method and the comparative method.

The Christmas (2014–2022) and Easter (2014–2023) messages highlight the following topics: *the 2014–2023 war, circumstances of the 2014–2023 war, consequences of the 2014–2023 war, prospects for ending the 2014–2023 war.*

Until 2022, regarding the linguistic expression of the topics *2014–2023 war* and *circumstances of the 2014–2023 war*, the following means to name the events in Ukraine were used: *aggression, struggle, fight, war, Way of the Cross, Procession of the Cross*. After 2022, these include *hell, struggle, open war*, (Russian) *occupation* and *the Lord’s cross*. The leader of the Ukrainian Greek Catholic Church calls the events before and after 2022 *a war*, with the messages after 2022 referring to an *open war*. Religious discourse both before and after 2022 is represented by the metaphors of *Way of the Cross, Procession of the Cross, and the Lord’s Cross*.

The category of time in the discourse of the 2014–2023 messages of the Church Head was expressed linearly, based on sequential disclosure of events. The numerals used in the messages testify to the beginning of this war in 2014. Until 2022, the author

of the messages localizes the event in space using phrases like *in the eastern regions of our country, in the East of Ukraine*. After 2022, the messages speak about the events taking place in *Ukraine, in the Ukrainian sky, in every corner of Ukraine*. The localization of events in space has thus expanded. There is no determined nomination of the aggressor in the analyzed corpus of texts until 2022. After 2022, the author of the messages points to the enemy – namely *Russia, Russian troops (aggressor, enemy, (Russian) invader, occupier, neighbour, the one who brings death, the one who wants to enslave with death)*. In the discourse of religious messages before and after 2022, means of nomination of defenders of Ukraine are also attested. Speaking about the armed forces of the state after 2022, the author of the message designates them with the toponymical adjective *Ukrainian (Ukrainian army)* and the pronoun *our (our army)*. Archbishop Sviatoslav expands the meaning of the concept of *front*, understanding it in spiritual as well as physical terms.

The analysis undertaken reveals that the Head of the Ukrainian Greek Catholic Church adeptly paints an authentic picture of the world in his messages. This authenticity is underscored by the unreserved coverage of social and political developments transpiring in Ukraine.

Keywords: strategic narrative, Russian-Ukrainian war, religious message, Archbishop Sviatoslav (Shevchuk)

Wojna rosyjsko-ukraińska: struktura i leksykalne i semantyczne sposoby realizacji narracji strategicznej w przesłaniach zwierzchnika Ukraińskiej Cerkwi Grekokatolickiej arcybiskupa Swiatosława (Szewczuka)

Celem niniejszego rozdziału jest ukazanie struktury i środków leksykalno-semantycznych realizacji narracji strategicznej „wojna rosyjsko-ukraińska” w przesłaniach zwierzchnika ukraińskiej cerkwi grekokatolickiej arcybiskupa Swiatosława (Szewczuka). Zrealizowane zostały następujące zadania: 1) identyfikacja tematów oraz językowych środków realizacji narracji; 2) ustalenie, jakie istotne cechy wyrażają treść badanej narracji przed rokiem 2022 i po nim. Materiał do analizy stanowi 9 orędzi bożonarodzeniowych (2014–2022) i 10 wielkanocnych (2014–2023) dostępnych w Internecie. Metody badawcze to analiza treści, metoda opisowa i metoda porównawcza.

W orędziach bożonarodzeniowych (2014–2022) i wielkanocnych (2014–2023) poruszane są następujące tematy: *wojna 2014–2023, okoliczności wojny 2014–2023, skutki wojny 2014–2023, perspektywy zakończenia wojny 2014–2023*.

Do 2022 roku, jeśli chodzi o językowy wyraz tematów *wojna 2014–2023* i *okoliczności wojny 2014–2023*, stosowano następujące środki nazywania wydarzeń na Ukrainie: *agresja, walka, wojna, droga krzyżowa, procesja krzyżowa*. Po 2022 roku są to m.in. *piekło, walka, otwarta wojna, (rosyjska) okupacja i krzyż Pański*. Zwierzchnik ukraińskiej cerkwi grekokatolickiej wydarzenia przed rokiem 2022 i po nim nazywa *wojną*, przesłania po

2022 roku mówią już o *otwartej wojnie*. Znakiem dyskursu religijnego w obu okresach stały się metafory *drogi krzyżowej*, *procesji krzyżowej* i *krzyża Pańskiego*.

Kategoria czasu w dyskursie przesłań zwierzchnika ukraińskiej cerkwi greckokatolickiej (2014–2023) wyrażona jest liniowo, w oparciu o sekwencyjne ujawnianie zdarzeń. Liczby użyte w komunikatach świadczą o rozpoczęciu wojny w 2014 roku. Do 2022 roku autor komunikatów lokalizuje wydarzenia w przestrzeni, używając określeń *we wschodnich regionach naszego kraju*, *na wschodzie Ukrainy*. Po 2022 roku w przesłaniach wydarzenia mają miejsce w całej Ukrainie, tj. *na ukraińskim niebie*, *w każdym zakątku Ukrainy*, tym samym poszerzono lokalizację wydarzeń w przestrzeni. W analizowanym korpusie tekstów do roku 2022 nie ma jednoznacznej nominacji agresora. Po roku 2022 autor komunikatów wskazuje na wroga – jest to *Rosja*, *wojska rosyjskie* (*agresor*, *wróg*, (rosyjski) *najeźdźca*, *okupant*, *sąsiad*; *ten, który przynosi śmierć*; *ten, który chce zniewolić śmiercią*). W dyskursie przekazów religijnych przed rokiem 2022 i po nim zauważalne są także sposoby nominacji obrońców Ukrainy. Mówiąc o siłach zbrojnych państwa ukraińskiego po 2022 roku, autor komunikatu określa je przymiotnikiem odmiejscowym *ukraiński* (*armia ukraińska*) i zaimkiem *nasza* (*nasza armia*). Arcybiskup Sławosław (Szewczuk) poszerza znaczenie pojęcia *front*, odnosząc je zarówno do przestrzeni fizycznej, jak i do stanu duchowego.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że zwierzchnik Ukraińskiej Cerkwi Greckokatolickiej umiejętnie przedstawia autentyczny obraz świata. Autentyczność tę podkreśla bezkompromisowe relacjonowanie wydarzeń społecznych i politycznych zachodzących w Ukrainie.

Słowa kluczowe: narracja strategiczna, wojna rosyjsko-ukraińska, przesłanie religijne, arcybiskup Sławosław (Szewczuk)

Наталія Піддубна

ORCID: 0000-0003-0331-0496

Новітні вектори української теолінгвістики: сакралізація в умовах війни

Мова як живий організм і відкрита динамічна система завжди чутливо реагує на ті чи ті суспільні зміни, тим паче на потрясіння, до яких, безперечно, належить війна. Це виявляється передовсім на лексичному рівні, про що свідчить поява цілої низки нових лексем і лексико-семантичних варіантів, лексичної реактуалізації та ін., що в комплексі „малюють мовну картинку відображуваного як деяку цілісність”¹.

Динамічність мовних процесів особливо увиразнюється на тлі тих інновацій, які ґрунтовані на фундаментальних категоріях одного з новітніх напрямів української лінгвістичної науки – теолінгвістики, у фокусі якої – опис лінгвістичних явищ з огляду на систему форм фіксації взаємозв’язку мови і релігії, вербалізацію релігійної картини світу, характер функціонування біблійзмів як теолінгвістичного феномена, репрезентація особливостей релігійної комунікації, функціонування теонем в українському мовному просторі загалом з урахуванням відповідної динаміки². Передовсім ідеться про лінгвофілософську категорію сакрального як таку, що визначається глобальністю та широким діапазоном реалізації в мові.

Дослідники категорії сакрального акцентують на тому, що до неї варто уналежнювати не лише святе й чисте, а й нечисте, демонічне³ як два полюси одного аксіологічно амбівалентного цілого. Наукові спостереження свідчать про те, що розширення шкали сакральності переважно відбувається в бік антисакрального, коли вербалізується система семантико-прагматичних

¹ А. Нелюба, „Епоха Зеленського” в ономастичному словотвірному вимірі (спостереження тимчасово аполітичного мовознавця), „Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія”, вип. 1(45), 2021, с. 340.

² Детальніше див: Н. Піддубна, *Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.)*, Харків 2019.

³ Т. Вільчинська, *Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст.*, Тернопіль 2008, с. 128.

смислів, адже в період великої війни, зокрема з 2022 року, виявляємо, з одного боку, продовження традиції в презентації релігійних смислів, з другого боку, їхню трансформацію, осучаснення, що є виявом самобутньої мовотворчості українців щодо продовження національної традиції в моделюванні семантико-прагматичних смислів у площині *сакральне – профанне*.

У цій розвідці маємо за мету епізодично схарактеризувати актуальні мовленнєві процеси, які вербалізують категорію сакрального, з погляду національної традиції і лінгвокреативного новаторства з опертям на омовлення феноменів прецедентності та мовної гри, що активізовані в українській лінгвокультурі в період повномасштабного російського вторгнення в Україну⁴.

Категорії *sacrum – profanum* („святість – світськість”) як корелятивна пара позначені тим, що, з одного боку, вони є протиставлюваними, а з другого боку, – взаємодоповнювальними. Окрім цього, вони виявляють градуальність, а їхня опозитивність не обов’язково має сприйматися як протиставність⁵. Межа між *святим* і *секулярним* не є чіткою, опозитивність *сакральне – профанне (світське)* є не сталою, а рухомою, що уможливорює явище сакралізації – „набуття тим чи іншим об’єктом чи елементами хронотопу ознак сакрального”⁶ та десакралізації (профанізації), що полягає в припиненні сприйняття як сакральних матеріальних об’єктів, осіб, дій⁷.

Активізація вживання сакральних прецедентних імен у воєнний час передовсім виявляється стосовно теоніма *Бог*, що введений до стійкого вислову *з нами Бог*, узятото з християнської церковної пісні-молитви, в основі якої лежать слова з книги пророка Ісаї. Фраза перетворилася на девіз, бойовий заклик, який у різні часи виголошували воїни різних країн, зокрема це девіз 24-го батальйону „Айдар” та взводу 2-го БСП НГУ „Донбас”. Саме цей вислів

⁴ Матеріал цього розділу є розширеною версією попередніх досліджень, які було частково апробовано в таких публікаціях: Н. Піддубна, *Сакральна прецедентність в українській лінгвокультурі воєнного періоду*, „Українська мова”, 2022, № 4, с. 11–23; Н. Піддубна, *Вербалізація біблійності в сучасній українській поезії про війну: націокультурні особливості* [в:] *Національні наукові традиції в слов’янському світі: матеріали III Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам’яті святих Кирила і Мефодія*, Харків 2023, с. 285–290; Н. В. Піддубна, *Лінгвістичне потрактування категорії сакрального (сакруму)*, „Мовознавство”, 2019, № 6, с. 72–82; Н. Піддубна, *Біблійні антропоніми й топоніми в українській мові: основні вектори розвитку досліджень*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 2021, vol. 56, article 2087, <https://doi.org/10.11649/sfps.2087>.

⁵ І. Набитович, *Універсум sacrum’у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму)*, Дрогобич–Люблін 2008, с. 40.

⁶ Ibidem, с. 43.

⁷ М. Скаб, *Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери*, Чернівці 2008, с. 78.

прозвучав у зверненні генерала Валерія Залужного до українців у перший день повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 року (порівн.: *За нами правда. З нами Бог. І Перемога буде за нами!*⁸) і в подальших його виступах, напр., напередодні Великодня (*Світло завжди перемагає темряву. Добро долає зло. Ми обов'язково переможемо! Адже за нами правда і з нами Бог!*⁹).

Цей прецедентний вислів з незначною трансформацією актуалізовано у вірші К. Мордатенка. Задля омовлення міці й незламності українського народу, його величчя й справедливості боротьби проти ворога поет вдається до стилістичного прийому повторення:

*Війни нема – є право на життя:
є – Ми; за нами Бог, повірте,
прозорий час: ба, більше: більше, так
їх закопаєм, дайте часу трішки:
<...> Нам байдуже – Ми вже не боїмось:
тому що на руках не кров – а люди,
Ми вас, „подібні“, вінищимо – ось:
за нами Бог: Він був завжди, Він всюди...*¹⁰

Таким чином, через актуалізацію одиниць, що виступають у текстах у своїх первинних називних функціях (передовсім такими є різні структурні типи бібліїзмів – від біблійних власних назв, назв церковних свят і храмів – до стійких молитовних висловів, цитат), маємо приклад *прямої ресакралізації* (власне сакралізації).

Художня апеляція до Всевишнього завжди була типовою рисою української літератури. Особливо виразно вона простежується у творах воєнного періоду, де часто набуває ознак авторської молитви, що вражає своєю щирістю й відвертістю. У такий спосіб виявляється інтертекстуальний зв'язок із прецедентними релігійними текстами-депрекатіонами, оскільки, як зазначає Ірина Даниленко, у літературі молитва – „це метажанр, котрий, імітуючи сакральний діалог з ідеальним адресатом, здатний втілюватися в різні жанрово-видові форми <...>, а також різні жанрово-тематичні різновиди (молитва-сповідь, молитва за інших – за кохану людину, країну, мову)”¹¹.

⁸ <https://www.facebook.com/KabminUA/posts/319867096851015/>, 27.08.2023 [25.02.2024].

⁹ *За нами правда і з нами Бог!* – Головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний, 27.08.2023, <https://dyvys.info/2022/04/24/za-namy-pravda-i-z-namy-bog-golovnokomandu-vach-zsu-valerij-zaluzhnyi/> [25.02.2024].

¹⁰ https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02MC3umZZZ4G1948YEmeGLJFYfhGhTGBZK2shu6LyV2juQ6s8kvxucnxjufZ5kDqRTl&id=100002999458344, 08.09.2022 [25.02.2024].

¹¹ І. Даниленко, *Біблійні жанри і концепти в поезії Тараса Шевченка*, Київ 2017, с. 14.

Як приклад наведемо молитву воїна з вірша Л. Бурак (принагідно зауважимо, що цей текст навіть було витатуйовано на тілі одного з наших поранених бійців):

Побудь, **мій Боже**, отут, зі мною,
У цьому полі, у розпал бою,
Серед руїни і серед краху
Не дай пізнати глибини страху.
Не дай упасти в зневіру й розпач
І побратимам розбігтись врозтіч.
Побудь, **мій Боже**, отут, між нами
Душею батька, сльозою мами,
Сестри любов'ю, брата плечима,
Чеканням милої, її очима.
Побудь, **мій Боже**, отут, зі мною,
Посеред світу, посеред болю.
Храни від смерті, від кулі вражої,
Будь мені, Боже, вартую, стражею.
Я тіло й душу тобі офірую
Побудь, **мій Боже**, зі мною...
Вірую!¹²

Власне сакралізація (пряма ресакралізація), яка вказує на безпосередній зв'язок зі Святим Письмом, омовлюється в самій темі цієї авторської молитви через повтор рядка *Побудь, мій Боже, отут, зі мною*, що містить поширене звертання *мій Боже*, у якому займенник *мій* створює інтимізовану тональність і вказує на близькість Господа до українських воїнів; дієслова-оптативи *будь, побудь, не дай, храни*, останнє з яких є церковнослов'янізмом, властиві молитві, завершення поезії лексемою *Вірую!*, що має окличну інтонацію і належить до ключових вербалізаторів концепту „віра” – одного з основних у релігійній картині світу.

З огляду на трагічність воєнних подій, які Україна особливо гостро переживає від 24 лютого 2022 року, в українській лінгвокультурі більш активно стала виявлятися *сполучена ресакралізація*, за якої на біблійні образи й мотиви накладається національний контекст, відбувається своєрідне, однак органічне, їхнє поєднання, у якому національні первні є темою (рамкою) метафори, а біблійні образи є її фокусом (контейнером)¹³. Звірства російських військових в українських містах спричинилися до того, що в українському мовленні ойконіми *Буча, Ірпінь, Ізюм, Маріуполь, Харків* та інші набули ознак

¹² <https://www.facebook.com/1527841670861867/posts/2607197292926294/>, 29.08.2020 [25.02.2024].

¹³ В. Хлебда, *Десакрализация и ресакрализация библейской фразеологии в русской печати последнего десятилетия*, „Studia Rossica Poznaniensia”, 2001, vol. XXIX, с. 128.

прецедентності, а також зазнали символізації та сакралізації, що виявляємо в актуалізації сем ‘нескореність’, ‘страдництво’, напр.: *Україна несе свій хрест від 24 лютого, а станції хресної дороги знає вже увесь світ: **Маріуполь, Буча, Краматорськ, Бородянка, Ізюм, Харків...***¹⁴ та ін.

У вірші П. Вишебаби „Маріуполь”, написаному 25 березня 2022 року, символізм і сакралізація вербалізуються через низку лексичних і фразеологічних бібліїзмів: *гріх, ад, рай, Господь, спрагли й голодні, плоть від плоті, сурми Страшного Суду, дев’ять кіл пекла, мученик*, фразеологічну алюзію на фразеологічну одиницю (далі – ФО) біблійного походження *Хто має вуха слухати, нехай слухає* (Мт. 11: 15):

*У місті було нас сто тисяч душ:
таких, що не зрушиш скільки не руш;
таких, що гнуться під кожен вітер,
білі – як крейда, чорні – як бітум,
тих, що зраджували, тих, що зазнали зрад;
тих, хто певен – **гріхи** його тягнуть в ад;
тих, хто спокутував і тих, хто не знав провини:
якщо **рай** і є – для них там відчинено;
тих, що сильно кохали і ледве-ледь;
тих, що сиділи тихо й не йшли вперед;
ті, що **спрагли й голодні**, і хто був ситий,
і ті, що тільки збиралися народитись.
У місті було нас сто тисяч тіл,
не здатних спинити залізних стріл;
<...> **І плоть від плоті** від кожного – діти,
яких ми ховали в дворі під плитами.
У місті було нас сто тисяч люду,
страшніше за сурми **Страшного суду**,
за **дев’ять кіл пекла** узятих вкупі –
місто-герой? – місто-мученик **Маріуполь**.
<...> **Хто має сміливість почути – вухом**
лягай на цей ґрунт і уважно слухай,
це ми кричимо з-під землі впритул:
“Врятуй наші душі,
Господь, врятуй”¹⁵.*

¹⁴ https://www.facebook.com/yaroslav.harasyim.3/posts/pfbid02bTtsdqWCdRD2QfCJZrkys2aMzcYr4BzwFoHHMaVD2VoPvRenfRUXIk49EfQUvDwfl?locale=uk_UA, 12.04.2022 [25.05.2024].

¹⁵ https://www.facebook.com/kazantsevivan/posts/960188164652622/?locale=ms_MY&paipv=0&eav=AfaUDrXag6PtVv1W85VKstyW30SRD4iuqSLP5XeXgwmTz4peaNKj9Q5DptQB8MRCNAY&_rdr, 23.05.2022 [25.02.2024].

Подібне спостерігаємо і при моделюванні прецедентних біблійних ситуацій, переважно пов'язаних з євангельськими оповідями про сходження Ісуса на Голгофу, Його подальшими страстями й воскресінням, алюзіями, наприклад, на розп'яття Ісуса Христа, де страдником є український воїн, як у відомому креолізованому тексті з фото під назвою „Бахмутське розп'яття”, де зображено пораненого українського бійця і лікарів, що намагаються його врятувати. Промовистим є коментар: *Весь світ чекає на Різдво, а ми бажаємо Воскресіння*¹⁶.

У сучасній лінгвокультурі сполучена сакралізація українських воїнів передається й через своєрідне їх „зближення” з Богом, що виражене, зокрема, у вислові: *Якщо Бог існує, то він носить форму ЗСУ*¹⁷, у численних поетичних рядках, де Господа вербалізовано як бойового побратима наших воїнів. Наприклад, у вірші Г. Бабіча Бог, одягнувши однострій, спускається з небес, щоб надати нашим воїнам допомогу:

*„Землю мають тримати живі.
Тут в раю вже достатньо дітей і героїв.
<...> Що ж. Піду на підмогу.*

¹⁶ <https://www.instagram.com/p/CmBjhuDNgt0/>, 11.12.2022 [25.02.2024].

¹⁷ <https://armyinform.com.ua/2022/05/17/yakshho-bog-isnuye-vin-nosyt-formu-zsu-dydzhytal-agencziya-moko/>, 17.05.2022 [25.02.2024].

Подай мені піксель і зброю”.

<...> Ідуть по небу босоніж

маленькі розгублені янголятка,

*А назустріч їм Бог в однострої спускається долу*¹⁸.

Близькість Усевишнього до наших воїнів виявляється й у такому тексті: *„Доброго ранку, Бро”*, – так тепер промовляє до наших воїнів Бог¹⁹.

Прикметно, що в наведеному вислові лексема *бро*, згідно з Вікіпедією, – сленгове слово, що означає „брат” або „братик”²⁰. „Бро” запозичене з англійської мови (англ. *Bro*) і походить від слова „брат” (англ. *brother*). Зазвичай людина звертається до іншої людини „бро”, якщо перебуває з нею у дружніх стосунках або ставиться до неї доброзичливо, як до свого брата. Однак таке потрактування й обґрунтування викликає певні сумніви, адже в словнику Б. Грінченка зазначено, що *бра* – це *сокращ. зват. над. отъ брат*. Подібне визначення маємо і в „Словнику української мови”, де **БРА** 2, невідм., чол., фам. Те саме, що *брате, брати* (у звертанні). – *Вже мені осточортіло тинятись по сахарнях*, – промовив Микола. – *Ходім, бра, ще на степи* (Нечуй-Левицький, II, 1956, 214)²¹. Тобто, як видається, маємо осучаснене давнє, таке, що виникло ще за часів козаччини, українське звертання до побратима, реанімоване в сучасній українській мові.

У поетичних текстах воєнного часу активно використовується такий вияв сполученої ресакралізації, як біблійні алюзії, що

служать засобом вираження авторської інтенції, використовуються задля досягнення відповідної прагматичної мети. Вони демонструють індивідуально-творчу компетенцію адресанта, що, послугуючись інтертекстами, кодує певну інформацію і через конкретну комунікативно-прагматичну ситуацію доносить її до адресата. Останній має не лише розпізнати алюзію, а й, ґрунтуючись на знаннях відповідних прецедентних текстів, адекватно декодувати її²².

Наприклад, непрямую алюзію на біблійну оповідь про всюдисутність Бога (Пс. 139) виявляємо у вірші В. Задорожного, бібліїзм *Бог* розширює свою семантику й означає всіх українців, які в той чи той спосіб стали на боротьбу

¹⁸ Г. Бабіч, *Янголятка*, <https://www.srblog.co.ua/page/glib-babich-jangoljatka>, 09.04.2022 [25.02.2024].

¹⁹ <https://www.facebook.com/yaroslav.harasym.3/posts/pfbid0257ExErRpyVDZrx3XrT6weSzaTUJ7xhcSHBvwsXjHEkFNiy9uun6yxSHDEABFe9wRl>, 20.10.2022 [25.02.2024].

²⁰ Бро (субкультура), [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%80%D0%BE_\(%D1%81%D1%83%D0%B1%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%80%D0%BE_(%D1%81%D1%83%D0%B1%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0)) [25.02.2024].

²¹ *Словник української мови*: в 11 т., Київ 1970, т. 1, с. 225.

²² Ж. Колоїз, *Біблійна алюзія як засіб вираження авторської інтенції в романі В. Шкляра „Залишениць. Чорний ворон”*, „Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича”, 2013, вип. 659 „Романо-слов’янський дискурс”, с. 8.

з рашистами. Таким чином відбувається сакралізація всього українського народу, порівн.:

Сьогодні **Бог** носить „пikсель”,
Щоранку инурує берці –
І ходить поперед війська,
Спиняє навалу смерті.
Сьогодні **Бог** у халаті,
Зі скальпелем, посивілий <...>.
Сьогодні Бог носить „кігті”
І тягне дріт електричний <...>.
Сьогодні **Бог** поле сіє,
Хлібину до печі садить,
Дарма в кремлі галатини
На **Нього**, лукаві, кивають:
Сьогодні **Бог** в Україні.
Дітей Своїх захищає²³.

У сучасних поетичних творах на воєнну тематику одним з найбільш активно вживаних бібліїзмів є *янгол*: наші воїни порівнюються з Божими посланцями або описуються як їхні бойові побратими. У такий спосіб, іноді в сильній заголовковій позиції, заґрунтованій на сполученій сакралізації, створюються новітні сакралізовані образи українських військових-янголів, які мужньо обороняють свою Вітчизну (порівн. вірш О. Цісаренко „Бахмутські янголи”):

Я родився, мамо, у сорочці,
На яку „скидалися” селом.
Мене три версти тягнули хлопці,
Я чекав вже зустрічі з **Христом!**
Й мого **Ангела** тягли на плечах,
І його контузило в боях.
Він стогнав так, наче дід старечий,
Чи рушницею підбитий птах.
<...> Я й тому живим, мабуть, лишився,
Хто ж мене на Небо понесе?!
<...> Лежимо з ним у бинтах в шпиталі,
Мені в вену, а йому в крило,
Ллють води живої по бокалі...
<...> Моляться старенькі на колінах,
Палять в храмі свічі панотці,
Щоб щастило **янголам** та **сину**.
На „сорочку” сотня в кулаці...²⁴

²³ <https://z-upload.facebook.com/fridomtsi/posts/3204345619863327>, 10.01.2023 [25.02.2024].

²⁴ <https://www.facebook.com/groups/2212248192152157/posts/5997236580319947/>, 28.01.2023 [25.02.2024].

Сакралізація українських воїнів вербалізується і в тих текстах, де образ біблійного *ангела* (*янгола*) омовлюється як такий, що сам перебуває під захистом й опікою наших воїнів, які навіть ціною власного життя здатні закрити собою своїх янголів-побратимів, як це зображено у вірші Б. Томенчука „Ангел не встиг”, порівн.:

*Білим по білому, мамо, сніги
Під закривавленим сонцем,
Де перестріли нас вороги
з **ангелом-охоронцем**.
Нас було двоє... Неміряно їх,
А в патронташі – ні грама.
Ангела я захистити устиг,
Ангел не встиг мене, мамо...²⁵*

Самі ж Божі посланці щиро вболівають за наших воїнів і за всіх українців як живих, так і загиблих, вони є охоронцями пам'яті про всіх знищених наших співвітчизників, зокрема під час жорстоких боїв у Маріуполі чи в Авдіївці, як, наприклад, у вірші В. Пузіка:

*і коли Бог чекає ранкового зведення
він чекає новин з Авдіївки
янголи доповідають:
тілами загиблих всіяні
відступи із Зеніту.
<...> **янголи** ніколи не залишають
душу
яка стоїть над своїм тілом
янголи ніколи не залишають вулиці
якщо там залишається щось живе
навіть дерево
янголи плачуть над містами
де будинки стають руїнами
а на дитячих майданчиках
лежать міни
янголи завжди повертаються
навіть якщо немає куди повертатись
янголи стоять на згарищах
янголи сіють квіти
навесні вони проростають²⁶.*

²⁵ Б. Томенчук, *Вишійте, мамо, бронезилет...*, читає Марія Гончар, <https://www.youtube.com/watch?v=4c6ux5dFhD0> [25.02.2024].

²⁶ <https://www.facebook.com/profile/100041520801977/search/?q=%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>, 16.02.2024 [25.02.2024].

Доволі часто у віршах про війну спостерігаємо поєднання прецедентних бібліїзмів різних типів – від прецедентних біблійних назв до прецедентних біблійних ситуацій, – при цьому вони поєднуються з національно прецедентними одиницями. Створюється новий багатовимірний текст, у якому біблійні алюзії переплітаються з конкретними життєвими історіями, уявне з реальним, а в основі цього – сполучена ресакралізація. Наприклад, у вірші І. Скиби-Якубової композитна назва *Богоявленка* – шахтарського села поблизу Вугледара Донецької області, що походить від назви великого християнського свята *Богоявлення*, – набуває нових смислів унаслідок актуалізації сем ‘війна’, ‘нескореність’, ‘страждання’, оскільки „ойконім як конотативна одиниця в художньому тексті і мовленні може приймати на себе різноманітні культурні конотації”²⁷:

Висповідай мене, Апостоле.

Тут, на темному озері,

вовчій річці,

де труба Єрихонська на протилежному березі

сповіщає нам не падіння, а провісток дня нового,

продуває темні легені станції,

вихаркує у повітря вугільну втому.

Дихають комиші,

падає залізо на Богоявленку.

Іди по брудній воді, Первозванний,

не лишай сліду на озері;

тихо прийшов, тихо пішов –

таке твоє євангелля,

*такий твій послух*²⁸.

Функціонування в одному тексті бібліїзмів і національно прецедентних одиниць, як-от *Богоявленка*, вислову „*тихо прийшов, тихо пішов*”, що є рядком з відомої пісні про спецпризначенців, уможливорює сприйняття уявної комунікації ліричної героїні чи то з учнем Христа, чи то з українським бійцем із позивним Апостол. Читач як герменевтичний суб’єкт поетичного тексту обирає варіант сприйняття або поєднує обидва варіанти.

Новітня сакралізація українського бійця вербалізується через називання його богом, що є вже традиційним для української поезії воєнної доби. Порівн.:

Поки не розсвітило ніч кришталеливими люстрами фосфору,

сповідай мене.

Насвари за мої питання.

*Ти питаєш, чи я **зрішила**.*

²⁷ В. Котович, *Ойконімія України як лінгвокультурний феномен*, Дрогобич 2020, с. 57.

²⁸ [https://www.facebook.com/photo/?fbid=5607808422588495&set=a.270016713034386,22.11.2022 \[25.02.2024\].](https://www.facebook.com/photo/?fbid=5607808422588495&set=a.270016713034386,22.11.2022 [25.02.2024].)

*Я кажу тобі: спала з богом.
Цілувала його в межигруддя.
Придивлялася сліду його.
Де горітиму?
Каже **Апостол**: то не гріх, то спокута.
То твоя **єпитимія**;
встань і читай²⁹.*

У рядку *То твоя **єпитимія**; встань і читай* письменниця вдається до алюзії на прецедентний біблійний вислів *Встань і йди!* – слова Ісуса Христа, звернені до хворого (Мрк. 2: 11).

В основу наступної строфи

*Довго роздивляється **Апостол** мені долоню,
шукає мою дорогу додому,
тонку лінію у тумані,
присипаному вуглем і залізом.
А тоді знімає каптур і каже:
пусти мене до раю, **Жінко**.
Ключі у тебе.
І я відчиняю*³⁰

покладено алюзію на біблійну оповідь про апостола Петра, який тримає у своїх руках ключі від раю (Мт. 16: 19), що уможливорює омовлення як святої української жінки-волонтерки, яка зазнала багато страждань і випробувань, однак не відмовилася від своїх прагнень допомагати українським воїнам.

У протиставленні сакрального і антисакрального значна роль належить різним типам мовної, зокрема словотвірної, гри. Новотвором-ігровою, в основі якої лежить контамінація, є лексема *фаросійство* (замість *фарисейство*, де okazіонально поєднано лексеми *фарисейство* і *Росія* з актуалізацією смислів 'фальш', 'брехливість', 'облудність'), напр.: „**Фаросійство**” – псевдобіблійна позиція хитріших москвинів, які нібито не підтримують путлера, але толерують міфи про „адіннарот”³¹; **понтифрік** (замість *понтифік*), утворене внаслідок поєднання лексем *понтифік* (Глава Римської католицької церкви) і *фрік*, напр.: *Гібридний екуменізм: міжнародний кримінальний злочинець з кривавими по лікті руками вітає лівака-понтифріка з річницею вступу на престол*³². Хоча не виключаємо, що в цьому разі поєднано дві лексеми – жар-

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ https://www.facebook.com/yaroslav.harasyim.3/posts/pfbid02GFWqVpBuYc2zmBsf6iqfSKmFnteiytdXCgNU9Bc5mi5eXYTUEGisF8JW6uhYrGjMI?locale=uk_UA, 21.04.2022 [25.02.2024].

³² https://www.facebook.com/yaroslav.harasyim.3?locale=uk_UA 13.03.2024 [23.04.2024].

гонна *понт* – 1. *крим., мол.* Обман, хитрість; видимість чогось³³ або *понт* – 3. *крим., мол.; несхвальн.* Самовпевнена поведінка, самовихваляння; апломб, гонор³⁴ та *фрік* (англ. *freak* – потвора): людина, що вирізняється яскравим, незвичайним, екстравагантним зовнішнім виглядом і зухвалою, найчастіше епатажною, поведінкою.

Схоже спостерігаємо і в okazіоналізмі *Ватокан*, утвореному від зневажливого *вата* ← „збірни́е до *ватник* (одна з назв путінських учасників-провокаторів та їхніх прихильників у війні Росії проти України)”³⁵, на позначення Ватикану і його очільника Папи Римського, який дотримується проросійських позицій, порівн.: *Відповідь невдоволеним українцям із ватокану*: „*папа может, папа может всьо, что угодно...*”³⁶. У наведеному прикладі виявляється мовна гра на різних рівнях – графічному (уживання малої літери), словотвірному (оказіоналізм), лексичному, заґрунтованому на міжмовній та внутрішньомовній омонімії (*папа*), та текстовому – використанні цитати з відомої в радянські часи російської дитячої пісеньки про тата (рос. *папа*), що в комплексі посилює експресивність усього виразу й спрямовано на вербалізацію негативної оцінки окремих релігійних понять.

Подібне виявляємо і в okazіональному найменуванні *папа третьоримський*, що утворене на основі поєднання назви очільника католицької Церкви *Папа Римський* та відомого в російській лінгвокультурі вислову-ідеологеми *Москва – третій Рим*, що спирається на теологічну та політичну концепцію, що стверджує, ніби Москва є наступницею Римської імперії. Відповідно, новотвір *папа третьоримський* вербалізує негативну оцінку дій папи Франциска щодо підтримки ним російських одіозних політиків-розпалювачів війни, порівн.: *Побивання за „невинно убієнною” дашою дугіною свідчить, що нинішній понтифік Франциск є папою третьоримським*³⁷.

Така десаκραлізація виявляється в мовній грі на фразеологічному підрівні мовної системи, коли, наприклад, *ФО нести свій хрест* зазнає трансформації через заміну компонента *свій* на *чужий*, порівн.: *З нової передвеликодньої фразеології: „Нести чужий хрест”* – бути сліпим знаряддям ватиканського

³³ Л. Ставицька, *Короткий словник жаргонної лексики української мови*, Київ 2003, с. 213.

³⁴ Ibidem.

³⁵ А. Нелюба, Є. Редько, *Словотворчість незалежної України. 2012–2016*, Харків 2017, с. 61.

³⁶ <https://www.facebook.com/yaroslav.harasyim.3/posts/pfbid0n3uar7vaiT6Nt1J9PrynTKiPUj1ZUhTe2oGmRgGYiHMTjs2ePLi7AvTey42u4QvNI>, 08.11.2022 [25.02.2024].

³⁷ <https://www.facebook.com/yaroslav.harasyim.3/posts/pfbid0ZNvWaAZLnew2pnp1eqj7aLjX1arEMTMew67UDrXPh45j2ka4Sx6qmJZApCQyXDNkl>, 25.08.2022 [25.02.2024].

*фарисейства*³⁸. Зазначений біблійний вислів набуває додаткового символічного змісту, додаткової прагматики, а схарактеризована ситуація стає прецедентною, що спостерігалось під час Хресної ходи на католицький Великдень (квітень 2022), коли за бажанням Папи як символ примирення й обопільного страдництва хрест несли представниці України й Росії, що викликало виправдане обурення в значної частини українського суспільства.

Варто зауважити, що в період війни актуалізовано алюзії на бібліїзми *тридцять срібняків* – „продажність, зрада, ціна зради”³⁹ або *Юдині (Іудині) срібняки* – „винагорода за зраду”⁴⁰, коли йдеться про недостойну поведінку деяких світових політиків і релігійних діячів щодо підтримки України, порівн.: *Із політичної апокрифіки: тридцять конгресменів-демократів вирішили стати срібняками* новітньої зради у калитиці кремлівського карлика⁴¹; *В його очі варто подивитись тим, кому 33 мільйони срібняків дуже прилипили до рук. Віктор Онисько, режисер монтажу*⁴²; *У Ватокані знову бавляться срібними монетами* – їхній *іскаріотський духівник* задоволено посміхається з вічності⁴³. В останньому з наведених прикладів алюзія на біблійну історію про зраду Ісуса Христа Юдою посилено експлікується через словосполучення *іскаріотський духівник*, де похідний прикметник *іскаріотський* відсилає до прецедентного біблійного імені Іуда (Юда) *Іскаріот*, що є біблійним символом зради.

Процеси сакралізації / десакралізації виявляються на всіх, зокрема й на графічному, рівнях мовної системи. Передовсім ідеться про намагання росіян сакралізувати літери латиниці Z та V, створити з них ідеологографеми „русского мира” в Україні й світі. Натомість, актуалізуючись у написанні лексем з негативним значенням, для українців вони стали втіленням зла, символом усього ворожого й смерті, а літера Z сприймається як елемент свастики нацистської Німеччини: „У ході російсько-української війни простежуємо протидію добра і зла: літери V і Z „вступають” у цю боротьбу, стаючи відповідними символами зла, російський дискурс демонструє агресивне

³⁸ <https://www.facebook.com/yaroslav.harasym.3/posts/pfbid0XNYZyeDUdcnEnUAVfrqaUL2jLrrwR6EFNNwPtyQ7rVgFW9unzXvurUVYRoqao4upl>, 15.04.2022 [25.02.2024].

³⁹ А. Коваль, *Спочатку було Слово: крилаті вислови біблійного походження в українській мові*, Київ 2012, с. 214.

⁴⁰ *Словник фразеологізмів української мови*, Київ 2008, с. 686.

⁴¹ <https://www.facebook.com/yaroslav.harasym.3/posts/pfbid02CLktW4DAAbhzva265PmDiTe2FUN7iDtrKD4NZzuAyn3WJwokcAvDBQuss5jp4iT5l>, 26.10.2022 [25.02.2024].

⁴² https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0im5ZP73djsub9ZoUHFyfVmiu6DMic1pG9fDWitMUjhjswrfki1RutHi57LP5vLAml&id=100012533955288 [27.07.2023].

⁴³ <https://www.facebook.com/yaroslav.harasym.3/posts/pfbid0LDhAC1HG4JDGjEELzXHDhkj7TZ86fmRbCivCFqkdXex14cQgqnCQWPKGDW4DU5m4l>, 05.06.2022 [25.02.2024].

семантико-прагматичне навантаження цих латинських літер, спираючись на фашистську символіку”⁴⁴. Порівн.: *Порада Данілова: „Опезешистам – сіячам зневіри й зради – найкраще просто тихо піти з Ради”*⁴⁵.

Натомість українці, навпаки, сприймають ці літери як маркер десакралізації прецедентних релігійних назв, наприклад: *У Ватикані завелася міль, яка нещадно знищує залишки репутації папського престолу, або як з понтифіка стати понтифіком*⁴⁶. Використання цих літер – це також вияв графічної мовної гри, що „пов’язана з такими графічними явищами, як (1) капіталізація літер на початку, усередині чи в кінці слова для репрезентації їх актуалізованої символіки й з’яви відповідних конотацій, (2) графогібридизація – змішування латинських і кирилических буквених символів чи заміна літер кирилиці й латиниці, (3) усвідомлені графічні девіації – порушення правил написання великих і малих літер, що спричиняє до експресивізації лексеми, семіотизує негативну конотацію”⁴⁷, наприклад: *Rozziia закінчується там, де починається УКРАЇНА*⁴⁸; *Підтримував „руZZкий мир”*: у Черкаській області судитимуть колаборанта⁴⁹.

У поетичному дискурсі, зокрема у вірші О. Суховій, спостерігаємо антонімічне вживання латинської **Z** і кирилическої **З** літер, перша з яких символічно позначає негативні поняття, пов’язані з Росією та її безчинствами, злом й насиллям, друга ж – навпаки символізує страдництво, опір і майбутню перемогу України. Науковці зауважують потужний потенціал такої фонографічної гри: „Графічна організація поетичного тексту, формуючи вертикальну підструктуру тексту, передає смисловий ряд, який накладається на зміст слів, використаних у рядках, а отже, виконує важливі функції смислоутворення і структуроутворення”⁵⁰, порівн.:

зло залетіло, зайшло, запливло, заповзло... / зверхньо. зненацька. / Зухвало. / загупало. затупотіло. / залізом забряжчало. / зігами зарясніло. / зенітками застропило... / здалека. зблизька. звідусіль... / зміями звивається. / зомбі з зомбоящиків. /

⁴⁴ Т. Космеда, *Нове семантико-прагматичне навантаження літер латиниці в період російсько-української війни*, „Культура слова”, 2022, вип. 96, с. 120.

⁴⁵ <https://www.facebook.com/yaroslav.harasym.3/posts/pfbid0dfxnH1CUyxFr2Du6GnCcGGMkvD7pibeps9GoQX3CBWWEURTxC6hqi3ZJWZmq9TXXl>, 24.04.2022 [26.02.2024].

⁴⁶ <https://www.facebook.com/yaroslav.harasym.3/posts/pfbid02UN2WDntZW4xsJ3igjNP2xUQChkfsEvvyFwvVTWx3zZT49z3TnstAreJxebdGnGCEL>, 16.04.2022 [26.02.2024].

⁴⁷ Т. Космеда, *op. cit.*, с. 126.

⁴⁸ <https://www.facebook.com/yaroslav.harasym.3/posts/pfbid08UDtMq1niBJ9FQGA15wVRm5nWKgwVnDZH6UYdCW4jfxn6CB5S657JL2nuLR7SqNbl>, 21.03.2022 [26.02.2024].

⁴⁹ <https://zmi.c.k.ua/oblast/pdtrimuvav-ruzzkiy-mir-u-cherkasky-oblast-suditimut-kolaboranta.html>, 27.04.2022 [26.02.2024].

⁵⁰ О. Тележкіна, *ЗВУК – СЛОВО – ТЕКСТ: мова української поезії II половини XX – початку XXI століття*, Харків 2020, с. 72.

зараза з закордоння. / зайди. загарбники. запродавці. зрадники... / захопити. завоювати. зневолити. / злякати. залякати. загарбати. заграбастати. / змусити. змучити. знесилити. знецінити. знищити. зламати. збездістити....

Земля здригнулася. Завмерла. Збентежилася. Затужила. Заголосила. / Застогнала. Заквилала. Заридала. Запалала. Загравом зайнялася. / Зась!!! / Зітхнула. Зібралася. Згрупувалася. Звелася.... / Зеленський. Залужний. Захід. / Згуртуватися! Закрити! Захистити! / Знаю: / Зможемо. Зупинимо. Зіб'ємо. Знищимо. Здолаємо. Закопаємо. / Здобудемо. Заспіваємо. Затанцюємо. / Звитягою залунаємо. / Засяємо. Заіскримось. Зазоріємо. / Згода?⁵¹

Фактично, унаслідок уживання літер **З** і **З** відбувається вербалізація дихотомій „свій / чужий”, „добро / зло” на графічному рівні.

Власне десакралізація (явна десакралізація), або „сакралізація зі знаком мінус” (В. Хлебда), – це процес активізації вживання сакральних одиниць у текстах, що належать до розширеного тематичного фону, пов'язаного не лише з високими філософськими, екзистенційними, світоглядними проблемами, а й із злободенними побутовими питаннями, господарством, економікою, торгівлею тощо і на сьогодні – війною, як наприклад:

*А хлопець пре як може і таки потрапляє до 47-ї бригади. Там за рік, завдяки колосальним впертості і працездатності, винахідливості та інтелекту, попри військову бюрократію, у тандемі з двома однодумцями формує, розбудовує і просуває окремий взвод аеророзвідки „**Божа справа**”. Збирає сильну команду з 20 пілотів, які стають очима всього батальйону⁵² (для назви військового структурного підрозділу використано прикметник із сакральною семантикою Божий);*

*Треба бути пильними, а взагалі за підтримку дій агресора таких індивідів здавати у **Службу Божу** – як мінімум профілактична бесіда з ними забезпечена. <...> На Харківщині СБУ працює добре – це навіть із щоденних зведень можна побачити⁵³.*

У наведеному прикладі мовна гра заґрунтована на заміні внутрішньої форми абревіатури: сакральна назва *Служба Божа* використана для номінації СБУ, а абревіатуру розшифровують не як „Служба безпеки України”, а „Служба Божа України”. Таким чином, очевидно, що наявні в мові процеси і явища, співвіднесені зі сферою сакральності, „відрізняють не вузьку сферу спілкування, а в принципі весь суспільний дискурс на різних його рівнях,

⁵¹ https://www.facebook.com/yarovytsya/posts/3278063209091548/?locale=ms_MY&paipv=0&eav=AfbaABapMGCTS9CM1doK2A3pgu5ZdivwGYbxaYdF1aFU9TwitzoJ-OAL9oIAcS32JVM&_rdr, 12.03.2022 [26.02.2024].

⁵² <https://www.facebook.com/yevheni.kuzmenko/posts/pfbid0rBoxgxKGpcVwKVLm2ba0NhQxtx7PNPHSgiuHWc3Lv76tBjriGGzsXCgXiLEgc9UPl>, 20.07.2023 [23.04.2024].

⁵³ <https://www.facebook.com/kharkivian/posts/pfbid02Xt96gaVLdKSLZMhmr5xiKX6FcEDaAXem3hgyPtFV6Wc8tRppXfy8DVG7Sszktmhv1>, 09.05.2022 [26.02.2024].

утворюючи сферу надзвичайно живу, яка постійно актуалізується (у різних напрямках – високому й низькому) і дає мовцям великі виражальні можливості – смислові, прагматичні й експресивні”⁵⁴.

Інколи глибоко релігійні люди подібні вживання інтерпретують як вияв богохульства. Переважно в такому разі йдеться про випадки „ризикованих порівнянь і профанне вербальне сусідство сакральних мотивів”⁵⁵, адже подеколи такі порівняння поєднуються навіть з обценною лексикою: *ЗСУ ї...ть, як Боженька*⁵⁶, порівн.: *Не знаю, що курить ЗАЛУЖНИЙ, але опалки кидає, як Бог*⁵⁷.

Очевидно, у наведеному прикладі йдеться не стільки про явище десакралізації, скільки про сакралізацію українського війська, утіленням якого є генерал Залужний.

Отже, використання бібліїзмів різних структурних типів як таких, що мають потужний стилістичний і прагматичний потенціал, є однією з прикметних ознак мови воєнної доби, що уможливило створення оригінальних образів, вербалізує сакралізацію українських воїнів і всього нашого народу і вказує на біблійність як одну з типових ознак української лінгвокультури.

Динамічні процеси в мові в період російсько-української війни демонструють постійну актуалізацію мовного вираження категорії сакрального, часто засвідчений перехід поняття сакрального в протилежну, профанну, площину, і навпаки, більш інтенсивний розвиток десакралізації, у чому вагоме місце посідає мовна гра, що виявляється на різних мовних рівнях. Спостерігаємо появу нових специфічних прецедентних текстів, у яких на тлі часткової десакралізації важливих релігійних понять увиразнюється сакралізація українських воїнів й усього українського народу, завдяки чому не лише засвідчується тяглість традиції, а й виявляється новаторство в українській лінгвокультурі.

Література / References

Словник української мови: в 11 т., ред. І. Білодід, Київ 1970, т. 1 [*Slovník ukraíns'koï movi*: v 11 t., red. I. Bilodid, Kíiv 1970, t. 1].

Словник фразеологізмів української мови, Київ 2008 [*Slovník frazeologizmiv ukraíns'koï movi*, Kíiv 2008].

⁵⁴ В. Хлебда, *op. cit.*, с. 129.

⁵⁵ *Ibidem*, с. 129.

⁵⁶ <https://www.facebook.com/ivanna.skyba>, 27.08.2023 [25.02.2024].

⁵⁷ <https://www.youtube.com/channel/UCjWy2g76QZf7QLEwx4cB46g/community?l=c=UgyzSrDZDHeq2Fkh8754AaABAg&lb=UgkxCL46GuDIyU1IeKeffKfCQUZEv-n7us6Z>, 27.08.2023 [25.02.2024].

- Вільчинська Т., *Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст.*, Тернопіль 2008 [Vil'čins'ka T., *Konceptualizaciâ sakral'nogo v ukraïns'kij poetičnij movi XVII–XVIII st.*, Ternopil' 2008].
- Даниленко І., *Біблійні жанри і концепти в поезії Тараса Шевченка*, Київ 2017 [Danilenko I., *Biblijni žanri i koncepti v poeziji Tarasa Ševčenka*, Kiïv 2017].
- Коваль А., *Спочатку було Слово: крилаті вислови біблійного походження в українській мові*, Київ 2012 [Koval' A., *Spočatku bulo Slovo: krilatî vislovi biblijnogo pohodžennâ v ukraïns'kij movi*, Kiïv 2012].
- Колоїз Ж., *Біблійна алюзія як засіб вираження авторської інтенції в романі В. Шкляра „Залишенець. Чорний ворон”*, „Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича”, 2013, вип. 659 „Романо-слов'янський дискурс”, с. 3–9 [Koloiz Ž., *Biblijna alûziâ âk zasib viražennâ avtors'koï intenciï v romanî V. Šklâra „Zališeneć. Čornij voron”*, „Naukovij visnik Černivec'kogo nacional'nogo universitetu im. Ŭriâ Fed'koviča”, 2013, vip. 659 „Romano-slov`âns'kij diskurs”, s. 3–9].
- Космеда Т., *Нове семантико-прагматичне навантаження літер латиниці в період російсько-української війни*, „Культура слова”, 2022, вип. 96, с. 113–130 [Kosmeda T., *Nove semantiko-pragmatične navantažennâ liter latinici v period rosij's'ko-ukraïns'koï vijni*, „Kul'tura slova”, 2022, vip. 96, s. 113–130].
- Котович В., *Ойконімія України як лінгвокультурний феномен*, Дрогобич 2020 [Kotovič V., *Ojkonimiâ Ukraïni âk lingvokul'turnij fenomen*, Drohobič 2020].
- Набитович І., *Універсум sacrum'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму)*, Дрогобич–Люблін 2008 [Nabitovič I., *Universum sacrum`u v hudožnij prozi (Vid modernizmu do Postmodernizmu)*, Drohobič–Lûblin 2008].
- Нелюба А., *„Епоха Зеленського” в ономастичному словотвірному вимірі (спостереження тимчасово аполітичного мовознавця)*, „Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія”, 2021, вип. 1(45), с. 340–346 [Nelûba A., *„Epoĥa Zelens'kogo” v onomastičnomu slovotvirnomu vimiri (sposterežennâ timčasovo apolitičnogo movoznavcâ)*, „Naukovij visnik Užgorods'kogo universitetu. Seriâ: Filologijâ”, 2021, vip. 1(45), s. 340–346].
- Нелюба А., Редько Є., *Словотворчість незалежної України. 2012–2016*, Харків 2017 [Nelûba A., Red'ko Ê., *Slovotvorčist' nezaležnoj Ukraïni. 2012–2016*, Harkiv 2017].
- Піддубна Н., *Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.)*, Харків 2019 [Pidubna N., *Teoriâ teolingvistiki: fenomen biblijnosti v ukraïns'kij lingvokul'turi ta omovlennâ religijnoj kartini svitu (analiz diskursivnoj praktiki XIX st.)*, Harkiv 2019].
- Скаб М., *Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери*, Чернівці 2008 [Skab M., *Zakonomirnosti konceptualizacii ta movnoj kategorizacii sakral'noj sferi*, Černivci 2008].
- Ставицька Л., *Короткий словник жаргонної лексики української мови*, Київ 2003 [Stavic'ka L., *Korotkij slovník žargonnoj leksiki ukraïns'koï movi*, Kiïv 2003].
- Тележкіна О., *ЗВУК – СЛОВО – ТЕКСТ: мова української поезії II половини XX – початку XXI століття*, Харків 2020 [Têlêžkina O., *ZVUK – SLOVO – TEKST: mova ukraïns'koï poeziji II polovini XX – počatku XXI stolittâ*, Harkiv 2020].
- Хлебда В., *Десакралізація і ресакралізація біблейської фразеографії в руській печаті последнего десятилетия*, „Studia Rossica Poznaniensia”, 2001, vol. XXIX, p. 123–130 [Hlebdâ V., *Desakralizaciâ i resakralizaciâ biblejskoj frazeografii v russkoj pečati poslednego desâtiletiâ*, „Studia Rossica Poznaniensia”, vol. XXIX, p. 123–130].

Nataliia Piddubna

Latest Directions of Ukrainian Theolinguistics: Sacralization in the Conditions of War

The paper is devoted to the verbalization of the category of the sacred in Ukrainian linguistic culture during the Russian-Ukrainian war (2022–2023). The presentation of religious meanings and their modernization in present conditions are shown as a feat of linguistic creativity of Ukrainians in regard to the continuation of the national tradition in the modeling of semantic-pragmatic meanings in the sacred–profane plane.

Attention is drawn to the fact that verbalization of the sacred and anti-sacred, like everything in the language system and speech, demonstrates progress, dynamism, development.

The study examines the linguistic manifestations of the processes of sacralization, desacralization and resacralization as components of the category of the sacred. In particular, attention is focused on combined resacralization, whereby based on a combination of national and biblical elements, precedent situations are modeled. This enables the emergence of new images, in particular of Ukrainian soldiers – brothers of angels, and the creation of a multidimensional text in which biblical allusions are intertwined with concrete life stories, the imaginary with the real. It is substantiated that in modern literature and, accordingly, in the language of the war time, various structural types of biblicisms are widely used with the aim of creating original images, sacralizing Ukrainian soldiers and the entire Ukrainian nation, which indicates biblicality as a typical feature of the Ukrainian linguistic culture.

One of the means of verbalization of the latest sacralization is biblical allusion as the most popular form of literary intertextuality.

The role of the language game – manifesting itself at different linguistic levels (graphical, word-forming, phraseological) – in the desacralization of certain religious concepts is demonstrated. The cultural and worldview conditioning of the sacred is shown, which is realized in the partial desacralization of religious concepts and sacralization of national precedent ones, primarily that of the Armed Forces.

The attention is focused on the appearance of new specific precedent texts, in which partial desacralization of important religious concepts is a kind of background for the expression of the sacralization of the Armed Forces and Ukraine, which demonstrates both the durability of tradition and innovation in Ukrainian linguistic culture.

Keywords: sacralization, desacralization, resacralization, precedent, language game

Najnowsze kierunki ukraińskiej teolingwistyki: sakralizacja w warunkach wojny

Niniejszy rozdział poświęcony jest werbalizacji kategorii sakralności w ukraińskiej kulturze językowej podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej (2022–2023). Unowocześnienie znaczeń religijnych we współczesnych warunkach ukazano jako rodzaj twórczości językowej Ukraińców w zakresie kontynuacji tradycji narodowej oraz modelowania znaczeń semantyczno-pragmatycznych na płaszczyźnie sacrum–profanum.

Zwrócono uwagę na fakt, że werbalizacja sacrum i antysacrum, jak cały system językowy, wykazuje postęp, dynamikę, rozwój.

W pracy opisane zostały językowe przejawy procesów sakralizacji, desakralizacji i resakralizacji jako składników kategorii sacrum. W szczególności uwagę skupiono na resakralizacji łączonej, opartej na połączeniu elementów narodowych i biblijnych, kiedy to modelowana jest sytuacja precedensowa. Możliwe jest wtedy wyłonienie się nowych obrazów, zwłaszcza ukraińskich żołnierzy – braci aniołów i stworzenie wielowymiarowego tekstu, w którym aluzje biblijne przeplatają się z konkretnymi historiami życia, a wyobrażenia z rzeczywistością. Wykazano, że we współczesnej literaturze, a co za tym idzie, w języku czasu wojny, powszechnie stosowane są różne strukturalne typy biblicyzmów w celu tworzenia oryginalnych obrazów, sakralizacji żołnierzy ukraińskich i całego narodu ukraińskiego, co wskazuje na biblijność jako typową cechę ukraińskiej kultury językowej.

Jednym ze sposobów werbalizacji najnowszej sakralizacji jest aluzja biblijna jako najpopularniejsza forma literackiej intertekstualności.

Wykazano rolę gry językowej – która objawia się na różnych poziomach językowych (graficznym, słowotwórczym, frazeologicznym) – w desakralizacji niektórych pojęć religijnych. Ukazano kulturowe i światopoglądowe uwarunkowanie sacrum, które realizuje się w częściowej desakralizacji pojęć religijnych i sakralizacji narodowych pojęć precedensowych, przede wszystkim pojęcia Sił Zbrojnych.

Uwagę skupiam także na pojawieniu się nowych specyficznych tekstów precedensowych, w których częściowa desakralizacja ważnych conceptów religijnych stanowi swego rodzaju tło dla ekspresji sakralizacji Sił Zbrojnych i Ukrainy, co świadczy zarówno o trwałości tradycji językowej, jak i innowacyjności ukraińskiej kultury językowej.

Słowa kluczowe: sakralizacja, desakralizacja, resakralizacja, precedens, gra językowa

Наталія Кондратенко

ORCID: 0000-0002-9589-7716

Семантико-текстуальні дослідження в українській лінгвоекспертології: тлумачення поняття 'глорифікація'

Одним з актуальних напрямів сучасної української лінгвістики є лінгвістична експертологія, мета якої полягає насамперед у здійсненні лінгвістичного аналізу текстів з подальшою юридичною кваліфікацією висновків профільними фахівцями. Розвиток цього лінгвістичного напрямку пов'язаний з юридичною лінгвістикою, в межах якої його тривалий час розглядали. Утім, потреба у фаховому лінгвістичному аналізі текстів різної тематики і прагматичного скерування, зокрема політичних, медійних та мережевих, зумовила виокремлення лінгвоекспертології у специфічний напрям, що передбачає розроблення відповідної методологічної бази й засадничих підходів аналізу матеріалу. Прикладний характер лінгвістичної експертизи визначав переважно практичний характер досліджень, орієнтованих на створення відповідних методик, а не теоретичного обґрунтування засад і підходів у вивченні текстів. До виникнення і поширення інтернет-комунікації основними різновидами лінгвістичної експертизи були почеркознавча (графологічна) та авторознавча, натомість в останнє десятиліття актуальності набули семантико-текстуальні дослідження. Як галузь, що виникла на перетині юриспруденції і мовознавства, лінгвоекспертологія спирається на законодавчі акти, а діяльність лінгвістів-експертів регульована чинними Законами України і наказами Міністерства юстиції. Крім того, затверджено низку методик семантико-текстуального лінгвістичного аналізу, над іншими триває робота, що потребує певного часу.

Основним підґрунтям, на підставі якого здійснюється лінгвістична експертиза, є спеціальні знання експерта, який спирається під час аналізу на мовні норми, лексикографічні джерела, теоретичні праці. Завданням лінгвістів-експертів у цьому разі стає обґрунтування лінгвістичного аналізу в межах семантико-текстуальних досліджень, зокрема визначення об'єктивного змісту тексту, характеру вжитих мовленнєвих актів, типів висловлювань, ідентифікації фактів надання неправомірної вигоди, захисту честі й гідності тощо. Як порівняно молода наукова галузь, лінгвоекспертологія потребує

обґрунтування принципів, методів і прийомів аналізу; визначення основних термінів і формування терміносистеми; випрацювання теоретичних засад проведення лінгвістичних експертних досліджень.

Проблеми лінгвоекспертології стали предметом дослідження у працях українських дослідників, серед яких Л. Ажнюк¹, К. Голобородько², Д. Сизонова і Л. Шевченко³ та ін. В Україні основними науковими центрами лінгвоекспертних досліджень є установи Міністерства юстиції: науково-дослідні інститути судових експертиз у Києві, Львові, Одесі, Дніпрі та Національний науковий центр „Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса” у місті Харків. Саме в останньому було розроблено більшу частину методик лінгвістичної експертизи, наприклад, методику семантико-текстуального аналізу текстів негативного змісту, мовленнєвих актів образи і заклику. Крім того, експертну діяльність провадять незалежні експерти та комерційні організації, що мають право надавати експертні висновки. Лінгвістичні експертизи здійснюють заклади вищої освіти та наукові установи, зокрема Український мовно-інформаційний фонд України та Українське бюро лінгвістичних експертиз НАН України.

Сучасні історичні умови пояснюють підвищену увагу до поширення інформації в публічному просторі, зокрема в медійному дискурсі та соціальних мережах. Поява нових понять і зміни в законодавстві вимагають від мовознавців миттєвого реагування та теоретичного обґрунтування раніше невідомих термінів і підходів. Одним із таких термінів стала „глорифікація”, що активно функціює в сучасних запитах на проведення семантико-текстуальних лінгвістичних досліджень.

Мета нашої наукової розвідки – визначення підходів до аналізу поняття глорифікації в семантико-текстуальній лінгвістичній експертизі.

Завданням дослідження визначено дефініювання поняття „глорифікація” за термінологічними джерелами і тлумачними словниками; виокремлення основних мовних засобів вираження глорифікації в політичних і мережевих текстах, характеристика основних мовленнєвих актів глорифікації.

Матеріалом для дослідження слугували тексти протоколів і запитів семантико-текстуальної лінгвістичної експертизи періоду повномасштабного вторгнення російських військ в Україну (2022–2023 років), що переважно створені російською мовою, але функціують в українському публічному просторі.

¹ Л. Ажнюк, *Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції*, „Мовознавство: Науково-теоретичний журнал Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України та Українського мовно-інформаційного фонду НАН України”, 2012, № 3, с. 47–64.

² К. Голобородько, *Лінгвістична експертиза тексту: юридичний та мовний аналіз, Український світ у наукових парадигмах*, 2020, вип. 7, с. 11–17.

³ Л. Шевченко, Д. Сизонов, *Лінгвістична експертиза: підручник*, Київ 2021.

В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну значно зростає роль семантико-текстуальних лінгвістичних досліджень. Зміни до законодавства, а саме прийняття Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції”⁴ у березні 2022 року під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну, зумовили доповнення Кримінального кодексу України статтею 436-2 „Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників”. Стаття визначає рівень кримінальної відповідальності, що настає за певні дії, зокрема і глорифікацію учасників агресії РФ проти України, однак не містить дефініції поняття глорифікації. Це поняття як юридичний термін є новим для законодавчих текстів.

Серед термінів, представлених у цій статті, у центрі нашої уваги перебуває саме поняття глорифікації, що раніше не мало юридичного і лінгвістичного потрактування. Це обґрунтовують і фахівці з тлумачення юридичної термінології, надаючи коментарі й дефініції поняття: глорифікація – „це надання ореолу героїчності, підкреслено позитивне ставлення, патетичне наділення позитивними якостями з одночасним запереченням негативних (чи без такого) таких адресатів: осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань російської федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією, представників окупаційної адміністрації російської федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України”⁵. Дискусійність цього поняття у правовому вимірі стає причиною його обговорення фахівцями відповідної галузі та надання йому чіткого визначення, зокрема в аспектах правомірності впровадження іншомовного терміна на противагу наявних „героїзація”, „прославлення”, „звеличення”; відсутності дефініції в правових актах; відсутності в більшості тлумачних словників української мови тощо. Цей факт зумовлює

⁴ Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> [08.03.2024].

⁵ Д. Олейніков, А. Сердечна, *Науково-практичний аналіз термінів, використаних в диспозиції ст. 436-2 КК України*, „Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право”, 2022, вип. 74, ч. 2, с. 116.

продукування низки авторських визначень глорифікації в наукових працях як „ушавлення чи надання героїчного обліку”⁶ певним суб’єктам.

Натомість у лінгвістичній науковій літературі цей термін не отримав належного висвітлення й потрактування, попри необхідність опертя саме на лінгвістичну теорію під час проведення семантико-текстуальних лінгвістичних експертиз. Лише окремі аспекти лінгвістичного витлумачення термінів аналізованої ст. 436-2 Кримінального кодексу ставали предметом наукового аналізу, оскільки „лінгвістична інтерпретація юридичних термінів дозволяє експерту-лінгвісту виявити в аналізованих ним текстах мовленнєві акти, предметний зміст яких корелює із семантичним обсягом наведених вище понять, при цьому виконати завдання в межах компетенції лінгвіста, не вдаючись до потрактування норм права”⁷.

З погляду лінгвістичної експертизи термін ‘глорифікація’ насамперед ґрунтується на дефініціях тлумачних словників. Фіксуємо дієслово ‘глорифікувати’ у значенні „славити, звеличувати” у додаткових томах „Словника української мови” в 11 томах⁸, відповідно ‘глорифікація’ визначена як „дія за значенням глорифікувати”⁹. За дериваційними нормами української мови іменник ‘глорифікація’ як номінація дії може бути потрактована як „прославлення, звеличення”. Саме така дефініція є робочою для подання термінологічного апарату в семантико-текстуальних дослідженнях. Зазначені іменники фіксуються в „Словнику української мови” в 11 томах, але не окремими дефініціями, а як „дія за значенням прославляти”¹⁰ та „дія за значенням звеличити”¹¹. Зважаючи на це, потрібно відштовхуватися від лексикографічних дефініцій дієслів, екстраполюючи їх на номінації дії. Так, дієслово „прославляти” має словникове визначення: „1. Робити кого-, що-небудь славнозвісним, популярним, відомим. // чим. Ставати славнозвісним, популярним, відомим завдяки чомусь. 2. Звеличувати, вихваляти кого-, що-небудь, створювати популярність, славу комусь, чомусь (перев. описуючи в художньому творі,

⁶ Ю. Шинкарьов, О. Коваленко, *Правова характеристика поняття „глорифікація” як форми об’єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 Кримінального кодексу України*, „Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Право”, 2022, вип. 36, с. 28.

⁷ О. Сидоренко, О. Бондаренко, І. Сипченко, *Лінгвістична інтерпретація юридичної термінології в семантико-текстуальних дослідженнях*, „Філологічні трактати”, 2022, т. 14, № 2, с. 110.

⁸ *Словник української мови*: в 11 т., додатковий том: у 2-х книгах, гол. ред. П. Гриценко, кн. 1. А–Л, Київ 2017, т. 1, с. 232.

⁹ Ibidem.

¹⁰ *Словник української мови*: в 11 т., Київ, 1970–1980, т. 8, с. 287.

¹¹ Ibidem, т. 3, с. 463.

оспівуючи у пісні і т. ін.)”¹². У Кримінальному кодексі України актуалізовано друге значення лексеми, отже, прославлення – це звеличення, вихваляння, популяризація. Дієслово ‘звеличити’ має значення: „1. Створювати велич кому-, чому-небудь, сприяти величі, славі когось, чогось. // Робити значнішим кого-небудь. 2. Вихвалити, прославляти кого-, що-небудь”¹³. У другому значенні фіксуємо повний семантичний збіг із семантичним наповненням слова „прославляти” і трактуємо звеличення як „прославлення, вихваляння, створення величі”. Спільними семами в обох випадках є „слава” і „хвала”, що в українській мові мають виражену позитивно-оцінну конотацію. Н. Бігунова визначає схвалення як мовленнєвий акт позитивної оцінки¹⁴, що скеровує лінгвістичний вектор аналізу поняття глорифікації в бік категорії оцінки.

Оцінка як семантична категорія ґрунтується на філософській категорії аксіологічності, що є одним із виявів когнітивної діяльності людини (див. праці Н. Бігунової, Т. Космеди, О. Селіванової, О. Халіман, Г. Яроцької та ін.). Оцінювання здійснюється за шкалою негативне – нейтральне – позитивне з різним ступенем інтенсифікації ознаки. Основними засобами вираження оцінки є лексичні засоби, зокрема прикметники і прислівники, а також граматичні й інтонаційні засоби, окреме місце належить мовленнєвим актам оцінювання – бехабітивам (у термінології Дж. Остіна). З огляду на це глорифікацію (прославлення) теж можна трактувати як особливий мовленнєвий акт позитивної оцінки, що передбачає її найвищий рівень – найвищу позитивну оцінку певного суб’єкта. Крім того, для глорифікації характерний публічний характер дії, оскільки надання позитивної оцінки здійснюється для масового адресата опосередковано засобами масової адресації. Серед лексичних засобів вираження глорифікації переважають прикметники (*сильний, хоробрий, сміливий, величний, славний* тощо), іменники (*слава, хвала, гордість, герой* тощо), дієслова (*пишатися, гордиться* тощо). Серед граматичних засобів – спонукальні та окличні речення. Крім того, частотними є метафора, метонімія, епітети, зокрема в художніх текстах (віршах, піснях), що поширюються в публічному просторі. І. Браїлко і Н. Кисла наводять перелік основних мовних засобів репрезентації глорифікації: експлікація лексем з відповідною семантикою, узагальнений і деталізований опис подвигів, узагальнення значень ‘захисник’, ‘борець’, ‘визволитель’, ‘переможець’; загальне висловлення схвального ставлення до певних осіб та їхніх дій¹⁵.

¹² Ibidem, т. 8, с. 287.

¹³ Ibidem, т. 3, с. 464.

¹⁴ Н. Бігунова, *Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання*, Одеса 2017, с. 93.

¹⁵ Ю. Браїлко, Н. Кисла, *Проблемні аспекти лінгвістичних досліджень у кримінальних провадженнях стосовно глорифікації учасників збройної агресії Російської Федерації*

Ми тлумачимо глорифікацію в межах семантико-граматичної категорії оцінки, а саме як вияв позитивної оцінки, що передбачає кваліфікацію основних мовленнєвих актів її реалізації. Згідно з традиційним підходом, запропонованим ще у працях Дж. Остіна і Дж. Серля, оцінні мовленнєві акти було уналежнено до експресивів, що виражають внутрішній психологічний стан мовця, зокрема його емоційну напругу, ставлення до ситуації та співрозмовника, емоційну реакцію на події тощо. До експресивів належить і висловлення оцінки – як позитивної, так і негативної. З огляду на це в лінгвістиці виокремлюють оцінні мовленнєві акти, що є різновидом експресивів. Г. Приходько розмежовує оцінні мовленнєві акти, скеровані на об'єкт і на суб'єкт¹⁶, наголошуючи на необхідності врахування семантичних і прагматичних критеріїв визначення оцінних мовленнєвих актів.

Експертна практика засвідчує потребу виокремлення основних типів мовленнєвих актів оцінного скерування. Пропонуємо уналежнювати до мовленнєвих актів позитивної оцінки, тобто репрезентації поняття глорифікації, такі різновиди.

1. Прославлення – мовленнєвий акт вираження найвищої позитивної оцінки дій суб'єкта з уналежненням цього суб'єкта до ідеалів, що заслуговують наслідування. Саме цей тип мовленнєвого акту є прямим вираженням глорифікації, тому на семантичному рівні передбачає вживання лексем *слава, герой, гордість* тощо, напр.: *рос. Героев, а тем более таких, нужно знать в лицо; вечная память герою!; Слава героям России; Горжусь тобой, солдат России!; Герои спецоперации z; Гордимся вами. Молимся за вас.* Висловлювання представлені переважно розповідними окличними реченнями, що є позитивно оцінними судженнями з семантикою позитивної характеристики особи або дій особи, що є учасником збройної агресії РФ проти України.

2. Похвала – це мовленнєвий акт, комунікативна інтенція якого вказує на „це щире схвалення, позитивно-оцінне ставлення до об'єкта оцінки”¹⁷. Насамперед похвала є виявом позитивно-оцінного ставлення мовця до конкретної особи, тобто спрямована на суб'єкта. Похвала відрізняється від прославлення меншим ступенем вияву позитивної оцінки, тому використовуються лексеми *хороший, добрий, молодець* тощо та аргументи відповідної оцінки. Глорифікація, потрактована як позитивна оцінка дій учасника збройної агресії проти

проти України, Міжвідомчий науково-методичний збірник „Криміналістика і судова експертиза”, 2023, вип. 68, с. 304–305.

¹⁶ Г. Приходько, *Оцінні мовленнєві акти в типології мовленнєвих актів*, Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності „Львівський філологічний часопис”, 2017, вип. 1, с. 74.

¹⁷ Н. Паламар, *Місце мовленнєвого акту „похвала” серед оцінних мовленнєвих актів*, „Іноземна філологія”, 2015, вип. 128, с. 5.

України, має одним із засобів реалізації похвали, напр.: рос. *Возвращайся домой живым и здоровым, русский защитник!; Солдат! <...> Ты самый сильный, храбрый и стальной*. Розмежовуючи мовленнєві акти похвали і схвалення, погоджуємося з думкою Н. Бігунової щодо несуб'єктного статусу схвалення: „Об'єктами схвалення є неживі предмети, ідеї та явища, які не входять у сферу особистих інтересів співрозмовника”¹⁸.

3. Подяка – це мовленнєвий акт позитивної „реакції на вчинки людини: адресант висловлює подяку адресату за дії, які адресант вважає корисними для себе”¹⁹. Подяка належить до непрямих мовленнєвих актів позитивної оцінки, проте в політичних текстах часто виступає засобом вираження глорифікації, напр.: рос. *Поклон тебе, солдат России!; Батальон Сомали. Эти ребята с первых дней иштурмовали Мариуполь и до сих пор бьют нацистов в этом направлении. Спасибо, братцы*. На лексичному рівні подяка виражається за допомогою лексем *дякую, спасибі, подяка* тощо. На трактування мовленнєвого акту подяки як вияву глорифікації вказують Ю. Браїлко і Н. Кисла: „процес глорифікації відбувається комплексно, як-от: деталізований опис подвигу учасника збройної агресії РФ проти України, висловлення йому вдячності й експлікація лексем із семантикою героїзму”²⁰.

Отже, поняття глорифікації в семантико-текстуальній лінгвістичній експертизі є виявом категорії позитивної оцінки, що передбачає її кваліфікації з урахуванням семантичних і прагматичних критеріїв. Поняття глорифікації в семантико-текстуальній експертизі, згідно з тлумачними словниками української мови, має значення ‘прославлення, звеличення’ й передбачає наявність позитивної оцінки відповідних суб'єктів. Основними мовленнєвими актами, у яких реалізовано глорифікацію, є похвала, схвалення і подяка. Перспективи дослідження полягають у розробленні методики семантико-текстуального аналізу текстів в аспекті наявності в них глорифікації суб'єктів – учасників збройної агресії проти України. Лінгвістична експертиза має спиратися як на традиційні методи семантичного аналізу з виокремленням лексики позитивно-оцінного значення, так і на лінгвопрагматичний задля визначення специфічних мовленнєвих актів прославлення, що є вираженням найвищої міри позитивної оцінки.

¹⁸ Н. Бігунова, *Позитивна оцінка як засіб маніпуляції співрозмовником (на матеріалі англomовного літературного художнього дискурсу)*, „Науковий вісник Херсонського державного університету”, 2019, вип. 2, с. 13.

¹⁹ І. Ківенко, *Мовленнєвий акт подяки: прагмалінгвістичний аналіз (на матеріалі англійської мови)*: дис. канд. філол. наук, Одеса 2018, с. 75.

²⁰ Ю. Браїлко, Н. Кисла, *op. cit.*, с. 305.

Література / References

- Ажнюк Л., *Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції*, „Мовознавство: Науково-теоретичний журнал Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України та Українського мовно-інформаційного фонду НАН України”, 2012, № 3, с. 47–64 [Ažnuk L., *Lingvistična ekspertiza: status i metodologični prezumpcii*, „Movoznavstvo: Naukovo-teoretičnij žurnal Īn-tu movoznavstva ĩm. O. O. Potebni NAN Ukraїni ta Ukraїns'kogo movno-informacijnogo fondu NAN Ukraїni”, 2012, № 3, s. 47–64].
- Бігунова Н., *Позитивна оцінка як засіб маніпуляції співрозмовником (на матеріалі англomовного літературного художнього дискурсу)*, „Науковий вісник Херсонського державного університету”, 2019, вип. 2, с. 12–18 [Bigunova N., *Pozitivna ocinka ĩk zasib manipulacii spivrozmovnikom (na materiali anglomovnogo literaturnogo hudožn'ogo diskursu)*, „Naukovij visnik Hersons'kogo deržavnogo universitetu”, 2019, vip. 2, s. 12–18].
- Бігунова Н., *Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання*, Одеса 2017 [Bigunova N., *Pozitivna ocinka: від kognitivnogo sudžennâ do komunikativnogo vislovluvannâ*, Odesa 2017].
- Брайло Ю., Кисла Н., *Проблемні аспекти лінгвістичних досліджень у кримінальних провадженнях стосовно глорифікації учасників збройної агресії Російської Федерації проти України*, Міжвідомчий науково-методичний збірник „Криміналістика і судова експертиза”, 2023, вип. 68, с. 302–312 [Braїlko Ŭ., Kіsla N., *Problemni aspekti lingvističnih doslidžen'u kriminal'nih provadžennâh stosovno glorifikacii učasnikiv zbrojnoї agresii Rosijs'koї Federacii proti Ukraїni*, „Mižvidomčij naukovo-metodičnij zbīrnik „Kriminalistika i sudova ekspertiza”, 2023, vip. 68, s. 302–312].
- Голобородько К., *Лінгвістична експертиза тексту: юридичний та мовний аналіз*, „Український світ у наукових парадигмах”, Харків 2020, вип. 7, с. 11–17 [Goloborod'ko K., *Lingvistična ekspertiza tekstu: ũridičnij ta movnij analiz*, „Ukraїns'kij svit u naukovih paradigmah”, Harkiv 2020, vip. 7, s. 11–17].
- Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> [08.03.2024] [Zakon Ukraїni „Pro vnesennâ zmīn do deâkih zakonodavčih aktiv Ukraїni šodo posilennâ kriminal'noї vidpovidal'nosti za vigotovlennâ ta poširennâ zaboronenoї ĩnformacijnoї produkcii”, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> [08.03.2024]].
- Ківенко І., *Мовленнєвий акт подяки: прагмалінгвістичний аналіз (на матеріалі англійської мови)*: дис. ... канд. філол. наук, Одеса 2018 [Kivenko Ī., *Movlennēvij akt podâki: pragmalingvističnij analiz (na materiali anglijs'koї movi)*: dis. ... kand. filol. nauk, Odesa 2018].
- Олейніков Д., Сердечна А., *Науково-практичний аналіз термінів, використаних в диспозиції ст. 436-2 КК України*, „Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право”, 2022, вип. 74, ч. 2, с. 110–118 [Olējnikov D., Serdečna A., *Naukovo-praktičnij analiz terminiv, vikoristanih v dispozicii st. 436-2 KK Ukraїni*, „Naukovij visnik Ŭžgorod'skogo nacional'nogo unīversitetu. Seriâ: Pravo”, 2022, vip. 74, č. 2, s. 110–118].
- Паламар Н., *Місце мовленнєвого акту „похвала” серед оцінних мовленнєвих актів*, „Іноземна філологія”, 2015, вип. 128, с. 3–8 [Palamar N., *Misce movlennēvogo aktu „pohvala” sered ocinnih movlennēvih aktiv*, „Īnozemna filologija”, 2015, vip. 128, s. 3–8].

- Приходько Г., *Оцінні мовленнєві акти в типології мовленнєвих актів*, Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності „Львівський філологічний часопис”, 2017, вип. 1, с. 71–74 [Prihod'ko G., *Ocinnii movlennėvi akti v tipologii movlennėvih aktiv*, Naukovij žurnal L'vivs'kogo deržavnogo universitetu bezpeki žittėdiálnosti „L'vivs'kij filologičnij časopis”, 2017, vip. 1, s. 71–74].
- Сидоренко О., Бондаренко О., Сипченко І., *Лінгвістична інтерпретація юридичної термінології в семантико-текстуальних дослідженнях*, „Філологічні трактати”, 2022, т. 14, № 2, с. 105–115 [Sidorenko O., Bondarenko O., Sipčenko I., *Lingvistična interpretaciâ ũridičnoj terminologii v semantiko-tekstual'nih doslidžennâh*, „Filologični traktati”, 2022, t. 14, № 2, s. 105–115].
- Словник української мови*: в 11 т., Київ, 1970–1980 [Slovník ukrains'koj movi: v 11 t., Kiiv, 1970–1980].
- Словник української мови*: в 11 т., додатковий том: у 2-х книгах, гол. ред. П. Гриценко, кн. 1. А–Л, Київ 2017 [Slovník ukrains'koj movi: v 11 t., dodatkovij tom: u 2-h knigah, gol. red. P. Gricenko, kn. 1. A–L, Kiiv 2017].
- Шевченко Л., Сизонов Д., *Лінгвістична експертиза*: підручник, Київ 2021 [Ševčenko L., Sizonov D., *Lingvistična ekspertiza*: pidručnik, Kiiv 2021].
- Шинкарьов Ю., Коваленко О., *Правова характеристика поняття „гласифікація” як форми об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 Кримінального кодексу України*, „Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Право”, 2022, вип. 36, с. 23–30 [Šinkar'ov Ŭ., Kovalenko O., *Pravova harakteristika ponâttâ „glorifikaciâ” âk formi ob'ėktivnoj storoni skladu kriminal'nogo pravoporušennâ, peredbačenogo st. 436-2 Kriminal'nogo kodeksu Ukraïni*, „Zbirnik naukovih prac' Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogičnogo universitetu imeni G. S. Skovorodi. Seriâ: Pravo”, 2022, vip. 36, s. 23–30].

Nataliia Kondratenko

Semantic-Textual Research in Ukrainian Linguistic Expertise: Interpretation of the Concept of 'Glorification'

The study investigates one of the current and promising areas of modern linguistics – linguistic expertology. This direction is at the stage of formation in Ukrainian linguistics. Linguistic expert research is primarily represented by semantic-textual analysis carried out based on media texts. Modern historical conditions cause increased attention to the dissemination of information in the public space, in particular in media discourse and social networks. The emergence of new concepts and changes in legislation require linguists to respond immediately and provide theoretical justification for previously unknown terms and approaches. One such term, 'glorification', actively functions in modern requests for semantic-textual linguistic research.

The purpose of the paper is to determine approaches to the analysis of the concept of glorification in semantic-textual linguistic expertise. The tasks of the research

is to define the concept 'glorification' based on terminological sources and explanatory dictionaries, determine the main linguistic means of expressing glorification in political and media texts and highlight the main speech acts of glorification.

The material for the research was the texts of the protocols and queries of the semantic-textual linguistic expertise of the period of the full-scale invasion of the Russian troops in Ukraine (2022–2023), which were mostly created in the Russian language, but function in the Ukrainian public space.

It has been shown that the concept of glorification in semantic-textual linguistic expertise is a manifestation of the category of positive evaluation, which implies its qualification according to semantic and pragmatic criteria. The concept of glorification in the semantic-textual expertise, according to the explanatory glossaries of the Ukrainian language, has the meaning of "veneration, exaltation" and implies a positive assessment of the relevant subjects. The main speech acts of glorification are praise, approval and thanks. Linguistic expertise should be based on traditional methods of semantic analysis with the identification of vocabulary with positive evaluative meaning and on linguo-pragmatic analysis to determine specific speech acts of praise, which are the expression of the highest degree of positive evaluation.

Keywords: linguistic expertise, semantic-textual analysis, speech act, glorification, evaluation category

Badania semantyczno-tekstowe w ukraińskiej ekspertyzie językoznawczej: interpretacja pojęcia 'gloryfikacja'

W pracy podjęto problematykę jednego z aktualnych i obiecujących obszarów współczesnego językoznawstwa – ekspertologii językoznawczej. Kierunek ten jest na etapie kształtowania się w językoznawstwie ukraińskim. Na badania językoznawcze nad wiedzą ekspercką składają się przede wszystkim analizy semantyczno-tekstowe przeprowadzane na podstawie tekstów medialnych. Współczesne uwarunkowania historyczne powodują, że coraz większą wagę przywiązuje się do upowszechniania informacji w przestrzeni publicznej, zwłaszcza w dyskursie medialnym i sieciach społecznościowych. Pojawienie się nowych koncepcji i zmiany w ustawodawstwie wymagają od lingwistów natychmiastowej reakcji i przedstawienia teoretycznego uzasadnienia nieznanych wcześniej terminów i pojęć. Jednym z takich terminów jest 'gloryfikacja'. Termin ten aktywnie funkcjonuje obecnie w zamówieniach na semantyczno-tekstowe badania językoznawcze.

Celem badania jest omówienie podejść do analizy pojęcia gloryfikacji w ekspertyzie językoznawczo-semantyczno-tekstowej. Zadania badawcze obejmują zdefiniowanie pojęcia 'gloryfikacja' na podstawie źródeł terminologicznych i słowników opisowych, określenie głównych językowych środków wyrażania gloryfikacji w tekstach politycznych i medialnych i zidentyfikowanie głównych gloryfikacyjnych aktów mowy.

Materiałem do badań są teksty protokołów i kwerend ekspertyzy semantyczno-tekstowej z okresu rozpoczęcia wojny Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2022–2023, sporządzone w większości w języku rosyjskim, ale funkcjonujące w ukraińskiej przestrzeni publicznej.

Wykazano, że pojęcie gloryfikacji w semantyczno-tekstowej ekspertyzie językowej jest przejawem kategorii pozytywnej oceny, co implikuje jego kwalifikację z uwzględnieniem kryteriów semantycznych i pragmatycznych. Pojęcie gloryfikacji w ekspertyzie semantyczno-tekstowej, zgodnie z definicjami słowników języka ukraińskiego, oznacza „wysławianie, wywyższenie” i implikuje pozytywną ocenę stosownych przedmiotów. Głównymi aktami mowy gloryfikacji są pochwała, aprobata i podziękowania. Ekspertyza językoznawcza powinna opierać się na tradycyjnych metodach analizy semantycznej z identyfikacją słownictwa o pozytywnym znaczeniu wartościującym oraz na analizie lingwopragmatycznej w celu określenia konkretnych aktów mowy realizujących gloryfikację, które są wyrazem najwyższego stopnia pozytywnej oceny.

Słowa kluczowe: ekspertyza językoznawcza, analiza semantyczno-tekstowa, akt mowy, gloryfikacja, kategoria wartościowania

Олена Доценко

ORCID: 0000-0003-4607-0883

Наукові передбачення у масмедійному дискурсі російсько-української війни: комунікативно-прагматичний аспект

Здатність уявляти власне майбутнє супроводжує людину з доісторичних часів, адже є рушієм її розвитку:

Передбачаючи, що чекає їх попереду, наші предки робили списи з кам'яними накопичувачами, знаючи, що згодом використовуватимуть їх, щоб полювати на тварин, і створювали пересувні контейнери, які дозволяли їм переміщувати харчі. Протягом наступних тисячоліть люди дедалі частіше прагнули отримати навички та знання заздалегідь, формуючи себе та свою долю. Вони помітили закономірності світу довкола та створили інноваційні інструменти, такі як календарі, гроші та писемність, які значно покращили їхню здатність координувати майбутні події. Дедалі більше людей висаджували культури, які давали врожай лише за кілька місяців¹.

Часи лихоліття завжди пов'язані з загостренням потреби спрогнозувати майбутній розвиток подій, аби забезпечити себе і своїх рідних від загрози життю та здоров'ю, утрат, потрясінь. Цим зумовлена нинішня активізація інтересу до передбачень в українському суспільстві. Водночас стрімко зросла й кількість прогностичного контенту в масмедійному дискурсі. Так, у новинній стрічці від 16 серпня 2023 року рубрики „Війна” на сайті „Радіо Свобода” 8 з 30 дописів містили передбачення, як-от: *ГУР про стан Керченського мосту: навряд його „здоров'я” покращиться, ЗСУ звільнили Урожайне: звідки ще Україна може вибити Росію до кінця року?*², *Малашко заперечив повідомлення в медіа про запланований Росією „теракт на ЗАЕС”*³, *Як звільняли Уро-*

¹ Т. Саддендорф, Дж. Редшоу, А. Баллі, *Погляд у майбутнє. Як здатність до передбачення сформувала наш світ*, BBC News Україна, <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c7210dkydzvo> [14.02.2024].

² <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kerchensky-mist-hur/32550936.html> [19.02.2024].

³ <https://www.radiosvoboda.org/a/news-malashko-zaperechuie-zapanovanyi-terakt-na-zaes/32550630.html> [19.02.2024].

жайне. Вступ у НАТО в обмін на території? Верещук про кінець війни⁴ тощо. У новинній стрічці рубрики „Політика” видання „Радіо Свобода” у цей час було зафіксовано лише один репортаж прогностичного характеру з 30 наведених, причому це був матеріал, наведений також і в рубриці „Війна”: Малашко заперечив повідомлення в медіа про запланований Росією „теракт на ЗАЕС”.

Новинна стрічка рубрики „Війна” Інформаційного Агентства „УНІАН” 16 серпня 2023 року також опублікувала 8 прогностичних матеріалів із 30 (У ГУР розповіли, чи чекати повторення масованих ракетних атак, як це було минулої осені⁵, В ГУР попередили про загрозу провокацій на Курській АЕС та інших атомних об’єктах Росії⁶, Експерт розповів про розгортання подій на фронті після звільнення Урожайного⁷, Чи залишить Путін у спокої Україну: британський експерт оцінив ситуацію⁸ тощо), натомість у рубриці „Політика” агентство запропонувало два таких матеріали, також пов’язані з російсько-українською війною.

Отже, український медійний дискурс рясніє матеріалами з передбаченнями різного типу, які впливають на якість життя українців під час російсько-української війни, а отже, варто їх проаналізувати з погляду відповідності нормам наукової прогностики. Задля реалізації окресленої мети варто зреалізувати такі завдання: визначити диференційні комунікативно-прагматичні ознаки наукових передбачень, що відрізняють їх від прогнозів інших типів; схарактеризувати наукові передбачення за комунікативною метою, чинниками адресанта й адресата; проаналізувати екстралінгвальні особливості, мовні засоби реалізації епістемічного значення суб’єктивної модальності висловлень з науковими передбаченнями. Ця публікація є третьою в серії робіт про передбачення в медійному дискурсі російсько-української війни⁹.

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=JCG5gkzBc-k> [19.02.2024].

⁵ <https://www.unian.ua/war/u-gur-rozpovili-chi-chekati-povtorenniya-atak-yak-ce-bulo-minuloji-oseni-12362352.html> [19.02.2024].

⁶ <https://www.unian.ua/war/v-gur-poperedili-pro-zagrozu-provokaciy-na-kurskiy-aes-ta-inshih-atomnih-ob-yektah-rosiji-12362241.html> [19.02.2024].

⁷ <https://www.unian.ua/war/ekspert-rozpoviv-pro-rozgortannya-podiy-na-fronti-pislya-zvinnennya-urozhaynogo-12362148.html> [19.02.2024].

⁸ <https://www.unian.ua/war/novini-putin-chi-zalishit-volodimir-putin-u-spokoji-ukrajinu-dumka-britanskogo-eksperta-12362106.html> [19.02.2024].

⁹ О. Доценко, *Комунікативно-прагматичні особливості езотеричних передбачень у мас-медійному дискурсі російсько-української війни*, „Синопис: текст, контекст, медіа”, 2023, т. 29, № 2, с. 120–130, <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2023.2.9>; О. Доценко, *Передбачення війни: семантика, прагматика і здоровий глузд* [в:] *Соціальне у мові та мова в соціумі*: колективна монографія, наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова, Київ 2023, с. 242–312.

Дослідження теоретичних джерел з футурології, філософії, логіки, а також ґрунтовне опрацювання емпіричного матеріалу¹⁰ дозволяє визначити передбачення як форму мисленнєвої діяльності, яка уможливорює „пізнання майбутнього на основі минулого та сучасного й охоплює результат діяльності мислення та сам процес мислення, який зумовлює цей результат”¹¹. Традиційно виокремлюють наукове передбачення, що „ґрунтується на пізнанні закономірностей розвитку природи, суспільства, мислення, використанні наукових методів дослідження”¹², тобто є „категорією для позначення процесу здобуття знань”¹³, та ненаукове, що „не застосовує спеціальних наукових досліджень і ґрунтується на передчуттях людини про майбутнє за допомогою підсвідомості (інтуїтивне); життєвому досвіді і пов’язаних з ним аналогіях, прикметах (буденне); на вірі в надприродні сили, що визначають майбутнє (міфологічне, релігійне)”¹⁴. Отже, ненаукові завбачення можуть формуватися „на підставі досвіду, здорового глузду тощо”¹⁵ або ж з маніпулятивною метою, коли йдеться про комунікативні жанри, пов’язані з міфологією, езотерикою, релігією, утопізмом, які відбивають суб’єктивні бажання, оцінки мовця як майбутню дійсність¹⁶.

Наукові передбачення в умовах російсько-української війни – це тип мовленнєвої взаємодії компетентного адресанта й зацікавленого в набутті інформації про майбутні події адресата, який характеризує низка чинників: „застосування наукових методів пізнання майбутнього через його зв’язок з теперішнім і минулим, поєднання теоретичного осмислення ймовірного варіанта розгортання подій з емпірикою, реалізація у висловленнях з експліцитним чи імпліцитним гіпотетичним типом суб’єктивної епістемічної модальності. На комунікативно-прагматичному рівні наукові завбачення є потенційно верифікованими, супроводжуються каузальними конструкціями з аргументацією змісту основного висловлення. Адресант повідомлення є безпосередньо чи опосередковано причетним до подій, пов’язаних із передбаченням, ураховує психоемоційні, когнітивні особливості адресата, його можливість зреагувати належним чином на прогноз. Метою наукового

¹⁰ Ibidem.

¹¹ О. Сидоренко, С. Корлюк, М. Філяпіп та ін., *Філософія*: підручник, ред. О. Сидоренко, Київ 2010, с. 285.

¹² В. Городяненко та ін., *Соціологія*: підручник для студентів вищих навчальних закладів, ред. В. Городяненко, Київ 2008, с. 534.

¹³ О. Сидоренко, *Філософія...*, op. cit., с. 286.

¹⁴ В. Городяненко, *Соціологія...*, op. cit., с. 534.

¹⁵ О. Сидоренко, op. cit., с. 286.

¹⁶ Результати дослідження езотеричних передбачень в масмедійному дискурсі російсько-української війни представлено у статті: О. Доценко, *Комунікативно-прагматичні особливості езотеричних передбачень...*, с. 120–130.

передбачення є інформування задля ефективного розгортання подій, запобігання негативним наслідкам”¹⁷. Наукові передбачення зазвичай пропонують кілька альтернативних варіантів розгортання подій у майбутньому, чим зумовлений їх гіпотетичний характер, на відміну від категоричних висловлень, типових для езотеричних прогнозів.

Наукове прогнозування формується на підставі логічних законів з урахуванням природи майбутнього як стану явищ, процесів, що „впливає з сучасного і має корені в минулому”¹⁸, оскільки „соціальні факти і процеси, особливо нові, а також закони їх розвитку є носіями інформації про майбутнє”¹⁹. Футурологи та фахівці з прогностики виокремлюють понад 200 наукових методів наукового передбачення; утім, найзагальніші²⁰ методи прогнозування, актуальні з лінгвістичного погляду, сформулював філософ, логік і соціолог К. Поппер, який основою наукового передбачення вважав спостереження як „процес, у якому ми граємо винятково активну роль. Спостереження – це сприйняття, але лише сплановане і підготовлене. Ми не „отримуємо (have)” спостереження [як ми можемо „отримати” чуттєве сприйняття – О. Д.], а „робимо (make)” його <...> Спостереженню завжди передую конкретний інтерес, запитання чи проблема – тобто щось теоретичне. Зрештою, ми можемо будь-яке запитання перевести у форму гіпотези чи передбачення, до якого додаємо: „Чи так це? Так або ні?” Отже, ми можемо стверджувати, що будь-якому спостереженню передую проблема чи дещо, що нас зацікавлює, щось теоретичне або умоглядне”²¹.

Функцію спостереження та інформування про можливі майбутні небезпечні події нині в Україні виконують моніторингові канали у соціальних мережах. Такі канали працюють уже понад півтора року, тому більшість українців мали можливість обрати ті, яким найбільше довіряють, верифікувати якість їхніх передбачень і відстежувати інформацію, аби вчасно зреагувати на повідомлення про потенційну загрозу. Наприклад, вайбер-канал „ППО – МОНІТОР” у режимі реального часу інформує майже 67 тисяч підписників про можливу загрозу:

📶 8x TY-95MC рухаються в напрямку Енгельс/Каспійське море, потенційних зон пуску ракет.

¹⁷ О. Доценко, *Передбачення війни...*, с. 305–306.

¹⁸ В. Городяненко, *op. cit.*, с. 534.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ О. Доценко, *Передбачення війни...*, *op. cit.*, с. 249.

²¹ К. Поппер, *Объективное знание. Эволюционный подход*, Центр гуманитарных технологий, Москва 2002, <https://gtmarket.ru/library/basis/4291/4302> [19.02.2024].

■ Орієнтовно о 02:00–03:00 вийдуть на рубіж пуску ракет в районі Енгельса. (У випадку пуску ракет, перші ракети увійдуть у наш повітряний простір о 03:00–04:00);

■ Орієнтовно о 03:00–04:00 вийдуть на рубіж пуску ракет в районі Каспію. (У випадку пуску ракет, перші ракети увійдуть у наш повітряний простір о 04:00–05:00).

🔔 Прислухаємось до сигналів повітряної тривоги і слідкуємо за інформацією на нашому каналі²².

Передбаченню про можливі пуски ракет передуює констатація факту вильоту стратегічних бомбардувальників країни-агресора, їх переміщення до зони запуску ракет. Такі прогнози вибудовують з урахуванням теоретичної інформації про відповідні види озброєння, які Росія використовує проти українців. Тут, наприклад, ідеться про літаки моделі Ту-95МС як про стратегічні бомбардувальники-ракетоносії. У цитованому повідомленні немає конкретної інформації про особливості бомбардувальників цього типу, але український інфопростір насичений інформацією про різні типи летальної зброї, а отже, така інформація становить інформаційне тло, зрозуміле більшості українців. Зокрема, доступна з відкритих джерел інформація про літаки Ту-95МС, історію їх застосування армією РФ у Сирії та під час російсько-української війни свідчить про значний руйнівний потенціал ракет, носіями яких є ці літаки. Наприклад, відомо, що 31 грудня 2022 року „росіяни здійснили пуски понад 20 крилатих ракет із застосуванням стратегічних бомбардувальників Ту-95МС із акваторії Каспійського моря та ракетних комплексів наземного базування”²³. У результаті такої атаки лише в Києві зазнали поранення 20 осіб, одна людина загинула. Отже, стратегічні бомбардувальники Ту-95МС становлять значну небезпеку як носії ракет великої дальності та руйнівної сили, що є вагомим аргументом не нехтувати інформацією про їх виліт на пускові рубежі. Зважаючи на особливості фонових знань про ті види озброєння, якими армія країни-агресора атакує мирне населення України, сформованих завдяки власне науковим, науково-популярним та масмедійним джерелам, адресати інформації, поширюваної моніторинговими каналами як ретрансляторами прогнозів, можуть правильно і вчасно зреагувати на застереження та вчинити дії для відвернення негативних наслідків ворожого нападу або ж мінімізації їх.

²² Вайбер-канал „ПІО – МОНИТОР”, <https://invite.viber.com/?g2=AQByRpbh6tSbN095wKaY3qCSXGs6au5xfK mzEmVP6CeLVj5m3SdKcD8ypJXXSmtj>, 20.09.2023.

²³ Людмила Садловська, *РФ випустила по Україні понад 20 ракет – Залужний*, „Кореспондент.net”, 31.12.2022, <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4549073-rf-vypusty-la-po-ukraini-ponad-20-raket-zaluzhnyi> [20.09.2023].

Як бачимо, упродовж тривалого часу російсько-української війни моніторингові канали напрацювали дієві механізми спостереження за армією країни-агресора, які дозволяють досить точно спрогнозувати майбутні небезпечні події, як-от: ракетні обстріли, застосування безпілотних розвідувальних та бойових літальних апаратів тощо. Українці, які перебувають у загрожених районах, можуть досить точно спрогнозувати ситуацію, підготуватися до можливих обстрілів. Отже, з комунікативно-прагматичного погляду можемо вести мову про налагоджену комунікацію компетентного джерела інформації (зазвичай воно назване через псевдоніми: *Бавовнятко, Зла Міра, ППО-МОНИТОР*), достовірність інформації якого верифікована упродовж доволі тривалого часу активного спостереження. З огляду на це адресати повідомлення довіряють такій інформації, а отже, перлокутивний ефект повідомлень моніторингових каналів прогнозований для адресатів повідомлення, що перебувають у загрожених населених пунктах: відстежити у визначений у повідомленнях час інформацію про рух ракет, у разі їх прямування в бік населеного пункту, де перебуває адресат повідомлення, перейти в укриття та перевести туди рідних. Саме завдяки роботі таких моніторингових каналів досить часто, попри вибухи й руйнування, яких зазнають будівлі, люди залишаються живими й неушкодженими, оскільки мають можливість вчасно перейти до укриття. Про адекватну реакцію адресатів на повідомлення про небезпеку, зокрема ракетну, свідчать, наприклад, такі дописи, що з'являються після розгортання загрозливих ситуацій: *Кличко: У Дарницькому районі рятувальники гасять пожежу на СТО. Палають також 2 автівки. Вибиті вікна в двоповерховому будинку поруч. Також постраждав заклад профтехосвіти. Учні були в укритті, серед них постраждалих немає*²⁴. Такі повідомлення є дуже важливими в масмедійному дискурсі російсько-української війни, оскільки вони є вагомим аргументом для українців дотримуватися рекомендацій щодо безпеки під час ракетних і артилерійських обстрілів. Отже, можемо констатувати, що вони реалізують не лише інформативну, а й функцію аргументативного впливу на адресатів повідомлення.

З мовного погляду повідомлення-застереження моніторингових каналів щодо небезпечних для українців ситуацій, пов'язаних із російською агресією, відповідають вимогам до наукових передбачень. По-перше, у них викладено декілька альтернативних варіантів розвитку ситуації:

- 🔔 Інформація стосовно часового прогнозування активності стратавіації:
Якщо виліт бойовий, на пускових будуть:
- в районі Енгельса – 02:00–03:00;
 - в районі Каспія – 03:00–04:00.

²⁴ Вайбер-канал „Київ city”, <https://invite.viber.com/?g2=AQAQ%2FpOTtkkjGUtMJ8j94mgvEhI%2BrraCkTvUGzoMSpHZPwDEzNcHX78YtXfl3qAA>, 21.09.2023.

У випадку пуску ракет, перші ракети увійдуть до нашого повітряного простору:

– якщо з району Енгельса – 03:00–04:30;

– якщо з району Каспія – 04:00–05:30.

 Сигнали повітряної тривоги не ігноруйте.

Уважно стежте за повідомленнями на каналі²⁵.

У цьому повідомленні адресат, який постійно чи тривалий час живе в загрозованих ситуаціях, пов'язаних із ракетними обстрілами, легко виведе експліцитні та імпліцитні компоненти змісту, зокрема таке:

1) виліт може бути навчальним (*Якщо виліт бойовий...* – може бути не бойовий, тобто навчальний);

2) наведено два сценарії здійснення пусків ракет і два сценарії входження їх у повітряний простір України, зумовлені різними точками пуску ракет, які може обрати ворог (*в районі Енгельса, в районі Каспія*);

3) висловлення-імперативи рекомендаційного характеру щодо необхідних дій адресата повідомлення в майбутньому, у разі розгортання одного зі сценаріїв (*Сигнали повітряної тривоги не ігноруйте. Уважно стежте за повідомленнями на каналі*).

Наведена інформація рідко має категоричний характер, зазвичай вона гіпотетична, оскільки однозначно передбачити поведінку ворога неможливо, що засвідчено досвідом тривалого перебування на загрозованих територіях. Крім того, часто категоричний характер інформації може свідчити про її неправдивість або про умисне введення в оману адресатів повідомлення: *скільки всього ракет – невідомо, будь-яка інформація про „точну” кількість ракет – вкидання²⁶.*

Наукові прогнози зазвичай формулюють із зазначенням ступеня можливості їх реалізації, і вкрай рідко їхня вірогідність є стовідсотковою. „Прогнозування, на відміну від пророкування, не зводиться до спроб угадувати деталі майбутнього, йому властива ймовірнісність. Пророкування, на відміну від прогнозування, – це твердження про майбутнє, якому не властива ймовірнісність, воно претендує на абсолютну достовірність”²⁷. Езотеричні передбачення досить категоричні, що на мовному рівні реалізується завдяки „висловленням із суб’єктивною епістемічною модальністю достовірності, у нарочито підкресленому вживанні обставин місця і часу, використанні лексичних одиниць, які є маркерами категоричної впевненості в змісті повідомлення”²⁸. Натомість

²⁵ Вайбер-канал „ПІО – МОНИТОР”, <https://invite.viber.com/?g2=AQByRpbh6tSbN095wKaY3qCSXGS6au5xfKzmEmVP6CeLVj5m3SdKcD8ypJXXSmtj>, 21.09.2023.

²⁶ Вайбер-канал „ПІО – МОНИТОР”, <https://invite.viber.com/?g2=AQByRpbh6tSbN095wKaY3qCSXGS6au5xfKzmEmVP6CeLVj5m3SdKcD8ypJXXSmtj>, 21.09.2023.

²⁷ В. Городяненко, *op. cit.*, с. 536.

²⁸ О. Доценко, *Комунікативно-прагматичні особливості...*, с. 124.

наукові передбачення зазвичай реалізовані у висловленнях з гіпотетичним значенням суб'єктивної модальності, як прогноз щодо застосування ядерної зброї в російсько-українській війні, оприлюднений Віталієм Портниковим, українським публіцистом і журналістом, лауреатом Шевченківської премії 2023 року:

ООН виконує свої функції збереження життя на планеті. Виконує їх абсолютно ефективно, просто тому, що ви можете подивитися на себе, що ви є живими, ядерні бомби поки не рвуться в українських містах. Сподіваюся, що цього ніколи не відбудеться. Сподіваюся, що не відбудеться і обміну стратегічними ядерними ударами між Сполученими Штатами і Російською Федерацією чи іншими ядерними країнами. Ці сподівання зараз не такі впевнені, як було до російсько-української війни. Відразу вам скажу. Тому що я вважаю, що російське керівництво не вважає ядерну зброю зброєю стримування, що воно вважає елементом, просто, тиску. А це абсолютно інший підхід, ніж був навіть у радянського керівництва. Це дуже погано. Якщо війна на виснаження затягнеться, може виникнути можливість і застосування ядерною державою зброї проти неядерної з незрозумілими наслідками цього. Але це все зараз не виглядає реально²⁹.

Попри те, що стиль публіцистичної аналітики Портникова є досить категоричним, у прогнозах він часто пропонує альтернативні варіанти розвитку подій (перший варіант: *Ядерні бомби поки не рвуться в українських містах. Сподіваюся, що цього ніколи не відбудеться*; другий варіант: *Якщо війна на виснаження затягнеться, може виникнути можливість і застосування ядерною державою зброї проти неядерної з незрозумілими наслідками цього*). У наведеному фрагменті тексту-передбачення переважають маркери гіпотетичності:

1) предикат модусу *сподіваюся* як носій значення „упевненості у **можливості** здійснення чогось бажаного, потрібного, приємного; розрахунки на що-небудь, передбачення”³⁰, де поєднанні семантичні відтінки ймовірності та вірогідності („здійсненість, допустимість чого-небудь (звичайно за певних умов)”³¹) реалізації чогось у майбутньому;

2) експлікація сумніву в реалізації сподівань щодо незастосування ядерної зброї (*Ці сподівання зараз не такі впевнені, як було до російсько-української війни*) із вираженням каузатором, що позначає умови, за яких формується невігідний сценарій:

Тому що я вважаю, що російське керівництво не вважає ядерну зброю зброєю стримування, що воно вважає елементом, просто, тиску. А це абсолютно інший підхід, ніж був навіть у радянського керівництва. Це дуже погано. Якщо війна на виснаження

²⁹ В. Портников, *Байден і Зеленський в ООН. Нова війна*, https://www.youtube.com/watch?v=vcSgIYcbJ_E [19.09.2023].

³⁰ *Словник української мови*: в 11 т., 1978, т. 9, с. 556.

³¹ *Словник української мови*: в 11 т., 1973, т. 4, с. 778.

*затягнеться, може виникнути можливість і застосування ядерною державою зброї проти неядерної з незрозумілими наслідками цього*³².

Найактуальнішим жанром наукових передбачень у період війни є попередження – „наперед зроблене повідомлення про що-небудь”³³, варіантом якого виступає застереження – заздалегідь зроблене попередження „кого-небудь про щось небезпечне, небажане”³⁴.

Комунікативно-прагматичними компонентами жанру застереження є:

- 1) зміст повідомлення про негативну подію, яка може трапитися в майбутньому;
- 2) інструкція щодо вчинення дій, які можуть запобігти негативним наслідкам від небезпечної небажаної події або мінімізувати їх;
- 3) перлокутивний ефект – реалізація адресатом повідомлення певних дій (за наданою інструкцією), які мають запобігти негативним наслідкам від небезпечної небажаної події або мінімізувати їх;
- 4) довіра адресата повідомлення його авторові / джерелу;
- 5) компетентний адресант повідомлення.

Такі застереження українці нині чують і читають регулярно, коли йдеться про оголошення повітряних тривог, загрози артобстрілами:

Повідомлення з інформацією про можливі загрози та інструкцією щодо дій у таких ситуаціях активно поширюють через офіційні та особисті сторінки в соцмережах і месенджерах. Авторам таких повідомлень потрібно виважено ставитися і до точності формулювання, і до чинника адресата, враховувати психоемоційний стан людей, які протягом тривалого часу перебувають у стані стресу, аби уникнути зайвої паніки, провокацій³⁵.

Наприклад, від моменту окупації південних регіонів України до цього часу високим є ризик вчинення росіянами провокацій на Запорізькій атомній електростанції, які могли (та й досі можуть) призвести до радіаційного забруднення значної території. З огляду на це Міністерство охорони здоров'я України та низка урядових і громадських організацій через засоби масової інформації поширили інформацію про алгоритм дій, якого потрібно дотримуватися в разі вибуху, спричиненого застосуванням ядерної зброї або аварією на ЗАЕС. Така інформація поширювалася як текстові повідомлення або інфографіка:

³² В. Портников, *Байден і Зеленський...*, *op. cit.*

³³ *Словник української мови*: в 11 т., 1976, т. 7, с. 188.

³⁴ *Словник української мови*: в 11 т., 1972, т. 3, с. 329.

³⁵ О. Доценко, *Передбачення війни...*, *op. cit.*, с. 300.

Інфографіка „Що робити при ядерному вибуху”
Аналітичного порталу „Слово і діло”

Текстові повідомлення із застереженнями щодо можливого ядерного вибуху відповідають описаній вище комунікативно-прагматичній структурі. У них чітко описана негативна подія, яка може статися в майбутньому:

На жаль, ніхто не може точно сказати, якою є ймовірність найгіршого сценарію нинішньої війни – застосування росією ядерної зброї. Риторика кремля із цього приводу стає дедалі войовничішою: буквально сьогодні Дмитро Медведєв вкотре підтвердив, що росія має повне право на використання ядерної зброї, „якщо це буде потрібно”. США поки не бачать ознак підготовки РФ до такої атаки – залишається сподіватися на краще, але готуватися до гіршого³⁶.

Зауважимо, що в аналізованому повідомленні, крім експлікації інформації про майбутню негативну подію (ймовірність найгіршого сценарію нинішньої війни – застосування росією ядерної зброї), реалізована ще одна з ознак наукового передбачення – усі наведені висловлення не є категоричними судженнями, натомість у них вживані конструкції зі значенням гіпотетичності, невпевненості: *ніхто не може точно сказати; залишається сподіватися на*

³⁶ Ibidem.

краще, але готуватися до гіршого. Далі в тексті публікації наведено алгоритм дій за умови розгортання одного з можливих сценаріїв – ядерного вибуху:

Що робити, якщо ядерний вибух застав на вулиці

Перше правило – не дивитись на спалах. Потрібно відразу знайти поглиблення, в якому можна сховатися від уламків та ударної хвилі.

Усі відкриті ділянки тіла потрібно прикрити, закрити обличчя маскою, шарфом або хусткою, надіти навушники чи окуляри.

Необхідно лягти на землю обличчям донизу, ногами у бік вибуху, руки покласти під себе. Після вибуху потрібно якнайшвидше знайти собі укриття³⁷.

Такі інструкції зазвичай вербалізовано через висловлення-імперативи, виражені дієсловами-предикатами у формі наказового способу, інфінітивами зі значенням наказу (*не дивитись*) або конструкціями з модальними маркерами (*потрібно, необхідно*). Перлокутивним ефектом таких повідомлень має бути виконання адресатами повідомлення певних дій, які в разі реалізації загрози сприятимуть мінімізації негативних наслідків. Практика спілкування з українцями, які не емігрували й продовжують жити під обстрілами, вірячи в перемогу і якнайшвидше звільнення території України від російської навали, засвідчує усвідомлення ними необхідності реалізації таких дій. Так, у коментарях до аналізованого тексту зустрічаємо свідчення розуміння необхідності виконання необхідних рекомендованих дій і водночас критику пасивної бездіяльної позиції: **Світлана Ковальова:** *Молитися, більше нічого не залишиться...* **Богдан Сподарко:** *Якщо тільки молитися і більше нічого не робити, то дійсно від вас більше нічого не залишиться³⁸.*

Важливим чинником ефективності наукових передбачень, зокрема застережень, є адресант, який має бути компетентним у питаннях, що обговорюються. Такий адресант може бути або одноосібним, або колективним. В останньому випадку зазвичай ідеться про уповноважені організації, установи, які можуть дати виважену компетентну пораду щодо можливих варіантів розгортання майбутньої події. Так, в аналізованому матеріалі Аналітичного порталу «Слово і діло» використано інформацію із сайту <https://dovidka.info/>, розробниками якого є, зокрема, державні організації: Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації, Міністерство цифрової трансформації України, відділ кіберполіції Національної поліції України³⁹. Як бачимо, усі ці організації покликані інформувати населення про порядок дій у загрозованих ситуаціях, а також протидіяти дезінформації, а отже, оприлюднені ними повідомлення сприймаються українцями як достовірні. Активно поширює

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

³⁹ <https://dovidka.info/>.

інформацію про порядок дій у випадку ядерної загрози і Міністерство охорони здоров'я України⁴⁰, а провідні видання України перепубліковують таку інформацію з посиланням на МОЗ як на надійне джерело: *МОЗ дало поради українцям, що робити в разі радіаційної аварії*⁴¹, *Що робити у разі радіаційної аварії? Алгоритм дій від МОЗ*⁴² тощо. Отже, можемо констатувати, що в Україні не бракує достовірної інформації, змістом якої є попередження про можливий негативний розвиток подій в умовах російсько-української війни. Така інформація доступна широкому загалу, викликає довіру в українців, що зумовлює бажаний перлокутивний ефект, сприяє зменшенню ризиків від негативних дій армії країни-агресора для життя і здоров'я громадян України.

Одним з важливих аспектів прогнозування в умовах війни є передбачення можливих дій ворога, про що свідчать систематичні згадки про це в дописах на особистому вайбер-каналі тодішнього Головнокомандувача Збройних сил України Валерія Залужного, наприклад: *Провів телефонну розмову з Верховним головнокомандувачем Об'єднаних збройних Сил НАТО в Європі та командувачем ЗС США в Європі генералом Крістофером Каволі. <...> Обмінялися думками щодо можливих планів противника, а також обговорили оборонні потреби української армії*⁴³. В умовах війни зміст таких прогнозів не може бути розкритий, адже це уможливить негативний вплив на результат визволення окупованих територій України.

Український масмедійний дискурс нині рясніє передбаченнями різного змісту, зорієнтованими на різну аудиторію та її потреби. Утім, найбільший інтерес і в українців, і за кордоном викликає питання тривалості російської агресії щодо України. Від самого початку повномасштабного нападу армії Російської Федерації на Україну лунали передбачення про тривалість цієї навали. Зараз уже зрозуміло, що більшість із передбачень, оприлюднених особами, які обіймали високі посади в українському політикумі, а отже, яким довіряла більшість українців, виявилися хибними, тобто псевдонауковими. Дослідження цього феномена не є завданням нашої публікації і буде здійснене

⁴⁰ *Що робити у разі радіаційної аварії?*, Офіційний портал Міністерства охорони здоров'я України, 06.08.2022, <https://moz.gov.ua/article/health/scho-robity-u-razi-radiacijnoi-avarii> [14.02.2024].

⁴¹ *МОЗ дало поради українцям, що робити в разі радіаційної аварії*, Мультимедійна платформа іномовлення України „УКРІНФОРМ”, 22.06.2023, <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3726454-moz-dalo-poradi-ukraincam-so-robity-v-razi-radiacijnoi-avarii.html> [14.02.2024].

⁴² *Що робити у разі радіаційної аварії? Алгоритм дій від МОЗ*, „Українська правда”, 7.08.2022, оновлено 26.06.2023, <https://life.pravda.com.ua/society/2022/08/7/249903/> [14.02.2024].

⁴³ Вайбер-канал „Валерій Залужний”, <https://invite.viber.com/?g2=AQAHUaALS1fHo1DXvDxCiK6p0yHTLP3uFW%2BR8ZfeTgoIbY9muUEHkW4i2oMAXO6>, 08.09.2023.

й оприлюднене згодом. Натомість зараз уже можна виокремити ті прогнози, які пройшли верифікацію, а отже, їх можна вважати довершеним прикладом наукового передбачення. Одним із таких справджених прогнозів можемо вважати інтерв'ю Віталія Портникова телеканалу „Прямий” від 22 лютого 2022 року (за два дні до повномасштабного нападу армії Російської Федерації на територію України) із промовистою назвою „ПОРТНИКОВ пояснив, які варіанти подій ОЧІКУЮТЬ УКРАЇНУ найближчим часом”:

Я думаю, що ми поки ще не дуже розумієм, що відбувається до кінця. Тому що абсолютно очевидно, що простим визнанням так званих народних республік Путін не обмежиться. Ми вже знаємо, бачили цей указ. Я думаю, ви його теж обговорювали. Так? Де говориться про те, що російські війська вже офіційно вводяться на окуповані території Донецької та Луганської областей. Так що це легітимізація окупації. На лінії зіткнення, таким чином, будуть російські військові. Офіційно – російські військові. Не деєнерівські, еленерівські так звані народні корпуси. Путін може в цій ситуації, звичайно, використати присутність російських військ для того, щоб іти далі, окупувати нові регіони України на сході та півдні країни. Значить, один варіант, про який говорила оптимістично Кіра, про те, що от на цьому все зупиниться. Це буде така Абхазія чи Придністров'я. Без війни. Другий варіант, який я вважаю більш вірогідним, що буде велика війна на сході з намаганням окупувати більшу частину України, потім теж визнати її незалежною. Це такий метод салямі: спочатку донецька й луганська народні республіки, потім – харківська, одеська, яка завгодно. І третій варіант. Операція по примусу України до миру, тому що Україна стріляє в російських військових, які намагаються охороняти мирне життя мешканців ДНР, ЛНР, ракетними ударами по Києву і спробами прорватися до Української столиці і встановити лінію розмежування по лінії Київ – Житомир – Умань – Одеса з подальшим виходом до іншої території України далі на Захід. Це теж абсолютно вірогідний варіант. З цього рішення випливає можливість усіх трьох варіантів: від зникнення України з політичної карти світу, я б сказав, найближчими місяцями, до можливості того, що все заспокоїться саме на визнанні ДНР, ЛНР. Заспокоїться на певний час. Тому що Путін не заспокоїться, поки є Україна. Цей Болівар не винесе двох. І ми маємо просто, якщо буде пауза, в чому я не впевнений... використати цю паузу для того, щоб посилювати збройні сили, думати не про дороги (я вибачаюся), а про армію, про обороноздатність, про нові види зброї, про можливості нових союзів із заходом, тому що воювати нам доведеться! Що б зараз не було! Якщо воювати не у вівторок, то воювати через три місяці, через два роки⁴⁴.

Наведений монолог – частина інтерв'ю Віталія Портникова, що містить прогнози, які нині здебільшого справдилися. З комунікативно-прагматичного погляду цей текст має ознаки наукових передбачень. По-перше, Портников чітко проговорює три варіанти розвитку подій, зауважуючи ступінь

⁴⁴ ПОРТНИКОВ пояснив, які варіанти подій ОЧІКУЮТЬ УКРАЇНУ найближчим часом, Телеканал Прямий в YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=ftwNZT197fs> [22.02.2022].

вірогідності кожного з них. По-друге, у висловленнях Портникова експліковано гіпотетичний тип епістемічної суб'єктивної модальності: **Я думаю, що ми поки ще не дуже розумієм, що відбувається до кінця; Другий варіант, який я вважаю більш вірогідним** [тут лексема *вірогідний*, ужита з маркером вищого ступеня порівняння *більш*, має значення „імовірний, припустимий”⁴⁵ – О. Д.], *що буде велика війна на сході з намаганням окупувати більшу частину України; Це теж абсолютно вірогідний варіант.*

Утім, частина передбачення Портникова сформульована цілком однозначно – війна буде: *Тому що воювати нам доведеться! Що б зараз не було! Якщо воювати не у вівторок, то воювати через три місяці, через два роки.* Як може розгортатися війна Російської Федерації проти України, описано в трьох можливих сценаріях. По-третє, наведений текст рясніє конструкціями-каузативами, оскільки в тексті чітко вербалізовані причиново-наслідкові відношення між описаними подіями:

З цього рішення випливає можливість усіх трьох варіантів;

Тому що абсолютно очевидно...;

Так що це легітимізація окупації.

Вагомим чинником визначення наведеного передбачення як наукового є ступінь причетності мовця до обговорюваних подій⁴⁶: Портников відомий в Україні як „постійний автор аналітичних статей в українських виданнях на політичну і історичну тематику”⁴⁷. Він сам ідентифікує себе як аналітика-прогноста зі значною кількістю верифікованих передбачень: *Я завжди говорив, що як тільки буде побудований Північний потік – 2, і Росія отримує технічну можливість обходити українську газотранспортну систему, через кілька тижнів почнеться велика війна у Європі. Ви можете подивитися безліч моїх публікацій на цю тему, з безліччю таких констатацій*⁴⁸.

Коментарі, які залишають слухачі й читачі Портникова, здебільшого засвідчують визнання його прогностичного хисту, довіру його прогнозам:

@lilyapolyanovskaya4436 Ви найпотужніший аналітик! Дякую за вашу працю!;

@yaroslavabayrak5013 Респект Вам, пане Віталію. Всі Ваші прогнози і коментарі, підтверджує життя. Дякуємо Вам і яке щастя, що є така Людина, як Ви;

@user-rw6df6bd5u Віталій, для мене це теж було очевидно. Я повністю поділяла ваші припущення.

⁴⁵ Словник української мови: в 20 т., Київ 2015–2023, <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=14691&page=478>.

⁴⁶ О. Доценко, *Передбачення війни...*, *op. cit.*, с. 293–294.

⁴⁷ Віталій Едуардович Портников, Вікіпедія, https://uk.wikipedia.org/wiki/Портников_Віталій_Едуардович [05.09.2023].

⁴⁸ Віталій Портников *про передбачення війни*, Souspilnist Foundation, <https://www.youtube.com/shorts/JKjOwGs4wc> [06.06.2023].

У наведеному фрагменті виступу Портникова чітко вербалізовано вмале оперування науковими методами прогностики: від активного спостереження, схарактеризованого К. Поппером, до закону каузальності й історичної аналогії (*Значить, один варіант, про який говорила оптимістично Кіра, про те, що от на цьому все зупиниться. Це буде така Абхазія чи Придністров'я*). Нарешті, Портников дає рекомендації для мінімізації негативних наслідків неминучого агресивного вторгнення армії Російської Федерації:

І ми маємо просто, якщо буде пауза, в чому я не впевнений... використати цю паузу для того, щоб посилювати збройні сили, думати не про дороги (я вибачаюся), а про армію, про обороноздатність, про нові види зброї, про можливості нових союзів із заходом, тому що воювати нам доведеться!

Адресат таких рекомендацій не названий чітко, проте очевидно, що Портников має на увазі громадян України (виражено займенником *ми*), зокрема українську владу.

Аналіз медійного контенту засвідчує значну популярність прогнозів різних типів: від езотеричних віщуваль і псевдонаукових заспокійливих про роцтв до виважених наукових прогнозів, що базуються, з одного боку, на вивченні теорії війни, зокрема тих збройних конфліктів, у яких брала участь РФ, а з другого – на аналізі власних ресурсів і ресурсів та дій ворога. За джерелом представлення інформації в масмедіа такі наукові прогнози можуть бути авторськими (адресант передбачення сам є дослідником, уключеним безпосередньо чи опосередковано в ситуацію, й особисто висловлює власну позицію щодо можливих сценаріїв розвитку подій) або ж ретрансльованими медійними каналами, які охоплюють широку аудиторію та є ефективними щодо максимального оповіщення про можливі загрози.

За комунікативною метою наукові передбачення в медійному дискурсі російсько-української війни зазвичай є завбаченнями, попередженнями, застереженнями з чітко експлікованим намаганням запобігти негативному розвитку подій. Такі передбачення можуть бути вербалізовані як аналітика без чіткого алгоритму потрібних адресатові повідомлення дій або ж як покроковий припис, виконання якого унеможливить негативні наслідки від дій ворога. Рідко наукові передбачення в контексті російсько-української війни можуть бути позитивними. Здебільшого це стосується прогнозування негативних подій для РФ та її війська, які є вигідними українцям. Щодо позитивних наукових прогнозів для українського війська – їх роблять украй обережно, аби ними не зміг скористатися ворог. Непродумане інформування широкого загалу про оптимістичні плани, перспективи українських військових мають здебільшого псевдонауковий характер і негативний перлокутивний ефект.

Окреслені класифікаційні характеристики передбачень типові саме для медійного дискурсу російсько-української війни, в умовах якої наукові прогнози мають бути скеровані на реалізацію конкретної мети: збереження життя і здоров'я громадян України, мінімізація завданих ворогом збитків. Саме за цим критерієм вони відрізняються від маніпулятивних езотеричних та псевдонаукових прогнозів, єдиним позитивним ефектом яких може бути заспокоєння, за умови його доречності.

Запропоноване дослідження є нашою третьою публікацією про передбачення в масмедійному дискурсі російсько-української війни, проте воно не вичерпує всього кола проблем, пов'язаних із науковим осмисленням впливу прогностичного контенту на якість життя українського суспільства в умовах російської агресії. Перспективу вбачаємо у вивченні мовних і комунікативно-прагматичних особливостей псевдонаукових прогнозів та їх перлокутивного ефекту.

Література / References

- Городяненко В. та ін., *Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів*, Київ 2008 [Gorodanenko V. ta in., *Sociologîâ: Pidručnik dlâ studentiv viših navčal'nih zakladiv*, Kîiv 2008].
- Доценко О., *Комунікативно-прагматичні особливості езотеричних передбачень у мас-медійному дискурсі російсько-української війни*, „Синопис: текст, контекст, медіа”, 2023, т. 29, № 2, с. 120–130, <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2023.2.9> [Docenko O., *Komunikativno-pragmatični osoblivosti ezoteričnih peredbačen' u mas-medijnomu diskursi rosijs'ko-ukraïns'koï vîjni*, „Sinopsis: tekst, kontekst, media”, 2023, t. 29, № 2, s. 120–130, <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2023.2.9>].
- Доценко О., *Передбачення війни: семантика, прагматика і здоровий глузд* [в:] *Соціальне у мові та мова в соціумі: колективна монографія, наук. ред. та упоряд. Н. Ясакова*, Київ 2023, с. 242–312. [Docenko O., *Peredbačennâ vîjni: semantika, pragmatika i zdorovij gluzd* [w:] *Social'ne u movi ta mova v sociumi: kolektivna monografiâ, nauk. red. ta uporâd. N. Âsakova*, Kîiv 2023, s. 242–312].
- Поппер К., *Объективное знание. Эволюционный подход*, Центр гуманитарных технологий, Москва 2002, <https://gtmarket.ru/library/basis/4291/4302> [14.02.2024] [K. Popper, *Obektivnoe znanie. Èvolûcionnyj podhod*, Centr gumanitarnyh tehnologij, Moskva 2002, <https://gtmarket.ru/library/basis/4291/4302> [14.02.2024]].
- Саддендорф Т., Редшоу Дж., Баллі А., *Погляд у майбутнє. Як здатність до передбачення сформувала наш світ*, BBC News Україна, <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c7210dkydzvo> [14.02.2024] [Saddendorf T., Redšou Dž., Balli A., *Poglàd u majbutnê. Âk zdatnist' do peredbačennâ sformuvala naš svit*, BBC News Ukraïna [14.02.2024].
- Сидоренко О., Корлюк С., Філяпіп М. та ін., *Філософія: підручник*, ред. О. Сидоренко, Київ 2010 [O. Sidorenko, S. Korlûk, M. Filâpip ta in., *Filosofîâ: pidručnik*, red. O. Sidorenko, Kîiv 2010].
- Словник української мови: в 11 т.*, ред. І. Білодід, Київ 1970–1980 [Slovník Ukraïns'koï movi: v 11 t., red. Î. Bilodid, Kîiv, 1970–1980.].

Словник української мови: у 20 т., наук. кер. проекту акад. НАН України В. Широков, Київ, <https://sum20ua.com> [Slovník ukraíns'koï movi: u 20 t., nauk. ker. proěktu akad. NAN Ukraïni V. Širokov, Kiiiv, <https://sum20ua.com>].

Olena Dotsenko

Scientific Predictions in the Mass Media Discourse of the Russian-Ukrainian War: A Communicative and Pragmatic Aspect

The subject of the study is scientific projections as one of the ways to create a verbal model of the future. The study is based on the text and video content of scientific forecasts about the course of the Russo-Ukrainian War after the full-scale invasion of Ukraine by the Russian military.

Today Ukrainians suffer from the Russian military's actions and information warfare organized by the authorities and propagandists of the Russian Federation, they feel permanent stress and are very sensitive to prognostic content, which is supposed to help citizens prevent dangerous situations. Thus, Ukraine faces a serious problem of differentiating between high-quality and manipulative forecasts, which makes urgent the study of their communicative and pragmatic peculiarities, verification of the forecasts, and dissemination of information about the forecasting content quality.

The aim of the study is to explore scientific forecasting as a special type of verbal modeling of the future, which has different communication purposes, specific intentionally organized non-verbal context of the messages about the future and means of linguistic impact on the recipient, as opposed to esoteric and naive empirical forecasting.

The results of this study showed that scientific forecasts are characterized by the use of scientific methods of knowing the future, as evidenced by their connection with the present and the past, the combination of theoretical understanding of the probable version of the unfolding of events with empiricism, and the implementation of statements with an explicit or implicit hypothetical type of subjective epistemic modality. On the communicative-pragmatic level, scientific predictions are potentially verifiable, and involve causal statement as well as argumentation of the content of the main statement. The addressee of the message is directly or indirectly involved in the events related to the prediction, and the forecast takes into account their psycho-emotional and cognitive features and ability to react appropriately. The purpose of scientific forecasting is to provide information necessary for effective reaction to events and prevention of their negative consequences.

Keywords: media discourse, critical discourse analysis, forecasting, scientific forecasting, Ukraine

Naukowe przewidywania w dyskursie medialnym wojny rosyjsko-ukraińskiej: aspekt komunikatywny i pragmatyczny

Przedmiotem opracowania są projekcje naukowe jako jeden ze sposobów tworzenia werbalnego wzorca przyszłości. W opracowaniu wykorzystano treści tekstowe i wideo zawierające naukowe prognozy dotyczące przebiegu wojny rosyjsko-ukraińskiej po inwazji wojsk rosyjskich na Ukrainę.

Obecnie Ukraińcy cierpią z powodu działań rosyjskiego wojska i wojny informacyjnej organizowanej przez władze i propagandystów Federacji Rosyjskiej, odczuwają ciągły stres i są bardzo wrażliwi na treści prognostyczne, które mają pomagać im w zapobieganiu niebezpiecznym sytuacjom. Jednocześnie Ukraińcy mają poważne problemy z rozróżnieniem prognoz wysokiej jakości od prognoz manipulacyjnych, co powoduje pilną potrzebę zbadania osobiowości komunikacyjnych i pragmatycznych szerzonych informacji, weryfikacji prognoz i informowania o jakości poszczególnych z nich.

Celem pracy jest zbadanie prognozowania naukowego jako szczególnego rodzaju werbalnego modelowania przyszłości, który cechują różnorodne cele komunikacyjne oraz specyficzny, świadomie zorganizowany kontekst niewerbalny komunikatów dotyczących przyszłości, a także środki językowego oddziaływania na odbiorcę – i wskazanie cech odróżniających je do ezoterycznego i naiwnego prognozowania empirycznego.

Wyniki tego badania wykazały, że prognozy naukowe charakteryzują się wykorzystaniem naukowych metod poznania przyszłości ze względu na jej związek z teraźniejszością i przeszłością, połączeniem teoretycznego rozumienia prawdopodobnej wersji rozwoju wydarzeń z empiryzmem, realizacją w stwierdzeniach z wyraźnym lub ukrytym hipotetycznym typem subiektywnej modalności epistemicznej. Na poziomie komunikacyjno-pragmatycznym przewidywania naukowe są potencjalnie weryfikowalne, czemu towarzyszą konstrukcje przyczynowe wraz z uargumentowaniem treści głównego stwierdzenia. Adresat komunikatu jest bezpośrednio lub pośrednio zaangażowany w zdarzenia związane z prognozą, która uwzględnia jego cechy psychoemocjonalne, poznawcze i zdolność do właściwej reakcji. Celem prognozowania naukowego jest dostarczanie informacji umożliwiających skuteczne reagowanie na rozwój wydarzeń i zapobieganie ich negatywnym skutkom.

Słowa kluczowe: dyskurs medialny, krytyczna analiza dyskursu, prognozowanie, prognozowanie naukowe, Ukraina

Олена Семенець

ORCID: 0000-0003-2175-4859

„У цій єдності – найголовніша наша сила...“: дискурсивні стратегії вираження консолідації українського суспільства у виступах Президента України Володимира Зеленського 2022–2023 років

Під час повномасштабної збройної агресії Російської Федерації (2022–2023 рр.) Україна вразила світ консолідованістю всього народу, стійкістю й мужністю армії, лідерством Президента, зрілістю громадянського суспільства, рішучістю та волею до перемоги. Феномен громадянської стійкості та згуртованості українського суспільства в протидії збройному агресору є об'єктом уваги медійників, громадських діячів, а також науковців різних країн¹.

Володимир Зеленський, будучи лідером сильного громадянського суспільства, об'єднаного метою захисту держави, незалежності й гідності, – у своїх публічних виступах виражає цю ідею спільності дій та безкомпромісності боротьби. Думка про консолідацію українського суспільства як головну заповнюку майбутньої Перемоги становить ключовий меседж у зверненнях Президента України до народу. Ця ідея – лейтмотив виступів Президента впродовж усієї повномасштабної війни, пор.: *Єдність українського народу не переривається ні на хвилину. У цій єдності – найголовніша наша сила, яка допомагає нам досягти будь-яких результатів. Попереду – непростий шлях. Непрості виклики. Але попереду – наша перемога. І вона обов'язково буде*².

Феномен публічних виступів Президента Зеленського під час повномасштабного вторгнення перебуває в центрі уваги дослідників різних країн. Зокрема, науковці аналізують, як українському керівництву на початку

¹ Див., наприклад: S. Worschech, *Revolution and Resilience: Ukraine's Civil Society and the End of Post-Sovietism* [Revolution und Resilienz: Die ukrainische Zivilgesellschaft und das Ende des Post-Sowjetismus], „Leviathan (Germany)”, 2022, vol. 50, is. 4, p. 501–528; O. Deineko, *Ukraine, War and Resistance: Reshaping Social Cohesion*, „Studia Sociologiczne”, 2023, vol. 249, is. 2, p. 155–177.

² https://t.me/V_Zelenskiy_official/3514, 04.10.2022 [04.03.2024].

великої війни вдалося активізувати численних користувачів соціальних мереж всередині країни та за її межами, що породило нову форму громадського активізму в інтернеті – нову структуру інформаційного опору, де кожен взяв на себе роль у вузловій системі залежно від навичок та рівня залученості³. Дослідники проводять обчислювальний аналіз текстів виступів Президента Зеленського з метою виявити динаміку настроїв та емоцій, які змінювалися залежно від ходу бойових дій⁴. Представлені також дослідження стилю комунікацій Володимира Зеленського в його офіційному телеграм-каналі, зокрема аналіз засобів, якими він намагається надихати українців та заручитися підтримкою світу⁵.

Підхід із позицій критичного дискурс-аналізу зумовлює увагу до комунікативних намірів мовця, стратегій побудови дискурсу, добору та системної взаємодії засобів і прийомів дискурсивного впливу, а також загальної оцінки ефективності комунікації.

Метою нашого дослідження є виокремлення стратегій і тактик вираження консолідації українського суспільства у виступах Президента України Володимира Зеленського впродовж повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України 2022–2023 років.

Мета передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) теоретично обґрунтувати зміст понять „дискурсивна стратегія”, „дискурсивна тактика”, які є засадничими для проведення дослідження;
- 2) визначити загальні комунікативні наміри мовця і способи побудови дискурсів (дискурсивні стратегії) та їхні конкретні реалізації (дискурсивні тактики) в публічних виступах Президента України, підпорядковані вираженню ідеї консолідації українського суспільства;
- 3) описати систему мовних засобів утілення дискурсивних стратегій і тактик, які забезпечують вплив на адресата;
- 4) розглянути реалізацію дискурсивних стратегій і тактик вираження консолідації українського суспільства у виступах Володимира Зеленського у зв'язку з дискурсивними практиками обговорення актуальних суспільних проблем в українському медійному середовищі.

³ T. Munk, J. Ahmad, „I Need Ammunition, Not a Ride”: The Ukrainian Cyber War [„Preciso de Munições, Não de Boleia”: A Guerra Cibernética Ucrâniana], „Comunicação e Sociedade”, 2022, vol. 42, p. 221–241.

⁴ F. Maia Polo, S. Saxena, C. Alexopoulos, *Stop the War, for Godsake! A Text Analysis of Speeches of Volodymyr Oleksandrovych Zelenskyy, the Ukrainian President* [in:] „International Journal of Public Administration”, 2023, <https://doi.org/10.1080/01900692.2023.2199174>.

⁵ P. Ghasiya, K. Sasahara, *Messaging strategies of Ukraine and Russia on Telegram during the 2022 Russian invasion of Ukraine*, „First Monday”, 2023, vol. 28, nr 8.

Аналіз дискурсивних стратегій і тактик проводимо за матеріалами публікацій в офіційному телеграм-каналі Президента України Володимира Зеленського „Zelenskiy / Official”⁶ (894 042 підписники) та в офіційному каналі Офісу Президента України „Офіс Президента”⁷ (130 921 підписник; дані про кількість підписників наведено станом на 30.09.2023). Часові рамки дослідження охоплюють період від лютого 2022 р. до жовтня 2023 р.

Дослідження виконане за напрямом критичного дискурс-аналізу, зокрема на ґрунті соціокогнітивної концепції Т. А. ван Дейка, згідно з якою взаємодії між дискурсом і суспільством є когнітивно опосередкованими.

Окреслюючи загалом поняття „стратегія”, Т. А. ван Дейк та В. Кінч акцентують увагу на тому, що в цьому понятті поєднані дії, цілі та певне розуміння оптимальності: стратегія – це уявлення суб’єкта про найкращий спосіб організації дій для досягнення мети, найбільш ефективний та раціональний⁸. Згідно з підходом Т. А. ван Дейка, **загальна стратегія** дискурсів, орієнтованих на ідеологічне протистояння, передбачає позитивну самопрезентацію та негативну презентацію опонента („the strategy of positive self-presentation and negative other presentation”). Така загальна стратегія ідеологічно маркує дискурс⁹.

В умовах неспровокованої жорстокої збройної агресії Росії проти України етичні орієнтири цілком однозначні й очевидні для демократичного світу: Україна захищає свій суверенітет і державність, своє право на життя. Виступи Президента України при цьому покликані увиразнити складники позитивної аксіології в характеристиці країни, яка захищає свою землю, та вияскравити цінності, що їх відстоює в цій війні Україна. З-поміж усіх чеснот і цінностей особливо важлива **консолідація** українського народу – і як характеристика актуального стану суспільної свідомості, і як суспільна цінність, що слугує підґрунтям майбутньої перемоги¹⁰.

В аналізі стратегічно-тактичної організації дискурсу ми спираємося на таке розуміння ключового поняття дослідження: **дискурсивна стратегія** – це візія способу побудови дискурсу для оптимального розв’язання певної

⁶ https://t.me/V_Zelenskiy_official.

⁷ <https://t.me/OP-UA>.

⁸ Т. А. van Dijk, W. Kintsch, *Strategies of Discourse Comprehension*, New York 1983, p. 64–65.

⁹ Т. А. van Dijk, *Ideology and discourse: A multidisciplinary introduction*, Barcelona 2012. Unpublished, <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/06/Teun-A.-van-Dijk-2012-Ideology-And-Discourse.pdf> [20.10.2023].

¹⁰ О. Семенець, *Ідея патріотизму та консолідація суспільства в медіатизованих дискурсивних практиках України 2022 року* [в:] *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання*, Івано-Франківськ 2023, с. 407–412.

комунікативної проблеми, глобальний комунікативний намір, що реалізується в складноорганізованій послідовності комунікативних дій, спрямованих на ефективне досягнення мети спілкування.

Дискурсивні тактики слугують конкретними способами реалізації певної стратегії і становлять сукупність комунікативних дій, спрямованих на реалізацію стратегії. Тактика передбачає певні принципи використання системи засобів і прийомів комунікативного впливу.

На основі узагальнення публікацій офіційного телеграм-каналу Президента України Володимира Зеленського та каналу Офісу Президента України виокремлюємо представлені у виступах Президента України Володимира Зеленського **три основні дискурсивні стратегії** вираження консолідації українського суспільства в протидії збройній агресії Російської Федерації:

1. Стратегія вираження єдності українського народу в боротьбі з ворогом.
2. Стратегія гуртування українського народу та влади в країні.
3. Стратегія відображення солідарності та єднання народів демократичних країн із народом України у протидії агресору.

Кожна з цих дискурсивних стратегій реалізується в конкретних тактиках комунікації та впливу на аудиторію. Розглянемо їх докладніше.

1. Дискурсивна стратегія вираження єдності українського народу в боротьбі з ворогом має реалізацію в таких дискурсивних тактиках.

Тактика акцентування наявної згуртованості українського народу. Ідея єдності суспільства виражається як прямою номінацією понять, що втілюють цю думку: *Україна, українці, українки, народ, земля, держава, єдність*, – так і підкресленням цінностей, навколо яких об'єднані люди: *свобода, воля, незалежність, суверенітет, правда*. Особлива роль у вираженні консолідованості українського суспільства у виступах Президента належить дейктичним засобам. До цієї сфери залучені передусім засоби особового дейксису, який передбачає вказівку на учасників мовленнєвого акту: займенники особові (**ми**) та присвійні (**наш**).

Займенники – один із засобів утілення ідеологічних структур дискурсу. Як зазначає Т. А. ван Дейк, „політичний” займенник *ми (наш)* вказує на належність до певної ідеологічної групи, увиразнену протиставленням ворожій групі (*вони*)¹¹.

Уживання займенників **ми, наш** у промовах Володимира Зеленського спрямоване передусім на акцентування ознаки єдності суспільства. Займенник першої особи множини **ми** є інклюзивним стосовно адресата і вказує на весь народ України. Наприклад: *У нас немає величезної території – від океану*

¹¹ Т. А. van Dijk, *Critical discourse studies – a sociocognitive approach* [in:] Ruth Wodak & Michael Meyer, *Methods of Critical Discourse Analysis*, London 2009, p. 73–74.

до океану, немає ядерної зброї, **ми** не заповнюємо світовий ринок нафтою і газом. Але у нас є **наші** люди і **наша** земля. Для **нас** – це золото¹².

Тактика підкреслення важливості внеску кожної людини у спільну боротьбу з ворогом. Використання означальних займенників **кожен, будь-який, весь (усі)** підпорядковане втіленню ідеї цінності людини, людського життя, а також наголошуванню на важливості внеску окремої людини (**кожен**) у спільну боротьбу (**весь**).

Наприклад, ця тактика реалізується в привітанні Президента до Дня Повітряних сил Збройних Сил України:

*Вже понад 14 тисяч бойових вильотів **нашої** авіації за час війни. **Кожен** – це героїзм. **Кожен** – це результат для України. **Кожен** – це наближення **нашої** перемоги. Я дякую **всім** воїнам українських Повітряних сил – **усім** воїнам-авіаторам, **нашим** зенітникам, фахівцям радіотехнічних військ! Слава **вам!** Слава Україні!¹³*

У межах тактики підкреслення цінності кожної окремої людини та її внеску в спільну перемогу особлива роль належить **прийому конкретизації**.

Протягом 2022 року конкретизація здійснювалася передусім через переліки **професій, родів занять**:

*Я вдячний **усім** українцям і українкам. **Кожному** і **кожній** за цей місяць боротьби. І, звичайно, – нашим **Збройним Силам**, **нашій Нацгвардії**, нашим **прикордонникам, лікарям і рятувальникам, тероборонівцям, розвідникам, працівникам спеціальних служб** і багатьом-багатьом, хто береже наше життя. Нашу вільну Україну¹⁴; На фронті – без вихідних. **Рятувальники й сапери, лікарі, електрики, транспортники, бізнес, дипломати** без вихідних. **Усі ми** вже відчуваємо, як наближається наша перемога. Завдяки тому, що **ми** зберігаємо **єдність**, зберігаємо енергійність і знаємо, що **ми** у **своєму** праві на **свій** землі¹⁵.*

Улітку 2023 року набуває виразності й частотності використання особливий прийом конкретизації, який підсилює семантику займенника **кожен**. Президент у своїх щоденних зверненнях відзначає результативність роботи **конкретних військових з'єднань і підрозділів**. Наприклад, у відеозверненні 9 липня 2023 року Володимир Зеленський прямо звертається зі словами вдячності, **називаючи на ім'я** конкретних захисників, які відзначилися в боях:

*Цього тижня є за що бути вдячними воїнам **нашої 3-ї окремої штурмової бригади, 24-ї окремої механізованої бригади, десантникам „Вісімдесятки”**... Молодці, воїни! На Таврійському напрямку, як завжди, потужно, хоробро, влучно відзначились **десантники „Сімдесятдев'ятки”, артилеристи 55-ї окремої бригади „Запорізька***

¹² https://t.me/V_Zelenskiy_official/891, 20.03.2022 [05.03.2024].

¹³ https://t.me/V_Zelenskiy_official/7259, 06.08.2023 [05.03.2024].

¹⁴ https://t.me/OP_UA/6027, 25.03.2022 [05.03.2024].

¹⁵ https://t.me/OP_UA/8092, 13.11.2022 [05.03.2024].

Січ”, 74-й окремий розвідбат та 59-та окрема мотопіхотна бригада... Хочу подякувати вам!

Особливо відзначу воїна бригади „Запорізька Січ” – майора Володимира Гончарова. Дякую, Володимире! Матрос Сергій Комар – 35-та окрема бригада морської піхоти – дякую, Сергію! Солдат Олексій Лабенець – стрілець батальйону охорони 15-ї бригади транспортної авіації. Дякую, Олексію! Артилеристи „Магури” 47-ї окремої механізованої бригади – майор Антон Черевко та старший лейтенант Василь Абрамів. Дякую, хлопці!

Дякую всім, хто воює і працює заради України! Дякую всім у світі, хто допомагає!¹⁶

Тактика негайного емоційного реагування Президента на воєнні події, які сколихнули весь народ. Важливий принцип комунікативної стратегії Володимира Зеленського – швидко, негайно реагувати на події війни, які схвилювали суспільство. Така реакція є вираженням емоційно-вольової згуртованості всього народу.

6 березня 2023 в мережі з’явилося відео, на якому росіяни зухвало розстрілюють беззбройного українського військовополоненого після його слів „Слава Україні!”. Це викликало гнів і обурення українців та великий резонанс у світі. Володимир Зеленський в офіційному телеграм-каналі відреагував на цю подію постом, який складався з однієї лише картинки – слів білим шрифтом на чорному тлі:

ГЕРОЮ СЛАВА!

ГЕРОЯМ СЛАВА!

СЛАВА УКРАЇНІ!¹⁷

Того ж дня, пізніше, у вечірньому відеозверненні Президент наголосив, що ця подія ще більше об’єднає українців:

Сьогодні з’явилося відео, як окупанти по-звірячому вбили воїна, який хоробро сказав їм у вічі: „Слава Україні!” Хочу, щоб ми всі разом, у єдності, відповіли на його слова: „Герою слава! Героям слава! Україні слава!” І ми знайдемо вбивць.

Завдяки нашій єдності, завдяки нашій рішучості, завдяки тому, що ми цінуємо всю Україну і кожного українця, ми точно знаємо результат цієї війни. Із перших днів війни знаємо. В Україні завжди звучатиме: „Слава Україні!” І мільйони завжди відповідатимуть: „Героям слава!” Завжди буде саме так. Україна не забуде подвигу кожного і кожної, чиє життя навіки дало волю для України.

Я дякую всім, хто зараз у бою за Україну! Дякую кожному і кожній, хто допомагає Україні! Вічна пам’ять і шана всім, хто віддав своє життя за свободу для нашого народу! Вічна пам’ять і шана всім українським героям різних часів, які мріяли й боролися за волю для України!

Україна – переможе!

Слава Україні!¹⁸

¹⁶ https://t.me/V_Zelenskiy_official/6919, 09.07.2023 [05.03.2024].

¹⁷ https://t.me/V_Zelenskiy_official/5396, 06.03.2023 [05.03.2024].

¹⁸ https://t.me/V_Zelenskiy_official/5400, 06.03.2023 [05.03.2024].

У цьому зверненні Президента експліцитне вираження ідеї **єдності** (Завдяки **нашій єдності**, завдяки **нашій рішучості**, завдяки тому, що **ми** цінуємо **всю** Україну і **кожного** українця, **ми** точно знаємо результат цієї війни) підсилене засобами дейксису (означальними займенниками **весь**, **кожен**; особовим займенником **ми** та присвійним займенником **наш**; відповідною формою дієслів у формі першої особи множини) та особливо значущим зіставленням форм однини та множини іменника (**Герою слава! Героям слава!**), яке увиразнює думку про те, що єдність і сила цілого народу складається з вагомості внеску кожного українця.

Тактика заклику до підтримання єдності суспільства. Провідною тактикою у зверненнях Президента залишається **заклик** до громадянської свідомості, до підтримки армії, спільної мобілізованості держави та суспільства:

*Постійно, незмінно максимум уваги – ситуації на передовій. <...> Зараз так само, як і рік тому, **важливо, щоб** якнайбільше українців **допомагали** захисту держави, **допомагали** акумуляції світової підтримки заради нашої перемоги.*

*Дорогі українці! **Підтримуйте** наших бійців завжди, коли це можливо. **Не забувайте** і про збори волонтерів – і **долучайтеся**, коли маєте змогу. **Дуже важливо, щоб** усі, хто має інформаційний вплив, брали участь в інформаційній роботі. Це стосується не лише журналістів, а **всіх**, хто може поширювати правду про агресію. Сила України – це сила **всіх**, хто **б'ється за Україну** і хто **допомагає бійцям**.*

*Слава **всім** нашим воїнам, хто в бою! Дякую **всім**, хто допомагає обороні!*¹⁹

Виступ Президента в шестисотий день війни:

*600. **Воля**, яка не здається, здобуває **свободу**. **Свобода**, яка спирається на **єдність**, завжди **перемагає**. **Головне** – не втрачати часу. **Не втрачати єдності**. **Не давати** сумнівам роз'їсти волю. **Щодня додавати** Україні **сили**. **Щодня знищувати окупанта**. **Щодня робити все**, щоб майбутнє українців належало тільки самим українцям.*

*Дякую **всім**, хто б'ється та працює заради **свободи** України! Вічна й світла пам'ять **кожному і кожній**, хто віддав своє життя, щоб **наш** народ зберігся!*

Обов'язково переможемо²⁰.

Заклик до підтримання єдності суспільства у виступах Президента реалізується на тлі складної контекстуальної взаємодії логічних модальностей. У вираженні цих сенсів задіяні засоби втілення деонтичної та аксіологічної модальностей: модальні оператори *потребуємо, прагнемо, повинні, важливо, обов'язково, головне*; форми наказового способу дієслів та інфінітива, які втілюють заклику до дії; форма майбутнього часу дієслів, що описує світ належного, якого прагнуть українці; контекстуальне увиразнення семантики іменників, які втілюють найвищі суспільні цінності, що їх захищають

¹⁹ https://t.me/V_Zelenskiy_official/5641, 26.03.2023 [05.03.2024].

²⁰ https://t.me/V_Zelenskiy_official/8216, 16.10.2023 [05.03.2024].

українці: *свобода, воля, життя, єдність, перемога*, – а також конструкції експресивного синтаксису (ампліфікація, синтаксичний паралелізм, парцеляція, еліпсис, емоційно забарвлені конструкції тощо). Особливої вагомості висловленню цих ідей надає підґрунтя епістемічної модальності міцного знання, упевненості, утілення якої в дискурсі підсилене синтаксичними засобами, наприклад паралелізмом конструкцій: *Україна в цій війні переможе. Світ у цій війні переможе. Правда в цій війні переможе. Головне, щоб ми всі в Україні та всі у світі, хто цінує нормальне життя, працювали на сто відсотків, без жодної зупинки, заради перемоги*²¹.

Отже, дискурс публічних виступів Президента не лише відображає наявну консолідацію суспільства, але й спрямований на підтримання та підсилення цієї єдності.

2. Дискурсивна стратегія гуртування українського народу та влади в країні.

Під час війни керівництву країни доводиться ухвалювати важкі, жорсткі воєнно-політичні рішення. Тому дуже важливим є розуміння громадянами дій влади та підтримання цих дій із боку всього суспільства. Важлива також увага влади до суспільних запитів, настроїв, думок. Така постійна взаємодія влади та суспільства повинна слугувати основою для збереження демократичних засад соціального устрою й державного управління, бути запобіжником від виявів авторитаризму в умовах обмежень воєнного часу на політичну діяльність та критику влади.

Основні тактики реалізації дискурсивної стратегії гуртування народу і влади, представлені у виступах Володимира Зеленського, такі.

Тактика роз'яснення цілей, змісту й значущості дій влади. Така дискурсивна тактика покликана забезпечити прозорість дій влади та засвідчити їхню спрямованість на суспільні потреби. Наприклад, у вересні 2023 року основна увага у виступах Президента зосереджена на власному виробництві зброї та засобів ППО:

*Найкраще – щоб ми могли виробляти і ППО, й інші передові зразки зброї. Це безальтернативно. Щоб гарантувати безпеку Україні. І ми будемо виробляти, крок за кроком побудуємо всі необхідні виробництва. І до речі, бачимо вже дуже чітку зацікавленість світу працювати з нами – заради нової оборонної сили не лише України, але й наших партнерів*²².

Улітку 2023 року формується наратив майбутньої трансформації України та роботи влади над програмою змін:

²¹ https://t.me/V_Zelenskiy_official/7283, 07.08.2023 [05.03.2024].

²² https://t.me/OP_UA/10501, 25.09.2023 [05.03.2024].

*Продовжуємо готувати **Українську доктрину** – ґрунтовний текст, основу для трансформації нашої держави. Не забуваємо нашу головну мету – перемогти у війні та не програти країну. Україна має обов’язково реалізувати свій історичний шанс на розвиток, який був здобутий сміливістю наших людей – усього нашого народу²³.*

Тактика реагування на вимоги суспільства до влади. Ця дискурсивна тактика покликана підтримувати єдність народу та керівництва країни. Реакція влади на те, що турбує людей, – необхідна умова для розбудови довіри в суспільстві, довіри між народом та елітами, народом і владою. Це необхідна умова для ефективного державного управління в демократичному суспільстві.

Президент, зокрема, говорить про важливість комунікації влади з силами оборони, про необхідність вивчення реального стану справ, уваги влади до нагальних потреб війська:

*Сьогодні **продовжують відвідувати** наші бойові бригади. Учора ми були на Донеччині, сьогодні – різні райони Запорізької області, територія роботи ОСУВ „Таврія”. <...> Коли таке **спілкування** – бригада за бригадою, і в усіх **реальний бойовий досвід**, – то можна **оцінити ситуацію значно глибше, побачити, як конкретний досвід** одної бригади **може бути застосований** іншими підрозділами та **масштабований** на всі наші сили оборони.*

***Зафіксували конкретні потреби:** засоби РЕБ, дрони, броньовані евакуаційні машини – „медевак”. Є додаткові **організаційні питання** – те, про що не говорилося вчора, зокрема щодо офіцерських звань. Тренування наших воїнів – одне з **ключових завдань**, говорили про це теж <...>²⁴.*

Аналіз дискурсивних практик медійного середовища, де представлена рефлексія над актуальними подіями внутрішньополітичного життя країни, дає змогу узагальнити найважливіші проблеми, які визнані найбільш вразливими місцями внутрішньої політики держави та Президента Зеленського: прорахунки в кадровій політиці, яка не завжди є ефективною і не завжди обґрунтованою в очах суспільства; відсутність реальних результатів у боротьбі з корупцією; нереформована судова система; практика не виправданого в умовах воєнного часу витрачання бюджетних коштів (спрямування бюджетних грошей на ремонт тротуарів і стадіонів, на озеленення міст, зйомки комедійних серіалів тощо – замість максимальної підтримки армії); зволікання з випрацюванням загальнодержавної стратегії мобілізації всіх ресурсів країни на відсіч ворогу, переведенням економіки на воєнні рейки; тривала відсутність послідовної державної політики щодо виробництва власної зброї, розвитку оборонно-промислового комплексу; системні вади в роботі територіальних центрів комплектування, що забезпечують мобілізацію до війська, в організації належного медичного забезпечення військових

²³ https://t.me/V_Zelenskiy_official/7319, 10.08.2023 [05.03.2024].

²⁴ https://t.me/OP_UA/10180, 15.08.2023 [05.03.2024].

та соціального захисту поранених; загроза монополізації інформаційного простору (найбільшою мірою пов'язана з досвідом реалізації телемарафону „Єдині новини”). Поза увагою керівництва країни залишається необхідність посилення інститутів демократії, громадського контролю за діями влади.

Трагічний досвід великої війни, величезні втрати, яких зазнала країна, посилюють загострене почуття справедливості в українців, запит на чесні й відповідальні дії влади, на підконтрольність влади суспільству. Показовим є сприйняття громадянами реформ в Україні під час повномасштабної війни. Згідно з результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології, проведеного у вересні 2023 року, переважна більшість респондентів критично оцінюють зусилля влади з реалізації реформ – лише 19% вважають зусилля достатніми (у 2021 році було 15 %). Натомість 71% вважають зусилля недостатніми (у 2021 році було 76 %). При цьому найбільший запит суспільства – на боротьбу з корупцією. Серед 10 реформ чи завдань 90 % респондентів до топ-3 зараховують саме антикорупційну діяльність, зокрема з них 58 % вважають це завданням № 1 для України²⁵.

Отже, реалізацію тактики реагування на вимоги суспільства до влади не завжди можна визнати успішною. Несхвалення в суспільстві можуть спричинювати такі комунікативні аспекти:

Відсутність реакції Президента на запити суспільства, зволікання з відповіддю. Загальна внутрішня суспільно-політична тенденція полягає в тому, що українська влада змушена реагувати на кричущі випадки корупції, але реагує надто повільно і лише після того, як здіймається хвиля обурення в суспільстві.

Липень 2023 року позначений рішучими виступами Президента щодо проблем, які схвилювали народ України в попередні місяці 2023 року. Зокрема, звучить відповідь на обурення громадськості з приводу сумнівного витрачання коштів державного і місцевих бюджетів. Наприклад, Президент звітує про результати засідання Конгресу місцевих та регіональних влад в Івано-Франківську 30.07.2023:

...І третє питання, надзвичайно емоційне нині, – це сприйняття людьми роботи державної та місцевої влади крізь призму витрат бюджетів різного рівня. Бюджет – це завжди дзеркало пріоритетів держави, області, громади. Нині перший пріоритет усюди в Україні може бути лише один: це оборона. Другий пріоритет – соціальна стійкість України: кожного міста, кожної громади, тобто це захист нормального життя людей²⁶.

²⁵ Дослідження громадської думки для консультативної місії Європейського Союзу в Україні, Київ 2023, https://kiis.com.ua/materials/pr/20231026_r/AReport_PublicSurvey_EUAM_sept2023_ukr_public.pdf [05.03.2024].

²⁶ <https://t.me/OP-UA/10075>, 30.07.2023 [05.03.2024].

Проблему для суспільного сприйняття може становити не лише затримка з відповіддю на рішучі запити суспільства, а й **представлення не тої відповіді, якої очікує суспільство.**

5 вересня 2023 року Верховна Рада проголосувала законопроект, у якому депутати, проігнорувавши чітко висловлену вимогу суспільства, усе-таки закрили на час війни реєстр з електронними деклараціями чиновників. 6 вересня 2023 року військовослужбовець Олександр Ябчанка зареєстрував петицію із закликом до Президента накладити вето на цей законопроект та негайно відкрити реєстр декларацій. Знадобилося лише три години, щоб петиція набрала необхідні 25 000 підписів. Наступного дня, 7 вересня, було вже 83 854 підписи (таку рішучу реакцію суспільства в соціальних мережах назвали „майданом” у часи війни).

Через п’ять днів Президент відповів на цю петицію. 12 вересня Володимир Зеленський наклав вето на закон, який містив обмеження щодо електронного декларування депутатів. Проте перша відповідь Президента була не такою, якої очікувало суспільство. Спочатку Президент Зеленський повідомив, що вирішить питання щодо закону про електронне декларування після консультацій із віце-прем’єркою Ольгою Стефанішиною, відповідальною за європейську та євроатлантичну інтеграцію. Тим самим, згідно з озвученим ним підходом, пріоритетність в ухваленні рішення була віддана позиції Заходу, а не настроям українського суспільства, яке обрало чинного Президента.

Справедливе обурення громадськості цими подіями засвідчувало, що в українському суспільстві значно зросла чутливість до корупції, особливо в той час, коли максимальні зусилля людей спрямовані на підтримання війська на передовій.

3. Дискурсивна стратегія відображення солідарності та єднання народів демократичних країн із народом України в протидії агресору.

Виступи Президента України перед зарубіжними парламентами адресовані не лише народам інших країн. Українське суспільство також є адресатом цих звернень. Зарубіжна підтримка збройної боротьби українців проти агресора (збройна, фінансова, політична, санкційна, гуманітарна, інформаційна) та почуття солідарності підсилюють волю громадян України до перемоги, зміцнюють їхню рішучість і згуртованість.

Реалізація цієї дискурсивної стратегії у виступах Президента представлена такими тактиками:

Тактика підкреслення спільних або схожих етапів історичного розвитку, спільного досвіду, близьких рис національного характеру українців та народів інших країн.

Німецький журнал „Der Spiegel” ще на початку повномасштабної війни докладно проаналізував систему образів, яку використовував український

Президент у риториці своїх звернень до західних союзників²⁷. У зверненні до конгресу США Зеленський порівнював напад на Україну із Перл-Гарбором і терактом 11 вересня. Зеленський закликав канцлера Німеччини зруйнувати стіну між ЄС та Україною, нагадуючи про відомий заклик Рональда Рейгана до Михайла Горбачова знищити Берлінську стіну. В онлайн-виступі Володимира Зеленського перед Британським парламентом представлені альянзи до знаменитої промови Вінстона Черчилля.

Виступаючи перед Сеймом Республіки Польща, Володимир Зеленський дякує за сердечне тепло, з яким поляки прийняли біженців з України:

За 16 днів цієї війни українська гордість і польська честь, українська сміливість у боях і польська щирість у допомозі нам дають мені змогу сказати зараз дуже важливі слова. Слова про те, що між нашими народами панує справжній мир. Мир між рідними. Мир між братами. <...> Понад півтора мільйона громадян України! В абсолютній більшості це жінки та діти. Вони не відчувають себе на чужині, не відчувають у приймах. Ви зустріли наших людей у своїх родинях. З польською делікатністю. З братською добротою²⁸.

Тактика акцентування спільних цінностей, що є підґрунтям солідарності та єднання демократичних суспільств.

Єдність українців із народами країн-партнерів постає на ґрунті спільних цінностей: *життя, свободи, миру, міжнародного права, поваги (до кожної нації, кожної спільноти та кожної людини)*. Саме така аргументація експлікована, зокрема, у зверненні до парламенту Швейцарії:

*Зараз, коли ми захищаємо **життя** наших людей від російських ударів і долаємо наслідки страшних злочинів війни, зокрема й наймасштабнішого в Європі екоциду, ми потребуємо максимальної **єдності**. **Єдності** всіх, хто разом із нами поділяє ключові **цінності**: цінність життя, цінність свободи, цінність права та цінність поваги до **кожної** нації, **кожної** спільноти та **кожної** людини. Душею тих цінностей, які нас із вами об'єднують, є **мир**. Україна ніколи не була джерелом жодних загарбницьких воєн. Сьогодні я **звернувся** до Парламенту **Швейцарії** саме для того, щоб поговорити про цю **єдність**. <...> Зараз ми захищаємося від агресії, яка наслідую найгірші війни минулого й шукає найкращі технології сучасності, щоб тероризувати людей, держави та навіть континенти. Нічим, окрім **єдності**, це не зупиниш. **Нашої** з вами **єдності**, Швейцаріє!²⁹*

²⁷ M. Bolliger, Ch. Esch, U. Fichtner, K. Lutska, A. Sarovic und Ch. Scheuermann, *Churchill in Fleecejacke*, „Der Spiegel”, 2022, nr 12, <https://www.spiegel.de/ausland/wolodymyr-selenskyj-und-der-krieg-in-der-ukraine-churchill-in-fleecejacke-a-d59d43fd-bd9d-48a0-823c-2b3149966122> [20.10.2023].

²⁸ Виступ Президента України Володимира Зеленського в Сеймі Республіки Польща, Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво, 11 березня 2022, <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-sejmi-res-73497> [05.03.2024].

²⁹ https://t.me/V_Zelenskiy_official/6588, 15.06.2023 [05.03.2024].

Як бачимо, інклюзивне **ми (наш)** представлене у виступах Президента, не лише адресованих українському народові, а й звернених до народів інших країн. Означальний займенник **кожен** при цьому використовується за тим самим риторичним принципом: наголошування на ролі **кожної** людини для досягнення **єдності** й **цілісності** (ідея, виражена за допомогою займенника **весь**).

У трагічному досвіді війни, величезних втратах і консолідованих зусиллях народу народжується справжня українська незалежність. В українському суспільстві існує чітке розуміння, що внутрішня солідарність, разом із надійною підтримкою зарубіжних партнерів, виступають основними умовами майбутньої перемоги, що згуртованість суспільства є фундаментом безпеки держави та збереження національної ідентичності. Саме це розуміння сприяє підтриманню єдності та енергії боротьби українців упродовж двадцяти місяців повномасштабної збройної агресії Росії проти України.

Такий рішучий суспільний настрій зміцнюється щоденними зверненнями Президента Володимира Зеленського до народу України, а також публічними виступами Президента перед парламентами інших країн. Ідеї консолідованості українського суспільства та солідарності народів демократичного світу формують один із найважливіших наративів риторики Президента України. Дискурсивні стратегії і тактики втілення цих сенсів підпорядковані головній меті – консолідації зусиль українського суспільства та міжнародної спільноти для здобуття Перемоги.

Реалізація цих дискурсивних стратегій і тактик у публічних виступах Володимира Зеленського є виявом втілення державної інформаційної політики, спрямованої на підтримання єдності українського народу, і при цьому засвідчує необхідність постійної ефективної взаємодії влади з громадянським суспільством, швидкого реагування на запити суспільства, передусім щодо проведення реформ для зміцнення демократичних засад соціально-політичного життя в Україні.

Література / References

- Виступ Президента України Володимира Зеленського в Сеймі Республіки Польща*, Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво, 11 березня 2022, <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-sejmi-res-73497> [05.03.2024] [*Vistup Prezidenta Ukraïni Volodimira Zelens'kogo v Sejmi Respubliki Pol'sa*, Prezident Ukraïni Volodimir Zelens'kij. Oficijne internet-predstavnictvo, 11 bereznâ 2022, <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-sejmi-res-73497> [05.03.2024]]].
- Дослідження громадської думки для консультативної місії Європейського Союзу в Україні*, Київ 2023, https://kiis.com.ua/materials/pr/20231026_r/

- AReport_PublicSurvey_EUAM_sept2023_ukr_public.pdf [20.10.2023] [*Doslidžennâ gromads'koï dumki dlâ konsul'tativnoï misiï Ėvropejs'kogo Soûzu v Ukraïni*, Kiïv 2023, https://kiis.com.ua/materials/pr/20231026_r/AReport_PublicSurvey_EUAM_sept2023_ukr_public.pdf, [20.10.2023]].
- Семенець О., *Ідея патріотизму та консолідація суспільства в медіатизованих дискурсивних практиках України 2022 року* [в:] *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання*, Івано-Франківськ 2023, с. 407–412 [Semenec' O., *İdeâ patriotizmu takonsolidaciâ suspil'stva v mediatizovanih diskursivnih praktikah Ukraïni 2022 roku* [v:] *Nacional'no-patriotične vihovannâ ditej ta molodi v umovah voënnogo stanu ta povoënnogo vidnovlennâ Ukraïni: strategiji i zavdannâ*, İvano-Frankivs'k 2023, s. 407–412].
- Bolliger M., Esch Ch., Fichtner U., Lutska K., Sarovic A. und Scheuermann Ch., *Churchill in Fleecejacke*, „Der Spiegel”, 2022, nr 12, <https://www.spiegel.de/ausland/wolodymyr-selenskyj-und-der-krieg-in-der-ukraine-churchill-in-fleecejacke-a-d59d43fd-bd9d-48a0-823c-2b3149966122> [20.10.2023].
- Deineko O., *Ukraine, War and Resistance: Reshaping Social Cohesion*, „Studia Socjologiczne”, 2023, vol. 249, is. 2, p. 155–177, <https://doi.org/10.24425/sts.2023.146173>.
- Ghasiya P., Sasahara K., *Messaging strategies of Ukraine and Russia on Telegram during the 2022 Russian invasion of Ukraine*, „First Monday”, vol. 28, nr 8, 2023, <https://doi.org/10.5210/fm.v28i8.12873>.
- Maia Polo F., Saxena S., Alexopoulos C., *Stop the War, for Godsake!: A Text Analysis of Speeches of Volodymyr Oleksandrovych Zelenskyy, the Ukrainian President*, „International Journal of Public Administration”, 2023, <https://doi.org/10.1080/01900692.2023.2199174>.
- Munk T., Ahmad J., „I Need Ammunition, Not a Ride”: *The Ukrainian Cyber War* [„Preciso de Munições, Não de Boleia”: *A Guerra Cibernética Ucrâniana*], „Comunicação e Sociedade”, 2022, vol. 42, p. 221–241, [https://doi.org/10.17231/comsoc.42\(2022\).4021](https://doi.org/10.17231/comsoc.42(2022).4021).
- van Dijk T. A., Kintsch W., *Strategies of Discourse Comprehension*, New York 1983.
- van Dijk T. A., *Critical discourse studies – a sociocognitive approach* [in:] Ruth Wodak & Michael Meyer, *Methods of Critical Discourse Analysis*, London 2009, p. 62–86.
- van Dijk T. A., *Ideology and discourse: A multidisciplinary introduction*, Barcelona 2012. Unpublished, <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/06/Teun-A.-van-Dijk-2012-Ideology-And-Discourse.pdf> [20.10.2023].
- Worschech S., *Revolution and Resilience: Ukraine's Civil Society and the End of Post-Sovietism* [*Revolution und Resilienz: Die ukrainische Zivilgesellschaft und das Ende des Post-Sowjetismus*], „Leviathan (Germany)”, 2022, vol. 50, is. 4, p. 501–528, <https://doi.org/10.5771/0340-0425-2022-4-501>.

Olena Semenets

“This Unity Is Our Greatest Strength...”: Discursive Strategies of Expressing the Consolidation of Ukrainian Society in the Speeches of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi in 2022–2023

The paper is devoted to the analysis of discursive strategies and tactics of expressing the consolidation of Ukrainian society realized in the speeches of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi during the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The analysis based on the materials published in the official Telegram channel of the President (“Zelenskiy / Official”) and in the official channel of the Office of the President of Ukraine (“Office of the President”). The research covers the period from February 2022 to October 2023.

The study was conducted in the field of critical discourse analysis, based on T. A. van Dijk’s sociocognitive paradigm. Three main discursive strategies for expressing the consolidation of Ukrainian society in countering the armed aggression of the Russian Federation are identified:

1. the strategy of expressing the unity of the Ukrainian people in the fight against the enemy;
2. the strategy of uniting the Ukrainian people and the authorities in the country;
3. the strategy of reflecting the solidarity and unity of the peoples of democratic countries with the people of Ukraine in countering the aggressor.

Each of those discursive strategies is realized in specific tactics of communication and of influencing the audience, which entail certain principles of using a system of means and techniques of communicative influence.

The study concludes that the implementation of these discursive strategies and tactics in Volodymyr Zelenskyi’s public speeches is a manifestation of effective implementation of the state information policy aimed at maintaining the unity of the Ukrainian people. At the same time, it demonstrates the need for constant effective interaction between the authorities and civil society, rapid response to public demands, especially regarding reforms to strengthen the democratic foundations of socio-political life in Ukraine.

Keywords: Russia’s war against Ukraine, consolidation of Ukrainian society, President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi, Telegram channel, public speech, critical discourse analysis, discursive strategy, discursive tactics

„W tej jedności jest nasza największa siła...”: Dyskursywne strategie wyrażania konsolidacji społeczeństwa ukraińskiego w przemówieniach prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego w latach 2022–2023

Niniejszy tekst jest poświęcony analizie dyskursywnych strategii i taktyk wyrażania konsolidacji społeczeństwa ukraińskiego realizowanych w przemówieniach prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego podczas pełnoskalowej agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej na Ukrainę. Analizę strategii i taktyk dyskursywnych przeprowadzono na podstawie materiałów opublikowanych na oficjalnym kanale telegramowym prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego „Zelenskiy/Official” oraz na oficjalnym kanale Kancelarii Prezydenta Ukrainy „Biuro Prezydenta”. Badanie obejmuje okres od lutego 2022 r. do października 2023 r.

Badanie zostało przeprowadzone za pomocą narzędzi krytycznej analizy dyskursu, w oparciu o paradygmat socjokognitywny T. A. van Dijka. Wyróżniono trzy główne strategie dyskursywne wyrażające konsolidację społeczeństwa ukraińskiego w przeciwstawianiu się zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej:

1. strategia wyrażania jedności narodu ukraińskiego w walce z wrogiem;
2. strategia jednoczenia narodu ukraińskiego i władz w kraju;
3. strategia odzwierciedlania solidarności i jedności narodów krajów demokratycznych z narodem Ukrainy w przeciwstawianiu się agresorowi.

Każdą z wymienionych strategii dyskursywnych realizuje się za pomocą określonych taktyk komunikacji i oddziaływania na odbiorcę, które przewidują pewne zasady stosowania systemu środków i technik oddziaływania komunikacyjnego.

Z przeprowadzonego badania wynika, że realizacja wymienionych dyskursywnych strategii i taktyk w wystąpieniach publicznych Wołodymyra Zełenskiego jest przejawem skutecznej realizacji polityki informacyjnej państwa, mającej na celu utrzymanie jedności narodu ukraińskiego. Jednocześnie wskazuje też na potrzebę stałej skutecznej interakcji władzy ze społeczeństwem obywatelskim, szybkiego reagowania na żądania społeczne, zwłaszcza dotyczące reform wzmacniających demokratyczne podstawy życia społeczno-politycznego w Ukrainie.

Słowa kluczowe: wojna Rosji z Ukrainą, konsolidacja społeczeństwa ukraińskiego, prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski, kanał telegramowy, wystąpienia publiczne, krytyczna analiza dyskursu, strategia dyskursywna, taktyka dyskursywna

Про авторок

About the Authors

O autorkach

Наталія АДАХ / Nataliia ADAKH

(Рівненський державний гуманітарний університет / Rivne State University of the Humanities) – українська мовознавиця, кандидатка філологічних наук, доцентка катедри української мови, <https://orcid.org/0000-0002-4146-4990>, arsenivna@gmail.com.

Олександра АНТОНІВ / Oleksandra ANTONIV

(Львівський національний університет імені Івана Франка / Ivan Franko National University of Lviv) – українська мовознавиця, старша викладачка катедри українського прикладного мовознавства, <https://orcid.org/0000-0002-8114-2486>, oleksandra.antoniv@lnu.edu.ua.

Галина ВОКАЛЬЧУК / Halyna VOKALCHUK

(Рівненський державний гуманітарний університет / Rivne State University of the Humanities) – українська мовознавиця, докторка філологічних наук, професорка катедри української мови, <https://orcid.org/0000-0002-1347-8199>, vokal_neo@ukr.net.

Ганна ДИДИК-МЕУШ / Hanna DYDYK-MEUSH

(Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України / I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine) – українська мовознавиця, докторка філологічних наук, професорка, старша наукова співробітниця відділу української мови, <https://orcid.org/0000-0001-7384-5782>, hanna.dydykmeush@gmail.com.

Олена ДОЦЕНКО / Olena DOTSENKO

(Національний університет „Києво-Могилянська академія” / National University of Kyiv-Mohyla Academy) – українська мовознавиця, кандидатка філологічних наук, доцентка катедри української мови, <https://orcid.org/0000-0003-4607-0883>, o.dotsenko@ukma.edu.ua.

Лариса КОЛІБАБА / Larysa KOLIBABA

(Варшавський університет / University of Warsaw) – українська мовознавиця, кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України, <https://orcid.org/0000-0001-7063-5309>, kolibaba79@gmail.com.

Наталія КОНДРАТЕНКО / Nataliia KONDRATENKO

(Одеський національний університет імені І. І. Мечникова / Odessa I. I. Mechnikov National University) – українська мовознавиця, докторка філологічних наук, професорка катедри прикладної лінгвістики, <https://orcid.org/0000-0002-9589-7716>, kondr_nat@ukr.net.

Наталія КОСТУСЯК / Nataliia KOSTUSIAK

(Волинський національний університет імені Лесі Українки / Lesia Ukrainka Volyn National University) – українська мовознавиця, докторка філологічних наук, професорка, завідувачка катедри української мови, <https://orcid.org/0000-0002-9795-6038>, kostusyak.nataliia@vnu.edu.ua.

Марина НАВАЛЬНА / Maryna NAVALNA

(Національний університет біоресурсів і природокористування України / National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine) – українська мовознавиця, докторка філологічних наук, професорка, завідувачка катедри журналістики та мовної комунікації, <https://orcid.org/0000-0002-5064-3122>, mnavalna@gmail.com.

Наталія ПІДДУБНА / Nataliia PIDDUBNA

(Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди / H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University) – українська мовознавиця, докторка філологічних наук, професорка катедри української мови, <https://orcid.org/0000-0003-0331-0496>, piddubnan71@gmail.com.

Світлана РОМАНЮК / Svitlana ROMANIUK

(Варшавський університет / University of Warsaw) – українська і польська мовознавиця, докторка габілітована, професорка Варшавського університету, працівниця катедри україністики, <http://orcid.org/0000-0003-0569-7663>, s.romaniuk@uw.edu.pl.

Олена СЕМЕНЕЦЬ / Olena SEMENETS

(Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського / V. I. Vernadsky Taurida National University) – українська мовознавиця й медіазнавиця, докторка філологічних наук, професорка катедри журналістики, <https://orcid.org/0000-0003-2175-4859>, olenasemenets@gmail.com.

Адріана ЧУЧВАРА / Adriana CHUCHVARA

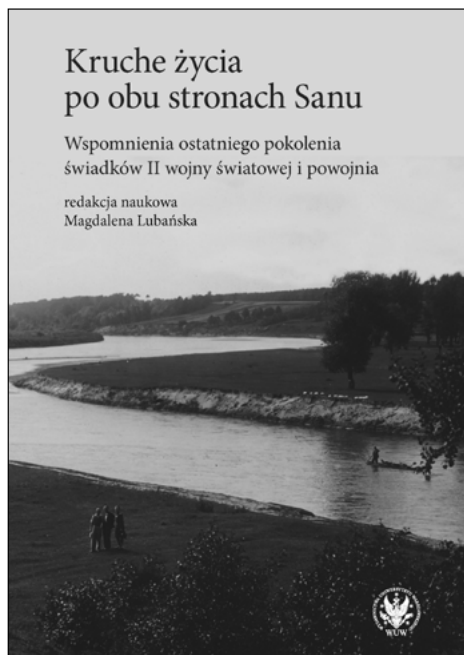
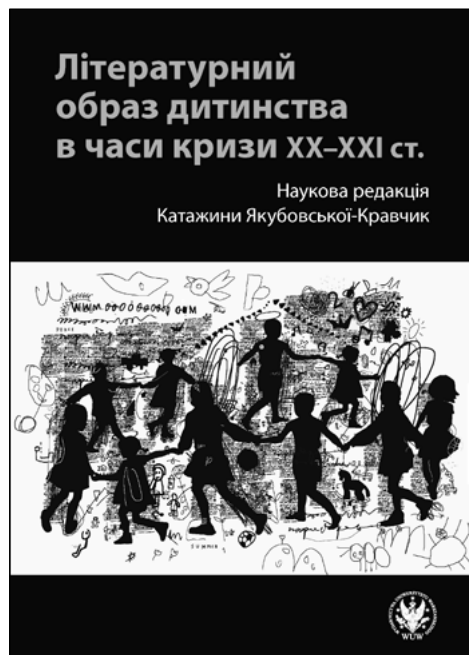
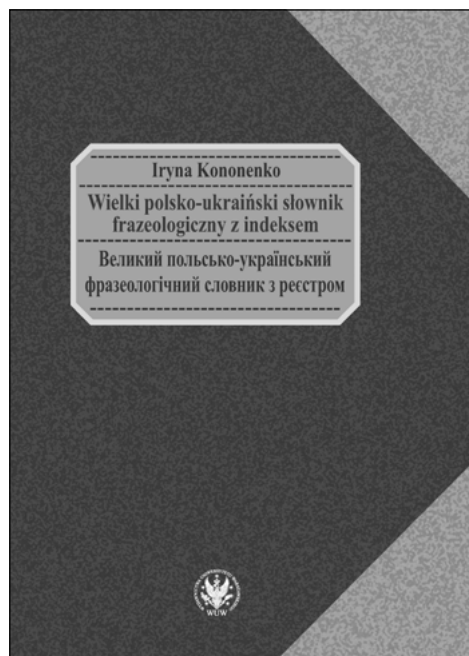
(Львівський національний університет імені Івана Франка/ Ivan Franko National University of Lviv) – українська мовознавиця, кандидатка філологічних наук, доцентка катедри українського прикладного мовознавства, <http://orcid.org/0000-0002-4636-9968>, adriana.chuchvara@gmail.com.

Алла ЯРОВА / Alla YAROVA

(Сумський державний університет / Sumy State University) – кандидатка філологічних наук, доцентка катедри журналістики та філології, стипендіатка Фонду Фольксваген, запрошена дослідниця Вищої медійної школи в Штутгарті в проєкті з вивчення дезінформації „DYNAMO”, <https://orcid.org/0000-0003-3590-0490>, allayarova309@gmail.com.

Наталія ЯСАКОВА / Nataliia YASAKOVA

(Національний університет „Києво-Могилянська академія” / National University of Kyiv-Mohyla Academy) – українська мовознавиця, докторка філологічних наук, професорка, завідувачка катедри української мови, <https://orcid.org/0000-0002-6810-8080>, yasakova@ukma.edu.ua.

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego
ul. Smyczkowa 5/7, 02-678 Warszawa
tel. 22 55 31 333
www.wuw.pl

У монографії зібрано студії, що стосуються широкого кола проблемних питань зв'язку мови і масмедій, мови і суспільства, мови й ідентичності. Представлений матеріал слугує промовистим зразком того, у який спосіб українські медії передавали актуальну ситуацію, висвітлювали війну Росії проти України на її початку (упродовж 2022 – 2023 року), як автори повідомлень будували певні наративи, і звичайно ж те, як на згадані події реагували самі мовці і як, водночас, змінювалася мова.

Збройна агресія Росії проти України відчутно змінила медіаландшафт не тільки України, а й усього світу. Якщо до 24 лютого 2022 року український медіадискурс більшою мірою відтворював події та факти, орієнтуючись на взаємодію адресанта і адресата, то від цього дня для медіа починається суттєво інший, ще не освоєний етап творення реальності. Зміна мирного стану на воєнний в Україні миттєво знайшла відображення у медіадискурсі, докорінно змінивши тематичне спрямування матеріалів, стиль подання, жанрове розмаїття текстів, ілюстративний контент.

проф. Алла Архангельська

The reviewed collection of articles is an excellent contribution to the growing body of knowledge that thrives to comprehend how Russia's war against Ukraine has affected the Ukrainian and other societies and through what means, machinimas, and tools. Periciliary, the role of media, discourses and language is very important in understanding the complex issue of identity formation. Many regard the current war that Russia is raging against Ukraine as a war of Identities and values. The authors of the collective mono-graph tackle several questions about how media, particularly the language of media and some discourses about language, are being shaped during Russia's war against Ukraine.

Dr Oleksandr Pankieiev